T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

FİNLANDİYA'DA TÜRKOLOJİ EĞİTİMİ

Özge BAUER

(Doktora Tezi)

İstanbul- 2024

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

FİNLANDİYA'DA TÜRKOLOJİ EĞİTİMİ

TURKOLOGY STUDIES IN FINLAND

Özge BAUER

(Doktora Tezi)

Danışman

Prof. Dr. Mesut ŞEN

İstanbul 2024

Tüm Kullanım Hakları

M. Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsüne aittir.

© 2024

ETİK BEYANI

Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırladığım çalışmamda;

- Sunduğum bilgileri, dokümanları ve verileri akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Çalışmamda yararlandığım eserlerin tamamına atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Elde ettiğim verilerde ve sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı bildirir, aksi bir durumda aleyhimde doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Özge BAUER

ÖZ GEÇMİŞ

2007 Mersin 75. Yıl Öğretmen (Fen) Lisesi mezun olma

2012 Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği (Lisans) mezun olma

2014 Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Yüksek Lisans Programına giriş

2016 Tallinn Üniversitesi (Erasmus Programı)

2017 Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Yüksek Lisans Programı mezun olma

2018 Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Doktora Programına giriş

ÖN SÖZ

Türkiye ve Finlandiya Ortaöğretim Dil ve Edebiyat Programlarının Karşılaştırmalı Analizi adlı yüksek lisans tezimi tamamladıktan sonra doktorada da Finlandiya üzerinden çalışmalara devam etmek istiyordum. Tez danışmanım sayın Prof. Dr. Mesut Şen`in önerisiyle bu doktora tezinin başlığı doğdu. Türkoloji çalışmalarını yürütebilmek için öncelikle onun eğitimini almak gerekmektedir. Bu nedenle tezin başlığında eğitim kavramı tercih edilmiştir. Böylelikle Finlandiya`da Türkoloji çalışmalarının çıkış noktasında emeği olan araştırmacıların kim olduğu, Türkoloji eğitiminin nasıl bir süreçten geçtiği ve bugünlere nasıl geldiği konusu incelenmeye başlandı. Tezi yazarken Marmara Üniversitesi`nin tez yazım kurallarında ifade edilen APA son sürümü dikkate alınmış ve 2019`daki son kurallara göre yazılmış, yazım ve imlada da Türk Dil Kurumu`nun kurallarına uyulmaya çalışılmıştır.

Bu tez hazırlanırken Finlandiya`daki Milli Kütüphane`nin arşivleri doğrudan taranmış, kaynaklara ulaşmak amacıyla dil biliminden hocalarla e-posta aracılığıyla iletişime geçilmiş ve hangi tezlerin, araştırmaların yapıldığına dair bilgilere Helsinki Üniversitesi`nin kütüphanesinden de mümkün olduğunca ulaşılmaya çalışılmıştır. Bazı bölümlerin taşınmasından dolayı eksik bilgiler ve belgeler kaçınılmazdır. 2020`de Kovid-19 salgını nedeniyle arşivler kapalı olduğundan ve görüşmeler e-posta üzerinden yapılabildiğinden tezin ilerlemesi yavaşlasa da nihayet bir sona gelinmiştir.

Tezin ilk bölümünde Finlandiya`da Türkoloji eğitimiyle ilgili olarak bir ana, altı alt problem belirlenmiştir. Belirlenen bu problemler doğrultusunda tezin amacı, önemi, sayıltıları, sınırları konusunda bir çerçeve oluşturulmuştur.

Tezin ikinci bölümünde öncelikle ana ve alt problemlerin bir kısmıyla ilgili araştırmalar dahil edilmiş Finlandiya`da Türkoloji eğitiminin çıkış noktasındaki müşterek ve müstakil yönlerin belirlenmesi amacıyla diğer ülkelerdeki Türkoloji çalışmalarına ve eğitimine değinilmiştir. Belirlenen müstakil yön ile Finlandiya`daki Türkoloji eğitiminin çıkış noktasındaki bağ ulus olma bilincinden ileri gelen dil mevzusudur ve Türkoloji bu zihnin sonucudur. Bu zihnin gelişmesinde etkili olan unsurlar Fransız İhtilali ile filozof Herder`in ve Hegel`in görüşleridir. Bu nedenle ikinci bölümde Finlandiya`daki ulus zihniyetinin yaygınlaşmasında dilin ne kadar önemli olduğunu anlayabilmek, Hegel felsefesinin Finlandiya`daki etkisini kavramak için hem dilin ne olduğuna, nasıl geliştiğine,

felsefesine, dil-lehçe-ağız tartışmalarına yer verilmiş hem de Türkolojiye yönelmelerindeki bir diğer önemli unsur olan Ural-Altay dil hipotezi çerçevesinde Fincenin durumuna yer vererek Fin dil bilimcileri Türkolojiye yönelten Fin dili yapısının özellikleri irdelenmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde, dördüncü bölümün oluşmasında rol oynayan araştırmanın modelinden, evreni ve örnekleminden, veri toplama araçlarından ve çözümlenmesinden bahsedilmiştir.

Bulguların yer aldığı dördüncü bölümde ise Türkolojinin bir sonuç olarak çıkış noktasını belirlemek için Fincenin tarihi arka planına, ilklere değinilmiş ve Türkolojiye doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağlamış, Finlandiya`da görev yapmış olan araştırmacıların Türk diline, lehçelerine, şivelerine yönelten durumu anlayabilmek için hayatlarına, eserlerine ve Türkolojiye katkılarına yer verilmiştir.

Çalışmamızın sonuç bölümünde, tezin birinci bölümünde belirlenen bir ana, altı alt problemine tezin ikinci ve dördüncü bölümlerinde yer verilen bilgiler doğrultusunda yanıt verilmeye ve önerilerde bulunmaya çalışılmıştır.

Yedi bölümden oluşan bu doktora tezi Türk Dil Kurumu bursu desteği ile hazırlandığı için TDK`ye müteşekkirim.

Tez araştırması öncesinde ve süresince konunun her aşamasında, araştırma konusunda yön veren kararlı bir şekilde yazmam konusunda cesaretlendiren, birikimleriyle ve eserleriyle doğrudan destek olan danışmanım Prof. Dr. Mesut Şen'e ve Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali`ye, Tarihi-coğrafi Fin kuramına derslerinde değinen Prof. Dr. Mehmet Açа`ya, Türkoloji çalışmalarına katkı sağlamış rahmetli Otto Donner`in oğlu Kai Donner'in torunu Kristian Donner'e (Bkz: Ek 1) ve eşi Annika Luther`e teşekkür ederim.

Ayrıca bu araştırmaların çoğu Fin dilinde olduğu içinde Fince gerekli olmuştur. Bu nedenle bana dünyanın en zor dilini, Finceyi öğreten üzerimde çokça emeği olan saygıdeğer hocam Esko Naskali'ye ne kadar teşekkür etsem az. Dil felsefesine önem veren babama ve anneme, tezi yazarken yanı başımdan ayrılmayan Woody`ye, eşim Jared Bauer`e bana her zaman destek oldukları için müteşekkirim.

Özge Bauer
İstanbul-2024

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Finlandiya'daki Türkoloji eğitiminin ve çalışmalarının ortaya çıkma sebeplerini incelemek ve bu doğrultuda verilen eserleri tespit etmektir. Finlandiya`da Türkoloji eğitiminin başlamasındaki en etkili faktör Hegel`in görüşlerine dayandırılan dil kavramı üzerinden ulus olma bilincine giden yoldaki kültürel ve siyasi dönüşümdür. Daha sonra da dilin kökenine dair yapılan araştırmalarda geliştirilen Ural-Altay dil hipotezidir.

Finlandiya ile Türkiye'nin tarihsel seyrine baktığımızda bütün Avrupa'yı etkileyen siyasal ve kültürel dalgalanmaların özellikle de 1800'lerde benzer şekilde gerçekleştiği görülmektedir. 1800'lerde Fin dil bilimcilerin Fin diliyle ilgili yaptıkları çalışmaları Türkoloji çalışmalarına önemli katkılar sağlamıştır.

Hegel`in, Herder`in, Humboldt`un görüşleri de siyasi, kültürel, edebi açıdan intikal etmiştir. Bu nedenle Fin dil bilimciler Fin halkını ulus yapabilmek için bilimsel araştırmalar yapmışlardır. Kültürel olarak dönüşümü sağlayan en önemli unsur da dildir. Bu nedenle Fin dili ile ilgili olan sorular Fin bilimcileri keşiflere sürüklemiş ve Doğu bilimi çalışmalarıyla bağlantılı olarak da Türkoloji çalışmalarına katkı sağlayacak önemli eserlere imza atılmıştır.

Araştırma kapsamında bir ana, altı alt problemin sorularına yanıt aranmıştır. Bu sorular doğrultusunda Finlandiya'da dünya çapında Türkoloji çalışmalarına etki eden akademisyenlerin kimler olduğu, Türkçeyi niçin ve nasıl öğrendikleri, kitap, kitap bölümü, makale, yüksek lisans ve doktora tezi kapsamında hangi çalışmaların yapıldığı araştırılmıştır. Fince, İngilizce, Almanca olmak üzere kaynak dildeki metinler üzerinden yazılan bu tezin Türkiyat araştırmalarına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Finlandiya`da Türkoloji Çalışmaları, Fin-Ugor Dilleri, Türk Dili, Fin Dili, Türkoloji Eğitimi

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the factors underlying the emergence of Turkology education and research in Finland, and to identify the relevant scholarly works. The most influential factor in the establishment of Turkology education in Finland is the cultural and political transformation towards national consciousness, driven by the concept of language rooted in Hegelian philosophy. Subsequently, the Ural-Altaic language hypothesis, which emerged from research on the origins of language, further contributed to this development.

When examining the historical trajectories of Finland and Turkey, it becomes evident that the political and cultural transformations affecting Europe, particularly in the 19th century, unfolded in a similar manner in both countries. In this period, Finnish linguists' research on the Finnish language made significant contributions to the development of Turkology.

The views of Hegel, Herder, and Humboldt exerted significant political, cultural, and literary influence. Consequently, Finnish linguists undertook scientific research aimed at fostering a sense of national identity among the Finnish people. Language, as the primary driver of cultural transformation, played a crucial role in this process. As a result, inquiries into the Finnish language led these scholars to produce substantial works, many of which contributed to Turkology, in connection with the broader field of Oriental studies.

This research seeks to address one primary research question and six secondary questions. In alignment with these inquiries, the study examines which academicians in Finland have contributed to the development of Turkology on a global scale, the reasons and methods behind their acquisition of the Turkish language, and the scope of their scholarly output, including books, book chapters, articles, and master's and doctoral theses. This thesis, based on texts in the source languages of Finnish, English, and German, is expected to make a significant contribution to Turkic studies

Keywords: Turkology Studies in Finland, Finno-Ugric languages, Turkish Language, Finnish Language, Education of Turkology

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANI……İ

ÖZ GEÇMİŞ ..... İİ

ÖN SÖZ ..... İİİ

ÖZET V

ABSTRACT ..... Vİ

İÇİNDEKİLER ..... Vİİ

KISALTMALAR LİSTESİ ..... Xİİ

BÖLÜM I: GİRİŞ 1

1.1. PROBLEM DURUMU 1

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI 2

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 2

1.4. SAYILTILAR 2

1.5. SINIRLILIKLAR 3

1.6. TANIMLAR 3

BÖLÜM II: İLGİLİ ARAŞTIRMALAR 5

2.1. ALANYAZIN 5

2.2. DÜNYA`DA TÜRKOLOJİ ÇALIŞMALARI VE EĞİTİMİ 8

2.3. FİNLANDİYA`DA TÜRKOLOJİ EĞİTİMİNİN BAŞLAMASINDA ETKİLİ OLAN UNSURLAR 14

2.3.1. Dil Nedir? 16

2.3.1.1. Dilin gelişimiyle ilgili görüşler 19

2.3.1.2. Dil felsefesi nedir? 25

2.3.1.3. Türkiye ile Finlandiya`da dil-lehçe-ağız-şive tartışmasına bakış 27

2.3.1.4. Dillerin sınıflandırılması ve dil aileleri 30

2.4. URAL – ALTAY DİL HİPOTEZİ ÇERÇEVESİNDE FİNCEYE BAKIŞ 32

2.4.1. Fincede Ünlü Uyumu Var mı? 36

2.4.2. Fincede Dil bilgisel Açıdan Cinsiyet Var mı? 36
2.4.3.Fincede Tanımlılık (Artikel) Var mı? 37
2.4.4. Fince Eklemeli Bir Dil mi? 37
2.4.4.1. Fincede yapım ekleri 37
2.3.4.2. Fincede çekim ekleri 41
2.4.5. Fincede İsim Çekiminde İyelik Eki Var mı? 46
2.4.6. Fincede Fiil Şekilleri Zengin mi? 46
2.4.7. Fincede Önleç ve Artlaç Var mı? 46
2.4.8. Fincede Sıfatlar İsimden Önce Gelir mi? 47
2.4.9. Fincede Sayı Sözcüklerinden Sonra Çoğul Ek Kullanılır mı? 47
2.4.10. Fincede Karşılaştırma Ayrılma Durum Ekiyle Yapılır mi? 48
2.4.11. Fincede "Sahip olmak" Fiili Yerine "Olmak" Var mı? 48
2.4.12. Fincede Olumsuz Eylem İçin Özel Bir Fiil Var mı? 49
2.4.13. Fincede Ayrıca Soru Eki Var mı? 49
2.4.14. Fincede Bağlaç Yerine Zarf-Fiil Şekilleri Kullanılır mı? 50
BÖLÜM III: YÖNTEM 51
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ 51
3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM 51
3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI 52
3.4. VERİLERİN TOPLANMASI 52
3.5. VERİLERİN ÇÖZÜMLENMESİ 52
BÖLÜM IV: BULGULAR 54
1.1. GİRİŞ 54
4.1.1. Fincenin Tarihi Arka Planı ve Finlandiya'da Doğu Bilimiyle İlgili Çalışmalar 54
4.1.2. Finlandiya`da Fince ve Fince ile ilişkili diller üzerindeki araştırmalar 55
4.1.3. Fince Dil Bilgisi Kitabının İlkleri 57

4.1.4. Fince Sözlüklerin İlkleri 58
4.1.5. Fincenin Kökenine Dair Araştırmalar ve A. J. Sjögren 58
4.2. MATTHİAS ALEXANDER CASTRÉN VE HELSİNKİ ÜNİVERSİTESİ`NDE FİN DİLİ KÜRSÜSÜNÜN KURULMASI 60
4.2.1. Castrén`in Keşif Yolculukları ve Sonuçları 60
4.2.3. Keşif Gezilerinin Sonucu ve Türkolojiye Katkısı 61
4.2.3 Fin Dili Kürsüsünün Kurulması 64
4.3. ELİAS LÖNNROT (1802-1884) 66
4.3.1. Kâşif Olarak Elias Lönnrot 66
4.3.2. Doktor Olarak Elias Lönnrot 68
4.3.2. Dil Bilimci Olarak Elias Lönnrot 69
4.3.4. Gazeteci Olarak Elias Lönnrot 69
4.3.5. Şair Olarak Elias Lönnrot 70
4.3.6. Elias Lönnrot`un Türkolojiye Etkisi 71
4.4. EMİL NESTOR SETÄLÄ (1864–1935) 72
4.5. FİNLANDİYA'DA TÜRKOLOJİ VE TÜRKOLOJİYE KATKI SAĞLAMIŞ OLAN ARAŞTIRMACILAR 73
4.5.1. Herman Kellgren`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1822 – 1856) 76
4.5.1.1.Herman Kellgren eserleri 78
4.5.2. Wilhelm Lagus`un Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1821-1909) 78
4.5.2.1. Wilhelm Lagus`un eserleri 80
4.5.3. August Ahlqvist`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1826-1889) 81
4.5.3.1. August Ahlqvist eserleri 86
4.5.4. Otto Donner`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1835-1909) 87
4.5.4.1. Otto Donner`in eserleri 90
4.5.5. Heikki Paasonen`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1865–1919) 90

4.5.5.1. Heikki Paasonen`in Eserleri 93
4.5.6. Gustaf John Ramstedt`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1873-1950) 95
4.5.6.1. Gustaf John Ramstedt eserleri 97
4.5.7. Kai Donner`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1888 – 1935) 100
4.5.7.1. Kai Donner`in eserleri 103
4.5.8. Arvo Martti Oktavianus Räsänen`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1893-1976) 105
4.5.8.1. Arvo Martti Oktavianus Räsänen`nin eserleri 108
4.5.9. Pentti Aalto`un Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1917-1998) 110
4.5.9.1. Pentti Aalto`nun eserleri 111
4.5.10. Aulis J. Joki`nin Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1913-1989) 113
4.5.10.1. Aulis J. Joki´nin eserleri 115
4.5.11. Jussi Taneli Aro`nun Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1928-1983) 117
4.5.11.1 Jussi Taneli Aro`nun Eserleri 119
4.5.12. Ymär Daher`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1910-1999) 130
4.5.13. Juha Antero Janhunen`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1952) 132
4.5.13.1. Juha Janhunen`in eserleri 132
4.5.14. Harry Halén`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1943) 135
4.5.14.1. Harry Halen`in eserleri 138
4.5.15. Emine Akile Naskali`nin Hayatı ve Finlandiya`daki Türkolojiye Katkısı (1949) 146
4.5.15.1. Emine Akile Naskali`nin eserleri 146
4.8.16. Diğer Araştırmacılar 147
BÖLÜM V: SONUÇ VE ÖNERİLER 150
5.1. SONUÇLAR 150
5.2. ÖNERİLER 156

BÖLÜM VI: KAYNAKÇA..... 158

BÖLÜM VII: EKLER..... 176

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz. : Bakınız

Çev. : Çevirmen

Ed. : Editör

FUF : Finnisch- Ugrische Forschungen

H.S : Helsingin Sanomat

ISSN : International Standard Serial Number

JSFO : Journal de la Societe Finno-Ougrienne

MSFO : Memories de la Societe Finno-Ougrienne

s. : sayfa

SOV : Özne-nesne-yüklem

SKS : Suomalaisen kirjallisuuden seura 1831-1892

StO : Studia Orientalia, Helsinki.

SUST : Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia

TDK : Türk Dil Kurumu

vb : ve benzeri

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 2.1. Fincede İyelik Ekleri
Tablo 2.2. Fincede Hal Ekleri
Tablo 2.3. Fincede Şahıs Ekleri
Tablo 2.4. Fincede Çoğul
Tablo 3.1. Finlandiya`da Türkolojiye Katkı Sağlamış Olan Araştırmacılar

BÖLÜM I: GİRİŞ

Araştırmanın bu bölümü; problem durumu, araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, sınırlılıklar, varsayımlar ve tanımlardan oluşmaktadır.

1.1.Problem Durumu

Türkoloji terimi Fransızca turcologie Fince turkologi olarak geçmektedir. Türkoloji de Türkiyat da "Türklük Bilimi" demektir. Fuat Köprülü'ye göre: "Türkiyat, Türklüğün bütün şubelerine ait her nevi marifet şubelerini ihtiva etmek itibariyle, çok geniş, çok şümullüdür. Tarihin bilumum şubeleri, lisan ve edebiyat, arkeoloji, etnografya, hulâsa Türk ulusunun maddî ve manevî hayatından bahsetmek, yani Türklere ait olmak şartıyla muhtelif marifet şubeleri, bu 'Türkiyat' tabiri altında toplanabilir," (Köprülüzade, 1927, s.2). Türkoloji, Türklerde Fransız İhtilali'nin de etkisiyle milliyetçilikle özdeşleşirken Finlerde kendi dillerini ve kültürlerini oluşturma amacıyla arayış içine girmenin getirdiği bir sonuçtur. Bu bağlamda araştırmanın ana problemi şu şekilde söylenebilir:

- Finlandiya'da Türkoloji çalışmaları ve eğitimi nasıldır, neden ortaya çıktı?

Araştırmanın alt problemleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Finlandiyalı dil bilimciler Türkçeyi neden ve nasıl öğrendi?
2. Fincenin kökeniyle ilgili yapılan çalışmalar Türkolojiyi doğururken Fince ile Türkçenin aynı dil ailesinden olduğu hipotezinde bir sonuca varıldı mı?
3. 1800'lerde neden Türkler değil de Finler Türkoloji çalışmalarında etkin rol oynadı?
4. Türkoloji çalışmalarına Finlandiya'da 1800'lerden günümüze hangi akademisyenler katkı sağladı ve nasıl?
5. Finlandiya'da Türkoloji çalışmalarına katkı sağlayan makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri nelerdir?
6. Türkiye'de Fince çalışmaları yapıldı mı?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı Finlandiya'da 1300'lerden günümüze Doğu bilimi araştırmalarına bağlı olarak 1800'lerden itibaren Türkoloji çalışmalarının ve eğitiminin neden, nasıl yapıldığını araştırmaktır.

Ayrıca bu çalışmayla özellikle Finlandiya'daki Helsinki Üniversitesi'nde 1800'lerden günümüze kadar görev yapan Türkologları, Türkçeye katkı sağlamış dil bilimcileri ve Türkologların öğrencileriyle hangi tezleri yazdığını belirlemeyi amaçlamaktadır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Araştırmada elde edilen bulguların;

- Türkolojinin dünyaya dünyanın da Türkolojiye sağladığı katkıların ortaya çıkarılacağı
- Birincil kaynaklarla Türkoloji çalışmalarına ulaşılacağı
- Türkoloji çalışmalarına yeni bilgiler kazandıracağı
- Türkoloji eğitiminin farklı ve müşterek yönleri incelenerek, eğitimcilerin fikirlerine, yaklaşımlarına ve araştırmalarına çeşitlilik katacağı düşünülmektedir.

1.4. Sayıltılar

Finlandiya'da Türkolojiye katkı sağlamış olan Matthias Alexander Castrén, Heikki Paasonen, Gustaf John Ramstedt, Otto Donner, Martti Räsänen, Kai Donner gibi akademisyen ve araştırmacılar Fincenin yanı sıra Almanca, İsveççe, Rusça, İbranice gibi birçok dili biliyordu. Belki de bu yüzden Türkoloji çalışmalarına ilk başlarda Türklerden ziyade yabancılar iştirak etmiştir. Çok dilli olmak karşılaştırmalı çalışmaları da beraberinde getirmektedir. Bu karşılaştırmalı çalışmalarsa hipotezin sağlamasını yapmak için önemli bir ölçektir. Araştırmanın sayıltıları:

- Fin dil bilimciler Türkoloji eğitiminde, dolayısıyla çalışmalarında önemli bir rol oynamaktadır.

- Diğer ülkelerde Türkoloji "amaç" doğrultusunda ortaya çıkarken Finlandiya`da Fincenin kökenini araştırmaya yönelik bir "sonuç" olarak ortaya çıkmaktadır.

- Birçok Avrupa ülkesinde Türkoloji kürsüsünün Türkiye'den daha önce kurulduğu görülmektedir.

- Finler Türkçenin lehçelerini araştırırken Türkler Finceye yönelik kapsamlı çalışma yapmamaktadır.

- Fince ve Türkçe etkileşim halinde olup Türk lehçelerinden Fin-Ugor dillerine sözcükler geçse de tersi bir durum sadece Finlandiya`da yaşayan Tatarlar için geçerli olmaktadır.

1.5. Sınırlılıklar

Bu araştırmada sınırlılıklar şunlardan oluşmaktadır:

1. Araştırma mevcut Fince, İngilizce, Almanca, İsveççe ve Türkçe kaynaklarla sınırlıdır.
2. Araştırma Finlandiya Milli Kütüphanesi`nin arşivleriyle sınırlıdır.
3. Araştırma Finlandiya'daki Doğu Bilimi, Altayistik ve Türkoloji çalışmalarıyla sınırlıdır.
4. Bugüne kadar hazırlanmış kaynaklarla birlikte Kovid-19 salgınından dolayı Finlandiya'daki akademisyenlerle yapılan yazışmalarla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Edebiyat: En yalın haliyle, duygu, düşünce ve hayallerin sözlü ve yazılı olarak etkili bir biçimde anlatıldığı bir çeşit sanattır. Wellek ve Warren (2019), *Edebiyat Teorisi* adlı eserinde edebiyatı, insan deneyimini anlatmanın bir aracı olarak tanımlamış ve edebiyatın hem bireysel hem de toplumsal işlevlerine değinmişlerdir. Bu tanım, edebiyatın sanatsal ifadenin bir biçimi olarak topluma olan etkisini ve işlevini ortaya koymaktadır (ss. 1-10).

Türkoloji: Bu terim, Türk dili, kültürü ve tarihi üzerine yapılan akademik çalışmaları ifade etmek amacıyla Avusturyalı dil bilimci Arminius Vambéry tarafından kullanılmıştır

(Vambéry, 1865). Ziya Gökalp ise Türkiyat sözcüğünü tercih etmiştir; "Avrupa'da zuhur eden ikinci harekete Türkiyat (turcologie)*"* dendiğini dile getirmiştir (Gökalp, 1968 s.5).

Dil ve Edebiyat Eğitimi: İlk yazılı metinlerin ortaya çıktığı antik dönemlerde dil eğitimi ve edebi eserlerin okunması mühimdi ve Antik Yunan ile Roma uygarlıklarında bu eğitim, üst sınıflar içindi (Harris, 1989, s. 34). Bu çağlarda Platon ve Aristoteles gibi filozoflar edebi eserlerin önemini vurguladılar (Kennedy, 1999, s. 56). Orta Çağ`a gelindiğinde ise Avrupa'da eğitim kiliselerin kontrolündeydi ve bu dönemde dil eğitimi Latince üzerinden verilmekteydi (Le Goff, 1992, s. 78). Aynı dönemde İslam dünyasında ise Arapça ve Farsça üzerinden yapılan dil ve edebiyat eğitimi büyük bir öneme sahipti. İbn Sina ve Farabi gibi düşünürlerin eserleri eğitimde temel kaynak olarak kullanıldı (Gutas, 1998, s. 123). Yine Finlandiya`da da dini çeviriler sayesinde dil eğitimi, çeviri çalışmaları önem kazandı.

Rönesans döneminde hümanist eğitim idealinin canlanması, ulusal dillere geçiş ve matbaanın icadı, dil ve edebiyat eğitimini yaygınlaştırdı (Burke, 2000, s. 99). 19. yüzyıldan itibaren dil ve edebiyat eğitimi okullarda resmi bir şekilde öğretilmeye başlandı. Bu dönemde dil eğitimi, ulusal kimliğin oluşturulması açısından önemli bir araç olarak görüldü (Anderson, 1983, s. 143). 20. yüzyılda dil ve edebiyat eğitimi, dil becerilerini (okuma, yazma, dinleme, konuşma) geliştirme ve edebi eserleri eleştirel bir bakış açısıyla analiz etme becerisi kazandırma amacıyla şekillendi (Richards ve Rodgers, 2001, s. 45). Ayrıca, 21. yüzyılda dijital teknolojilerin etkisiyle dil ve edebiyat eğitimi, çevrim içi kaynaklarla ve dijital edebi metinlerle yeni bir boyut kazandı (Selber, 2004, s. 201).

Doğu Bilimi: Diğer adıyla "Oryantalizm," Batı'da, Doğu toplumlarının kültürlerini, dillerini, dinlerini ve tarihlerini inceleyen akademik bir disiplindir. Doğu Bilimi, Batı'nın Doğu'yu keşfetme, anlama ve bazen de kontrol altına alma isteği doğrultusunda gelişti. Bu terim genellikle 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'da popülerlik kazandı ve Doğu'ya dair bir dizi bilimsel, edebi ve sanatsal incelemeye karşılık geldi.

Edward Said, Doğu Bilimi üzerine yaptığı önemli çalışmalarla tanındı. Said, "Oryantalizm" (1978) adlı kitabında, bu disiplinin Batı'nın Doğu'ya yönelik egemenlik ve üstünlük algılarını pekiştirdiğini ileri sürdü. Ona göre oryantalizm, Doğu'yu egzotik ve ötekileştirilmiş bir şekilde ele alarak Batı'nın kendini üstün görmesine hizmet eden bir ideolojik araçtır.

BÖLÜM II: İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde, Finlandiya'daki Türkoloji çalışmalarının diğer Avrupa ülkelerinden farklı bir çıkış noktasına sahip olması nedeniyle birbiriyle ilişkili konular parçadan bütüne giden zincirlemeli bir yolla açıklanmaya çalışılmıştır.

Dünya genelindeki Türkoloji algısı ile Finlandiya'daki Türkoloji algısı arasındaki ortak ve farklı yönleri belirlemek amacıyla alanyazından sonra *Dünyada Türkoloji Çalışmaları ve Eğitimi* konusuna değinilmiştir.

Finlandiya'da Türkçe üzerine yapılan araştırmalar, Fincenin kökenine dair çalışmaların bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve bu araştırmaların temelinde dil sınıflandırmaları yer almaktadır. Bu bağlamda, Finlandiya`da Türkoloji eğitiminin başlamasındaki en önemli unsur olan kimlik arayışı dil olgusuyla ilişkili olduğu için bu konuya da değinilmiş; ardından dil teorileri ile ilişkili olarak ortaya çıkan dil sınıflandırmalarındaki farklı yaklaşımları anlamak amacıyla dil, lehçe, şive ve ağız kavramları ele alınmıştır. Ayrıca dillerin sınıflandırılması ile ilgili olarak dil aileleri üzerinde durulmuş ve Ural-Altay dil teorisi çerçevesinde Finleri Türkolojiye yönlendiren unsurları anlayabilmek için Fincenin durumu incelenmiştir.

2.1. Alanyazın

Yaptığımız araştırmalara göre Finlandiya`da Türkoloji çalışmaları ve eğitimine yönelik herhangi bir tez çalışmasına rastlanmamıştır. Sadece *Türkiye ve Finlandiya Ortaöğretim Dil ve Edebiyat Programlarının Karşılaştırmalı Analizi* adlı tez çalışmamız bulunmaktadır. Finlandiya dışında dünyadaki Türkoloji eğitimi ve çalışmalarıyla ilgili ise birkaç tez mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları söyle sıralanabilir: *Çin Halk Cumhuriyeti'nde yapılan Türkoloji çalışmalarının bibliyografyası*, *Japon Türkolog Prof. Dr. Masao Mori: Hayatı ve Türkolojiye etkisi, Eski Yugoslavya'da yapılan Türkoloji çalışmalarının analitik bibliyografyası, Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı (1870-1945).*

Çin Halk Cumhuriyeti'nde yapılan Türkoloji çalışmalarının bibliyografyası adlı yüksek lisans teziyle Adilcan Eruygur (2019) Türkoloji alanıyla ilgili neşredilen kitap,

dergi, gazete, ansiklopedi ve internet siteleri taramış; kronolojik ve sistematik bir şekilde düzenlemiştir.

Japon Türkolog Prof. Dr. Masao Mori: Hayatı ve Türkolojiye etkisi adlı yüksek lisans teziyle Yu Yasui (2019) Mori`nin Türkoloji literatürüne etkisini ve katkısını ortaya sunmuştur.

Eski Yugoslavya'da yapılan Türkoloji çalışmalarının analitik bibliyografyası adlı yüksek lisans teziyle Ana Kılıç (2011) Türkoloji çalışmalarıyla ilgili yayınları bir araya getirmiş ve bazılarının analizini yapmıştır.

Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı adlı doktora teziyle Alev Turan (2017) Türkoloji kursusunun faaliyetlerine ve Türkolojiye emek veren Türkologlara yer vermiştir. Tezde Finlandiya ile ilgili kısım Hasan Eren`in kaynaklarına göre yazılmıştır.

Türkiye'de Finlandiya'ya yönelik Türkoloji çalışmaları kapsamında kitap, kitap bölümü, sözlük, makale gibi birtakım araştırmalara rastlanmaktadır. Bunlardan en önemlisi de Hasan Eren`in *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar* adlı eseridir. Bu eserde Castrén, Otto Donner, Kai Donner, Heikki Paasonen, Yrjö Wichmann, Ramstedt, Räsänen, Eino Karahka, Aulis Joki, Ymär Daher gibi Finlandiyalı araştırmacıları madde başı olarak ele alıp eserlerine yer vermiştir (Eren, 1998, s. 60-67). Ancak çalışma Fin kaynaklarına başvurularak değil Rus kaynaklarına başvurularak yapılmıştır.

Reşit Rahmeti Arat da hem Finlandiyalı dil bilimci Ramstedt`e hem de Räsänen`in Türk şiveleriyle ilgili tasnifine yer vermiştir. Ramstedt ile ilgili kaynakçası ansiklopedikken Räsänen ile ilgili kaynağı Räsänen`in Türkçenin ses bilgisi tarihi üzerine yazdığı *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen* adlı eseridir (Arat, 1953, ss.107-111).

Ahmet Bican Ercilasun ise *Türk Dili Tarihi* adlı kitabında Finlandiyalı dil bilimci Pentti Aalto`nun ve Ramstedt`in Altay dilleri teorisinin en büyük isimleri olduğunu dile getirmiş ve yine dil bilimci Castren`den ve Otto Donner`den bahsetmiştir (Ercilasun, 2004, ss.20-152). Ercilasun`un da kaynaklarından biri Hasan Eren`in *Türklük Bilimi Sözlüğü I. Yabancı Türkologlar* adlı eseridir.

Altay dilleri teorisi üzerine yazılar kaleme almış ve Finlandiyalı dil bilimcilerden bahsetmiş olan önemli araştırmacılar ise Ahmet Temir, Talat Tekin, Osman Nedim Tuna`dır (Temir, 2002; Tekin 2013; Tuna, 2002). Mesut Şen de Fin-Ugor Derneği'nin Orhun Yazıtları ile ilgili çalışmalarına ve Türkçenin sınıflandırılması konusunda da Ramstedt`in araştırmalarına kitabında yer vermiştir (Şen, 2023, ss. 22-67).

Evren Küçük de (2017) *Türkiye-Finlandiya İlişkileri* adlı çalışmasında "Finlandiya`da Türkoloji" adlı kısımda Türkolojiye katkı sağlayan Fin dil bilimcilerden on iki kişinin doğum, ölüm tarihlerini ve uzmanlık alanlarını tablo ile sıralamıştır (s.182). Araştırmacı Evren Küçük`ün kaynaklarından birisi de Hasan Eren`in kitabıdır.

Bağdagül Musa`nın *Finlandiya Türkologları ve Finlandiya`da Türkoloji Çalışmaları Bibliyografisi* adlı makalesi bulunmaktadır. Bu çalışmanın kaynakçaları Türkiye`den ve Rusya'dandır. Türkçe kaynakları arasında Reşit Rahmeti Arat, Hasan Eren ve Ahmet Bican Ercilasun bulunmaktadır (Musa, 2012).

Editörlüğünü araştırmacı Mustafa Açа`nın (2016) yaptığı *Halk Bilimi El Kitabi* adlı eserde de Finlandiya`daki halk bilimi çalışmalarına, Finlandiyalı Agricola`ya, Elias Lönnrot`a, Julius Krohn`a, Kaarle Krohn`a ve Antti Aarne`ye kısaca değinilmiştir (ss.66-67).

Şükûfe Nihal 1935`te Finlandiya adlı eserini yazmıştır. Bu eserde Finlandiya'daki sosyal evrimi, hükümeti, edebiyatı, müziği, bilgin ve bilginler kurumunu, tiyatroyu, güzel sanatları ele almıştır. Finlandiya`da kültürün ileri seviyede olduğunu, bilgi uğruna yapılan en küçük çalışmanın bile karşılıksız kalmadığını, kütüphanelerinin zengin olduğunu, Räsänen`in güzel bir İstanbul ağzıyla (Kendi deyişiyle şive) konuştuğunu ileri sürmüştür (Şükufe, 1935, ss. 82-83). Şükûfe Nihal Finlandiya`da kaldığı üç günlük seyahatinden yola çıkarak yazdığı kitabında seksen dokuz yıl sonrasında bile geçerliliğini koruyan sosyolojik tespitlerde bulunmuştur.

Bu doktora çalışmasında kaynak dil Fince, İngilizce, Almanca kullanılarak arşivler taranmıştır ve Türkolojiye katkı sağlamış araştırmacıların sadece Türkolojiye katkılarına değil Türk diline gelene kadar geçtikleri yollara da değinilmiştir. Neticede Türkoloji daha önce de bahsedildiği gibi diğer ülkelerde amaçken Finlandiya`da Fincenin kökenini ararken gidilen bir sonuç olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle Fincenin kökenine ve geçtiği

tarihsel sürece tezde yer vermek kaçınılmazdır. Finlandiya`da Türkolojiye katkı sağlamış araştırmacıların sadece Türkçe üzerine yaptıkları araştırmalara yer vermek yani sadece sonuca odaklanmak metodolojiyi görmezden gelmektir. Ayrıca neden yabancı Türkologlar tarafından bu araştırmaların yapıldığı sorusunu yanıtsız bırakmaktır.

Bu çalışmada Türkologların eğitim metotları da merkez noktadadır. Türkolojiye katkı sağlamadan önce hangi dilleri nerede nasıl öğrendikleri ve hangi eserleri verdikleri, karşılaştırmalı dil bilim çalışmalarının Türk Türkologlardan ziyade neden yabancı Türkologlarla yaygınlık kazandığı araştırılmaktadır.

2.2. Dünya`da Türkoloji Çalışmaları ve Eğitimi

Amerika Birleşik Devletleri, Afganistan, Almanya, Arnavutluk, Avustralya, Azerbaycan, Belçika, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Çin Halk Cumhuriyeti, Danimarka, Endonezya, Estonya, Filipinler, Finlandiya, Fransa, Güney Kore, Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Gürcistan, Hollanda, Irak, İngiltere, İran, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Litvanya, Lübnan, Macaristan, Mısır, Moğolistan, Moldova, Özbekistan, Pakistan, Polonya, Romanya, Rusya, Sırbistan, Singapur, Suriye, Tayland, Tayvan, Türkiye, Türkmenistan, Ukrayna, Ürdün, Yunanistan gibi birçok ülkede Türkçe ya da Türk edebiyatı eğitimi verilmektedir.

Türkçe ile ilgili yapılan çalışmaların ve eğitimin çıkış noktası, amaçları, hedefleri ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Türkoloji kavramı da Sinoloji gibi Batı tarafından ilk kez kullanılmıştır. Yabancıların Türk dili ve kültürü ile ilgili merakı bu bilimi doğurmuştur. Bu bölümde de bazı ülkelerde gerçekleştirilen Türkoloji çalışmalarına yer verilmiştir.

Bu ülkelerden biri İtalya'dır. Selçuklu hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhusrev ile Venedikliler arasındaki fermanlar ve siyasi ilişkiler Türk- İtalyan ilişkisinin 1200`lere dayandığının yazılı bir kanıtıdır. İtalya'dan Andrea Dandolo'nun (1306-1354) kaleme aldığı *Chronica per Extensum Descripta* adlı eserin Türkler hakkında yazılmış bilgilerin yer aldığı ilk eser olduğu düşünülmektedir. (Güneşdoğdu, 2020, s.6).

1865'te Brescia`da doğan Luigi Bonelli İtalya'da hem modern anlamda çağdaş Türkoloji çalışmalarının kurucusu hem de kendi döneminin önemli Türkologlarından

biridir. 1894`te doğan Ettore Rossi de Dede Korkut Kitabı'nın nüshasını Vatikan Kütüphanesi'nde keşfettiği için önem arz etmektedir (Çelebi, 2006, s. 602).

Japonya'da Türkler konusundaki akademik çalışmalar Meiji Devri'nin ardından başlamıştır (Nagata, 2001, s. 575). Gelgelelim o günlerde Türkoloji diye bir bilim dalı bulunmamaktaydı. Tokyo Üniversitesi'nden Kurakichi Shiratori (1865-1942) Türkoloji çalışmalarının öncüsü olarak görülmektedir (Yasui, 2019, s.3). 1921`de doğan Mori Asya Tarihi Bölümü'nde eğitim almış ve araştırmalar yapmıştır. Mori Türk dilleriyle tanışmasını şu şekilde anlatır:

> Türkiye ve Batı Almanya'ya gitmeden önceki Köktürk araştırmalarım genel olarak Çince kaynaklara dayalıydı ancak Japonya'ya döndükten sonra R. R. Arat ve A. von Gabain'den öğrendiğim Köktürk yazıtları ve Uygur sivil belgeleri ile ilgili filolojik çalışmalara odaklanarak hem de bu çalışma sonuçlarına ve Çince kaynaklara dayanarak Köktürk Devletlerinin tarihini, hatta Uygur Kağanlığı tarihini açıklamaya çalıştım. Ülkemizde "Türkoloji çalışmalarının temeli Kurakichi Shiratori ve Toru Haneda tarafından kuruldu ve ben bu iki araştırmacının çalışmalarından beri hızlı gelişen 'Türkoloji'nin' araştırma sonuçlarından mümkün olduğunca yararlanarak ya da yardım alarak derinlemesine çalıştım. … Eski Türk yazıtları ve belgeleri üzerine filolojik çalışmalar, bir anlamda 'sanatkâr' işi ve 'kuramsal bilim' çerçevesindedir: Parçalar hâlindeki tarihî Uygur belgelerini birleştirerek orijinal hâline getirmekten başlayıp hem benzer sözcük örnekleri ile kıyaslayarak hem de Uygurca dil bilgisi kitaplarına ve sözlüklerine bakarak belgelerdeki el yazılı Uygurca sözcüklerin anlamlarını çözmeye çalışan yöntemdir ve bu uğraştırıcı aynı zamanda da 'sanatkâr' işidir. 'Sanatkâr' işinin emeğiyle bir sözcüğün anlamı çözülürken yaşanan sevinç, daima değişmekte olan toplumdan etkilenmeden sadece gerçeği aramak için çabalayan 'kuramsal bilim'in çekiciliğidir… Eğer ülkemizdeki yeni 'Türkoloji'nin gelişmesine katkıda bulunmuşsam, bunun sebebi Eski Türk yazıtları ve metinleri ile ilgili filolojik çalışmalarla yani 'sanatkâr' işi ve 'kuramsal bilimle uğraşmamdan dolayıdır (Mori`den aktaran Yosui, 2019, s.23).

Kumanca-Almanca sözlük olan *Codex Cumanicus* bağlamında Almanların dil bilimi açısından Türklerle olan ilişkisi 14. yüzyıla kadar uzanabilir. 1584`te İstanbul`a gelen dilci ve tarihçi Johannes Leunclavius Heidelberg Üniversitesi'nden Wilhem Holzmann`in öğrencisidir. İstanbul'dayken Türkçeyi ve yazmaları okumayı öğrenmiştir. 1588`de *Annales Sultannorum Othmanidarum a Turcis sua lingua cripti* Frankfurt`ta yayımlanmıştır. Gelgelelim ilk Alman Türkologu olarak bilinen kişi Hieronymus Megiser`dir. İlk dil bilgisi eserini Leipzig`te yazmıştır (Gül, 2020, s.7.). Türkçe ile ilgili çalışmaları olan diğer bilimciler Andreas Acoluthus, Türkçe dil bilgisini yazan David Schieferdecker, Türkçe yazmaları Latinceye çeviren Johann Christian Clodius, Çuvaşçanın Türk dili olduğunu savunan Heinrich Julius von Klaproth, Ahmet Temir`in tabiriyle Ural-Altay dilleriyle ilgili ilişkiler konusunda ciddi araştırmalar devrini başlatan Wilhelm Christian Schott, Çağatayca araştırmalar yapan Julius theodor Zenker, Yakutçadaki uzun ünlü olayını ortaya koyan Otto von Böhtlingk, *Codex Cumanicus* ve *Kutadgu Bilig* üzerine yaptığı çalışmalarla bilinen Wilhelm Radloff, Osmanlı Türkçesi ile Azeri Türkçesine

Güney Türkçesi adını veren Karl Foy Köktürkçe üzerinde araştırmalar yapmıştır (Gül, 2020, ss.7-11).

Arnavutluk`ta Türkoloji Albanolojinin bir alt dalı olarak verilmektedir. Osmanlı Dönemi`nde Arnavutluk`un bu alandaki ilk yazarı papaz Frang Bardhi`dir denilebilir ancak Türkolog olarak Süleyman Çelebi'nin Mevlidi`ni Arnavutçaya çeviren, Arnavurtça-Türkçe sözlük hazırlayan Hafiz Ali Ulqinaku`dır. J. G. Von Hahn, F. Miklosich gibi araştırmacılar ise Avusturya ve Alman geleneğinden gelmişlerdir (Balcı, 2020, ss.71-73).

Avusturyalıların Türklerle olan münasebetleri de yine Osmanlı Dönemi`ne 15. yüzyıla dayanır. Diplomatik ilişkilerden dolayı Avusturyalı diplomatlar vazife olarak Türkçeyi ögrenmişlerdir (Petritsch`den aktaran Kepenek, s.119). Viyana Üniversitesi`nde Türkoloji Bölümü din bilimi açısından daha iyi araştırma yapmak için kurulmuştur (Duda`dan aktaran Kepenek, 2020, s.123). 1674`ten itibaren Johann Baptist Podesta üniversitede Türkçe, Farsça, Arapça dersleri vererek ilk kez resmi olarak bu tarihte Türkçe Avusturya`da üniversitede okutulmuştur (Kepenek, 2020, s.124). 1800`lerden sonra Türkçe dersi veren ya da Türkolojiye katkısı olan bilginler; Karl Eduard Schau, Joseph Ritter von Karabacek, Maximilian Bittner, Friedrich von Greifenhorst, Theodor Seif, Herbert Jansky, Herbert Wilhelm Duda, Andreas Tietze gibi isimlerdir.

Bosna Hersek`te Osmanlı Dönemi`nde Türk dili resmi dillerinden daha çok kullanılmaktadır, eğitim mekânları ise tekke, zaviye, medrese ve mekteplerdi. Osmanlı Dönemi`nde Türkçe yazan şair ve yazar sayısının 300`e yakın olduğu düşünülmektedir (Ademi, 2020, s,137). Üniversite aşamasındaki Türkoloji çalışmaları ise 1926`da Belgrad Üniversitesi`ndedir ve önemli akademisyenlerinden biri de Dr. Fehim Bayraktarevic`tir (Ademi, 2020, s.139). Saray Bosna`da ise Nedim Filipovic kuruculuğunda Türk Dili ve Edebiyatı dersleri verilmekteydi.

Bulgaristan`da 19. yüzyılda başlayan Türkoloji çalışmalarının başında Penco Radov`un 1851`de hazırladığı *Türkçe -Bulgarca Sözlük ve Konuşma Kitabı,* 1856`da Stefan Vilkov`un *Türkçe Ögrenmek İsteyen Bulgar Gençlerine Bir Alfabe Kitabı,* sonraki yıllarda *Türkçe-Bulgarca Sözlük* Stefen Ilinev ve V. Hranov tarafından hazırlanmıştır 1906`da Sofya Üniversitesi`nde Türkçe öğretilmeye başlanmıştır. Stoyan Tilkov, Gilib Gilibov gibi isimler dersler vermişlerdir (Karasu, 2020, s.148)

Çekya ve Slovakya`nın Osmanlı ile ilişkisi Mohaç Savaşı`na uzanmaktadır. Çekya Krallığı`nda Doğu bilimi ve İslamiyet çalışmaları Orta Çağ'da başlamıştır. 18. yüzyılda da Slovak Doğu bilimciler Türkçe üzerinde araştırma yapmıştır (Lesiczka, 2020, s.177). Üniversite seviyesinde Türkoloji Doğu bilimin bir parçası olarak 19. yüzyılda kurulmuştur (s.179). Z. Yüksel Çek Cumhuriyeti`nde Türkoloji tarihini 5`e ayırmıştır (Yüksel, 2005, s.757):

1. Çekoslovakya'nın kurulmasına kadar (1908)
2. 1908`den II. Dünya Savaşı'na ve komünistlerin yönetimine kadar (1948).
3. Komünizmin ilk dönemi (1950`li ve 60`li yıllar)
4. İkinci dönemi (70`li ve 80`li yıllar)
5. Kadife Devrim`den sonra (1989)

Fransa ise dünyada ticaret yollarındaki değişiklikle rekabet artınca Türkçeyi iyi bilen çevirmenlerin eğitim görmesi için Türkiye'de dil okulları açmıştır (Şamil, 1994, s.71-83). Fransa`da ise üniversiteler seviyesinde ilk kez Sorbonne`de (INALCO) 1795`ten beri Osmanlı ve Türkiye Türkçesi dersleri verilmektedir (Karaca, 2018). Türkoloji üzerinde çalışmış, ilklerden sayılan Etienne-Marc Osmanlı ile yetinmemiş, araştırmalarını Orta Asya`ya kadar genişletmiş, Çağatayca eserler üzerinde incelemeler yapmıştır (Quatremere, 2024). Türk Dili Kurultayı`na davet edilen, Atatürk ile tanışan dilci Türkolog Jean Deny de Anadolu Türkçesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Yılmaz, 2020).

Hırvatistan`daki Türkoloji 19. yüzyılın sonlarına doğru Zagreb Üniversitesi`nde Doğu Bilimi Araştırmaları Bölümü`nde başlamıştır. Hırvatistan`da ilk dil bilim eserleri Ekrem Causevic tarafından verilmiştir (Erdem, 2020, s.238).

Hollanda'nın Türklerle yazılı anlamda ilişkisi I. Ahmet`ten alınan ticaret anlaşmasıyla başlamıştır (Ersoy, 2020, s.243). 1575`te kurulan Leiden Üniversitesi`nde Türkçe eğitimi 1593`te verilmeye başlanmıştır. Türk dilleriyle ilgilenen Josephus Justus Scaliger`dir ancak Türkçe dersler veren ilk Doğu bilimi uzmanı, ilk Türkçe kataloğu hazırlayan Golius`tur (Ersoy, 2020, s.246).

Harold Bowen İngiltere`nin Türklerle ilgili bilgileri ilk kez Osmanlı topraklarında ticaret yapan İngilizlerden edindiğini ve yayımlanmadığını belirtmekle birlikte Türkolojiye katkılarında ilk kez buradan yola çıkıldığını dile getirmektedir (Bowen, 1945, s.7). İngiltere'de ilk kez Doğu bilimi ile ilgili çalışmalar Sir William Jones`in kurduğu "The

Asiatic Society" merkezinde başlamıştır. William Jones *Mesih`in Murabba`-i Bahar* adlı eserini İngilizceye çevirmiştir. Türkçe dil bilgisi kitaplarıyla katkıda bulunanlar William Schroeder, William Barker, Frank Lawrence, Charkes Wells gibi önemli isimlerdir. Türkçe sözlükçülüğün gelişimini sağlayan James W. Redhouse 1890`da *Turkish-English Lexicon*`u yazmıştır (Saraç, 2020, s.274-277).

Litvanya`da Türkoloji'nin gelişimi *İncil*'in yorumuna yönelik çalışmalardan dolayı oluşturulan Doğu bilimi ile ortaya çıkmıştır. Ayrıca 14. Yüzyıldan itibaren Litvanya Büyük Düklüğüne Tatarlar ve Karaylar yerleştirilmiştir (Miskiniene, 2020, s.345). Michael Bobrowski aracılığıyla az da olsa Türkçe öğretilse de Türkolojiye dikkate değer katkılar 1960`lardan sonra başlamıştır.

Macarların kendi dilleriyle ve geçmişleriyle ilgili yapmak istedikleri çalışmalar Türkolojinin kapılarını aralamış, 1830`da Budapeşte Üniversitesi`nde Türkoloji dersleri verilmeye başlanılmış, 1870`te kürsü kurulmuştur (Çeliktaş, 2020, s.357). György David "Macaristan`da Türkoloji" adlı yazısında Macar şair Balint Balassi`nin (1554-1594) Türkçe şiir yazacak kadar Türkçeyi iyi bildiğini ileri sürer (Hazai, 1990, s.201). Zimonyi *Macaristan`daki Türkoloji Çalışmaları* kitabında Türkoloji çalışmalarını Avrasya bozkırlarında Orta Çağ Türk Halklarının tarihi, XIV-XVIII yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu tarihi ve Türk -Macar ilişkilerine dayanarak Macar dilinde görülen izlerle Macaristan`da Türkoloji çalışmalarının temelini oluşturan dil tarihi araştırmaları olmak üzere üçe ayırır (Zimonyi, 2002. s.46). Macaristan`da Türkolojiye katkı sağlayan bazı isimler Janos Repiczky (1817-1855), Armin Vambery (Macaristan`da ve Orta Avrupa`da Türkolojinin kurucusu olarak kabul edilmektedir.), Jozsef Budenz (1836-1891), Gabor Balint (1844-1913), Ignac Kunos, Gyula Nemeth, Tibor Halasi-Kun. Bu isimlerden bazıları hem Hungorolog hem de Türkologtur.

Polonya'nın Türk kültürü ile olan bağı Tatar ve Karay Türklerinin senelerce yaşadığı bir diyar olmasından dolayı neredeyse 600 yıllıktır. Diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkçenin öğretilmesinde ve öğrenilmesinde etkin rol oynayan unsurlar siyasi, askeri ve ticari ilişkilerdir. Türkoloji üzerine ilk çalışma Marcin Paszkowski`nin hazırladığı *Lehçe-Türkçe* sözlüktür (Zajaczkowski, 1979, s.553). Ayin-i Ali`nin *Türkiye Tarihi*`ni ve *Gulistan*`ı Lehçeye çeviren Samuel Otwinowski de Türkçenin ve Türkolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Emiroğlu, 2020, s.395). Polonya`dan Ignacy Pietraszewski, Aleksander Chodzko, Antoni Muchlinski, Josef Kowalewski gibi isimlerin ortak özelliği

eğitimlerinde, araştırmalarında bir şekilde yollarının St. Peterburg`a düşmesidir. Krakov`da Türkoloji bölümünü kuran ise Tadeusz Kowalski`dir. Bu bölümde Çuvaşça, Yakutça, Dolganca, Altayca Başkurtça gibi Türkçenin çeşitli lehçeleri üzerinde araştırmalar yapılmıştır. Polonya`da yetişmiş önemli Türkologlar ise Zygmund Abrahamowicz, Jan Ciopinski, Aleksander Dubinski, Wladyslaw Kotwicz`dir. Polonya`da yetişmiş çoğu Türkoloğun ortak özelliği Karay uzmanı ya da Tatar olmalarıdır.

Rusya`daki Türkoloji çalışmalarına Radloff, Gordlevskiy, Samoylovic, Kononov, Baskakov, Gumilov, Dmitriyev gibi önemli isimler katkı sağlamıştır (Oganova, Vorebeva, Alekseeva, 2020, s. 441). Elena Oganova, Svetlana Vorobeva ve Olga Alekseeva tarafından yazılan Rusya`da Türkoloji adlı makalede Türkoloji çalışmalarını Başlangıç Dönemi, Radloff Dönemi, 1917 Bolşevik Devrimi ve Sonrası Dönemi, Perestroyka Dönemi ve Yeni Dönem olmak üzere dörde ayırmışlardır. Başlangıç Dönemi I. Petro`nun imzaladığı fermanla başlamaktadır. Dimitri Kantemir, Gotlib Zigfrid Bayer, Kiriak Kondratovic, Klaproth gibi isimler yer almaktadır. Radloff Dönemi olarak adlandıran ilk kişi aslında Türkolog Samoylovic`tir. "Kazan", "Petersburg" ve "Moskova" ekollerinin ortak noktası her ekolde kesişen Radloff`tur. Bolşevik Devrimi ve Sonrası Dönem olarak adlandırılan kısma "Sovyet Türkologlar" tabiri eklenmiştir. Bu dönemde karşılaştırmalı çalışmalarda etkili rol oynayan bilimci N. K. Dmitriyev`dir. Bu dönemde "Altay teorisi", Türkçe ses bilgisi, dil bilgisi, etimoloji sözlüğü, Türk dillerinin lehçelerinin incelenmesi, tipoloji çalışmaları bu dönemde olmuştur. Türkoloji çalışmalarının yavaşladığı dönem ise Perestroyka Dönemi`dir. Gelgelelim 21. yüzyılın başında yeniden karşılaştırmalı dil bilgisi, söz dizimi, söz varlığı, etimoloji açısından önemli eserler yayımlanmıştır. Petersburg Üniversitesi`ne 1839`da Türk Dili Bölümü kurulmuş Muhlinskiy`in bölüme gelmesiyle de Türkoloji dersleri düzenli olarak verilmiştir (Oganova, Vorebeva, Alekseeva, 2020, s.445-446-447).

Dünya çapında Türk dilinin öğretilmesinde, araştırılmasında, Türkoloji hususunda ilklere imza atan ülkelerle Finlandiya karşılaştırıldığında araştırmaların çıkış noktasında büyük farklar görülmektedir. İtalya, Almanya, Arnavutluk, Romanya, Fransa, Çekya, Slovakya, Polonya, Hollanda, Bosna Hersek, Hırvatistan, Bulgaristan, İngiltere, Rusya gibi ülkelerde Türklerle ve Türk diliyle ilgili yapılan çalışmaların ilk çıkış noktası siyasi ilişkiler ve tüccarlar diyebiliriz. Diplomatik ilişkilerin zorunluluğu çeviri faaliyetlerini

hızlandırmış ve çevirmen yetiştirmek için Türk dilinin eğitimini ve çalışmalarını zaruri kılmıştır.

Gelgelelim Macaristan`da ve Finlandiya`da Türkolojiye dayalı çalışmaların çıkış noktası siyasi, ticari ya da zorunlu diplomatik ilişkiler değil kimlik bulma arayışıdır. Finlandiya`da Türkoloji birdenbire ortaya çıkmamıştır. Araştırmacılar Hegel`in etkisiyle Fincenin kökenini araştırırken Türk dilinin kökenine ulaşmışlar ve böylelikle karşılaştırmalı çalışmalarla Türkolojiye bazı eserler kazandırıp önemli teorilere imza atmışlardır.

2.3. Finlandiya`da Türkoloji Eğitiminin Başlamasında Etkili Olan Unsurlar

Dünyadaki birçok üniversitede Türk diliyle ilgili yapılan çalışmaların çıkış noktasındaki unsurların ticari ve siyasi faaliyetler ile ilgisi varken Finlandiya`daki en mühim unsur kimlik arayışıdır diye daha önceden belirtmiştik. Bu kimlik arayışında Hegel`in rolü büyüktür. Bu nedenle Finlandiya`da Türkoloji eğitiminin başlamasındaki en etkili faktör Hegel`in görüşlerine dayandırılan dil kavramı üzerinden ulus olma bilincine giden yoldaki kültürel ve siyasi dönüşümdür. Daha sonra da dilin kökenine dair yapılan araştırmalarda geliştirilen Ural-Altay dil hipotezidir. Hegel`in Finlandiya`daki etkisi yine Finlandiya'nın siyasi ve toplumsal konumuyla ilişkilidir. Finlandiya'nın Hegel`in etkisiyle siyasi, kültürel, edebi bir dönüşüm yaşamadan önceki konumu da Finleşme arzusu da yine Fin tarihine dayanmaktadır.

Arkeolojik çalışmalarda elde edilen eserlerdeki yazılı kaynakların eksikliğinden, kültürel ve politik dönüşümün Orta Çağ`dan itibaren olmasından dolayı Finlandiya'nın yazılı tarihi on ikinci yüzyıldan başlatılmıştır. On ikinci yüzyılda İsveç Krallığı tarafından düzenlenen Haçlı seferleriyle Finlandiya'nın yönetimi yaklaşık 1157`de İsveç`e geçmiştir (Jutikkala ve Pirinen, 2003, s. 35-39). Finlandiya'nın bu yüzyıldan önceki akıbetini ise arkeologlar, dil ve genetik bilimciler araştırmış ve tartışmışlardır (Lavery, 2006, s.18). Arkeologlar tarihi kalıntıları, dil bilimciler sözcükleri incelerken genetik bilimciler Finleri komşu ülkelerle mukayese etseler de genetik geçmişin dili ve kültürü belirlemede bir rol oynamadığı "Fin geni" olmadığı düşünülmüştür (s.18). Genetik bilimciler Fin genini tek bir ana kökü olan çam ağacı gibi değil birkaç kökü olan köknar gibi düşünmektedirler (Norio`dan aktaran Lavery, 2006, s.19). Daha önceden Finlerin ilk yurdunun Volga Nehri`nin kıvrımlarına dayandırılsa da daha sonradan yapılan çalışmalarla Finlerin tek bir yurdu olmadığı birden fazla yurdu olduğu sonucuna varılmıştır. "Kökleri Doğu`da dalları

Batı`da," şeklinde de yorumlar gelmiştir (Kulonen, 2002, s.114). Zira Doğu`da dil ile ilgili bağlantılar olsa da Batı`da da genetik benzerlikler bulunmaktaydı. Bu durumda da araştırmacılar Finlerin yurdunun Finlandiya olduğu sonucuna varmışlardır (Lavery, 2006, s.21).

Orta Çağ`da yaklaşık 1157`den 1500`e, Erken Modern Çağ`da 1523`ten 1809`a kadar yaklaşık altı yüzyıldan fazla bir süre boyunca Finlandiya Yarımadası'nın tamamı olmasa da büyük bir bölümü İsveç Krallığı'ndaydı (Lavery, 2006, s.31). Bazı tarihçilerin İmparatorluk Dönemi bazılarınınsa Özerklik Dönemi olarak adlandırdığı 1809-1917 yılları arasındaki dönemde Finlandiya Rusya`ya bağlıydı. Akademisyen Benedict Anderson`in "Hayal edilmiş bir siyasi topluluk," olarak gördüğü ulus kavramı 19. yüzyılda inşa edilmeye başlanmıştı (Anderson, 1995, s.20). Lavery`nin *Finlandiya Tarihi* kitabında Lagus`un dediği iddia edilse de Finlandiya`da Milli Kütüphane`nin kayıtlarına göre Finlandiyalı Arwidsson; "İsveçli değiliz, asla Rus olmayacağız, o halde Fin olalım," diyerek bu ideolojiyi desteklemiştir (Klinge`den aktaran Lavery, 2006, s.56; Tarkiainen, 2021). Finlandiya özerkken yükselişe geçen "Fennoman" hareketinin üç önemli öncüsü Türk halk edebiyatını da dolaylı yoldan etki etmiş Tarihi-Coğrafi Fin Kuramı`na etkisi olan Elias Lönnrot, Finlandiya milli marşının şairi Johan Ludvig Runeberg ve Fin milliyetçisi filozof Snellman`dır.

Snellman, Herder gibi bir ulusun ruhunu temsil eden en önemli unsurun dil olduğunu düşünmüştür bu nedenle de Hegel üzerinden geliştirdiği ulus zihniyetiyle Finceleştirmeye, Fince eğitimine vurgu yapmıştır (Lavery, 2006, s.58). Snellman`ın Hegel ile tanışması birdenbire olmamıştır. J. J. Tengström (1787–1858) 1927`de Helsinki Üniversitesi`nde profesör olarak çalışmaya başlamıştı. Bu sırada Tengström`in Hegel derslerine katılan Snellman bir bütün olarak Hegel sistemindeki mantığın rolünü anlamlandırmaya başlamıştır (Kallio. 2019, s. 62). 1831`de felsefe alanında lisansını tamamlayan Finlandiyalı fennoman, senatör Snellman 1835`te yine aynı alanda doktorasını tamamlayıp Gottfried Wilhelm Leibniz ve Hegel üzerine iki tez kaleme almıştır.

Snellman`ın fikirlerini etkileyen ve Finlandiya`ya yön veren ulus-devlet anlayışının temelinde Fransız İhtilali olsa da filozoflarla bu anlayış anlam kazanmıştır. Rousseau ve Hegel vatanseverlik konusunda müşterek duyguları paylaşsalar da Rousseau`nun kendi kendini yöneten küçük topluluklar fikrine karşın Hegel devletin bir bütün olduğunu savunmuştur (Arnhart, 2005, s. 252). Hegel devletin temeline bireysel iradeyi koyan

Rousseau`yu eleştirmiştir (Hegel, 1998, s.200-201). Hegel`e göre "Gerçek devlet bütün tek tek işlerinde, savaşlarında, kurumlarında vb. bu tin tarafından yönetilir. Buradaki tinsel içerik sağlamdır, dayanaklıdır, keyfe kalmışlığın, tikelliğin, esintinin, bireyselliğin, rastlantının ötesinde (Hegel, 2003, 114)" bir durumdur. Hegel devlet kavramını şu sözleriyle anlatmıştır: "Devlette tin, sevgi, duygu biçiminde değil, bilinç, isteme ve bilme biçiminde vardır. Devletin gözünde ailenin genelliği doğal bir aşama gibidir: töreler, törel varlığın dolaysız var olma biçimidir. Ama devleti devlet yapan yasalardır. (Hegel, 2003, 118-119)."

Finlandiyalı Snellman da Hegel`in felsefesinden etkilenmiş ve onun görüşlerini Finlandiya`da dil alanında uygulamak istemiş, Fince eğitimi savunmuş ve Fincenin devletin her birimine intikal etmesi için çabalamıştır. Rousseau`nun bireysel iradeyi temel alan görüşüyle hareket etmek yerine daha bütüncül bir yol izleyerek Fennomen fikrini yaymaya çalışmış ve özellikle çıkardığı *Saimaa* adlı dergide Fin dili üzerine etkili propagandalar yapmıştır. Peki ulus-devlet anlayışının temelini oluşturan dil neden önemlidir, dil nedir? Bu soruların yanıtına da Türkolojinin çıkış sebebini adım adım anlayabilmek için ilerleyen bölümlerde yer verilmiştir.

2.3.1. Dil Nedir?

Bu sorunun bu araştırmadaki çıkış noktası dil, lehçe, ağız, şive terimlerinin diğer dillerde farklı olmasından, dil aileleriyle ilgili yaklaşımların müşterek olmamasından ileri gelmektedir. Terminolojiyle ilgili müşterek bir yol olmadığı için bulgular hem Türk hem de Fin araştırmacıların terminolojisiyle yazılmıştır. Kaynak dile sadık kalmak için böyle bir yol izlenmiştir. Hem kaynak dile sadık kalmak hem de Türkiye`de kabul gören terminolojiyi uygulamak için "Dil nedir?" sorusuna yanıt aranmaktadır.

Bu soruya yanıt ararken önemli araştırmacıların da görüşlerine yer verilmiştir. Nurettin Demir; *Türkiye`de Dil-Lehçe-Şive-Ağız Tartışmaları* adlı yazısında; "Dil-lehçe-şive tartışmalarında ´dil´ olgusunun özü de gündeme gelmez. Çoğu kısmen keyfi ve ferdi ölçütlerin kullanıldığı adlandırmalar tartışmaların asıl merkezini oluşturur. Tartışmalarda bilim dışı ölçütler de büyük bir rol oynar," der (Demir, 2006, s.120). Bu araştırmada Finlandiyalı araştırmacıların terminolojisini anlayabilmek için önce dil olgusunun üzerine değinilmeye çalışılmış ve dil, teorik, felsefi olarak ele alınmıştır. Sonra da dil, lehçe, şive, ağız konusunda farklı görüşlere yer verilmiştir.

Dil sözcüğünün kullanımı birçok dilde hem iletişimi sağlayan araç hem de anatomik yapıdır. Fincede “kieli” hem dil hem organdır. Aynı şekilde İngilizcede de “language” lingua Latince organ olarak “dil”den türemiştir ancak Hintçede ikisi farklı sözcüklerle adlandırılmaktadır: “भाषा bhaasha” iletişimi sağlayan anlatım aracıyken “जीभ jeebh” organ olarak dile karşılık gelmektedir. Almancada “sprache” anlatım aracı, “zunge” organdır. Balti dilinde “སྐད skat” anlatım aracı “ ལྕེ lchay” ise organdır. Slav dillerinin çoğunda her ikisi de aynı sözcükle tanımlanmaktadır. Farsçada da "زبان zabān” sözcüğü hem organdan hem de dil olarak kullanılan iletişim aracından bahsederken aynı sözcükle ifade edilir.

Mengüşoğlu “Dil…tarihsel bir varlıktır. Fakat bu oluş, insan başarılarının dışında bulunan ya da onlara paralel bir oluş değil, insan başarılarıyla birlikte ortaya çıkan bir oluş,” der (1958, s.233). Bu iletişim aracının gerek hukuk gerek edebiyat gerekse matematik gibi disiplinlerarası alanlardaki kullanımlarının temelinde fonoloji (ses bilimi), morfoloji (biçimbilim), sentaks (söz dizimi), semantik (anlam bilim), pragmatik (edimsel) ögeler oluşturmaktadır. Dil kavramını tek bir ifadeyle anlatmak zordur. Gelgelelim bu ögeler aracılığıyla farklı ve ortak kültürler araştırılabilir etnografik ve arkeolojik sorulara yanıtlar verilebilir, bireysel olarak bile kişinin dili nasıl kullandığından yola çıkılarak o kişi hakkında tahminler yürütülebilir.

Francis Bacon`a göre milletlerin düşünce yapısına ve geleneklerine ilişkin ipuçlarını konuştukları dillerin yapısından çıkarmak mümkündü (Deutscher, 2013, s.10.). Francis Bacon, diller ile milletlerin düşünce yapıları ile ilişkiyi 1605`te yayımlanan *The Advancement of Learning* (Bilginin İlerlemesi) adlı eserinde tanımlar. Bacon`ın bu görüşünde elbette Aristoteles`in de etkisi vardır. Bacon`ın kaynaklarından biri olan Aristoteles; “Sözcükler düşüncelerin, harfler de sözcüklerin imgeleridir,” der (Bacon, 1800, s.166). Aristoteles, Bacon`dan yaklaşık 1870 yıl önce *Yorum Üzerine* (Peri Hermeneias) adlı eserinde dilin temel birimleri üzerine tartışır (Aristoteles, 2018). Bacon Aristoteles`in de etkisiyle eserinde dilin, düşünceyi nasıl şekillendirdiğine, insanların dünyayı nasıl algıladıklarına dair önemli görüşler sunarken dili, bilginin iletilmesi ve düşüncenin ifade edilmesi için temel bir araç olarak görür (Bacon, 1880).

Etienne de Condillac da yüz yıl sonra; "Tüm göstergeler bir dilin, o dili konuşan halkın karakterini ortaya çıkardığını ispat ediyor," diye yazar (Condillac, 1756, s.285). Condillac'ın çağdaşı Alman Johann Gottfried Herder de çalışkan milletlerin dillerinde bol

bol eylemsilerin olduğunu ileri seviyedeki milletlerdeyse soyut sözcüklerin daha çok olduğunu öne sürer (Herder, 1812, s.354-355). Amerikalı Ralph Waldo Emerson 1844'teki eserinde bir milletin ruhunu tarihi süreçte koydukları sözcük anıtına bakarak ölçülebileceğini belirtir (Emerson, 1844, 251).

Ralph Waldo Emerson, 1844 yılında *Nature* adlı eserinde ve aynı yıl içerisinde yayımlanan diğer metinlerinde dil ile ilgili bir dizi görüş ortaya koyar. Emerson, Amerikan Transandantalizminin diğer adıyla aşkıncılığın önde gelen araştırmacılarından biri olarak dilin insan deneyimi ve doğa ile olan ilişkisini derinlemesine inceler. *Nature* ve *The Poet* gibi eserlerinde dil üzerine düşüncelerini detaylı bir şekilde işler (Emerson, 2009, s.23-34).

Emerson'a göre dil, insanın doğal dünya ile ilişkisinin bir yansımasıdır ve doğadan türetilmiştir. O, dilin metaforlar aracılığıyla doğanın insan ruhuna aktarılmasının bir yolu olduğunu savunur. Emerson, dilin sadece iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda insanın iç dünyasını, duygularını ve ruhunu ifade etme gücüne sahip olduğunu öne sürer. 1844 tarihli *The Poet* (Denemeler: İkinci Seri) adlı eserinde, Emerson şairin ve genel olarak sanatçının toplum içindeki rolüne dair görüşlerini detaylandırırken dilin ve şiirin evrensel doğruları ifade etme kapasitesine de dikkat çeker. Emerson'a göre şair, dil aracılığıyla doğanın ve insan deneyiminin özünü yakalar ve bu yolla evrensel gerçeklere ulaşır. Emerson, dilin kökenini ve gelişimini, insanın doğal dünyayla olan ilişkisinden türeme olarak görür. Dilin her sözcüğünün, doğanın derin bir gözlemi ve insan deneyiminin bir yansıması olduğunu düşünür. Bu bağlamda Emerson dilin metaforik doğasını ve dilin, doğanın gizemlerini ve insan ruhunun derinliklerini açığa çıkarma gücünü vurgular (Emerson, 1944).

Alman filozof, dil bilimci Emerson`un kısmen çağdaşı Wilhelm von Humboldt dilin bireysel düşünceyi şekillendirmedeki etkisini fark eder, ne var ki dilin ulusal karakteri nasıl yarattığını belirtmenin, ulusal karakterin dil farklılıklarını nasıl belirlediğini tespit etmekten çok daha zor olduğunu görür (Humboldt, 1988; Paxman, 1990, s.29).

Humboldt`tan 167 yıl sonra doğan George Steiner *After Babel: Aspect of Language and Translation* (Babil`in Ardından: Dil ve Çevirinin Yönleri) eserinde; "Gelecek zaman kipi varoluşun özündedir. Yaşamın anlamına ve bu anlam içindeki kişisel yerimize ilişkin taşıdığımız imajı şekillendirir," der (Steiner, 1975, s138). Bu cümleden yola çıkarsak varoluşun özü olarak tanımlanan gelecek zaman kipi Fincede mevcut değildir. Fincede

gelecek zaman, geniş zaman ve şimdiki zaman eki aynıdır. Bir eylemin hangi zamana işaret ettiği zaman zarflarından ya da partitif ekinden çıkartılabilir. Bu bağlamda varoluşun özü gelecek zaman kipindedir diyemeyiz. Cümlenin anlamındadır diyebiliriz. Vahit Türk (1996) "Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri" adlı makalesinde Eski Türkçede şimdiki zamanın, geniş zaman olarak adlandırılan *-r/-ir/-ır/-ur/-ür* ekleriyle karşılandığını hatta Gabain`e göre gelecek zaman ekinin hem şimdiki zamanı hem de gelecek zamanı ifade ettiğini ileri sürer (s.291-292). Yine Orta Türkçede Karahanlı sahasında *Kutadgu Bilig*`te ve *Atabetü`l-Hakayık*`ta şimdiki zaman için ayrı bir eke ihtiyaç duyulmadığını Harezm sahasında da bu durumun geçerli olduğunu ancak Çağatay sahasında geniş zaman ekleriyle birlikte şimdiki zamana karşılık gelen müstakil eklere de yer verildiğini ifade eder (Türk, 1996, s.300-302). Zeynep Korkmaz (1959) Uygur döneminde görülen *-ğa* eki Karamanlı ve Harezm Türkçesinde *-ğay, -ğu* seklinde karşımıza çıktığından ve gelecek zaman olarak kullanıldığından bahseder (s.162). Görüldüğü üzere Türkçede evvelden beri hem geniş zaman eki hem de gelecek zaman eki mevcuttu. Bu anlamda da Türkçe Finceden ayrılmaktadır.

Akademisyen ekonomist Keith Chen toplumun davranışı ile haber kipleri arasında paralellik olduğunu Fincede ve Almancada gelecek zamanın zayıf, İngilizcede ve Yunancada gelecek zamanın kuvvetli olduğunu ve gelecek zamanı kuvvetli olan dillerin toplumlarında ekonominin zayıf şimdiki zamanı kuvvetli olan toplumlarda da mali tasarrufun da iyi olduğunu ileri sürmektedir (Heikura, 2014).

Aristoteles`ten beri dil olgusu, toplumla etkileşimi tartışılmıştır. Bu tartışmalar felsefeyle birlikte birçok teoriye ön ayak olmuş, dil teorilerini, felsefesini, dil ailelerinin sınıflandırılmasına değin etki etmiştir.

2.3.1.1. Dilin gelişimiyle ilgili görüşler

İletişim aracı olarak dilin nasıl ortaya çıktığına dair ortak bir görüş bulunmamakla birlikte bu konuda çeşitli teoriler öne sürülmüştür. Bu teorilerden biri dilin evrimsel süreçler sonucunda geliştiğini savunan evrim teorisidir. İnsanların ataları, karmaşık düşünce ve duyguları ifade etmek amacıyla iletişim kurma gereksinimi duymuştur. Bu süreç, daha basit iletişim sistemlerinden daha karmaşık dillere doğru bir evrimsel gelişimi teşvik etmiştir. Dil bilim alanında önemli bir araştırmacı olan ve modern dil bilimin kurucularından sayılan Noam Chomsky dilin evrimini ve insan dilinin biyolojik

kökenlerini anlamak amacıyla kapsamlı çalışmalar yürütmüştür. Chomsky, dili genetik, çevresel ve genel etkenler bütününde ele alarak incelemiştir (Chomsky, 2005).

Chomsky'nin *Söz Dizimi Yapısı* (Syntactic Structures) (1957) adlı eseri, dil bilimsel yapıların temel prensiplerini ve dilin biyolojik temellerini açıklaması acısından önem arz etmektedir. Bu eser dil bilimsel analizlerin temellendirilmesinde ve dilin yapısal özelliklerinin anlaşılmasında önemli bir kaynak olarak kabul edilmiştir (Chomsky, 1957). Chomsky'nin *Evrensel Dil Bilgisi* (Universal Grammar) teorisi, dilin temel yapısının tüm insan dillerinde ortak olduğuna ve bu yapının insan zihninde doğuştan mevcut olduğuna işaret etmiştir. *Evrensel Dil Bilgisi* bireylerin çocukluk dönemlerinde maruz kaldıkları belirli dillerden bağımsız olarak dil öğrenme süreçlerinde evrensel bir dil bilgisel yapı üzerinde inşa ettikleri fikrini temel almaktadır. Bu teori, dil öğrenme yeteneğinin genetik olarak kodlanmış bir mekanizma tarafından desteklendiğini ve tüm insanlarda ortak bir dil yeteneğinin bulunduğunu savunmaktadır (Chomsky, 1965). Chomsky'nin bu yaklaşımı, dil öğrenmenin sadece çevresel etkilerle değil aynı zamanda biyolojik bir temel üzerine inşa edildiğini vurgulamaktadır. 1975`te dilin günümüzdeki haline nasıl geldiğiyle ilgili soruya Chomsky kalple, kolla örneklendirmiştir. Kalbin bugünkü şeklini nasıl aldığını sormakla aynı kapıya çıktığını ifade etmiştir. Ona göre önemli olan sorunun dilin bugünkü haline nasıl geldiği değil bu soruyu insanların neden sorduğudur (Bickerton, 2013, s.181). Chomsky 2005`te şunları da söyler:

> Hepimizin ondan türemiş olduğu küçük bir grupta, beyin sinir devrelerinin yeniden örgütlenmesi, hudutsuz bir Kaynaşma (Merge) işlemiyle sonuçlandı, bu da benim bahsettiğim türde kavramlar için geçerli olmuştur…Beyni bu şekilde yeniden düzenlenen birey pek çok üstünlüğe kavuşmuştur: Girift düşünme, planlama, yorumlama vesaire gibi kabiliyetler kazanmıştır. Bu kabiliyetlerin aktarıldığı döller, sonuçta toplulukta ağır bastı. Bu aşamada, dışsallaştırma bireylere fayda sağlıyordu, dolayısıyla, bu kabiliyetler, iletişim de dahil dışsallaştırma ve etkileşim kurma görevlerini icra etmek için, duyudevinim sistemiyle ikincil bir süreç olarak bağlantılı hale gelmiş olabilir. Biçimi ne olursa olsun, en azından bu kadarını varsaymayan bir insan evrimi anlatısını düşlemek zor (Chomsky`den aktaran Bickerton, 2013, s.192).

Chomsky sadece diğer dil bilimcilerle değil 30 yılda değişen kendi fikirleriyle de paradoks oluşturmuştur.

Chomsky`den "birlikte evrim" konusunda ayrılan Terrence Deacon, dilin evrimi ve biyolojik temelleri üzerine çalışan önemli bir antropolog ve dil bilimci olup Noam Chomsky'nin dil üzerine yaptığı çalışmalara benzer bir yaklaşımla bu alanda derinlemesine katkılar sağlamıştır. Deacon, insan beyninin biyolojik yapısıyla dil arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde incelemiş ve dilin yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde, beynin

evrimsel süreçler sonucunda geliştirdiği benzersiz bilişsel yeteneklerle yakından ilişkili olduğunu savunmuştur. Özellikle *The Symbolic Species: The Co-evolution of Language and the Brain* (Sembolik Türler: Dil ve Beynin Birlikte Evrimi) adlı kitabında dilin ve insan beyninin evrimsel süreçte birlikte geliştiği karmaşık etkileşimleri ele almış "birlikte evrim" ya da diğer adıyla "koevolüsyon" sürecini anlatmıştır. Eserinin ilk bölümüne Danimarkalı teolog ve filozof Søren Kierkegaard cümlesiyle giriş yapmıştır; "Paradoks, düşünürün tutkusunun kaynağıdır ve paradoksu olmayan düşünür, duygusu olmayan bir aşık gibidir," der (Deacon, 1997, s.21). Deacon tıpkı giriş cümlesinde olduğu gibi 531 sayfalık bu eserinde yanıtlanması zor soruların, bulmacaların, çatışmaların çözümlenmesi için uğramıştır. Arılardan yunuslara sineklerden maymunlara dilin evrimini anlatmaya çalışan Deacon, doğuştan gelen seslerden en mükemmel örneğinin kahkaha olduğunu ileri sürmüş ve bu sesin evrimini, fizyolojisini açıklamıştır (Deacon, 1997, s.57).

Bu alandaki bir diğer önemli araştırmacı Kanadalı-Amerikalı psikodil bilimci Steven Pinker, dilin evrimi ve biyolojik temelleri üzerine kayda değer çalışmalar yapmıştır. Özellikle *Dil İçgüdüsü* (The Language Instinct) ve *Words and Rules: The Ingredients of Language* (Sözcükler ve Kurallar: Dilin Malzemeleri) adlı eserlerinde, dilin evriminin genetik ve evrimsel kökenlerini araştırmıştır. Eserinde DNA ve bilgisayar kombinasyonundan harflerin kombinasyonuna değin birtakım görüşlerini bilimsel bir çerçevede vermiştir (Pinker, 1994, s.22-46).

İngiliz dil bilimci Noam Chomsky'nin çağdaşı olan Derek Bickerton, dilin evrimi ve insan dilinin kökenleri üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan önemli bir bilim insanıdır. Bickerton, özellikle *Language and Species* (Dil ve Çeşitleri) adlı eserinde, insan dilinin evrimi ve kökenleri hakkında teoriler geliştirmiştir (Bickerton, 1990). Biyologların niş inşası kuramını dilde ilk kullanan ve detaylı inceleyen Bickerton dili niş inşasının kıymetli bir örneği olarak görmüş termit tepelerle dil arasında benzerlik kurmuştur (Bickerton, 2013, s.16). Chomsky`nin çağdaşı olsa da söz dizimi ile ilgili görüşlerine katılırken niş kuramıyla dilin nasıl ortaya çıktığı ve geliştiği hususunda tuttuğu tarafla Chomsky ile zıtlaşmıştır (Bickerton, 2013, s.180).

Bu alanda çalışmalar yapan Amerikalı Merritt Ruhlen dilin evrimi ve insanlık tarihindeki ilk dillerin kökenleri üzerine odaklanmış önemli bir dil bilimci ve antropologdur. Proto dil kavramını inceleyerek insan dilinin tarihsel ve evrimsel kökenlerini anlamaya yönelik araştırmalar gerçekleştirmiş, dil sınıflandırılmasında genetik

ve tipolojik yaklaşımlara odaklanmıştır (Ruhlen, 1994). Antropoloji alanında doktora yapmış olan Joseph Greenberg ise dil ailelerinin sınıflandırılması ve dilin evrimi üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır; Greenberg, dilin evrimsel kökenleri ve proto dil kavramına ilişkin araştırmalarıyla diller arasındaki ortak kelime kökenlerine ve dil bilgisel özelliklerine bakarak dil ailelerini oluşturmasıyla öne çıkmıştır (Greenberg, 2005). Greenberg 1963`te bütün Afrika dillerini Hoysan, Nijer-Kordofan, Nil-Sahra ve Afro-Asyatik olmak üzere dört gruba ayırmıştır (Ruhlen, 2012, s.170). Johanna Nichols, dilin evrimi ve insanlık tarihindeki ilk dillerin nasıl ortaya çıktığı üzerine çalışmış bir diğer önemli dil bilimcidir. Yine proto dil teorisi üzerine çalışmış, dillerin yapısına ve coğrafi olarak nasıl yayıldığıyla ilgilenmiştir (Nichols, 2012). Greenberg dil sınıflandırmalarını daha geniş yelpazede yaparken Nichols ayrıntılara, dilin küçük birimlerine odaklanan bir yolu tercih etmiştir.

Dil ve sosyal bağlam ilişkisi dilin evrimine dair önemli bir yaklaşım olup sosyal etkileşim ve grup içi iletişimin dilin gelişiminde oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. Bu teori, dilin evriminin insanların grup içerisinde iş birliği yaparken ve bilgi paylaşımında bulunurken gelişmiş olabileceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla, dilin kökenleri ve evrimi, yalnızca bilişsel süreçler ve biyolojik adaptasyonlar ile açıklanamaz; aynı zamanda sosyal dinamikler ve toplumsal yapıların da bu sürece katkı sağladığı düşünülmektedir. "Dil nedir?" sorusunu dil ile sosyal bağlam ilişkisi içinde ele alan araştırmacılar arasında Michael Halliday, Bronisław Malinowski ve Dell Hymes bulunmaktadır.

Michael Halliday, dilin sosyal işlevlerini ve iletişimdeki rolünü vurgulayan İngiliz dil bilimcidir. İngiliz dil bilimci J.R. Firth`in isminden gelen neo-Firthian`ın yani sözcüğün bağlam içindeki kullanımına göre şekillendiğini, anlamın mevcut kültürün temellerine anlayışına göre değişkenlik gösterebileceğini savunan teorinin önde gelen temsilcisidir (Encyclopaedia Britannica, 2024). Özellikle *Language as Social Semiotic* (Toplumsal Göstergebilim Açısından Dil) adlı eseriyle tanınmıştır. Bu eserine önsözünde Saussure`un dilin toplumsal bir fenomen olduğu görüşüne yer vererek başlamıştır (Halliday, 1978, s.1). Halliday, dilin sosyal bağlamdaki rolünü vurgulayarak toplumsal işlevlerini, iletişim amacını derinlemesine incelemiştir. Dil öğrenmedeki sosyal bağlamda anlatmak istediği mevzu sözcüğü kullanırken içinde bulunan mekân, durumla, çevredeki kişilerin tepkileriyle, geri dönütleriyle ilişkilidir. Örneğin anne ya da babanın çocuğuna kimlerle nasıl konuşması gerektiği konusundaki uyarıları seçilen sözcüğün kullanımını

şekillendirmektedir (Halliday, 1978, s.227-228). Yine bir çocukla konuşurken kullanılan ton, vurgu o sözcüğün bağlam içindeki yerini kuvvetlendirmekte ve çocuğun o sözcüğü dolaylı olarak öğrenmesine vesile olmaktadır (Halliday, 1978, s.220-221). Bir başka örnekle açıklanacak olursa "O kitap okuyor," denildiğinde dilin düşünsel işlevini vermektedir. "Kitap okur musun?" diye sorulduğunda dilin kişilerarası işlevi devreye girmektedir. "O bir kitap okudu ve hayatı değişti," denildiğinde bağlaç, zamir ve metin içi referanslar kullanılarak dilin metinsel işlevi ortaya çıkmaktadır.

Polonyalı Bronisław Malinowski, sosyal antropoloji ve dil bilim alanlarında yaptığı çalışmalarla tanınan önemli bir akademisyendir. Malinowski, dilin sadece bir iletişim aracı olmanın ötesinde, sosyal ve kültürel bağlamlarda oynadığı kritik işlevleri araştırmıştır. Ona göre dilin anlamı, yalnızca sözcüklerin içerdiği anlamlardan ibaret değildir; dil, sosyal etkileşimler ve kültürel bağlamlar içinde gerçek işlevini kazanır. Bu yaklaşım, dilin sosyal yapılar ve toplumsal ilişkiler içinde nasıl bir araç olarak kullanıldığını anlamayı amaçlar (Malinowski, 1923). Örneğin büyü ve dil arasındaki ilişkiyi incelerken, büyüsel sözlerin ancak ritüel ve bağlam içinde anlamlı olduğunu, tek başlarına bir anlam ifade etmediğini belirtmiştir (Malinowski, 1935, s. 57-58).

Malinowski'nin bu konudaki en önemli katkılarından biri, dilin toplumsal işlevini ayrıntılı olarak ele aldığı çalışması *Argonauts of the Western Pacific* (Batı Pasifik Argonotları) adlı eserdir. Bu eser, Trobriand Adaları'ndaki Kula halkının deniz ticareti ve bu ticaretin toplumsal örgütlenmedeki rolünü inceleyen bir çalışmadır. Malinowski, bu çalışmasında, dilin sosyal etkinlik, ritüel ve ticaret gibi toplumsal süreçlerde nasıl hayati bir rol oynadığını göstermiştir. Örneğin "tapwana" sözcüğünü yerinde yaptığı gözlemleriyle yüzey, deri, ağacın gövdesi, ana yol ve bir büyünün veya şarkının nakarat kısmı anlamlarına geldiğini tespit etmiştir. Dilin bu bağlamlardaki işlevi, toplumsal dayanışmanın ve sosyal ilişkilerin kurulması ve sürdürülmesinde merkezi bir unsur olarak ele alınmıştır (Malinowski, 1922, s.342-343).

Malinowski'nin bu yaklaşımıyla dilin sosyal bilimler içerisindeki önemini ve işlevsel dil bilim ile kültürel bağlamın anlaşılmasında nasıl önemli bir araç olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda, dil sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda bir toplumsal düzenleme aracı olarak görülmüştür. Dilin sosyal etkileşimlerdeki bu rolü, modern dil bilim ve antropolojide, bağlamsal dil bilim yaklaşımlarının temelini oluşturmuştur (Duranti, 1997).

Dell Hymes dil bilim ve antropoloji alanlarında derinlemesine katkılarda bulunmuş bir diğer akademisyendir. Hymes dilin yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde, kültürel ve toplumsal bir olgu olarak ele alınması gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşımı, dilin toplumsal bağlamlarda nasıl kullanıldığını anlamak amacıyla geliştirdiği etnografik dil bilim kavramıyla özdeşleşmiştir. Hymes'in çalışmaları, dil bilimsel yapıların, toplumsal normlar ve kültürel ritüellerin nasıl iç içe geçtiğini ve bu yapıların sosyal kimliklerin inşasında nasıl bir rol oynadığını incelemiştir. Chomsky'nin "dil bilimsel yeterlilik" (grammatical competence) kavramına bir eleştiri olarak "iletişimsel yeterlilik" ya da "iletişimsel edinç" (Communicative Competence) mevzusunu geliştirmiştir. İletişimsel yeterlilik bir kişinin doğru bir şekilde cümle kurmakla kalmayıp o cümleyi hangi sosyal bağlamda, hangi kişilere, hangi tonda söyleyeceğini de bilmesini içermektedir (Hymes, 1972, ss. 277-278).

Hymes'in en önemli eserlerinden biri olan *Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Toward an Understanding of Voice* (Etnografya, Dil bilim, Anlatı Eşitsizliği: Sesi Anlamaya Doğru) adlı kitabında, dilin toplumsal eşitsizliklerle nasıl ilişkili olduğunu ele almıştır (Hymes, 1996, ss. 4-5). Hymes, bu çalışmasında dilin, bireylerin sosyal ve kültürel kimliklerini inşa etmelerinde ve bu kimlikleri müzakere etmelerinde merkezi bir rol oynadığını vurgulamıştır. Ona göre dil sadece bir ifade aracı değil, aynı zamanda sosyal hiyerarşilerin ve güç ilişkilerinin yeniden üretildiği bir alandır (Hymes, 1996). Azınlık gruplarının hikâyeleri, baskın kültür tarafından sıklıkla görmezden gelinmiş veya değersizleştirilmiştir. Hymes, bu tür eşitsizlikleri açığa çıkarma amacıyla, etnografik yöntemlerle bu anlatıları derinlemesine analiz etmiştir (Hymes, 1996, ss. 64-65).

Hymes, *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach* (Toplumdilbilimin Temelleri: Etnografik Yaklaşım) adlı kitabında dilin etnografik bir bakış açısıyla incelenmesi gerektiğini, dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda sosyal yapıları ve ilişkileri oluşturduğunu savunmuştur. Ona göre dil, bireyler arası etkileşimleri şekillendirir ve toplumsal normları yansıtmaktadır. Farklı sosyal sınıflar veya grupların dilleri, onların toplumsal pozisyonlarını belirlemede önemli bir role sahiptir. Dil, sadece bireysel bir yetenek değil, toplumsal bir olgudur (Hymes, 1974, ss. 8-10). Hymes, dil bilimsel araştırmaların sadece cümlelerin nasıl kurulduğuna değil, bu cümlelerin hangi sosyal koşullar altında üretildiğine ve hangi sosyal sonuçları olduğuna bakması gerektiğini de belirtmiştir (Hymes, 1974, ss. 26-29). Farklı kültürlerde, dilin ne

şekilde kullanıldığı ve dilsel kuralların nasıl uygulandığı, sosyal normlara göre değişmektedir. Hymes, bu normların etnografik yöntemlerle analiz edilmesi gerektiğini savunmuştur (Hymes, 1974, ss. 74-75).

Caner Kerimoğlu, Türkiye`de dilin kökenine dair böyle bir tartışma olmadığı, dil bilgisi kitaplarında da bilimsel tartışmalardan, biyolojik gelişmelerden uzak "yansıma kuramı, ünlem kuramı, iş kuramı" gibi 1800`lerden kalma fikirlerin hâkim olduğunu ileri sürmüştür (Kerimoğlu, 2016, s.48). Tartışmalar olmasa da birtakım yayınlar bulunmaktadır. Türkiye`de dilin kökenini evrimle açıklayan ilk kişi Özcan Başkan`dır. Biyoloji ve dil ilişkisiyle dilin kökenine değinen bir diğer akademisyen de Yalçın İzbul`dur (Kerimoğlu, 2016, s.48).

Altınörs mitolojik/teolojik, mimolojik/spekülatif, kültürel/antropolojik, empirist/behaviorist, rasyonalist/nativist, evrimsel/biyolojik açıklamalar olmak üzere dilin kökeniyle ilgili yaklaşımları altı gruba ayırmıştır (Altınörs, 2003, s.24-36) Kerimoğlu biyoloji temelinde ikiye ayırmıştır (Kerimoğlu, 2016, s.51).

Bu teoriler ve yaklaşımlar dilin kökenine dair nihai bir görüş sunmamakla birlikte, dil bilimciler tarafından araştırılmaya devam eden dinamik bir alanı temsil etmektedir. Nihayetinde şimdi konuştuğumuz dil de bundan iki yüz yıl sonra bambaşka bir boyutta olacaktır. Bu değişim başka tartışmaları da doğuracaktır. Fincenin evrimine gelindiğinde dilin, bireylerin sosyal ve kültürel kimliklerini inşa etmelerinde ve bu kimlikleri müzakere etmelerinde merkezi bir rol oynadığını vurgulayan Hymes`in görüşü ortaya çıkmaktadır. 1800`lere kadar Agricola`nın oluşturduğu seviyede kalan Fin dili 1800`lerden sonra Elias Lönnrot ile hangi sosyal şartlarda geliştirildiğine bakıldığında baskın kültür tarafından görmezden gelinen bir dilin yükselişiyle karşılaşılmakta ve Türk diliyle ilgili araştırmalara kapı aralamaktadır.

2.3.1.2. Dil felsefesi nedir?

"Dil nedir?" sorusu dil felsefesinin gelişmesine de ön ayak olmuştur. Dil felsefesi, dilin doğası, kullanımı, anlamı, yapısı ve insan düşüncesine etkisi gibi konuları inceleyen felsefi bir alandır. Dil felsefesi dilin işleyişini, dilin nasıl çalıştığını ve dilin insanı nasıl etkilediğini anlamaya odaklanır.

Hem düşünmenin hem varlığın hem de sözün kanunu olarak logosu tanımlayan Heraklitos Antik Çağ`dan ilk dil filozofu olarak görülmektedir (Borgmann, 1974, s.3). Yine Antik Çağ filozoflarından Demokritos ve Epikuros dilin kaynağının doğa olduğunu savunmuşlardır. Platon`un Kratylos diyaloğu da o çağda rastlanan sistemli ilk metin olarak ele alınmaktadır (Altınörs, 2003, s.82-83). Gelgelelim bu çağda Aristoteles`e kadar hiç kimse dili dil bilgisel ve mantıksal açıdan ele almamıştır (Altınörs, 2003, s.84).

Orta Çağ'da ise çeviri eserleriyle ünlü İbn Rüşt'ün etkisinde olan Dacialı Boethius her doğal dilin temelinde evrensel bir dil bilgisinin çıkacağını düşünmüştür. Yine aynı çağda yaşayan, dili cümle bağlamı, fiil, ad gibi konularda ele alan bir diğer filozofsa Petrus Abelardus`tur (Altınörs, 2003, s.88-89).

1600`lere gelindiğinde öne çıkan isim Descartes`tir. Dilin bilinçli düşüncenin bir ürünü olduğunu, yalnızca insanlara özgü olduğunu savunmuştur (Descartes, 1850, s.99). Yine bu dönemde bağlaçlar, edatlar, zarf-fiiller sinkategorematik olarak değerlendirilmiştir (Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive). Bu yüzyılda Claude Lancelot ile Antoine Arnauld tarafından kaleme alınan Grammaire Generale et Raisonnee adlı eserdeki dil bilgisi teorisi yani dili düşüncenin tablosu olarak gören teori ilerleyen yüzyıllarda Wittgenstein`a ve Chomsky`ye de sirayet etmiştir (Altınörs, 2003, s.95).

On sekizinci yüzyılda ise sözcüklerin zihindeki fikirlerin işareti olduğunu savunan, empirist dil felsefesinin öncüsü J. Locke`tur. Yine bir diğer önemli filozof dilin düşüncenin temelini oluşturduğunu, insan zihnini şekillendirdiğini savunan Condillac şöyle demiştir: "Her ne kadar dillerini az bilseler de duyularla algılananlara verdikleri isimleri karıştırmazlar ve 'beyaz', 'siyah', 'kırmızı', 'hareket', 'dinlenme', 'zevk', 'acı' gibi kelimelere dair fikirleri bizimkiler kadar nettir. Zihnin işleyişine gelince, basit oldukları ve durumlar düşüncelerini o yöne çevirdiği sürece bu kelimelerin isimlerini de anlarlar. Zira 'evet', 'hayır', 'isteyeceğim', 'istemeyeceğim' kelimelerini kullanma biçimlerinden onların gerçek anlamlarını kavradıkları açıktır." Condillac burada dilin doğrudan deneyim ve algıyla nasıl ilişkili olduğunu, dilin insanların düşünme biçimlerini nasıl etkilediğini ve anlamayı nasıl organize ettiğini açıklayan teorisini dile getirmiştir (Condillac, 2001, s.202).

Dilin kökenine dair bolca yazıların kaleme alındığı yüzyıl ise on dokuzuncu yüzyıldır. Bu yüzyılda dilin kökeniyle ilgili Renan, konuşma yetisiyle ilgili Steinhal, on dokuzuncu yüzyılın sonu yirminci yüzyılın başında etkin rol oynayan ve yapısalcılığın temelini atan

Saussure, Amerika Kıtası`na keşif ve yerli diller üzerine detaylı araştırmalar yapan Humboldt bu yüzyılın önemli temsilcilerindendir (Saussure, 1916; Harris, 1998). Humboldt`un dil ile kültür etkileşimiyle ilgili görüşleri bulunduğu yüzyılda temelleri atılan ulus-devlet anlayışına paralellik göstermektedir (Altınörs, 2003, s.103-104).

Yirminci yüzyıla gelindiğinde ise çağdaş dil felsefesinin öncüsü ve matematikçi Alman Frege cümle-fonksiyon teorisiyle, Bertrand Russell her şeyi çözümleye çözümleye çözümlenmez şeylerin insanın karşısına çıktığını, bunların mantıksal atomlar olduğunu söyleyen mantıksal atomculuk öğretisiyle, Reichenbach doğruluğu ya da yanlışlığı gözlemlenemeyen cümlelerin anlamsız olduğunu savunmasıyla mantıkçı pozitivist yaklaşımlarıyla, Ludvig Wittgenstein (1922) *Tractatus Logico-Philosophicus* adlı eserinde dilin anlamını ve işleyişini incelediği, daha sonra *Philosophical Investigations* (1953) adlı eserinde dilin kullanımı ve anlamı üzerine daha ayrıntılı bir analiz sunarak dil oyunları ve dilin pratik kullanımı üzerinde durarak savunduğu resim-tasarım teorisiyle ve dil oyunlarıyla, Austin dilin gerçeklikle ilişkisi üzerine "speech act" (dil eylemi) teorisini geliştirerek dil eylemlerinin dilin sadece bir açıklama aracı olmadığını, aynı zamanda dünyayı değiştirmek ve etkilemek için kullanıldığını öne sürerek gündelik dile yönelik felsefesiyle öne çıkmaktadır (Frege, 1884, 1892; Austin, 1962; Altınörs, 2003, s.108-132). Yine bu yüzyılda zihin felsefesiyle ilgilenen Thomas Nagel dilin bilinç ve zihin üzerindeki etkilerini incelemiştir. Özellikle "Yarasa Olmak Nasıl Bir Şeydir?" adlı makalesinde dilin zihinsel deneyim ve bilinç üzerindeki etkilerini tartışmaktadır. Yarasaların algı düzeyi yani sonarı insanınkinden çok farklıdır, öteki zihinler, algılar dili etkilemektedir (Nagel, 1974).

Finlandiya`da da 1800`lerde gerçekleştirilen dil ile ilgili çalışmalarda dil felsefesinin etkisi büyüktür. Bu felsefe ile ulusal kimlik inşa edilmiştir. Herder`in dil felsefesi, Hegel`in devlet felsefesi olmasaydı ve Hegel Snellman`ı etkilemeseydi belki de Altay dil teorisiyle, Türkçeyle, Türkolojiyle ilgili o dönemlerde hiçbir çalışma yapılmayacaktı.

2.3.1.3. Türkiye ile Finlandiya`da dil-lehçe-ağız-şive tartışmasına bakış

Türkiye'de neyin dil neyin lehçe olduğu konusu tartışmalara sebep olmuştur. Ömer Seyfettin devlet ve milletin muhtelif şeyler olduğunu Osmanlıca, Çağatayca, Azerice gibi parçalara ayırmanın doğru olmadığı bunların müşterek bir dil değil lehçe olduğunu 1914`te belirtmiştir (Ömer, 1989, s.91-92).

Dil-lehçe-ağız-şive ayrımlarıyla ilgili olarak temelde İstanbul ve Ankara olmak üzere iki ekol bulunmaktadır. Reşit Rahmeti Arat eşanlamlı kullanılan lehçe ile şive arasında ayrım yapmıştır. Türk dilinin "daha eski" devrinde olanlara Çuvaş ve Yakut lehçesi demiştir ve diğer kollarda ise şive tabirini kullanmıştır (Arat, 1953, s.129).

İstanbul ekolünden Muharrem Ergin`in *Dil Bilgisi* kitabında da lehçelerde ses ve şeklin yanı sıra sözcük ayrılıklarının olduğunu, şivelerde sev ve sekil farklılıklarının olduğunu ağızlarda ise sadece söyleyiş farklılıklarının olduğunu ileri sürmüştür. Muharrem Ergin de Reşit Rahmet Arat gibi lehçenin dilin karanlık döneminde, şivenin tarihin bilinen seyrinde ayrıldığını ağzın ise şivelerdeki söyleyiş farklılıklarından kaynaklandığını belirtmiştir (Ergin, 2009, s.9-10).

Ankara Üniversitesi`nde eğitim görmüş Türkologlar ise Türkçenin bütün kolları için lehçe terimini kullanmışlardır. Ankara ekolunun en önemli temsilcilerinden Hasan Eren "lehçe" yerine "diyalekt" sözcüğüne eserlerinde yer vermiştir. Zeynep Korkmaz ise hazırladığı *Gramer Terimleri Sözlüğü*`nde "şive" maddesine yer vermemiştir (Demir, 2006, s.124).

Ahmet Bican Ercilasun Türk lehçeleri ve şivelerini savunurken "dil" teriminin Sovyetler Birligi`nde devrimden sonra kullanılmaya başlandığını Sovyetler `in zorlamasıyla olan bu kullanımın kabul edilemez olduğunu savunmuştur. Talat Tekin de: "Sovyet Türkologlar bugünkü Türk lehçelerini Azerbaycan dili, Türkmen dili, Özbek dili vb. diye adlandırmakla bunlar arasındaki ayrılıkları da fazla mübalağa etmiş oluyorlar. Bunlar, Yakutça ile Çuvaşça hariç, dil (yazık) değil, lehçe (nareçiye)'dirler. Bir dilin, Türkçenin lehçeleridirler" demiştir (Tekin, 1959, s. 380-381). Gelgelelim Amerika`dan döndükten sonra şive ve lehçe için "dil" terimini kullanmaya başlamıştır (Tekin, 1989).

Danışman hocam son çalışmasında bu konulara değinmiştir. Mesut Şen lehçeyi Türk dilinin karanlık dönemlerinde ya da sosyal, kültürel sebeplerle meydana gelmiş şekil, ses ve söz varlığı açısından büyük farklılıkları ile ayrılmış kolların her birine verilen isim olduğunu ve Türk dilinin MÖ binli yıllarda Bulgarca yani Eski Çuvaşça ile Eski Türkçe olarak iki lehçeye ayrıldığını ileri sürer (Şen, 2019 s.25). Fincede ise lehçe tabiri Finlandiya sınırları içinde bulunan ve söyleyiş farklılıklarından dolayı bölgesel olarak yediye ayrılmış dilin kollarıdır, Türkçede ise bunun karşılığı ağızdır. Zira Mesut Şen (2019) ağzı Türk dilinin şive ve lehçeleri içinde son devirlerde oluşmuş söyleyiş

farklılıklarından kaynaklanan küçük kolların her birine verilen ad olarak tanımlar (s.27). Jaakko Anhava`ya (1999) göre farklı şekillerde konuşanlar birbirlerinin dilini özel bir çaba gerektirmeden anlayabiliyorsa lehçedir, eğer anlayamıyor ve konuşulan kolu ögrenmesi gerekiyorsa onun dil olduğunu ifade eder. Şive ise aksana karşılık gelirken Fincede bu sözcük telaffuzdaki vurgu çeşitliliğine, sözcüğün söyleniş tarzına odaklanır. Akademisyen Mesut Şen`e göre şive Türk dilinin tarihi seyrinde ses ve şekil yapılarında meydana gelen farklılıklarla dallanmış kolların her birine denildiğini ve Kök Türk Türkçesinin, Uygur Türkçesinin, Hakaniye Türkçesinin çağdaş şivelerin müşterek kaynağı olduğunu 14.-17. yüzyılda yazı dili olan Kıpçak Türkçesinin bugünkü kuzeybatı şivelerinin kaynağı olduğunu, Çağatay Türkçesinin kendini günümüzde doğu şivelerine bıraktığını (Özbek, Yeni Uygur Türkçesi gibi), Oğuz Türkleri tarafından kullanılan Eski Türkiye Türkçesinin çağdaş şivelerinin Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesi olduğunu ileri sürer (Şen, 2019, ss.26-27).

Dil ve Lehçe Sınırında (2018) adlı eser dil ile lehçe arasındaki sınırın muallak olduğu nereden başlayıp nerede bittiği hususunda belirsizlik olduğu ancak pratikte sınırları siyasi ve idari yönelimlerin belirlediğinden bahseder. İsveçliler ve Norveçliler çok rahatlıkla birbirini anlarken her ikisine de devlet oldukları için dil denilmektedir (Palander, Riionheimo, Koivisto, 2018, s.8). Fincenin Doğu kolundan olan Karelya dili Rusya ile Finlandiya sınırında yer alan bölgede konuşulmaktadır. Şimdilerde Rusya'ya bağlı özerk bir cumhuriyet olan Karelya`nın dili kendi içinde iki lehçeyi barındırır (Koivisto, 2018, s.58). Bu araştırmada da Fin dil bilimciler Karelyacayı "dil" Karelya bölgesinde konuşulan ağızlara da lehçe demektedirler. Karelyada konuşulan lehçenin de Finlandiya'nın doğusunda konuşulan Fincenin lehçesiyle çok yakın olduğunu ileri sürerler.

Bu hususta Fin dil bilimciler ile Türk dil bilimciler terminoloji açısından farklı bakış açılarına sahip olsalar da lehçe ile dil kavramlarındaki sınırları belirleyen zihnin siyasi olduğu hususu müşterektir. Bu müşterek konu da dil bilimcileri kendi terminolojilerini seçme yoluna götürmektedir. Elbette egemen siyasi zihniyetler birçok dilin, lehçenin de tehlikeye girmesine sebep olmaktadır. Örneğin Fin-Ugor dillerinden Akkala Laponcası, Batı ve Güney Mansice, Güney Hantıca yok oldu (Honti, 2003). Komi dili gibi Fin-Ugor dillerinin çoğu şimdilerde yok olma tehlikesi altında, (Salminen, 2007, s.85-89). Özellikle kırsal alanlarda konuşulan Udmurtça Rusya'nın baskısıyla ve şehirleşmeyle kullanımı azalmıştır (Ethnologue, 2021). Erzya ve Mokşa dilleri de nesilden nesle aktarılamadığı için

yine risk altındadır (Kálmán ve Róna-Tas, 1975). Finlandiya ile Rusya sınırında konuşulan Karelyaca da UNESCO verilerine göre yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır (22.06.2024).

Yabancı dil bilimcilerden Radloff, Lazar Budagov "diyalekt" terimini kullanırken Gabain "Türk dilleri" Poppe ise "Turkic" yani "Türki" terimini kullanır. Doerfer ise her iki görüşe de karşı çıkar. Hem politik hem de dil bilim açısından Özbekçenin dil olduğunu, Türkiye Türkçesinin Batı Oğuzca Türkmencenin Doğu Oğuzca olduğunu savunur (Poppe, 1983; Doerfer, 1997).

Dil-lehçe-şive-ağız tartışmaları dillerin sınıflandırılmasına da etki etmiştir. Birçok dil bilimci farklı şekillerde tasniflerini oluşturmuştur.

2.3.1.4. Dillerin sınıflandırılması ve dil aileleri

Dillerin sınıflandırılması çeşitli diller arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirlemek ve dilleri gruplara ayırmak amacıyla yapılan bir taksonomik yaklaşımdır. Bu sınıflandırmalar, dil bilimciler, dil felsefesiyle ilgilenenler tarafından dil aileleri oluşturularak yapılmıştır. Dil sınıflandırmaları genel olarak genetik, tipolojik ve bölgesel sınıflandırmalar olarak ayrılmaktadır.

Genetik sınıflandırma, dillerin ortak bir atadan türediği varsayımına dayanmakta ve bu dillerin soy ağaçları (filogenetik ağaçlar) oluşturulmaktadır. Bu yöntemde diller arasındaki benzerlikler, bu dillerin ortak bir dilden türediğine işaret etmektedir. Örneğin, Hint-Avrupa dil ailesi, Proto-Hint-Avrupa dilinden türediği ileri sürülmüştür. Bu aile içinde İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça gibi diller yer almaktadır. Bu hususta öne çıkan dil bilimciler, soyağacı teorisinin öncülerinden olan 1850`de yayımladığı *Die Sprachen Europas in Systematischer Übersicht* (Avrupa Dillerinin Sistematik Bir İncelemesi) eseriyle öne çıkan August Schleicher ve 18. yüzyılda Hint-Avrupa dilleri arasında ilk kez benzerlikleri fark eden ve bu dillerin ortak bir kökenden geldiğini öne süren dil bilimci Jones`tir (Schleicher, 1850; Jones, 1786).

Tipolojik sınıflandırma, dilleri yapısal özelliklerine göre gruplandırmaktadır. Bu sınıflandırmada, dillerin fonetik, morfolojik, sentaktik yapıları dikkate alınır. Örneğin, diller yapılarına göre yalınlayan yani tek heceli, bükümlü, eklemeli veya tonlu diller olarak sınıflandırılmaktadır. Joseph Greenberg, tipolojik sınıflandırmanın öncülerindendir ve dil tipolojisinin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur (Greenberg, 1963).

Bölgesel sınıflandırma, dillerin coğrafi olarak yakınlık gösteren ve bu nedenle birbirinden etkilenerek benzer özellikler geliştirmiş diller grubu olarak incelenmesini kapsamaktadır. Bu sınıflandırmada dillerin akraba olup olmaması önemli değildir; asıl odak, dillerin coğrafi etkileşimleri ve karşılıklı etkilenimleridir. Örneğin Balkan dil birliği (Balkansprachbund) bu tür bir sınıflandırmanın örneğidir (Schaller, 1997, s.207). Bu bölgede konuşulan diller, akraba olmasalar da benzer dil özelliklerine sahiptir. Roman Jakobson ve Nikolai Trubetzkoy dillerin coğrafi ve kültürel temas yoluyla benzerlikler kazandığını savunarak bölgesel dil bilimin temellerini atmışlardır (Jakobson ve Trubetzkoy, 1928).

Dil ailesi sınıflandırması dünya dillerinin ortak kökenlerine ve benzerliklerine göre gruplandırılması işlemidir. Bu sınıflandırma diller arasındaki tarihsel bağlantıları ve evrimsel ilişkileri ortaya koymaktadır. Dil ailelerini sınıflandırmak için öncelikle dillerin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ve karşılaştırılması gerekmektedir. Bu aşamada veriler toplanmakta ve analiz edilmektedir. Bu süreçte ses sistemlerinin benzerlikleri ve farklılıkları incelemek için fonoloji; sözcük yapısının, eklerin ve dil bilgisel kuralların analiz edildiği morfoloji; cümle yapıları ve söz dizimi; temel sözcükler (örneğin, vücudun bölümleri, temel fiiller, sayılar) yani söz varlığı devreye girmekte ve bu çerçevede diller kategorize edilmektedir.

Özellikle söz varlığı o dilin coğrafyası ve kültürü hakkında da bize bilgiler sunmaktadır. Zeytin ağacının çiçeklenmediği bir diyarda, zeytin ağacını hiç görmemiş bir ulus için bu ağaca isim vermek mümkün değildir. Haliyle o kültürün dilinde zeytin sözcüğü muhtemelen diğer dillerden ödünç alınarak uyarlanacaktır. Zeytin İbranicede "zait" Arapçada zyt kökünden "zaytun" şeklindedir. *Codex Cumanicus*`ta da bu sözcük geçmektedir (Grønbech, 1942, s.275). Zeytin özel iklime ihtiyaç duyduğu için dünyada özellikle Akdeniz`e kıyısı olan ülkelerde rastlanır. Bu durumda dilin söz varlığıyla o dili konuşanların yaşadıkları bölgelerle ilgili de çıkarımlar yapılabilmektedir.

Bu bölgesel çıkarımlar da dil aileleri konusunda birçok teorinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu teorilerden biri de Altay dilleri teorisidir. Bazı kaynaklarda Altay dil kuramının tasnifinin ilk kez Strahlenberg`in *Das nord und östliche Theil von Europa und Asia* (Avrupa ile Asya`nın Kuzey ve Doğu Kesimi) adlı eserinde yapıldığı ileri sürülmüştür (Akar, 2017, s.29). W. Scott *Tatarca Üzerine Denemeler* adlı eseriyle, Estonyalı dil bilimci Wiedemann ***Çud Halklarının Eski Merkezi ve Orta Asya Halklarıyla Olan Dilsel***

Yakınlıkları Hakkında yazdığı görüşleriyle ve bu görüşler temelinde daha kapsamlı ve akademik çalışmalar yapan Finlandiyalı Castrén Ural-Altay dil hipotezi üzerinde durmuştur (Scott, 1836; Wiedemann, 1838; Castrén, 1857).

Günümüzde hala tartışmalı olan Finceyle Türkçenin akraba olduğu teorisi 1800`lerde doğmuştur. Bilimsel açıdan dillerin akrabalığı tek bir unsur temelinde inşa edilmediği için özellikle karşılaştırmalı dil biliminin gelişmesiyle ve yeni teorilerin ortaya çıkmasıyla dil aileleri konusunda yeni görüşler öne çıkmıştır. Lyle Campbell Ural-Altay dillerinin tek bir dil ailesi olarak sınıflandırılmasının güvenilir olmadığını savunmuştur. Ural ve Altay dillerindeki benzerliklerin genetik bir bağdan çok bölgesel etkileşim ve rastlantısal benzerlikler sonucunda ortaya çıktığını ifade etmiştir (Campbell, 2020, s.328). Starostin, Dybo ve Mudrak da Ural-Altay dillerinin tek bir dil ailesi olduğunu ileri süren hipotezin eksikliklerini belirtmişlerdir. Özellikle, Ural dilleri ve Altay dilleri arasındaki köklü benzerliklerin olmadığını, bu benzerliklerin daha çok yüzeysel ve tesadüfi olduğunu savunmuşlardır (Starostin, Dybo, Mudrak, 2003, ss.8-9).

Bu hususta Türkçede ve Fincede sözcük bilim, temel söz varlığı, dil tarihlemesi (glottokronoloji), ekler ve kökler, dil bilgisi kuralları açısından benzerlik bulunmamaktadır. Peki bu unsurlara bakıldığında benzerlik bulunmadığı halde neden Fin dil bilimciler 1800`lerde bu dillerin aynı dil ailesinden olabileceğini iddia etmişlerdir ve Fincenin kökenini ararken karşılarına Türkçe eserler çıkarken ve bu da Türkolojinin Finlandiya`da gelişmesine ön ayak olurken hangi ortak noktalar bu yola koyulmalarını sağlamıştır? Türkoloji eğitimi Finlandiya`da bir anda ortaya çıkmamıştır. Bu soruların cevabı doğrultusunda temelleri atılmıştır. Bu nedenle bir sonraki konuda 1800`lerde ortaya çıkan hipotez doğrultusunda Fincenin durumu incelenecektir.

2.4. Ural – Altay Dil Hipotezi Çerçevesinde Finceye Bakış

Finlandiya`da Türkoloji eğitiminin başlamasındaki unsurlardan biri Ural-Altay dil hipotezidir. Ural-Altay dilleriyle ilgili nihai bir sonuç olmamakla birlikte dillerin müşterek özelliklerinden gelen yaklaşımlarla bazı bilimciler tarafından kabul görürken bir kısmı tamamen reddetmektedir.

Bu hipotezi temellendiren araştırmacılardan Estonyalı Wiedemann 1838`de Almanca olarak kaleme aldığı ***Ç****ud Halklarının Eski Merkezi ve Orta Asya Halklarıyla Olan Dilsel*

Yakınlıkları ile ilgili yazdığı yazısında bu bölgelerde konuşulan dillerin müşterek yönlerini on dört maddede sıralamıştır (Wiedemann, 1838, ss.7-14). Çud halkları Baltık-Fin haklarıdır ve Fin-Ugor lehçelerini konuşmaktadırlar (Rahkonen, 2011). Wiedemann da öncelikle bu halkların dış görünüşlerini ve kültürlerini karşılaştırmıştır. Finlerin saçlarını kar beyaz olarak tasvir etmiş Moğolların, Tatarların saç renginin siyah olduğunu ileri sürmüş, Çud halklarıyla Tatarların sadece ten rengi olarak değil yüz şekli olarak da farklılık gösterdiğini ancak dilleri hususunda benzerlikler olduğunu yazmıştır (Wiedemann, 1838, s.6).

Danışmanım Mesut Şen de "Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkçemiz" adlı eserinde Estonyalı Wiedemann`ın bu diller hususunda oluşturduğu ortak özellikleri araştırmacı Ahmet Temir`den aktararak sıralanmıştır (Şen, 2019, ss.15-16).

1. Ünlü uyumu bütün Ural-Altay dillerinde ortaktır.
2. Bu dillerde dil bilgisel cinsiyet yoktur.
3. Tanımlık (artikel) yoktur.
4. Hepsi eklemeli dil olduğundan çekim ve türetme eklerle yapılmaktadır.
5. İsim çekiminde iyelik ekleri kullanılmaktadır.
6. Fiil şekilleri zengindir.
7. Ön edat (preposition) yerine son edat (postposition) kullanılmaktadır.
8. Sıfatlar isimlerden önce gelir.
9. Sayı sözcüklerinden sonra çoğul eki kullanılmaz.
10. Karşılaştırma, ayrılma durum eki (ablative) ile yapılır.
11. İsimleri yüklem yapan yardımcı fiil olarak malik olmak (habere) fiili yerine, olmak, imek (esse) fiili kullanılır.
12. Ural-Altay dillerinin çoğunda olumsuz eylem için özel bir fiil vardır.
13. Ayrıca soru eki bulunmaktadır.
14. Bağlaç yerine fiil şekilleri kullanılır.

Wiedemann`ın oluşturduğu on dört maddenin orijinal hali ise aşağıdaki gibidir (Wiedemann, 1938, ss.7-17). Ancak orijinal metin çok eski olduğundan ve harfler karmaşık olduğundan benim için okunması zordu ve bu nedenle çevirilerde maalesef eksik sözcükler olabilir.

> 1. Orta Asya dillerinde kalın ve ince ünlülerin kullanımıyla ilgili kendine özgü bir yasa bulunduğunu görüyoruz. Moğolcada bir kelimede yalnızca kalın ünlüler olan a, o, u veya ince ünlüler e, ö, ü yer alabilir; i ise her iki grupla da kullanılabilir. Kalın ünlüler yalnızca kelimenin başında karşılık gelen yumuşak ünlülerden farklıdır, bu nedenle bazen ilk hecenin ünlüsü, sonraki ünlülerin nasıl okunacağını belirleyebilir. Gelgelelim sözcük bir ünlüyle başlamıyorsa ya da içinde gırtlaksı ses yoksa (Aspirasyonlu harfler kalın ünlülerle, aspirasyonsuzlar ise ince ünlülerle birleşir.) sözcüğün telaffuzu yabancılar için belirsizdir. Mançucada da benzer ünlü uyumu geçerlidir, gelgelelim iki ünsüzle ayrıldığında veya belirli son hecelerde bu uyum göz ardı edilebilir, diğer durumlarda ise bu kurallar daha sıkı olup yalnızca ünlülerin sertliği ve yumuşaklığı değil, aynı zamanda sesin kendisi de dikkate alınır. Tatarca, daha fazla sayıda sese sahip olmasına rağmen, yalnızca üç ünlü harfe sahiptir ve bu ünlülerin telaffuzu, sözcükte baskın olan ünlü sınıfına bağlıdır: bununla birlikte durum şu şekilde kolaylaşır: Arap alfabesi, Tatarcanın ihtiyaç duyduğundan daha fazla ünsüz işaretine sahip olduğundan ayrım yapma açısından Moğol alfabesindeki gırtlaksal

> harflerden daha fazlasını sunar. Çekim durumu, bir grubun kalın ünlülerle, diğer grubun ise ince ünlülerle ve onlara uygun ünsüzlerle aynı kökte bulunmasından esas itibariyle değişmeyen köklerle oluşur. Aynı şekilde Macarcada da tüm sözcükler ve bunların çeşitleri ince ve kalın şeklinde gruplara ayrılır.

1800`lerin Almancası ile yazıldığı ve metnin okunması zor olduğu için bazı terimlerde ve lehçelerde eksiklikler olabilir. Örneğin birinci maddenin sonunda Wiedemann Macarcadan sonra Fin-Ugor dillerinden Mari lehçesinden mi yoksa başka bir lehçeden mi söz ettiğini maalesef belirleyemedim. Bu maddenin dipnotlarında geçen Türkçe örneklerden bazıları sewmek, sewer sewem, sewersem, sewsem, bakmak, bakar, bakam, bakarsam, baksam. Fince örneklerden bazıları ise isme gelen eklerin unlu uyumunu göstermeye yöneliktir ve baba sözcüğünün çekimlerini verir: isällä, isäldä, isätä, isässä. Yine Fince fiillere gelen örneği yapmak fiilinden verir: tekävät, tehnyt, tehkön, tehkäämme, tehkäette, tehköt (Wiedemann, 1838, s.8).

> 2. Tüm Çud ve Orta Asya dillerinde dil bilgisel cinsiyet yoktur.
> 3. Artikel kullanılmamaktadır.
> 4. Moğolcada isim çekimi, son harf çok fazla dikkate alınmadan eklenen çekim ekleriyle yapılır; en belirgin şekilde görülen hâl ise ilgi hâlidir. Hâl sistemi belirsizdir, çünkü bazı hâl ekleri aynı zamanda edat anlamı taşıyabildiğinden bu eklerden hareketle dil bilgisinde kabul edilenlerden daha fazla hâl oluşturulabilir. Bu durum, Moğolcada edatların ön ek değil, son ek olarak kullanılması nedeniyle oluşur. Benzer şekilde, Estoncadaki bilinen hâl ekleri, Fincede olduğu gibi kolayca artırılabilir. Hâl ekleri, tekil ve çoğul için de zamir ve isim için de aynıdır. Sert gırtlak ünsüzleri, ünlü ile başlayan hâl ekleriyle birleştiğinde yumuşar; benzer yumuşamalar Estoncada, Maricede de görülür. Mançucada da aynı şekilde çekim yapılır ve bu dilde yalnızca ilgi halinde son harf bazen dikkate alınır. Laponca, Fince, Estoncada, Tatarcada ve Macarcada da benzer durumlar görülür ve bu dillerde şahıs ekleri kullanılır.
> Orta Asya dillerinde sayılar ve sıfatlar da çekime girebilirler, gelgelelim isimlerle kullandıklarında isme gelen ek sıfata ya da sayıya gelmez. Bu durum Maricede, Laponcada geçerli olsa da Fince ve Estoncada farklıdır.

Wiedemann sıraladığı dillerden örnekleri dipnotta vermiştir. Tatarcada ata sözcüğünün çekimini yapmıştır: tekillerde; ata, ataning, ataga, atani, çoğullarda; atalar, atalarning, atalarga, atalarni (Wiedemann, 1838, s.9). Fincede verilen örnek ben ve biz zamiriyledir: Minä, minulda, minulla, minuna, minuta, minussa, minusta, me, meildä, meillä, meinä (s.10). Wiedemann dördüncü maddenin son paragrafında anlatmak istediği şey örneğin Türkçede "mavi masada" dediğimizde "mavi" isme gelen bulunma durum ekini almamıştır. Gelgelelim Fincede sıfat isimle var olduğu için isim hangi eki alırsa sıfat da o eki alır: "sinisellä pöydällä" yani "mavide masada" şeklinde kullanılmaktadır.

> 5. İyelik zamirlerinin tanımlanması her dilde kendine özgü bir şekilde gerçekleşir. Mutlak (bağımsız) kullanımlarda, Mançu dilinde bir ek hece alan şahıs zamirinin genitifi kullanılır. Bağlayan olarak da şahıs zamirinin genitifi ismin hâllerinin tümüne değişmeden önceden eklenmiş şekilde kullanılır. Laponlar bunun yerine Sami dilleri gibi isme ek eklerler, benzer şekilde Tatarlar da. Gelgelelim genellikle her ikisini birleştirirler. Finler ve Mariler de her iki yöntemi birden kullanır. Macarlar ise genellikle yalnızca ekleri kullanırlar, fakat gerektiğinde şahıs zamirini de

> güçlendirme amacıyla öne ekleyebilirler ve bunu ismin yalın hâlinde yaparlar; çünkü onlar yönetilen ismin genitif değil yalın hâlinde olduğunu düşünürler. Komiler sadece şahıs zamirinin yalın hâlini kullanırlar, çünkü bu ilişki durumunda tıpkı Macarlar gibi aynı şekilde cümle kurabilirler. Sjögren, henüz bu kadar etkili olmadığı zamanlarda yorulmak bilmeyen araştırmaları sayesinde, Fin dillerine oldukça benzeyen iyelik eklerini bulmayı ve bu eklerin bir koleksiyonunu oluşturmayı başarmıştır. Çoğu dilde ekler yerine iyelik zamirlerine özel ifadeler vardır.

Wiedemann beşinci maddede Tatarca için mining atam, senin atang. Fincede ise minun sisareni, sinun sisares, (Benim kardeşim, senin kardeşin,) örneklerini vermiştir (s.11).

> 6. Orta Asya dillerinde Çud dillerindeki gibi fiilin en kısa şekli emir kipidir. Kök ile şahıs eki arasına birkaç harf eklenerek fiilin anlamı birçok şekilde değiştirilebilir. Bu durum yani ettirgen ve edilgen fiiller Maricede ve Estoncada bol bol görülür. Sadece Komicede bununla kıyaslanabilecek bir şey bulunmamaktadır. Ancak Sjögren gibi hevesli ve iyi bir araştırmacının tüm akraba dillerde bulunan bu özelliği Komicede de bulmasının olası olmadığı söylenemez. Türetilen fiillerin ekleri şahıs ekinden önce eklendiğinden, bu durum şahıs ekini değiştirmez ve bu yüzden hepsi aynı çekime sahiptir. Bu da kısmen diğer dillerdeki türemiş fiillerden ayrılan özelliktir.
> 7. Diğer dillerde önleç ve artlaç olarak geçen ilgeçler, Çud dillerinde ve onlarla akraba olan Asya dillerinde (bazı istisnalar dışında) tümüyle artlaç olarak görülürler. Bazıları aynı zamanda hâl ekleri olarak kullanılır ve bunların bazıları datif hâl ekiyle aynı zamanda yer ilişkilerini de ifade eder. Bu ilgeçlerin bu şekilde konumlanmasının nedeni belki de genitif hâlin esas sözcükten önce gelmesi ve ilgeçlerin aslında isim kökenli olmasından ileri geliyor olmasıdır. Özellikle yer belirten ilgeçlerde bu durum daha belirgindir. Çünkü bunlar "nerede?", "nereye?" ve "nereden?" sorularına verilen yanıtlarda isimler aynı ya da farklı hâlde olabilir ve bazen bir isim veya zamir olmadan zarf olarak kullanılırlar. Bu dillerin bazı diğer sentaktik özelliklerinden de burada bahsedilecektir.

Wiedemann yedinci maddede sadece Finceden örnek vermiştir (s.13): sisä**ssä** (içeri**de**), sisä**än** (içeriy**e**), sisä**stä** (içeri**den**). Bu maddede genitif halin esas sözcükten önce gelmesinde anlatmak istenilen şudur: Örneğin Fincede laatiko**n sisässä** yani kutu**nun içinde** dendiğinde Fincede *-n* Türkçede *-un* genitif yani tamlayan eki gelmektedir. Bu şekilde zarf olur.

> 8. Etkileyen sözcük her zaman etkilenen sözcükten sonra gelir (Genellikle genitif; Komicede yalın, Macarcada ve Laponcada ise yalın veya datif haldedir.) ve sıfatlar her zaman ana isimden önce yer alır.
> 9. Sayı sıfatları, sayılan nesneyi tekil olarak kabul eder.
> 10. Karşılaştırma durumu, karşılaştırılan kelimenin ablatif hâlinde olmasını gerektirir (bu durum Semitik diller, Farsça ve diğer dillerde de görülür). Mançu dilinde sıfat, başka bir karşılaştırma belirtisi olmaksızın kullanılırken, Moğolcada ve Tatarcada da benzer bir durum söz konusudur. Estoncada ise ablatif yapısının yanı sıra, muhtemelen Almancadaki kullanımından gelen 'kui' (gibi) partikülü de kullanılmaktadır.

Onuncu maddede Wiedemann "kui" sözcüğünün Almancadan geldiğini değil görev açısından Almancadaki gibi kullanıldığını ifade etmiştir (s.13).

> 11. Sahip olmak (haben) fiili herkes için eksiktir ve Latincedeki gibi olmak (sein) fiili ile ifade edilmektedir.
> 12. Herkesin sahip olduğu sıradan olumsuzlamanın yanı sır, tüm dillerin (Macarca hariç) kendine has bir yasaklayıcı olumsuzluğu bulunmaktadır; Tatarcada ise diğer türemiş fiiller gibi eklerle fiil olumsuz yapılır.

13. Soru yöneltmek için Latincedeki "ne" gibi eklenmiş soru partikülleri kullanılır.
14. Cümleleri birleştirmek için genellikle bağlaçlar ve zarflar yerine özellikle Tatarcada oldukça zengin olan kendi fiil biçimleri ve fiilimsiler kullanılır. Tüm bu hususlar aşağıdaki sonuçları doğurmaktadır:

Wiedemann bu dillerdeki ortak özelliklerin tesadüf olamayacağını ve akrabalık olabileceğini öne sürmüştür. Gelgelelim hangi halkın hangi halktan geldiğini iddia etmenin de aşırı bir argüman olacağını yazmıştır. Zira Wiedemann`a göre bir halkın karakterini oluşturan şey yerleşim yerleri ve yaşam tarzlarıdır ve dilin oluşumundan önce şekillenmiş olabilir, bu nedenle dil ikincil unsurdur (s. 15).

Öne sürülen bu akrabalık ve Finlandiyalı Castrén`in de araştırmaları ile 1800`lerde Finlandiya`da Türkolojinin kapıları aralanmıştır. Peki Fince bu on dört madde çerçevesinde nasıl bir dildir, neden akraba olduğu düşünülmüştür ve Finlandiyalılar neden Türk lehçeleriyle ilgili araştırma yapmış, neden ögrenmiş ve öğretmişlerdir? Bu sorulara yanıt verebilmek ve tezin ana problemini bir Finin 1800`lerdeki bakış açısıyla anlayabilmek için Ural-Altay dil hipotezi çerçevesinde Fin dili ele alınmıştır.

2.4.1. Fincede Ünlü Uyumu Var mı?

İlk madde ünlü uyumuyla ilgilidir. Türkçede olduğu gibi Fincede de *vokaalisointu* ya da diğer adıyla *vokaaliharmonia* yani ünlü uyumu bulunmaktadır. Türkçede gövdeye gelen ek gövdedeki son ünlüye göre uyum sağlarken Fincede son hecedeki ünlü ince de olsa eğer sözcükte bir tane dahi kalın ünlü varsa o kalın ünlüye göre ek gelir. Örneğin "şehir" sözcüğü Fincede *kaupunki;* -da bulunma eki eklendiğinde sondaki /i/ ünlüsü dikkate alınmaz ve *kaupungi+ssa* şeklinde çekim eki gelir. Bilhassa /i/ ve /e/ nötrdür ve ünlü uyumuna etki etmez.

2.4.2. Fincede Dil bilgisel Açıdan Cinsiyet Var mı?

İkinci madde dil bilgisel açıdan cinsiyetin olmamasıyla ilgilidir. Fincede 3. tekil şahıs zamiri *hän* Türkçedeki gibi nötrdür. Sözcüklerin de Fransızcadaki, İspanyolcadaki gibi maskülen, feminen ayrımı, çekimi bulunmamaktadır. Ancak Fincede "tytär" yani "kız" sözcüğünden geldiği düşünülen *-tar/-tär* eki bulunmaktadır. Bu ek geldiği sözcüğe feminin anlamı katmaktadır. Örneğin "runo" şiir demektir, "runotar" ise kadınlar tarafından yazılan şiirlerdir. Yine Fincede bazı mesleklere de *-tar/-tär* ekiyle o işi icra edenin kadın olduğunu belirtir. Batı Finceden ziyade Doğu Fincenin özelliği olan bu ek mitolojilerde, romanlarda

rastlanabilir, gelgelelim günümüzde artık çok kullanılmamaktadır ve özellikle mesleklerde sözcükler tamamen nötr haldedir.

2.4.3.Fincede Tanımlılık (Artikel) Var mı?

Üçüncü madde artikellerin olmadığına yöneliktir. Fincede Hint-Avrupa dillerindeki şekliyle artikel bulunmamakla birlikte bilhassa konuşma dilinde ad soylu sözcük olarak *eräs, yksi* kullanılmaktadır. Bu da İngilizcedeki *a/an* artikeline tekabül etmekle birlikte İngilizcedeki gibi her zaman kullanılmaktadır. Maalesef Türkçede de İngilizceden yapılan dikkatsiz çevirilerden dolayı gereksiz "bir" kullanımı yaygınlaşmıştır. Oysa cümleden "bir" çıkartıldığında anlamda eksiklik olmuyorsa kullanımı gereksizdir.

2.4.4. Fince Eklemeli Bir Dil mi?

Dördüncü madde Ural-Altay dillerinin eklemeli dil olduğuna yöneliktir. Wiedemann bu maddede isim çekim eklerinden bahsetmiştir, ancak bu tezde hem yapım hem çekim ekleri verilmeye çalışılmıştır.

2.4.4.1. Fincede yapım ekleri

1. Fincede isimden sıfat yapan ekler; *-ton, -lainen/-läinen, -llinen, -kko/-kkö, -inen, -isa/-isä, -kas/-käs* şeklindedir.

Sözcük tipi normalse şu şekilde ek gelir; *raha* (para) – *raha**ton*** (parasız), *työ* (iş)- *työ**tön*** (işsiz). Sözcük tipi normal ancak *k-p-t* değişimi varsa şu şekilde ek gelir: *loppu* (son) – *lopu**ton*** (sonsuz). Ünsüz düşmesi ile tek /*p*/ olur. Sözcüğün sonunda /*i*/ varsa ve sözcük eskiyse şu şekilde ek gelir: *pilvi* (bulut) – *pilve**tön,*** *juuri* (kök)- *juure**ton*** (köksüz) Son hecede *i-e* değişimi olur.

Sözcüğün sonunda /e/ varsa şu şekilde ek gelir: *virhe* (hata) – *virhee**tön*** (hatasız), *sade* (yağmur) – *satee**ton*** (yağmursuz). Buradaki *d-t* ünsüz sertleşmesi ayrı bir başlığın konusudur.

Sözcüğün sonunda /us/ varsa şu şekilde ek gelir: *tarkoitus* (amaç) – *tarkoitukse**ton*** **(**amaçsız**).** Ünsüzle biten sözcüğün hecesi açılır, heceyi açarken *kse* olur, sonra da yapım eki gelir.

İsimden sıfat yapan bu ek *-ton* arkaik olarak *-toin*, Ön Fincede *-t`oin*, Estoncada *-tu*, Erzyacada-*(v)tomo* şeklindedir. Etimolojik olarak -lainen/-läinen yapım eki ise Ana Fincede *-lainën,* Estoncada *-lane* Vepsçede *-laine* şeklindedir. Yine *-llinen* eki -lla ve -nen olarak iki farklı görevdeki ekin birleşmesinden oluşmuştur. Eklerden *-kko/-kkö* Ön Fincede *-kkoi* Estonca *-k(u)* ile aynı kökten gelmektedir. Bir diğer ek *-inen* Ön Fincede *-inën*, orijinalinde *-nen* de olsa kullanım şekilleri ve kattıkları anlam farklıdır. Sıfat yapan *-isa/-isä* eki ise Ön Fincede *-isa* ve Proto-Ural dillerinden gelmiş olabilir. Estoncada *-s* ile bağlantılıdır, Votçada *-sõ*, İngricede *-isa*. Son olarak -kas/käs Ön Fincede *-k`as*, *-kka* ve *-as* eklerinin birleşmesinden oluşan ve sıfat yapan bir ektir.

2. Fincede isimden zarf yapan ekler; *-ttain/-ttäin, -kkain/-kkäin, -isin, -tse* şeklindedir.

İsimden zarf yapan *-ttain/-ttäin*: *tunti* (saat) – *tunnei**ttain*** (saatlik). Sözcük *i* ile bittiği için *i-e* dönüşümü olmuştur. Ünsüz yumuşaması olarak da *nt-nn* dönüşümü vardır.

Zarf yapan yapım eklerinden *-ttain/-ttäin* eski şekillerinde *-ttaen -ttaden*, Estoncada *-ti, -te*, Votçada *-ttaa*. Kalevala Destanı'nda da bu eke çokça rastlanır. Fincedeki *-kas* ekinin çoğul halinden *-kkain* türemiştir, İngricede aynı şekildedir. Ön Fincede *-icin* olan *-isin* Estoncada *-si* şeklindedir.

3. Fincede fiilden isim yapan ekler; *-nto/-ntö, -us/ys, -ma/-mä, -mus/-mys, -ja/jä, -in, -os/ös, -e, -mo/mö, -o* şeklindedir.

Fiilden isim yapan *-nto/-ntö eki*: *keksiö* (İcat etmek) – *keksi**ntö*** (icat), istua (oturmak)-*istu**nto*** (oturum). Yine *-us/-ys, -u* kökünden *-s* yapım eki birleşmiştir. Örneğin *kunnioittaa* (saygı duymak) – *kunnioit**us*** (saygı). Ön Finceden *-ma/mä* eki Ön Ural dillerinde de *-ma* seklindedir. Örneğin *elää* (yaşamak) – *elä**mä*** (yaşam). *-mus/-mys* ise *-m* ve *-us* eklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Örneğin *tutkia* (araştırmak)-*tutki**mus*** (araştırma). Ön Fincede *-ja* Ön Ural dilinde sıfat-fiil eki *-ja* şeklinde olup Fincedeki kullanımı eylemi yapan kişiyi tanımlar. Örneğin *ajaa* (sürmek)- *ajaja* (sürücü), *opettaa* (öğretmek)-*opetta**ja*** (öğretmen), *kouluttaa* (eğitmek)-*koulutta**ja*** (eğitmen). Bir diğer ek *-in* Ön Fincede de aynı şekildedir. Örneğin *elää* (yaşamak)- *elä**in*** (hayvan). Yine *-os/-ös* Ön Fincede de bu şekildedir. Örneğin *piirtää* (çizmek)-*piirr**os*** (çizim) *rt-rr* ses olayı olup sonra da yapım eki gelmiştir. Ana Fincede *-ëk* olan *-e* Ön Ural dilinde de *-ek* şeklindedir. Bir diğer ek *-mo/-mö* etimolojisini bulamamakla birlik ve Ön Fincedeki *-o* ile birleşmiş olabilir. Bu eke örnek

olarak *leipoa* (pişirmek)- *leipo**mo*** (fırın "yer"). Son olarak *-o* Ön Fincede de *-o*. Kullanımı ise şu şekildedir; *keittää* (yemek yapmak)-*keitt**o*** (çorba).

4. Fincede sıfattan fiil yapan ekler; *-ttaa/-ttää, -utua/-ytyä*, ve 6. tip fiilin mastar ekiyle fiil haline getiren ek *-etä* şeklindedir.

Ön Fincede *-ttadak* olan *-ttaa/-ttää*, Ön Ural dillerinde *-kta, -pta* seklindedir. Eke örnek olarak *helppo* (kolay)- *helpo**ttaa*** (kolaylaştırmak). Fincedeki *-utua/-ytyä* eki ise edilgenlik eki *-ua* ile *-tua*`nin birleşimi olabilir. Bu eke örnek; *vaikea* (zor)- *vaikeu**tua*** (zorlaşmak). Son olarak *-etä* İngricede de bu şekildedir. Örnek olarak *pimeä* (karanlık)- *pim**etä*** (kararmak).

5. Fincede sıfattan isim yapan ekler; *-us/-ys* şeklindedir.

Ön Fincede *-us* olan eke örnek; *korkea* (yüksek)-*korkeus* (yükseklik), *heikko* (zayıf)-*heikko**us*** (zayıflık).

6. Fincede sıfattan zarf yapan ek; *-sti* şeklindedir.

Estoncada da *-sti*, Erzyacada *-sto* şeklindedir. Bu ek için örnek; *kaunis* (güzel)-*kauni**sti*** (güzelce).

7. Fincede fiilden fiil yapan ekler; *-utua/ytyä, -ua/-yä, -ttaa/-ttää, -uttaa/-yttää, -ella/-ellä, -skella/-skellä, -aista/-äistä, -ahtaa/-ähtää* şeklindedir.

Bazı lehçelerde *sekau(d)ua-sekautua* seklinde de rastlanan bu ek *-ua* edilgenlik ekiyle *-tua*`nin birleşmesinden oluşmuştur (Hakulinen, 1961). Bu ek fiili dönüşü fiil haline getirmektedir. Bu eke örnek; *pukea* (giymek) - *puke**utua*** (giyinmek). Ayrıca bu ek geçişsiz fiil de yapmaktadır. Örneğin *korjata* (tamir etmek) - *korja**utua*** (tamir edilmek). Yine *-ua/-yä* ekleri de geçişsiz fiil yapmaktadır. Ana Fincede *-udak* olan bu ek Ana Ural dillerinde *-w*`dan gelmiş olabilir, Estoncada ise *-umal, -uda* şeklindedir. Bu eke örnek; *löytää* (bulmak) – *löyt**yä*** (bulunmak). Ettirgenlik fiili yapan *-ttaa/-ttää* eki de Ön Fincede *-ttadak*, Ön Ural dillerinde *-kta, -pta* şeklindedir. Örneğin *herätä* (uyanmak)- *herä**ttää*** (uyandırmak). Duygu fiilleri yapan *-uttaa/-yttää* ise *-ua* edilgenlik eki ile *-ttaa* ettirgenlik ekinin birleşmesinden meydana gelmiş olabilir. Örneğin *aivastaa* (hapşırmak)- *aivastuttaa* (hapşıracakmış gibi olmak). Süreklilik fiili yapan *-ella/-ellä* Ön Fincede **-(ë)ldak* Ön Ural dillerinde *-le* seklinde olabilir. Örneğin *kiertää* (dolaşmak)- *kierr**ellä*** (dolaşıp durmak).

Süreklilik fiili yapan bir diğer ek ise *-skella/-skellä* Ön Fincede **-skëldak,* Ana Ural dillerinde **-śk* seklinde olabilir. Bu eke örnek; *nauraa* (gülmek) – *naura**skella*** (gülüp durmak). Hakulinen (1961) bu fiili *-ita*`dan alıp (kök *-itse*) analoji ile *-aista/-äistä* olduğunu düşünür. Bu eke örnek; *lukea* (okumak) - *luk**aista*** (göz gezdirmek). Ana Fincede *-ahtadak* olan *-ahtaa/-ähtää* eki Ural dillerinden Ön Fin-Perm dillerinde **-ašta* şeklindedir. Bu eke örnek olarak *katsoa* (bakmak, izlemek) – *kats**ahtaa*** (göz atmak).

8. Fincede isimden isim yapan ekler; *-sto/-stö, -tar/-tär, -ke, -la, -nen* şeklindedir.

Baltık-Fin dillerinden İngricede de *-sto* olan bu ekin Fin-Ugor dillerindeki karşılığı bilinmemekle birlikte *-s, -ta, -i* eklerinden meydana gelmiş olabilir. Buradaki *-s* eki normalde Ön Fin-Perm dillerinden *-kse´*den geldiği düşünülüp isimden isim yapan ektir. Örneğin *liha* (et) – *liha**s*** (kas). Yine *-sto/-stö* isimden isim yapan eke örnek; *kirja* (kitap) – *kirja**sto*** (kütüphane). İsimlerde dişi karşılığı oluşturan, mesleği, pozisyonu işaret eden *-tar/-tär* eki günümüzde çok kullanılmamaktadır. Bu eke örnek; *näyttälijä* (aktör) – *näyttälijä**tär*** (aktris), *jumala* (tanrı)-*jumala**tar*** (tanrıça). Bu ekin tytär (kız) sözcüğünden geldiği düşünülmektedir (Hakullinen, 1961). Küçültme eki olarak da geçen *-ke* yapım ekine örnek; *aalto* (dalga)-*aallo**ke*** (dalgacık). Bu ek Erzyaca ve Macarcada *-ka,* Ön Fincede *-kka* ile Ön Fincede **-ëk*`in birleşmesinden meydana gelmiş olabilir. Estonca ve Ön Fincede de -la olan bu ek mekân, diyar, arazi gibi anlamlar oluşturmaktadır. Bu yapım ekine örnek; *Kaleva – Kalevala* (Kaleva Ülkesi), *kana* (tavuk)-*kanala* (kümes), *ravinto* (besin) – *ravintola* (restoran), *hoito* (bakım)-*hoitola* (bakımevi). Hakulinen`e (1961) göre orijinali *-inen* seklinde olup bazı lehçelerde ikiden fazla heceye sahip isimlerde kaldırılmıştır, ayrıca isimler için *-nen* ve sıfatlar için *-inen* kullanımı başka bir başlığın konusudur. Bu eke örnek *tuuli* (rüzgâr)-*tuulonen* (esinti). Bu ek Fincede soy isimlerde de sıklıkla kullanılmaktadır.

9. Fincede sıfattan sıfat yapan ekler; *epä-, -hko/-hkö* şeklindedir.

Fincede ön ek olarak kullanılan *-epä* olumsuz anlam katmaktadır. Örneğin *kohtelias* (kibar)- ***epä**kohtelias* (kaba). Bu ek Fincedeki *evätä* yani reddetmek fiilinden gelmiş olabilir. Fincede *evätä* gibi 4. tip fiillerde çekime girince v-p değişimi olmaktadır. Ayrıca Fincede fiili olumsuz yapan sözcük müstakildir ve -e`nin çekimlerine göre fiilin olumsuzu yapılır. Häkkinen`e (2004) göre bu ekin kökü *-e* olabilir. Karelcede *epä-*, İngricede *epä-*, Votçada *epä-*, Estoncada *eba-* şeklindedir. Sıfattan sıfat yapan bir diğer yapım eki *-hko/-*

hkö Erzyacada karşılaştırma yapan durum ekin *-ška* ile benzerlik göstermektedir (Hamari, 2021, s.153). Bu eke örnek; *pieni* (küçük) – *piene**hkö*** (küçücük).

2.3.4.2. Fincede çekim ekleri

1. Fincede iyelik ekleri; *-ni, -si, -nsa, -mme, -nne, -nsa*

Önceleri *-mi* şekliyle kullanılmaktayken şimdilerde sadece Erzyacada *-m* olarak kullanılan 1. tekil iyelik eki *-ni* Ön Fince ve Ön Ural dilinde de *-ni* seklindedir. Ön Fincede *-ci* Ön Ural dilinde *-ti*, Erzyacada *-t* olan 2. tekil iyelik eki *-si* ikinci tekil şahıs zamiri *sinä*`den gelmiş olabilir. Erzyacada *-(n)zo, -st* şeklinde olan 3.tekil iyelik eki *-nsa* Ön Fincede ve Ön Ural dilinde **-nsak* seklinde olabilir. Birinci çoğul iyelik eki daha öncesinden **-nmëk, *-nmën* olup 1.çoğul şahıs zamiri *me* ile Ön Ural dilinde genitif eki *-n* birleşmesinden meydana gelmiş olabilir. Mokşacada ve Erzyacada *-nk* seklinde olan 2. çoğul iyelik eki Ön Ural dilinde *-n* ve *-te* (2. çoğul şahıs zamiri), daha erken dönemlerde de **-ndëk, *-ndën* eklerinden gelmiş olabilir.

Tablo 2.1. Fincede İyelik Ekleri

	Tekil	**Çoğul**
1.şahıs	(minä) -ni	-mme
2.şahıs	(sinä) -si	-nne
3.şahıs	hän -nsA, -*n	-nsA, -*n

Örneğin;

(Minun) väitöskirja**ni** (Benim) tezim (Meidän) väitöskirja**mme** (Bizim) tezimiz

(Sinun) väitöskirja**si** (Senin) tezin (Teidän) väitöskirja**nne** (Sizin) teziniz

Hänen väitöskirja**nsa** Onun tezi Heidän väitöskirja**nsa** Onların tezi

2. Fincede hal ekleri şöyledir;

Ön Fincede ve Ön Ural dilinde *-n* şeklinde olan genitif ekinin kullanımında Fin dil bilimciler ikiye ayrılmaktadır. Bir grup dil bilimci ilgi eki olarak kullanımı dışında

cümlede nesneye gelen bu ekin genitif değil akuzatif yani belirtme eki olduğunu söylerken bazı dil bilimcilerse belirtme değil ilgi eki olduğunu iddia etmektedir.

Talo**n** ovi (Ev**in** kapısı) örneğinde Türkçedeki gibi ilgi eki görevindedir. Eğer cümle içinde *näen talo**n*** (Evi görüyorum) seklindeyse eski Fince dil bilgisi kitaplarında *-n* akuzatif olarak adlandırılırken günümüz Fincesinde ona da genitif eki denilmektedir. Günümüz Fincesinde sadece *minut* (beni), *sinut* (seni), *hänet* (onu), *meidät* (bizi), *teidät* (sizi), *heidät* (onları) gibi sadece kişi zamirlerinin kullanımında akuzatif tabiri kullanılmaktadır. Bu durum da Finceyi ögrenenler için terminoloji karmaşasına sebep olmaktadır.

Partitif eki ise Fincede önünde sayı olan isimlerde *huone* (oda) - 3 *huone**tta*** (3 oda), yiyecek içecek, materyal, soyut sözcüklerde, partitif isteyen fiillerde ve bazı olumsuz cümlelerin nesnelerinde kullanılmaktadır. İstisnalar dışında sözcük ünsüz ile bitiyorsa ya da sonu iki ünlüye biten tekillerde *-ta/-tä* eki, eğer sözcüğün sonundaki ünlü */e/* ise *-tta/-ttä* eki, sözcüğün sonunda bir ünlü varsa *-a/-ä* eki gelmektedir. Çoğullarda ise isim tiplerine göre çekimler değişkenlik göstermektedir. Eklerden *-a/-ä* Ön Fincede *-da* Ön Ural dilinde ablatif durumundan *-ta*`dan gelmiş olabilir.

İnesif eki *-ssa/-ssä* olup genellikle Türkçede *-da/-de* ekine karşılık gelmektedir. Gelgelelim eğer kişi ya da şey mekânın iç kısmındaysa. Örneğin *kirjasto* (kütüphane)-*kirjasto**ssa*** (kütüphanede). Ylikoski`ye (2016) göre bu ek Ön Ural dilinde *-na* iken Ön Fin-Volga dillerinde *-s, -na* birleşiminden Erzyacaya *-so* Fincede *-ssa* şeklinde evrimleşmiştir. Mari dilinde de *-sto* şeklindedir (s.35).

Yine elatif eki *-sta/-stä* olup genellikle Türkçede *-dan/-den* ekine karşılık gelmektedir. Yine inesif gibi içten dışarıya durumlarda bu ayrılma hal eki kullanılmaktadır. Eğer bir yerin üstünden ayrılma durumu varsa ablatif eki kullanılmaktadır. Örneğin *kirjasto* (kütüphane)-*kirjasto**sta*** (kütüphaneden). Ylikoski`ye (2016) göre bu ek Ön Ural dilinde *-ta* iken Ön Fin-Volga dillerinde *-sta*, Fincede *-sta*, Erzyacada *-sto* şeklindedir (s.35).

İsmin ilatif hali Türkçede genellikle yönelme haline karşılık gelir. Gelgelelim bu hal ekinde de yönelmenin iç mekâna doğru gerekir. Eğer sözcük bir ünlüyle bitmişse sondaki ünlü uzatılır ve *-n* eklenir, yani *-Vn* eki gelir. Örneğin *kirjasto* (kütüphane)-*kirjasto**on*** (kütüphaneye). Sözcük kısaysa ve sözcüğün sonunda iki aynı ünlü varsa *-hVn* eki gelir. Örneğin *maa* (ülke) – *maahan* (ülkeye). Sözcük uzunsa ve iki aynı ünlüyle bitmişse *-seen* yönelme eki gelir. Örnegin *joukkue* (takım)-*joukkueeseen* (takıma). Ylikoski (2016) iç

mekan yönelme ekini Ön Ural dilinde Perm dillerine kadar ve Ön Fin-Volga dillerinde -n iken Fincede -*(h)Vn* şekline dönüşmüştür (s.35).

Livonca hariç birçok Fin dillerinde -*l* hal eki bulunmaktadır. Karşılaştırmalı Ural dil biliminde "latif" olarak geçen hal ekleri **-n, *-ń, *-ŋ, *-k, *-j* ve **-s* şeklinde yer alır (Aikio, A., Ylikoski, J. 2016, s. 137). Castrén Laponya`da konuşulan Sami diliyle ilgili doktora tezinde *al* takısıyla Fincedeki -*l* hal ekininin müşterekliğinden bahseder (2016, s.65). Lönnrot, Ahlqvist gibi dil bilimciler de aslı olmayan hipotezler ortaya koysalar da 19. yüzyılda araştırmacılar arasında Donner karşılaştırmalı hipotez sunan ilk kişi olmuştur. Fin-Ugor dilleri arasındaki ilişkiyle bu hal ekini açıklamaya çalışmıştır. Bu karşılaştırmalı hipotezin yanında Fincedeki *ala* (altında), *ulko* (dışarı) gibi sözcüklerden art zamanlı olarak oluştuğunu iddia eder (2016, s.71). Adesif ekine örnek olarak *parveke* (balkon), *parvekkee**lla*** (balkonda), ablatifi ekinde *parvekkee**lta*** (balkondan), allatif ekinde *parvekkee**lle*** (balkona).

Esif eki -*na* Ön Fincede -*na*, Ön Ural dilinde bulunma hal eki olarak -*na* şeklinde olup eklendiği sözcüğe cümlenin gidişatına göre farklı anlam katmaktadır. Örneğin *opettaja* (öğretmen)-*opettaja**na*** (öğretmen olarak). Bazı durumlarda da bir zaman aralığına işaret eder, örneğin *lapsi* (çocuk)-*lapse**na*** (çocukken); diğer görevi cümlede duyguyu ifade eden zarfta kullanılmasıdır, örneğin *Opiskelija tuli kouluun iloise**na*** (Öğrenci okula mutlu bir şekilde geldi.); zaman ifadelerinde örneğin *tä**nä** yö**nä*** (bu gece boyunca), *maanantai**na*** (Pazartesi günü); "Yerin(iz)de olsaydım," anlamı da bulunmaktadır, örneğin *sinu**na**, tei**nä***.

Translatif eki Ön Fincede -*ksi*, Ön Ural dilinde -*kse*, Erzyacada -*ks*, Mokşacada yine -*ks* şeklindedir. Bu ek bir durumdan başka bir duruma geçiş yapılırken belirli sözcüklerde, belli başlı fiillerin yüklemken nesneye bu eki aldırmasından dolayı ya da gelecekteki bir olayın zamanını ifade ederken kullanılmaktadır. Örneğin *valmistuin opettaja**ksi*** (Öğretmen olarak mezun oldum*.), sivut muuttuivat kirja**ksi*** (Sayfalar kitaba dönüştü). Öğrenci olarak başlayıp öğretmen olarak mezun olduğu, sayfalar bir araya gelip kitap olduğu için bir durumdan başka bir duruma geçiş söz konusudur.

Abessif belirli fiillerin yüklem görevindeyken nesneye bu eki istemesinden ya da nesnenin olmama -*sız/-siz* olması durumunda kullanılmaktadır. Örneğin *pääsin maksu**tta** museoon* (Müzeye ödeme yapmadan girdim.), *rakastan kirjallisuutta ehdoi**tta*** (Edebiyatı koşulsuz şartsız seviyorum.) Türkçede bu ekin direkt bir karşılığı olmadığı için Türkçe çevirisinde hal eki olarak görülmemektedir.

Tablo 2.2. Fincede Hal Ekleri

	Tekil	**Çoğul**
Yalın	-	-t
genitif	-n	-in
akuzatif	-t, -n, -	-t, -it, -in, -i
partitif	-A, -tA, -tta	-iA, -itA
inessif	-ssA	-issA
elatif	-stA	-istA
illatif	-*n, -h*n, -seen	-iin,
adessif	-llA	-illA
ablatif	-ltA	-iltA
allatif	-lle	-ille
esif	-nA	-inA
translatif	-ksi	-iksi
abessif	-ttA	-ittA
komitatif		-ine
instruktif		-in
prolatif		-itse

3. Fincede şahıs ekleri şöyledir:

Tablo 2.3. Fincede Şahıs Ekleri

	Tekil	Çoğul
1. şahıs	(minä/ben) --n	(me/biz) --mme
2. şahıs	(sinä/sen) --t	(te/siz) --tte

3. şahıs	(hän/o) --	(he/onlar) --vat/--vät

Ön Fincede *-m* olan ek Ön Ural dillerinde *-mV* ekinden gelmiş ve 1. tekil şahıs zamirinden art zamanlı olarak ekleşmiş olabilir. Ön Samoyedcede **tən*, Macarca *te*, Ana Perm dillerinde **tɛn*, Mari dilinde **tĭńə*, Mordvince **ton*, Erzyaca *мон (ton)*, Moksaca *мон (ton)*, Ön Fincede **cinä (kök *cinu-)* şeklinde olup yine şahıs zamirinden *-t* oluşmuş olabilir (Janhunen, 2013). Birinci çoğul şahıs eki *-mme*, Ön Fincede **-kmë* olup *me* birinci çoğul şahıs zamirinden gelmiş olabilir. Ön Fincede **-ktë* ve 2. Çoğul şahıs zamiri *te*`den gelmiş olabilir. Doğu Fincenin özelliği olan *-vat* 19. yüzyıldan bu yana resmi dilde kullanılmaktadır.

4. Fincede çokluk eki eğer sözcük yalın haldeyse *-t* çokluk eki eklenir, gelgelelim çekime giren isimlerde *-i* şeklindedir ve isimler partitif kuralıyla çoğul olur.

Tablo 2.4. Fincede Çoğul

	Çekim	
İsmin halleri	**Tekil**	**Çoğul**
Yalın	**Kirjallisuus/Edebiyat**	kirjallisuudet/edebiyatlar
Genetif	kirjallisuuden/edebiyatın	kirjallisuuksien/edebiyatların
Partitif	kirjallisuutta	kirjallisuuksia
Akuzatif	**kirjallisuus**; kirjallisuuden	kirjallisuudet
Innesif	kirjallisuudessa/edebiyatta	kirjallisuuksissa/edebiyatlarda
Elatif	kirjallisuudesta/edebiyattan	kirjallisuuksista/edebiyatlardan
Illatif	kirjallisuuteen/edebiyata	kirjallisuuksiin/edebiyatlara
Adesif	kirjallisuudella/edebiyatta	kirjallisuuksilla/edebiyatlarda
Ablatif	kirjallisuudelta/edebiyattan	kirjallisuuksilta/edebiyatlardan

Allatif	kirjallisuudelle/edebiyata	kirjallisuuksille/edebiyatlara

5. Fincede soru eki *-ko/-kö* şeklindedir.

2.4.5. Fincede İsim Çekiminde İyelik Eki Var mı?

Beşinci madde isim çekiminde iyelik eklerinin kullanıldığıyla ilgilidir. Fincede de Türkçedeki gibi iyelik ekleri kullanılmaktadır. Bununla ilgili örnekler ve açıklamalar "Fincede Çekim Ekleri" baslığında ele alınmıştır.

2.4.6. Fincede Fiil Şekilleri Zengin mi?

Türkçede fiiller iş, durum ve oluş fiilleri olmak üzere üç gruba ayrılsa da sadece "-mak/-mek" mastarıyla biter. Fincede 6 farklı fiil çeşidi vardır. İlki sonu iki ünlüyle bitenler *as**ua**, matkust**aa*** gibi. İkicisi sonu "-da/-dä" ile biten fiiller *syö**dä**, juo**da**, vie**dä*** gibi. Üçüncüsü "-la, -ta, -na, -ra" ekleriyle bitenler *opiskel**la**, pes**tä**, men**nä**, pur**ra*** gibi. Üçüncü tip fiillerine gelen *-ta* mastar eki dördüncü tip, beşinci ve altıncı tip fiil tiplerinde de bulunmaktadır. Gelgelelim üçüncü tipte *-ta* ekinin önünde ünsüz harf varsa 3. tip fiil önünde ünlü harf varsa ve bu ünlü harf /i/ ya da /e/ değilse dördüncü tip, örneğin *pe**s**-tä*. Eğer önünde /i/ varsa beşinci tip, örneğin *val**i**-ta*, /e/ varsa da altıncı tip fiildir, örneğin *pim**e**-tä*. Fiil tiplerinin önem arz etmesinin sebebi haber kiplerinin fiil çekimlerine göre gelmesi ve gövdedeki hecede zaman zaman ses değişikliğe uğramasıdır.

Ayrıca eklerle fiiller edilgen hale getirilebilir, bazı fiillerin de ettirgen ya da dönüşlü halleri rahatlıkla oluşturulabilir.

2.4.7. Fincede Ön İlgeç ve Son İlgeç Var mı?

Altıncı madde ön ilgeç yerine son ilgeç kullanıldığına yöneliktir ki Fincede hem ön ilgeç hem de son ilgeç vardır. Ancak yaygın olanı son ilgeçtir.

Ön ilgeçe örnek;

*Hän luki kirjan **ennen** minu**a*** (O, kitabı ben**den önce** okudu.) cümlesinde (Fincesinde) edat önce gelmiştir. Türkçede *-den* önce şeklinde kullanılırken Fincede isim ayrılma hal eki

yerine partitif *-a* ekini almıştır. *Juon turkkilaista kahvia **ilman** sokeri**a*** (Türk kahvesini şekersiz içiyorum). Yine *ympäri pihaa* (Avlunun etrafında) örneğinde "etrafında" sözcüğü önce kullanılmıştır.

Önleç kullanımında İsveççenin etkisi olabilir ancak Ön Fincedeki kökü *enci* günümüz Fincesinde *ensi* sözcüğünden *ennen* şeklinedir. Sözcükten art zamanlı olarak ekleşen yapı köken olarak yabancı değildir.

2.4.8. Fincede Sıfatlar İsimden Önce Gelir mi?

Yedinci madde sıfatların isimlerden önce geldiğiyle ilgili görüştür. Fincede de ismi tanımlayan sıfat isimden önce gelmektedir. Türkçeden farklı olarak isimle var olan sıfat isim hangi hal eki alırsa sıfata da aynı görevdeki ek eklenmesi kuralı vardır. Örneğin "Türk edebiyatından konuşuyoruz," yani "Puhumme turkkilaise**sta** kirjallisuude**sta,**" cümlesinde hem Türk hem de edebiyat sözcüğü elatif eki yani Fincede *-sta* eki gelmektedir. Bu ek Türkçede *-dan* ayrılma hal ekine karşılık gelmektedir.

2.4.9. Fincede Sayı Sözcüklerinden Sonra Çoğul Ek Kullanılır mı?

Sekizinci madde sayı sözcüklerinden sonra çoğul ekinin kullanılmadığına yöneliktir. Fincede sayıdan sonra isme mutlaka partitif eki eklenmelidir. Bu ek sadece Fincede ve Estoncada bulunmakla birlikte Erzyacada kısmen kullanılmaktadır. Bu ekin birçok işlevi vardır. Bazı durumlarda nesneye partitif eki geliyorsa o işin hala yapıldığını nesnede tamamlanmamış bir durumun olduğunu ve şimdiki zamanda olayın gerçekleştiğini anlatır. Nesne akuzatif ekini alıyorsa o işin bir bütün olduğunu ve gelecek zamanda gerçekleşeceği konusunda bilgi verir. Örneğin hala okunmakta olan bir kitapsa nesneye partitif gelir. Zira sayfalar tek tek çevrilmektedir ve okuma süreci henüz tamamlanmamıştır. Ancak akuzatif eki gelmişse o eylemin şimdiki zamanda gerçekleşmesi mümkün değildir. Zira o kitabi bitirmek için zamanın dilimlerinde süreye ihtiyacımız vardır. Nesne akuzatif eki almışsa bir bütündür ve muhtemelen ya gelecekte tamamlanacaktır ya da geçmişte tamamlanmıştır. Başka bir örnekle film izlerken o filmi bir bütün olarak izleyemeyiz. Görüntüler parça parça gelir, müzik dinlerken notalar parça parça duyulur ve müzik olur. Bütün değildir, bu nedenle partitif eki gelir.

Kirjasto (kütüphane) - kolme kirjasto**ita** (Üç kütüphane) örneğinde olduğu gibi sayı sözcüklerinden sonra çoğul partitif eki gelmiştir.

2.4.10. Fincede Karşılaştırma Ayrılma Durum Ekiyle Yapılır mi?

Dokuzuncu madde karşılaştırmanın ayrılma durum ekiyle yapıldığına dair görüsü vermektedir. Gelgelelim Fincede iki türlü yapılmaktadır. İlki partitif ekiyle ikincisi de İngilizcedeki gibi müşterek bir sözcüğün mukayesesi yapılan durumun önüne yazılarak yapılmaktadır. Bu sözcük de *kuin*`dir. Bu ek de etimolojik olarak Fincedir ve bağlaç olarak adlandırılmaktadır. Yani günümüz Fincesinde karşılaştırma ayrılma durum ekiyle yapılmamaktadır. Karşılaştırmalar için kullanılan kuin sözcüğü elbette Orhun Yazıtları`nda geçen "kanı" yani "hani, nerede" ile Divan-i Lugati't-Türk`teki hani, hangi anlamına gelen "kayu" ile ses benzerliği bulunmaktadır. Hakullinen (1999) Fincedeki *kuin*`nin kökünü *ku*`dan almaktadır ve Karelyacada *ku* ya da *kui*, Estoncada yine *kui* olduğunu ileri sürer (s.76). Fincede *kumpi* < *ku+mpi* sözcüğü de *"hangisi"* anlamına gelmektedir.

2.4.11. Fincede "Sahip olmak" Fiili Yerine "Olmak" Var mı?

Bu madde birçok kaynakta farklı şekillerde Türkçeye aktarılmıştır. Bu nedenle sorunun kendisi de net değildir. Wiedemann maalesef örneklerle bu maddeyi temellendirmediği için Türkçeye aktarılmış olan her cümlede farklı anlamlara gelmektedir. Wiedemann bu maddeyi Almanca "haben" ve "sein" üzerinden anlatmıştır (Wiedemann, 1838, s.13).

Anlaşıldığı ölçülerde Fince ile Türkçedeki fark şöyledir:

"Olen opettaja." (Öğretmen**im**.) Minu**lla on** kirja. (Ben**de** kitap **var.)**

"**Olet** opettaja." (Öğretmen**sin**.) Sinu**lla on** kirja. (Sen**de** kitap **var**.)

"Hän **on** opettaja." (O öğretmen.) Häne**llä on** kirja. (On**da** kitap **var.)**

"**Olemme** opettajia." (Öğretmen**iz**.) Mei**llä on** kirja. (Biz**de** kitap **var.)**

"**Olette** opettajia." (Öğretmen**siniz.)** Tei**llä on** kirja. (Siz**de** kitap **var**.)

"He **ovat** opettajia." (Öğretmen**ler**.) Hei**llä on** kirja. (Onlar**da** kitap **var**.)

Fincede bağımsız bir fiil ile yüklem yapılırken ve bu fiil nesneden önce gelirken Türkçede ek fiiller kullanılarak isimler yüklem olmaktadır. Sahiplik cümlelerinde ise Fincede "Minu**lla on** kirja," (Ben**de** kitap **var**.), Minu**lla ei ole** kirjaa (Ben**de** kitap **yok**.). Bu hususta da Türkçeden farklı bir cümle yapısı vardır.

Bu yardımcı fiillerden "olmak" fiiliyle ses olarak benzerlik gösteren *olla* fiili de Ön Fincede *oldak* Ön Ural dillerinde **wole- / *ole-* Estoncada *olema*, Udmurtcada *vań,* Erzyacada *ul'ems,* Macarcada *van, volt*, Livoncada *um*, Vepsçede *om* şeklindedir. Häkkinen`e (2004) ve Itkonen ile Kulonen`nin editörlüğünde hazırlanmış olan Fince etimolojik sözlüğe göre **(w)o-le-* seklinde olabilir (Itkonen ve Kulonen, 2013). Janhunen (2020) ise bu fiili **wo- / *o-* şeklinde ele almıştır. Fince etimolojik sözlükte Ön Moğolcada *bol-* Ön Türkçede **bōl-* ya da *ol-* fiilleriyle benzerlik gösterdiği belirtilmektedir. Bu bilgi için de referans aldıkları kişi dil bilimci Rask`tır.

2.4.12. Fincede Olumsuz Eylem İçin Özel Bir Fiil Var mı?

Türkçede olumsuz cümleler *-ma-* ekiyle, *yok, değil* sözcükleriyle yapılırken Ön Fincede *e-* Ön Ural dillerinde **e-, *ä-, *a-* olan ve günümüz Fincesinde *e-*`ye gelen şahıs ekleriyle fiilin önüne müstakil bir şekilde yazılmaktadır. Örneğin;

En kirjoita artikkelia. (Makale yaz**mı**yor**um**.)

Et lue kirjaa. (Kitap oku**mu**yor**sun**.)

Hän **ei** mene kirjastoon. (O kütüphaneye git**mi**yor.)

Emme katso huonoja elokuvia. (Kötü filmleri izle**mi**yor**uz**.)

Ette puhu suomea. (Fince konuş**mu**yor**sunuz**.)

He **eivät** esittele projektejaan. (Onlar projelerini sun**mu**yor.)

2.4.13. Fincede Ayrıca Soru Eki Var mı?

Fincede de soru eki yani *-ko/-kö* bulunmaktadır ve ünlü uyumuna göre eklenmektedir. Ön Fincede *-ko*, Ön Ural dillerinde de *-ko* seklindedir. Bu ek ünlü uyumuna göre sözcüğe eklenerek kullanılmaktadır. Türkçede müstakil bir biçimde yazılan soru sözcüğü haber kiplerini alırken Fincede haber kipi her zaman fiilin kendisine gelmektedir. Türkçedeki *-mI/-mU* soru unsuru Karahanlı Türkçesinde *kerirmü sen, kerekmü kereksizmü* örneklerinde olduğu gibi birleşik yazılırken günümüzde ayrı yazılmaktadır. Harezm Turkcesinde de *munçamı* örneğinde olduğu gibi birleşiktir. Kıpçak Türkçesinde *körmedi͡ngmü sen* örneğinde olduğu gibi şahıs unsurundan önce kullanılmıştır. Altay, Hakas, Tuva, Karakalpak, Türkiye Türkçesinde ayrı yazılmaktadır.

Lue**tko** kirjaa? (Kitap okuyor **musun**?)

Tule**tteko** huomenna yliopistoon? (Yarın üniversiteye geliyor **musunuz**?)

2.4.14. Fincede Bağlaç Yerine Zarf-Fiil Şekilleri Kullanılır mı?

Türkçede zarf-fiil ekleriyle bağ fiiller oluşturulurken Fincede bağlar hem müstakil sözcüklerle hem de eklerle yapılmaktadır. Ek şeklinde olanlardan örneğin *-malla/-mällä* Türkçedeki *-arak/-erek* zarf-fiil ekine karşılık gelirken Fincede *-matta/-mättä* Türkçede *-madan/-meden* ekini karşılamaktadır. Fincede fiilimsiler beş şekilde yapılmaktadır.

-Fiile eklenen -mA ekiyle oluşturulur.

Lukea (Okumak) – luke-**ma** > lukema-

Ardından -mA ekine gelen hal ekleriyle şu şekilde çekimlenir. Bu hususta -mA isim-fiildir.

Lukea > luke-**ma-an** / luke-**ma-ssa**/luke-**ma-sta/**luke-**ma-lla**/luke-**ma-tta** < luke**maan** / luke**massa** /luke**masta**/luke**malla/**luke**matta**

-Sıfat-fiil eki de -mA şeklindedir: lukea > luke-**ma** < luke**ma**

Örneğin;

En ole vielä kirjoittanut luke**ma**stani kirjasta. (Oku**duğ**um kitapla ilgili henüz yazı yazmadım.)

Kääntä**mä**ni kirja myytiin verkkokaupassa. (Çevir**diğ**im kitap internette satıldı.)

Wiedemann`in on dört maddede sıraladığı özelliklere göre Fince ile Türkçe birbirine benzemektedir ancak akraba olabilmesi için sıralanan eklerin aynı kökenden gelmesi, söz varlığının aynı olması gerekmektedir. Ancak bu hususta benzer noktaları yoktur. Günümüzde akraba olmadıkları kanıtlansa da 1800`lerde Finlandiyalı dil bilimciler bu hususta şüpheye düşmüşler ve Altay dilleriyle, Ural-Altay dilleriyle, Türk lehçeleri, şiveleri ve ağızlarıyla ilgili eserler vermişlerdir. Bu araştırmacıların kim olduğu hangi eserleri verdikleri tezin dördüncü bölümünde ele alınmıştır.

BÖLÜM III: YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeline, evren ve örnekleme, verilerin toplanmasına ve değerlendirilmesine ilişkin bilgiler yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Modeli

Türkoloji eğitimiyle ortaya çıkan Türkoloji çalışmalarının dünya genelinde ve Finlandiya`da nasıl olduğuna dair geçerli bilgiyi elde edebilmek, müşterek ve müstakil yönleri belirleyebilmek gibi amaçlardan dolayı karşılaştırmalı eğitim yaklaşımlarından yatay yaklaşım ve tanımlayıcı yaklaşım kullanılmış olmakla birlikte karşılaştırmalı tarihsel araştırma modeli de uygulanmıştır. Belgesel tarama modeli aracılığıyla literatürdeki kaynaklar taranarak, tespitler oluşturulmuş ve taranan kaynakların referanslarıyla öz kaynağa ulaşılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda, alanın detaylı bir şekilde tanımlanması ve Türkoloji eğitimine dair unsurların betimlenmesi amacıyla betimsel araştırma modeli kullanılmıştır. Problem durumunda belirtilen sorulara yanıt verebilecek bir model seçilmiştir.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, dünyadaki ve özellikle Finlandiya'daki Türkoloji çalışmaları ve Türkoloji eğitimi oluşturmaktadır. Bu bağlamda, Finlandiya'nın 1300'lerden günümüze kadar Doğu dilleri üzerine yapmış olduğu araştırmalar, Türkoloji alanındaki akademik birikimin bir parçası olarak ele alınmıştır.

Örneklemi, Finlandiya'daki üniversitelerde sunulan Türk Edebiyatı, Türkoloji, Fin Dili ve Edebiyatı, Fin-Ugor Dilleri ve Altayistik adlı ders ve programlar oluşturmaktadır. Ayrıca, bu çalışma kapsamında Finlandiya'da Türkoloji çalışmalarına katkı sağlamış olan tezler, makaleler ve kitaplar incelenmiştir. Finlandiya'daki üniversitelerde araştırmacıların Türk dili ve edebiyatı öğretiminde nasıl bir yol izledikleri, Türkçeye ve diğer Türk lehçelerine nasıl yöneldikleri ve hangi kanonlar temelinde eğitim aldıkları araştırılmıştır. Bunun yanında, Finlandiya Milli Kütüphanesi'nin arşivleri de taranarak literatür incelenmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Belge incelemesi, arşiv ve literatür taramasında Türkiye'de ve Finlandiya'da Türkoloji eğitimiyle ve çalışmalarıyla ilgili arşiv belgeleri, kitaplar, gazete, dergi, süreli yayınlar, tezler ve bilimsel raporlar, kütüphane ve elektronik kaynaklar incelenmiştir.

Daha önce Finlandiya üniversitelerinde Türkoloji alanında ders vermiş ve ders almış akademisyenlerle kaynaklara yönlendirmeleri amacıyla e-posta aracılığıyla iletişim kurulmuştur.

3.4. Verilerin Toplanması

Araştırmada Türkiye'de ve Finlandiya'da Türkolojiyle ilgili belgeler, kitaplar, tezler toplanmıştır, Helsinki Üniversitesi`nde okutulmuş olan dersler incelenmiştir, akademisyenlerin öğrencileriyle yaptıkları araştırmalar tespit edilmiş, daha önce Finlandiya'da Türkoloji eğitimine katkı sağlamış araştırmacıların metotları belirlenmiştir.

3.5. Verilerin Çözümlenmesi

Türkoloji çalışmaları ve eğitimi ile ilgili bilgiler, "belge çözümleme (document analysis)" yöntemi ile değerlendirilmiştir. Birincil kaynaklardan üniversite arşivi, kütüphanelerdeki tarihsel belgeler; ikincil kaynaklardan makaleler, kitaplar, raporlar ve daha önce yapılmış olan akademik çalışmalarla problem durumunda belirtilen bir ana altı alt problemin yanıtlarını amaca, öneme, sayıltılara, sınırlılıklara uygun olarak çözümlenmeye çalışılmış, metinlerdeki örüntüler, temalar, anlamlar incelenmiştir.

Bu doğrultuda aşağıda sıralanan Türkolojiye katkı sağlayan araştırmacılarla ilgili olarak bilgiler toplanmış ve konuyla ilgili olarak iki yüzden fazla kaynak taranmıştır.

Tablo 3.1. Finlandiya`da Türkolojiye Katkı Sağlamış Olan Araştırmacılar

Türkolojiye Katkı Sağlayan Araştırmacılar	***Bölümü***	***Katkı Sağladığı Alan***	***TDE alanında verdiği dersler***
Elias Lönnrot	Tıp, dil bilimci	Halk edebiyatı	
Matthias Alexander Castrén	Klasik diller, Doğu dilleri	Tatarca, Çuvaşça Moğolca Ural-Altay dilleri	
August Ahlqvist	Fin dili ve edebiyatı	Tatarca, Çuvaşça Fin-Ugor dilleri	
Herman Kellgren	Sanskrit dili ve	Türkçede ek zamirler	Türkçe

	edebiyatı Doğu edebiyatı	Osmanlıca, Ural-Altay dilleri	
Wilhelm Lagus (1821-1909)	Yunan dili ve edebiyatı Doğu edebiyatı	Türkçe	Türkçe
Ernst Strandman			Türkçe
Tallqvist Knut			Türkçe
Otto Donner (1835-1909)	Sanskritçe	Eski Türkçe, Ural-Altay dilleri	
Karl Fredrik Eneberg (1841-1876)	Asuroloji, felsefe, Doğu edebiyatı		
Heikki Paasonen (1865–1919),	Fin-Ugor dilleri, etnografya	Tatarca, Çuvaşça, Fin-Ugor dilleri	Tatarca, Çuvaşça
Gustaf John Ramstedt (1873-1950)	Altay dilleri	Altay dilleri, Moğolca, Eski Türkçe	Türkçe, Uygurca, Kırgızca, Yakutca, Tatarca
Kai Donner (1888 – 1935)	Fin-Ugor dilleri	Türk dili	
Arvo Martti Oktavianus Räsänen (1893-1976)	Türkoloji	Tatarca, Çuvaşça Türkiye Türkçesi Ağızları	Türkçe, Eski Türkçe, Çuvaşça
Pentti Aalto (1917-1998)	Sanskritçe Karşılaştırmalı Dil bilimi	Türkçe, Moğolca, Ural-Altay dilleri	Eski Türkçe, Çuvaşça
Aulis J. Joki (1913-1989)	Fin-Ugor dilleri	Altay Dilleri	
Jussi Taneli Aro (1928-1983)	Asuroloji ve Sami Dilleri Doğu edebiyatı	Türk dili	
Ymär Daher (1910-1999)	Hukuk, Türkoloji		Tatarca
Juha Antero Janhunen (1952)	Doğu Asya Dilleri	Türk Dili, Fin-Ugor dilleri	
Emine Akile Naskali	Doğu bilimi, Türk dili		Türkçe
Klaus Karttunen	Güney Asya Çalışmaları		
Harry Halen	Altay dilleri, Sanskritçe, Rus dili ve edebiyatı, Doğu bilimci	Altay dilleri, Eski Türkçe	Eski Türkçe
Uno Harva Holmberg			
Lauri Harvilahti	Halk bilimi	Türk halk edebiyatı The holy mountain: studies on Upper Altay Oral Poetry	
Jalo Kalima	Slav dilleri, filoloji, Fin-Ugor dilleri		
Eino Karahka	Türkoloji	Çuvaşça, Tatarca	
Paul Jyrkänkallio	Türkoloji	Türkçe	
Sonja Bulut			Türkçe
Armas Salonen	Asuroloji	Uygurca	
Niina Salo			
Pirkko Tokat			Türkçe
Salo Tsibenova			
Okan Tahir			Tatarca

BÖLÜM IV: BULGULAR

1.1. Giriş

Fin dili eğer Türk diliyle akraba olsaydı acaba şive olarak mı adlandırılacaktı, lehçe olarak mı yoksa dil olarak mı? 1800`lerde dil felsefesinin öne çıkması ve ulus olma bilincine etki etmesiyle Fincenin tarihi arka planıyla ilgili soru işaretleri artmış, araştırmalar çoğalmıştır. Bu araştırmalar ve keşif yolculuklarıyla bazı Türkçe eserler acaba Fince midir diye düşünülmüştür. Bu bölümde Finlandiyalı araştırmacıları Türk diline yönelten Fincenin tarihi arka planından bahsedilecek ve ardından Türk lehçelerine, şivelerine, ağızlarına, halk edebiyatına katkı sağlamış akademisyenlere ve onların eserlerine yer verilecektir.

4.1.1. Fincenin Tarihi Arka Planı ve Finlandiya'da Doğu Bilimiyle İlgili Çalışmalar

Fin dili hakkında bilgi Orta Çağ kaynaklarıyla sınırlı olup karşılaştırmalı Fin-Ugor çalışmalarına Viking Çağı'ndan dokuzuncu yüzyıldan denizci Hålogalandli Ottar öncü olarak gösterilmektedir (Zsirai, 1937, s.472). Bu bilgi de Ottar`ın seyahatnamesiyle edinilmiştir (s.287). Kendisi 870'lerde Norveç'in kuzeyindeki Beyaz Deniz boyunca yelken açan gemisindeydi ve burada bir Fin-Ugor halkı olan Bjarmians ile karşılaştı ve onların "Finni" diliyle ilgili bir dil konuştuklarını tespit etti (Korhonen, 1986, s.11).

Fin-Ugor dilleriyle ilgili en eskiye dayalı kaynaklar 13. yüzyıldan Macarca, 15. yüzyıldan Komice, 16. yüzyıldan Estonca ve Fince, 17. yüzyıldan Laponcadır (Korhonen, 1986, s.11). Hümanizmin yükselip reformların gerçekleştiği Avrupa'da bu dillerde yazılmış eserlere hızla bir eğilim oldu. İsveç Finlandiya'sında bu reformlar Gustav Vasa zamanında gerçekleşti. Gençliğinde Wittenberg`te öğrenim gören ve daha sonrasında Turku`da piskopos olarak görev alan Agrikola o dönemde Fin dilinin kurucusu sayıldı ve edebi ürünleri yaklaşık 2400 sayfayı buldu (s.12).

Aynı döneme ait başka eserler de bulunmaktadır. Bunlardan başlıcası el yazması Westh metni, Martinus Olavi tarafından 1540`larda tercüme edilmiş Kral Kristoffer`in kanunu, Jacop Finno`nun ilmihali, ilahi kitabı, Ljungo Thomasson`nun Finceye çevirdiği kanun. 1638`de İsveç hükümetinin kurduğu çeviri komitesi sayesinde Fin dilinde o dönemde 60 eser Finceye kazandırıldı (s.12).

Bu yazılı eserlerle Fin dilinin öncüleri dilin yapısı üzerinde de düşündüler. İsveççeden, Almancadan, Latinceden, Yunancadan ve İbraniceden çeviri yaparken kaynak dil ile Fin dili arasındaki muazzam farkı görmeden edemediler. Dil ve sözlük bilimsel açıdan bu döneme ait eserler korunmamış olmakla birlikte Finleri tanımlamaya yönelik tek girişim Alman haritacılığın öncülerinden German Sebastian Munster`in Fincenin İsveççeden ve Rusçadan farklı olduğunu ancak Laponlar ile benzerlikleri olduğunu gösteren 1544`te yazdığı *Cosmographia* (Bkz. Ek 7-8) eseridir (Münster, 1628).

Bu dönemde Fincenin yapısı ile bilinenler Fince sözcüklerin f, b, d, g ya da iki ünsüz ile başlamadığı, cinsiyetin olmadığı, esas sözcükten sonra edatların geldiği, Fin halk şiirlerinin sekiz heceli ve aliterasyonu olmasıydı (Korhonen, 1986, s.12).

On yedinci yüzyılın başında Fince dil bilgisi ile ilgili yazma eserler mevcuttu. 1634`ten 1652`ye kadar Naantali`de papazlık yapmış olan Henricus Crugerus tarafından derlendiği düşünülmektedir (Mark, 1949, s.58). El yazmaları günümüze ulaşamasa da G. W. Leibniz`in *Collecteanea etymologica* (Bkz. Ek 9) eserinde bahsedilmektedir (Setälä, 1892, s. 58). Finceyle ilgili el yazmaların Danimarka`ya götürüldüğü ve sonrasında da sırra kadem bastığı düşünülüyor (Korhonen, 1986, s.13).

4.1.2. Finlandiya`da Fince ve Fince ile ilişkili diller üzerindeki araştırmalar

Asker, devlet adamı, yazar Count Per Brahe tarafından kurulan Turku Akademisi (1640) birçok yeniliği de beraberinde getirdi. Turku Akademisi temelde geniş bir özerkliğe sahip Uppsala Üniversitesi çizgisinde oluşturulmuştu (Korhonen, 1986, s.13).

Teoloji ve sosyal bilimler Turku Üniversitesi`nde önemli bir rol oynuyordu. Zamanın ruhuna uygun olarak kutsal dil olan Latincede, Yunancada ve İbranicede çok sayıda eğitim vardı (s.14). Bu da okuldaki öğrencilerin ister istemez dildeki yetkinliklerini güçlendiriyordu. Bu durum karşılaştırmalı çalışmaların önünü açmış, dil üzerinde sorgulayan zihinleri geliştirmiştir.

O dönemlerde Fin dilinde eğitimlerin verilmesi ile ilgili fikirler ortaya çıkmıştı. 17 Ağustos 1666`daki bir mektupta Piskopos Johannes Gezelius`un Almanca öğretim verilmesi talebinde bulunduğuna Per Brahe tarafından reddedildiğine ama üniversitede Fin dilinin öğretilmesiyle ilgili istekli olduğuna dair bilgilere rastlanmaktadır (Tigerstedt`ten aktaran Korhonen, 1986, s.14). O dönemde bu istek hemen o yıl uygulamaya geçmese de

daha sonrasında Doçent Carl Gustaf Weman (1740-1830) ve Gustaf Renvall (1781-1841) tarafından Akademide kısa süreliğine öğretilmiştir (Väisänen, 2009). Weman 1768-9 ve 1771-2 yıllarında ders vermiş, Gustaf Renvall ise 9 Haziran 1811`de doçent olarak görevlendirilmişti (Korhonen, 1986, s.14).

Adolf Ivar Arwidsson (1781-1858) 1821'de kurduğu gazetede (Turku Sabah Gazetesi) Fin bilincinin gelişmesini talep ettiğinde 1820'lerde ulusal uyanışın en göze çarpan gazetecisi, yazarı, tarihçisi ve siyasetçisi haline geldi. Fin dilini ulusal dil olarak görüyordu. Ardwidsson`un bu bilinci üniversitedeki öğrencilere ilham vermişti (s.15).

Fin dili üzerinde araştırma yapılmasının sebebi resmi makamlarda bu dili kullanma ve kökenini araştırma olmak üzere iki yönlü amaç vardı. Birincisi devlet memurları, din adamları ve öğretmenler için Fince dil bilgisi ve sözlükleri üretme ihtiyacıydı. İkincisi Fincenin diğer dillerle ilişkisi üzerinde çalışarak Finlerin tarihine ve Fin dilinin etkileşimde olduğu diğer halklara ışık tutma isteğiydi (s.16). Elbette o dönemdeki bu sebepleri incelerken ve yorumlarken 18. ile 19. yüzyıl arasındaki dil felsefesini de iyi bilmek gerekir. Bu yüzyıllarda sırasıyla Condillac, J. Locke, Renan, Steinhal ve 19.yy sonu 20. yy başında da Seassure gibi düşünürlerin fikirleri etkilidir.

Finceyi etkin kılmayla ilgili istek karşılaştırmalı dil bilimine giden yolu ilk başta metotsuz da olsa daha da etkin hale getirmişti. Önce kutsal sayılan dillerle karşılaştırmalar yapıldı ve rastgele, bilimsel temeli olmayan benzerlikler bulundu. Gelgelelim 18. yüzyılın ikinci yarısında bu rastgelelik yerini Fin-Ugor dil ailesi kavramına bıraktı ve bu konu üzerinde sistemli bir araştırma yapılması gerektiği kanaati oluştu (s.16). Zaten o dönemlerde dil ile kültür ilişkisini savunan dil bilimci Humboldt ile Hegel`in görüşleri etkili olmuş olabilir.

Fince yayımlanan kaynakların çoğu dini metinlerdi. 18. yüzyıldan itibaren de şiirler ve didaktik eserler eklendi. Fince yayımlanan ilk gazete 1776`da ilk baskısını yapan Antti Lizelius`un "Fin Dilinde Haberler" gazetesiydi (Suomenkieliset Tieto- Sanomat). Ne var ki bu gazete ancak bir yıl dayanabildi. 1820`lerdeki milli uyanışa kadar yayım yapılmadı ta ki 1820`lerde önemli rol oynayan "Turku Haftalık Haberler" (Turun Wiikko Sanomat) gazetesi yayımlanana kadar (Korhonen, 1986, s.16).

4.1.3. Fince Dil Bilgisi Kitabının İlkleri

Turku Üniversitesi`de teoloji Profesörü olan, aynı zamanda Kutsal Kitap`ın Finceye tercümesinde etkin rol oynayan Aeschillus Petraeus, Per Brahe`nin isteği üzerine 1649`da Fince dil bilgisinin derlemesinden oluşan Fin olmayanlara da Finceyi doğru kullanmalarını sağlayacak *Linguae Finnicae brevis institutio* adıyla (Bkz. Ek 10) bir kitap yayımladı (Korhonen, 1986, s.17). Bu kitabın ön sözünde de ticaretin gelişmesi, kamunun yükselmesi, ülke halkının ve dilinin aydınlanması gerektiğinden bahsetmekte ve bunun çaresinin Finceyi iyi ögrenmekten geçtiğini vurgulamaktadır (Petraeus, 1649, ss. A3-4).

Petraeus`tan sonraki dil bilimciler bu kitabı bazı eksikliklerden ve Latince kalıplardan dolayı çok hoş karşılamadılar (Korhonen, 1986, s.17). Kitabın yedinci bölümünde Finceyi sekiz çekim ve Fincedeki çoğu hal ekini Latinceye uygun olarak altı hal eki olarak sınıflandırmıştı (Patraeus, 1649, s.21). A. Ahlqvist`e, O. Donner`e ve Erkki Itkonen`e göre Petraeus bu sınıflandırmayı yaparken kendisinden 12 yıl önce yayınlanan Henrik Stahl`ın eserini Estonca Dil bilgisi`ni model almıştı (Korhonen, 1986, s.17). J. Krohn, E. N. Setälä, V. Ruoppila, J. Mark ve M. Rapola göre Petraeus`un aldığı dil bilgisi modelinin bastan aşağı Latince olduğudur Sakari Virhanen`e göre bu dil bilgisi kitabi Latince bilenler için tasarlanmıştı (Korhonen, 1986, s.18). Sakari Virhanen`in yaklaşımı yorumlar içinde gerçeğe en yakınıdır diyebiliriz, zira Petraeus`un bu kitabı Fin olmayanlar için hazırladığı daha önceden belirtilmişti.

On dört yıl sonra yayımlanan ikinci dil bilgisi kitabi da Matthias Martinius`un *Hodegus Finnius* (1689) kitabıdır. Bir diğer dil bilgisi kitabi da Barthholdus G. Vhael`in derledigi ve ölümünden sonra 1733`te yayımlanan *Grammatica Fennica* (Bkz. Ek 11) eseridir. Bu kitap diğer dil bilgisi modellerinden farklı olarak Latince modelin dışına çıkılarak Fince morfolojiye eğilmiş, sözcükler sınıflandırılmış, sözcüklerin çekiminden ve yapımından bahsedilmiştir. Ünlü uyumundan ve ünsüz değişimlerine, diftonga değinmiştir. İsmin hallerini 14`e ayırmıştır (Bartholdus, 1733, s.6). Petraeus`a ve Martinius`a kıyasla yeni bir dil bilgisi kavramını ortaya çıkarmıştır (Korhonen, 1986, s.18).

Dil bilimiyle, şiirle ve tarihle ilginden Prof. Henrik Gabriel Porthan, Gustaf Renvall ve Reinhold v. Becker üzerinde dilsel faaliyetler açısından doğrudan doğruya etkisi olmasıyla birlikte bir sonraki döneme ait olan A. J. Sjögren`in ve M. A. Castrén `in eserlerinin temelini de atmıştır (Korhonen, 1986, s.19).

4.1.4. Fince Sözlüklerin İlkleri

Fincenin dahil olduğu ilk sözlük Ericus Schroderus tarafından derlenip 1637`de Stockholm`de yayımlanan *Lexicon latino-scondicum*`dur. Latince-İsveççe-Almanca-Fince söz varlığı anlambilimsel açıdan listelenmiştir (Korhonen, 1986, s.22). Din adamı ve okul müdürü olarak görev yapan çevirileriyle ve atasözü derlemesiyle tanınan Henricius Matthaei Florinus Latince-İsveççe-Fince söz varlığından oluşan *Nomenclatura rerum brevissima Latino-Sveco-Finnonica* eserini 1678`de Turku`da basmıştır (Korhonen, 1986, s.22).

Fince sözlük bilimine 1667-1752 yıllarında yaşamış olan Daniel Juslenius ile yeni bir döneme girilmiş, 567 sayfadan ve on altı bin maddeden oluşan *Suomalaisen Sana- Lugun Coetus--, Fennici Lexici Tentamen--, Finsk Orda-Boks Försök* başlıklı kapsamlı sözlüğü 1745`te yayımlanmıştı (Korhonen, 1986, s.23).

Dil bilimiyle ilgilenen Porthan`ın 24 Mayıs 1782 yılında Archbishop Menannader`e yazdığı mektupta şöyle demiştir:

> Bir Fince sözlük derlemek kesinlikle ilginç bir iş olurdu. Gelgelelim sorun şu ki çok fazla imkân yok ve yapılması gereken iş oldukça çok. Rusya'da yaşayan birçok Fin halkının konuştuğu Fin lehçelerinin Rusça dil bilgisi ve sözcük listeleri olduğundan, ilk görev biraz Rusça öğrenmek olacaktır; ama gerçekte Finnik olanı yeniden yaşamak için Türkçeyi, Tatarcayı ve Moğolcayı da bilmek gerekir (Lagus, 1898, s.54)

Bir diğer sözlükse 717 sayfadan ve 22.000 maddeden oluşan 1823`te basılan Gustaff Renval tarafından derlenen *Fince Sözlük* `tür (Korhonen, 1986, s.25).

4.1.5. Fincenin Kökenine Dair Araştırmalar ve A. J. Sjögren

Yeni teoriler 19. yüzyılın başlarında gelişmeye başlamış hatta Finlandiya`ya da ulaşmıştır. Rask`in üç haftalığına 1888`de Finlandiya`ya yaptığı ziyareti önemlidir. Rask`in en önemli başarısı Porthan döneminden beri tartışılan Rusya`da yaşayan Fin halklarına yapılacak olan keşif gezisine yaptığı katkıdır (Korhonen, 1986, s.41).

Finlandiya`da Fince konuşan zanaatkar bir ailenin çocuğu olarak dünyaya Sjögren tarih, dil bilim ve etnografya araştırmacısı olarak görev yapmıştır. Doğu İran dilleri grubundan olan Osetçeyi derlediği için saygı duyulmaktaydı. 1814`te derleme çalışmalarına başlayan Sjögren 1816 ve 1817`de yaptığı gezide Kalevala ölçülü şiirlerin

söylendiğini, şiirlerin eski çağlara ait olduğunu ve bu şiirlerin ulusal bir öneme sahip olabileceğini fark etti (Branch, 2002).

Sjögren, Rasmus Rask`ın Finlandiya gezisinde henüz öğrenciydi (Korhonen, 1986, s.42). Sjögren 1955`te yayımlanan otobiyografisinde: "Aslında Rask'ın örneği, onu Rask'ın ayak izlerini kendi ana dili olan Fincede takip etmeye ve kendisini tamamen Finlerin ve Fin halklarının kökenini belirlemek için Fincenin özel niteliklerini ve onun diğer dillerle ilişkisini ve bağlantılarını incelemeye adamasına neden oldu," diye yazmıştır (Sjögren, 1855, s. 46).

Dil bilimci Gustaf Renvall ve tarihçi Anders Hipping`in yardımıyla 19. yüzyılın başında Porthan`ın reddettiği bilimsel geziye 1810`ların sonunda Sjögren talip olmuş ve St. Petersburg`a taşınmıştır. Rusya`daki devlet bakanı tarafından da burs ve yetki almıştır (Branch, 2002).

Sjögren`in 1821`de yayımlanan *Über die finnische Sprache und ihre Literatur* 70 sayfalık kısa bu kısa eserde Rusya`da yaşayan Fin halklarını ele almıştır. Kuzey tarihini anlamak için Fin-Ugor halklarını incelemenin gerekliliğini vurgulamıştır. Aynı zamanda Sjögren Çuvaşçayı Fin-Ugor ailesinden olduğunu düşünmüş ve bu gruba dahil etmiştir (Sjögren, 1821, ss. VIII.-59-61-63).

Sjögren`in büyük keşif gezisi 25 Haziran 1824`te başlamıştır. Rusya`da birçok bölgeye uğramış, Kazan bölgesine kadar gitmiş, ziyaretlerinde Komiceyi de öğrenmiştir (Korhonen, 1986, s.44). Keşif gezisinin sonucunda 20 bin kilometrelik yol kat ederken sadece dil ve halk bilimine dair bilgiler toplamamış aynı zamanda gittiği yerlerin tarihini, coğrafyasını, iklimini, arkeolojisini ve topografyasını da derlemiştir (Korhonen, 1986, s.44).

Bu keşif gezisinin en önemli sonucu ve Sjögren`in en önemli başarısı Baltık- Fin dillerinden Veps dilini keşfetmesidir. Sjögren Veps dilini keşfeden, tanımlayan, Lude ve Veps dilinin ilişkisinden emin olmasa da Ludik lehçesini ortaya koyan ilk kişidir (Branch, 1973, s.71-92).

Sjögren`in en önemli eseri ölümünden sonra 1861`de yayımlanan Kazan`da yazdığı *Die Syjänen, ein historisch-statistisch-philologischer Versuch*`tur. Zira Fin-Ugor çalışmalarına göre bu çalışma ilerisi için önemli bir adımdır (Korhonen, 1986, s.45). İlk

defa Komi ve Fin dili arasındaki ilişki bilimsel geçerliliği olan metotlarla ortaya çıkartılmış, bazı bölümlerinde Çirmiş yani Mari dili, Estonca, Laponca, Macarca, Karelce, Udmurtça dahil edilerek çalışma genişletilmiştir (s.45).

Sjögren`in ilerleyen zamanlardaki esas amacı Sibirya`daki Fin-Ugor mukimleri üzerinde çalışabileceği bir keşif gezisiydi, ne var ki sağlık durumu bunu gerçekleştirmeye el vermemiştir.

4.2. Matthias Alexander Castrén ve Helsinki Üniversitesi`nde Fin Dili Kürsüsünün Kurulması

Altay dilleri teorisiyle tanınan Castrén her ne kadar Türkolog olarak Türkiye`de tanıtılsa da aslında Fin dili ve edebiyatı profesörüdür. 1813`te Finlandiya`da Tervola`da doğan Castrén Sjögren'in çalışmalarına bir gezgin ve dil bilimci olarak devam etmiştir. (Korhonen, 1986, s. 50).

Babası papaz olan Castrén 1830`da Helsinki Üniversitesi`ne kaydolmuş, 1836`da Klasik dillerde ve Doğu dillerinde doktora derecesini almıştır. Lisans yılları, Fin milliyetçiliğinin yükselişiyle aynı zamandadır. Bu bağlamda lisans yılları ulusal romantizm ruhundan derinden etkilenen arkadaşları arasında geçmiştir (s.50).

Castrén iki yıl J. L. Runeberg`in evinde Z. Topelius ile kalmıştır. *Kalevala*`nın yayımlanması çağdaşları kadar onu da etkilemiştir. Ayrıca Danimarkalı dil bilimci Jacop Grimm tarafından ortaya atılan indo-germen dillerindeki ses değişiminin sistemli olduğunu savunan Grimm yasasının temel ilkesini keşfeden Rasmus Raks'ın çalışmalarına aşina olması Fincenin diğer dillerle olan ilişkisi üzerinde çalışmaya ilgi duyması için yeterli hale gelmişti (Salminen, 2023).

4.2.1. Castrén`in Keşif Yolculukları ve Sonuçları

Castrén 1841`in Kasım ayında seyahatini kısmen finanse eden Lönnrot ile Laponya'ya bir keşif gezisine çıktı (Korhonen, 1986, s.52). Bu keşif gezilerinden ilkinin en kıymetli sonucu Yurak Samoyed (Nenetsçe) dili ve folkloru ile ilgili ürünlerdir. Bu yolculuk sırasında Castrén Fincenin Nenetsçe ile bağlantısı hususunda ikna olmuştu.

Castrén Altaycanın Fin-Ugor ve Samoyed dillerinin ortak kökeni olduğunu ileri sürdüğü *Samoyed Dillerinin Fince ile Bağlantısı* adlı makalesi 1846`da *Suomi* (Finlandiya) adlı dergide yayımlanmıştır (Castrén, 1846, ss. 177-186).

Castrén, Sjögren`in keşif yolculuğu için hazırladığı talimatların listesiyle 1845-49 yılları arasında Bergstadi ve çalışma arkadaşları ile 27 Şubat 1845`te yola çıkmıştır (Korhonen, 1986, s.56).

Keşif gezisinin esas hedefi Samoyedleri ve onların Obi`den Yenisey`e, Arktik Okyanusu kıyısındaki tundralardan Baykal Gölü'ne kadar dağılımlarının gözden geçirilmesiydi. St. Petersburg`daki İmparatorluk Bilimler Akademisi, Sjögren ve diğerleriyle işlemler hazır hale getirilince Castrén ve Bergstad Kazan`a doğru yola çıktılar ve 28 Mart`ta istikamete vardılar (s.56).

Ural dil ailesinin Fin-Ugor grubundan olan Fin dillerinin Volga alt grubunu oluşturan Çeremişçe olarak da adlandırılan Mari dilinin dil bilgisiyle ilgili son düzenlemelerini yaptı ve Akademi`ye yolladı. Kazan`dan F. J Rabbe`ye gönderdiği mektuplardan da Castrén'in Fince, Türk lehçeleri, Samoyed ve Moğol dilleriyle zamanını değerlendirdiği anlaşılmaktadır (Castrén, 2021).

Kazan`dan sonra Vyatka`dan geçerek Udmurtların yaşadığı Perm`e, Urallar üzerinden Yekaterinburg`a, Tümen`den Tobolska`ya yol almıştır. Surgut`ta Ostyak dilini inceleyen Castrén Bergstadi tarafından Latinceye tercüme edilecek olan bir dil bilgisi kitabı hazırlamıştır. Castrén'in seyahatlerindeki hedeflerinden biri de Yenisey Nehri`ne varmaktı. Tolstoy Yenisey kıyısındaki dil ve etnografik malzemeleri için Tolstoy Nos`a doğru yola çıkmış ve Samoyed`in Nenetsçe lehçesini ve Nganasan`i araştırmıştır (Korhonen, 1986, s.58).

4.2.3. Keşif Gezilerinin Sonucu ve Türkolojiye Katkısı

Castrén'in meşakkatli, uzun soluklu, misli menendi olmayan keşif gezilerinin ardından Samoyed dilleri, Nenetsçenin Tundra ve Orman lehçeleri, Yenisey Samoyed olarak da geçen Enets dili, Nganasan dili, Selkup dili, ölmeden önce Türk lehçelerinden yoğun bir şekilde etkilenen Kamassice üzerinde incelemeler yaparak dil bilgisi ve sözcük bilimi açıdan malzemeler toplayarak Fin-Ugor dillerine olan yakınlığı ortaya koymuş ve Ural dil bilimine dikkate değer katkılarda bulunmuştur (Korhonen, 1986, s.59).

Kazan`da kaldığı sırada Tatar Türkçesine yoğunlaşan Castrén keşif gezileri esnasında Fin-Ugor dilleriyle karşılaştırabilmek için Türk ve Moğol dilleriyle ilgilenmiştir (Castrén, 2021). Üzerinde çalıştığı Güney Sibirya Türkçesinin ağızları arasında Kızıl, Kaçlar, Sagaylar, Koyballar bulunmaktadır. Tatar kılığına giren Castrén Sayan Dağları üzerinden Çin tarafındaki Soyotlara gitmiş ve onların Türkleşmiş Samoyed`ler olduğunu belirlemiştir (Aalto, 1971, s.85). 1848`de Nijneudinsk`e seyahati sırasında çetin geçen hava şartlarında rahatsızlanan ve herhangi bir tıbbi tedavi olmadan çalışmalarına devam etmiştir. Castrén Buryat dilini araştıran ilk dil bilimcidir (s.85). Moğolcanın konuşma diliyle edebi dili arasındaki uçurumu vurgulamıştır. Keşif gezisinde sağlığıyla ilgili birçok badireler atlatan Castrén Finlandiya`ya döndüğünde Fin Dili ve Edebiyatı kürsüsünü kurmak için Ural, Türkçe, Moğol ve Tunguz dillerini karşılaştırdığı *De affixis personalibus linguarun Altaicarum* (Altay Dillerinde Şahıs Ekleri) adlı doktora tezini (Bkz. Ek 12) sunmuştur. Bu tezin danışmanı ise Erico Rudbäck`tur. Rudbäck`in kaynaklardaki diğer adları Erik Rudbeck ya da Eero Salmelainen`dir. Tez danışmanı Rudbäck aynı zamanda Fince çevirmen ve Fin milli şiirinin araştırmacısıydı (Aalto, 1971, s.85; Salminen, 2023).

Castrén Rudbäck`in danışmanlığında Altay dilleri ile ilgili tezinde Fin, Türk, Moğol, Mançu ve Tunguz dillerinde zamirlerin ve kişi eklerinin benzerliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Fin-Ugor ve Samoyed dillerinin Tunguz-Moğol-Türk grubuyla yakınlığını kanıtlamaya çalışmış ve "Ural-Altay" dil ailesinden söz etmiştir. Gelgelelim Castrén`in Kazan bölgesinde incelediği Çuvaşça ile bağlantılı olarak tartışmalar başlamıştır. Bazı akademisyenler bu dilin Fin-Ugor dili olduğunu iddia ederken bir kısmı da Türk dili olabileceğini savunmuştur. Antropolojik açıdan Volga Finleriyle Çuvaşlar arasında güçlü, dört başı mamur bir karışım olduğundan Castrén Çuvaşçayı Türk dilinden saymıştır (1971, s.85).

Castrén'in el yazmaları Helsinki Üniversitesi kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Otuz iki ciltten oluşan eserler toplamda 16,000 sayfadır. Bazı önemli notları, o zamanlar Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olan Estonya'nın Reval yani güncel adıyla Tallin`de doğan, Uralist, Tibetolog, Moğolist ve Kafkas araştırmalarının kurucusu olarak görülen Schiefner tarafından yayımlanmadan bırakılmıştır. Sibirya Tatarcasında destansı şiirler orijinal dilde ve diğerlerinin de İsveççe çevirisi kendisinde mevcuttu (Joki, 1950). Bütün hepsini Tatar kampındayken Tatar bir ozanın özetlediği tasvirleri bir gecede kaleme almasıyla oluşturmuştu. Aulis J. Joki de *Türk Halk Edebiyatı Derleyicisi Olarak Castrén*

adlı eseri yayımlamıştır. 1950`de yayımlanan bu eser diğerlerinin aksine Fince yazılmıştır (Joki, 1950).

Castrén günlüğünde Türk halk edebiyatıyla ilgili bilgi toplarken deneyimleri için şöyle demiştir:

> Yüzlerce ineğin, koyunun ve keçinin toplandığı yerde dinlenmek mümkün değildir, zira çokça müzik doğar; Väinämöinen'in sözleriyle, "Tüm kulakları kırar ve bir hafta boyunca uykuyu kovalar." Ev sahibinin ozanların akrabası olması konusunda şans benden yanaydı ve gece boyunca kahramanlık öyküleriyle beni eğlendirdi. Onların doğru performansı iki telli bir arp eşliğinde şarkı söylemekti. Zira bu şekilde icra eden bir şarkıcı şarkısını asla bir gecede bitiremez; şarkıcı, bir şaman gibi, ağzının hazinelerini sadece geceleri açar. Bu adamın en iyi şarkılarının içeriğini bana sadece kendi isteği doğrultusunda anlatmasına izin verdim (Castrén's, 1857, s.305-306).

Fin dili ve edebiyatı alanında uzman olan Castrén çetin şartlara rağmen Türk edebiyatıyla ilgili araştırmalarını sürdürmüştür. Her ne kadar Fin kaynaklarında ve Helsinki Üniversitesi`nde kendisine Türkolog denilmese de Doğu bilimci, Türkolog A. N. Samoilovich`e göre birçok Türk lehçelerinin ve ağızlarının Castrén sayesinde bilindiğini ve onun bir Türkolog olduğunu belirtmiştir (Aalto, 1971, s.87). Böhtlingk`in (1851) *Ueber die Sprache der Jakuten* ile Castrén'in çalışmaları Türkolojide yeni bir dönemin kapılarını aralamıştır. Altay filolojisi üzerinde eğitim alan Pentti Aalto, Castrén'in Etnoloji derslerinde Hunları, olası bazı Türk boyları tarafından yönetilen çeşitli Altay ve Fin-Ugor boylarından oluşan bir federasyon olarak açıklamasını haklı bulmuştur (Aalto, 1971, s.87).

Castren *Reiseberichte und Briefe aus den Jahren 1845-1849* yani "1845-1849 Yıllarına Dayanan Seyahat Raporları ve Mektupları" eserinde söyle demiştir (Bkz. Ek 13-14):

> Bu yolculuğun sonuçları, Fin halkının Samoyedlerle ayrıca Finlerin de muhtemelen Türk ve Tatar halklarıyla akraba olduğunu yeterince ortaya koyacağından, bu dil çalışmasının temel görevi elbette ki Samoyed'in yardımıyla Finler ile Tunguzlar arasında bir bağlantı bulmaya çalışmaktır. Sonra Tungus'tan Mançu'ya giden yol açılır ve oradan da tüm yollar Moğollara çıkar. O küçümsenen Moğolların torunları olduğumuz fikrine yavaş yavaş alışmamız gerekecek, gelgelelim her halükârda geleceğe yönelik bir soru sorabiliriz: Kafkas ve Moğol ırkları arasında gerçekten açık bir fark var mı? Bence yok (Castrén, 1856, s.160-161).

Helsinki Üniversitesi 1893-1929 yıllarında Fin Dili ve Edebiyatı bölümünde çalışmış olan Setälä`ye göre Castrén bu yazışmalarında iki unsuru vurgulamıştı. Birincisi Castrén için dilsel yakınlık ile ırksal yakınlık arasında mütevazilik vardır. İkincisi ise Castrén çeşitli sözcükleri mukayese ederek Ural-Türk-Tunguz-Moğol-Hint-Avrupa arasındaki genetik ilişkiyi kapsamlı bir şekilde öne sürmüştür (Setälä, 1918, s. 26-27).

Halk bilimi ve dil mukayeseleri sonucunda, Türklerin ve Samoyed halkının yurdu olan daha sonra güvenli bir yer bulmak için tufandan kaçan Finlerin ana yurdunun Altay ve Sayan Dağları olduğunu ileri süren, "Altay Dilleri ve Halkları" kavramının yaygınlaşmasına ön ayak olan, Finlerin Moğol asıllı olduğunu vurgulayan Castrén sadece Rusya`da değil Avrupa`da da fikirleriyle etki etmiştir. Bu fikirlerin geniş çaplı yayılmasındaki en büyük etken 1849`da Helsinki`de Finlerin kökeni hakkında konuştuğu *Finlerin Beşiği Neredeydi?* (Hvar låg det Finska folkets vagga?) başlıklı konferanstır (Castrén, 1849).

Gelgelelim Altay Dil Ailesi kavramını ortaya çıkaran ilk kişi Castrén değildir. Castren`den önce Wilhelm Schott, 1836`da "Tatar Dili`nde Uygulama" *Versuch Über Tatarischen Sprachen* adlı eserinde Türkçe /z/`nin Çuvaşça /r/`ye, Türkçe /ş/`nin Çuvaşça /l/`ye tekabül ettiğini (Schott, 1836) ve "Altay ve Fin-Tatar Dil Ailesi Hakkında" *Über das Altai'sche oder Finnisch-Tatarische Sprachengeschlecht* adlı yazısında Orta Asya`daki Türk lehçeleri ile Fin-Ugor dilleri arasında ilişki kurmuştur (Schott, 1849). Yine Estonyalı dil bilimci F. J. Wiedemann`dan da (1838) ve Finlandiyalı Herman Kellgren`den de (1847) benzer fikirler gelmişti. Kellgren *Fin Dilinin Ural-Altay Dil Kökenine İlişkin Temel Özellikleri* eserini kaleme almıştır. Kellgren de sistemde Türkolog olarak değil Doğu edebiyatı profesörü olarak anılmaktadır.

4.2.3 Fin Dili Kürsüsünün Kurulması

Bulgulara göre Fin Dili Kürsüsü ve bu kürsüde yer almış akademisyenler sayesinde Türkçeye, Türkolojiye dair araştırmalar yapılmıştır. Finlandiya`da Türkoloji eğitimi ve bu doğrultuda yapılan araştırmalar bizi Fince çalışmalara yöneltmiştir.

Finlandiya'da, Fin dili ve edebiyatının akademik olarak incelenmeye başlaması 19. yüzyılın başlarına 1828`e dayanmaktadır. Fin dilindeki ilk doktora tezi ise C. A. Gottlund tarafından yazılmış ve 1850`de yayımlanmıştır (Hakkarainen, 2021). 1828 kanunları, teolojik, felsefi ve resmi tezlerin Latince, diğerlerinin ise İsveççe veya Latince yayımlanması gerektiğini şart koşarken 1852 kanununa göre tüm tezlerin Latince veya İsveççe olması gerektiği için bu teze el konulmuştur.

1850`nin baharında Finlandiya Senatosu İmparatorluk Majesteleri, İmparatorluk Alexander Üniversitesi (Şimdiki adıyla Helsinki Üniversitesi) Şansölyesi ile anlaşmaya

vardığını ve diğer profesörlerle aynı haklara ve ayrıcalıklara sahip bir Fin dili profesörünün atanacağını duyurmuştur (Korhonen, 1986, s.63). Bir taraftan Fince profesörlüğü desteklenirken diğer taraftan Fince yayınlarda sansürler uygulanmaktaydı. Hem nalına hem mıhına bir izlenim oluştururken aslında Fincenin resmi dil olarak gelişimini desteklerken aynı anda denge politikası için siyasi radikalizmin ayağı bağlanmak istenmiştir (Nurmio, 1947).

Üniversitedeki Fin dili görevine K. A. Gottlund talep olsa da genel fikir Lönnrot`un ya da Castrén'in getirilmesine yönelikti. Castrén de aslında Lönnrot`un bu göreve daha uygun olduğunu düşünüyordu (Castrén, 1856, s.354). Gelgelelim Lönnrot da bu görevin Castren`e verilmesinin gerektiğini düşünerekten başvuruyu geri çevirdi ve başvuran tek diğer aday da Gottlund`di (Korhonen, 1986, s.63). Bir taraftan Castrén'in Fin dili kürsüsü için yazdığı 16 Ekim 1850`de savunduğu "Altay Dillerinde Şahıs Ekleri" *De affixis personalibus linguarum Altaicarum* tezi (Bkz. Ek 12), diğer taraftan da Gottlund`in Fince yazdığı "Tanrı ile İlgili ve Dünyanın Farklı Dillerinde O'na Verilen Çeşitli Adlar" *Jumalasta ja hänen monennaisesta nimittämisestä maailman erinäisillä kielillä* adlı tezi vardı. Üniversite senatosu Gottlund`u göreve sansür yasasına göre uygun görmediği için 4 Aralık 1850`de Castrén Fin dili kürsünde göreve başladı ve 14 Mart 1851'de Fin dilinin ilk profesörü oldu (Setälä, 1901b, s. 416-418; Autio, 1981, s.202-205; Salminen, 2023).

Helsinki Üniversitesi, Fin dili ve edebiyatı alanında eğitim ve araştırma sunan ilk kurumlardan biridir. Fin dili ve edebiyatı çalışmaları, Finlandiya'nın ulusal kimliğinin güçlenmesi ve Fin kültürünün korunmasıyla önem kazanmıştır.

Finlandiya'da Fin dili ve edebiyatı bölümlerinin kuruluşuna öncülük eden kişiler arasında Elias Lönnrot ve August Ahlqvist gibi araştırmacılar da bulunmaktadır. Elias Lönnrot, Kalevala`nın derleyicisi olarak tanınmaktadır. Fin dilinin, edebiyatının gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Ahlqvist ise 19. yüzyılda Helsinki Üniversitesi'nde Fin dili ve edebiyatı alanında önemli akademik çalışmalar yapmış bir dil bilimcidir ve Türkçeye yaptığı katkılarıyla da tanınmaktadır.

4.3. Elias Lönnrot (1802-1884)

Elias Lönnrot, Mikael Agricola'dan sonra Fin edebi dilinin ikinci babası, ulusal destan Kalevala`nin ve Fin halk şiirlerinden derlediği *Kanteletar*'in yaratıcısı, dil reformcusu, sözlük editörü ve ilk Fince gazetenin yayıncısı ve editörüydü (Majamaa, 1997).

Terzi Fredrik Johan Lönnrot`un ve Johann`in eşi Ulrika'nın çocuğu olan Elias Lönnrot 1802`de doğdu. Çalışmaları ekonomik sebeplerle geçici olarak kesintiye uğrasa da özel kişilerin yönlendirmesiyle Lönnrot 1822'de Turku Akademisi'ne kaydını yaptırdı ve J. L. Runeberg ile J. V. J. J. Snellman`ın okul arkadaşı oldu.

Tarih profesörü Reinhold von Becker'in danışmanlığında "Eski Fin Tanrısı Väinämöis" üzerine yazdığı *De Väinämöine priscorum Fennorum numine* adlı bitirme teziyle Haziran 1827'de lisans derecesi alan Lönnrot, Tıp Fakültesi'ne geçtiği için yüksek lisans derecesi alamadı.

4.3.1. Kâşif Olarak Elias Lönnrot

J. A. Törngren'in öğrencisi olan Zacharias Topelius'un Fin halkının eski şiirleri üzerine yaptığı yayınlar Elias Lönnrot'a Karelya'nın şiirsel manzaralarına giden yolda ışık oldu (Majamaa, 1997). Kuzey Karelya`dan ve Valamo`dan Helsinki'ye dönen Lönnrot, derlemelerini dört Kantele kitapçığı olarak düzenledi (Majamaa, 1997).

Fin Edebiyat Derneği 1831`de kuruldu ve Lönnrot'un derleme ve yayımlama faaliyetlerini finanse etmeye başladı (Sulkunen, 2004; Majamaa, 1997). Mayıs 1831'de başlayan ikinci derleme gezisi ağustos ayında kolera nedeniyle kesintiye uğradı, zira yetkililer tıp okuyan Lönnrot'u Asya'dan yayılan bir salgınla mücadele etmesi için Helsinki'ye geri çağırmıştı (Anttila, 1945, s.18). Ancak doktor olarak mezun olduktan sonra üçüncü seyahatinde Akonlahti'ye ulaşmayı başardı (Majamaa, 1997).

Kajaani bölgesinde doktor olarak görev yaptığı süre boyunca aşıları kontrol etmek için geniş alanları gezmesi yaptığı derlemelere Kalevala'nın doğuşuna ön ayak oldu (1945, s.21).

Lönnrot, 13 Nisan- 30 Nisan 1834 tarihlerinde gerçekleştirilen beşinci gezisinde, Latviata Gölü'nde duyduğu şiirleri olduğu gibi zihnine mıh gibi yerleştiren dönemin en

önemli ozanlarından Arhippa Perttunen ile tanıştı ve ozanın söylediği şiirlerle derleme faaliyetlerinin doruk noktasına çıktı (1945, s.21).

Lönnrot, 1834 sonbaharında Repola'ya yaptığı bir aşı gezisinde Kalevala'nın el yazmasına son şeklini verip teslim ettikten sonraki altıncı yolculuğunu Nisan-Mayıs 1835'te gerçekleştiren Lönnrot beş haftada 800 kilometre yol kat etti (1945, s.31; Majamaa, 1997). Fin ulusal destanının ilk versiyonu olan *Kalevala* ya da diğer adıyla *Fin Ulusunun Eski Zamanlarından Karelya Şiirleri* (Kalewala taikka Wanhoja Karjalan Runoja Suomen kansan muinosista ajoista) 1835 ve 1836 yılları arasında iki cilt halinde yayımlandı, 28 Şubat kitabın ön sözünün imzalandığı gün olmakla birlikte bu özel gün "Kalevala" ve "Fin Kültürü Günü" olarak hala kutlanmaktadır (Majamaa, 1997).

Eylül 1836'dan Kasım 1837'ye kadar iki bölüm halinde yedinci gezisini düzenledi. Yalnızlık, umutsuz düşünceler ve sınırlı sonuçlar ruhsal bir çöküşe neden olurken daha önceki bilimsel yaklaşımlarının yerini dini yaklaşımlar aldı. Bu nedenle Lönnrot ilahi tarzda yazan bir şair haline geldi. 1838`deki sonbahar yolculuğu Kanteletar'ı doğurdu. Sahilde iki gün boyunca ozan Mateli Kuivalatarha şarkılar söyledi. *Kanteletar taikka Suomen Kansan Wanhoja Lauluja ja Wirsiä* (Kanteleta, Fin Halkının Eski Ezgileri ve İlahileri) 1840 yılında üç kitap halinde yayımlandı.

Lönnrot'un seyahatlerinde sadece halk şiirlerinin değil yeni gelişmekte olan Fin dili için tuhaf sözcüklerin, bitki adlarının, atasözlerinin ve bilmecelerin de peşine düştü. Lönnrot'a eski şiirleri toplaması ve bir sözlük derlemesi için doktorluk görevinden izne çıkartıldı (Majamaa, 1997).

Ocak 1841'de başlayan büyük keşif gezisi olan onuncu yolculuğunda kendisine Norveçli dil bilimci, Sami diline katkılarıyla öne çıkan Nils Stockfleth ve Temmuz 1842'de Samoyed topraklarına doğru yola çıkan Fin boylarının kâşifi Matthias Alexander Castrén de eşlik etti. Lönnrot, Baltık-Fin lehçesi Vepsçeyi konuşan Kuzey Vepsilerden topladığı folklorik bilgiler aynı zamanda Fin dili profesörlüğü için tez konusunu oluşturdu (Majamaa, 1997).

Estonya`ya düzenlediği derleme gezilerinden sonuncusunda Tardu'daki Estonya Bilim Toplumu`nun söz dağarcığını inceledi, kırsal bölgeleri gezdi ve yedi hafta boyunca Estonya'nın bilmecelerini, atasözlerini ve hikâyelerini kayda geçirdi.

Lönnrot yeri geldi kürek çekti, yeri geldi kayakla yol aldı, yeri geldi yürüdü; haşeratlarla, hastalıklarla, susuzlukla başa çıktı; Helsinki`den Güney Kutbu`na eşdeğer denilebilecek uzunluktaki mesafeleri on beş yılda kat etti ve nihayet 65.000 mısralık halk şiirini derledi (Majamaa, 1997).

Kalevala daha sonradan diğer araştırmacıların da eklediği derlemelerle 1849`da Lönnrot'un editörlünde ikinci baskısını yaptı. Lönnrot halk şiirlerinin yani sıra "Fin Halk Atasözleri" *Suomen Kansan Sanalaskuja (1842)* ve "Fin Halk Bilmeceleri" *Suomen Kansan Arwoituksia (1844)*, "Fin Halkının Kadim Büyü Şiirleri" *Suomen kansan muinaisia loitsurunoja (1880)* üzerinde makaleler yayımladı (Anttila, 1945, s.44; Hämäläinen, 2023, s. 10-27).

4.3.2. Doktor Olarak Elias Lönnrot

Finlerin büyüye dayanan tedavi şekillerini anlattığı *Afhandling om Finnarnes Magiska Medicin* adlı teziyle Mayıs 1832'de tıp lisansını bitiren Lönnrot kıtlık, kızıl humma, kolera ve tifo ile doktor olarak mücadele etti, sağlık sistemiyle ilgili reformlar lanse edip her mahalleye aşılamaların gerçekleşeceği sağlık merkezlerinin kurulmasını ve denetlemeler için tıp müfettişlerini önerdi (Anttila, 1945, s. 19; Majamaa, 1997). Lönnrot, kendi döneminde popüler hale gelen *Suomalaisen Talonpojan Koti-Lääkärin* (Taşralı Finlerin Ev Doktoru) adlı eseri yayımlayarak toplumu aydınlatmaya çalıştı (Anttila, 1945, s.29; Lönnrot, 1839).

Türk edebiyatında da hem doktor olup hem edebiyata katkısı olan yazarlar vardır. "Batıcılık" akımını benimseyen şiir ve tasavvuf felsefesi alanında eserler vermiş aynı zamanda göz hekimi olan Abdullah Cevdet, Servet-i Fünun denildiğinde akla gelen ilk isimlerden olan tıpta dermatoloji uzmanı olup İstanbul'da ve Mersin`de görev yapmış aynı zamanda Darülfünun`da Türk Edebiyatı dersini vermiş olan, şiir ve tiyatro alanında yazılar kaleme almış olan Cenap Sahabettin, tıp fakültesinden mezun olup psikiyatri alanında uzmanlaşan Cumhuriyet Dönemi`nin Türk hikayecisi Fikret Ürgüp, Yine tıp eğitimi alıp çocuk hastalıklarında görev yapmış olan şair Ceyhun Atuf Kansu, hem Türk tiyatrosunun önemli isimlerinden hem de şair olup çocuk hastalıkları alanında uzmanlaşmış Orhan Asena gibi önemli isimler akla ilk gelenlerdir.

4.3.2. Dil Bilimci Olarak Elias Lönnrot

1809'da Rus İmparatorluğu`na özerk bir şekilde bağlı olan Finlandiya`da Fince hala 1500`lerdeki Mikael Agricola'nın kullandığı ölçütlerdeydi. Eserlerinden yola çıkılırsa Agricola 6.000 ila 8.000 arasındaki söz dağarcığını kullanmıştı. Yaklaşık üç asır sonra Lönnrot`un 1880`de son noktayı koyduğu *Fince-İsveççe Sözlüğü*`nde (Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja) 200.000'den fazla söz varlığı bulunmaktaydı. 1960'lardaki *Modern Fince Sözlük*`te ise 210.000 sözcükten meydana gelmişti (Majamaa, 1997).

Öğrenciliğinden beri dil sorunlarıyla ilgilenen Lönnrot`a göre bir ulusun, ulus olarak hayatını sürdürmesi için öncelikli şartı dildi. Akademik çalışmaların, resmi yazışmaların o dönemde İsveççe olması Lönnrot`u endişelendiriyordu. Akademide, tıpta, resmi makamlarda, evde, okulda yurdun dört bir yanında Fincenin kullanılması için dört başı mamur çalışmalar yaptı. Batı lehçeleri temelinde doğu lehçelerinden faydalanarak dili zenginleştirdi. Lönnrot`un Fin dili üzerine yaptığı katkıları matematik, hukuk, tıp, biyoloji, dil bilgisi terminolojisinde açıkça görülmektedir. Yurdun dört bir yanından doktorlar, eğitimciler, bakanlar kurduğu ağ ile kendisine sözcükler, atasözleri ve bilmeceler gönderdiler (Majamaa, 1997).

Mathias Alexander Castrén tüberkülozdan vefat edince 1853`te Fin Dili alanında profesör olarak seçildi (Anttila, 1945, s.63).

4.3.4. Gazeteci Olarak Elias Lönnrot

Elias Lönnrot bir düzine gazete ve dergiye katkıda bulunarak *Mehiläinen, Litteraturblad* ve *Oulun Wiikko-Sanomat'ın* genel yayın yönetmenliğini yaparak yaklaşık altmış yıl boyunca gazeteci olarak çalıştı (Anttila, 1945, s.6; Majamaa, 1997). Gazeteciliğe attığı ilk adım Rus N. M. Karamzin'in 1824'te *Åbo Underrättelser* gazetesinde yayımlanan şiirinin "Liman" yanı *Hamnen* adlı İsveççe çevirisi sayılmaktadır (Anttila, 1945, s.50; Majamaa, 1997).

Lönnrot'un "Bal Arısı Gazetesi" yani *Mehiläinen* (1836- 37, 1839- 40) Fince yayımlanan ilk süreli yayındı ve Fince olarak da yayımlanan beşinci gazeteydi (Anttila, 1945, s.51). *Oulun Wiikko-Sanomat* gazetesinde ve Johan Vilhelm Snellman'ın *Maamiehen Ystävä'*sının yani "Çiftçinin Dostu" köşe yazılarında kamuoyunun ilgilendiği konuları kaleme aldı. Runeberg'in editör olarak çalıştığı *Helsingfors Morgonblad* ve *Borgå*

Tidning gazetelerine ve Snellman'ın çıkardığı *Saima, Litteraturblad* yayınlarına destek oldu. *Saima* konusunda sansürcülere karşı çıkan Snellman'ı cesurca savundu ve 1847'den 1849'a kadar *Litteraturblad'ın* editörlüğünü yaptı (Anttila, 1945, s.52; Majamaa, 1997). Lönnrot gazeteci olarak da İsveççe ve Finceye aynı seviyede hâkim olan ilk bilimcidir. Hem toplumun anlayacağı dilden yazılar kaleme aldı, hem de bilim camiasında kullanılan terimleri Finceleştirdi. Edebiyat çevrelerince kendisine yöneltilen uyarılara kulak asmadan sansürlerle oyalanmadan tıp ve akademi mecrasında olduğu gibi gazete camiasında da derya deniz katkıları olmuştur (1997).

4.3.5. Şair Olarak Elias Lönnrot

Elias Lönnrot'un şiir alanındaki eseri, toplam 12.078 dizeden 32 şiirden meydana gelmiş olan *Kalevala'*dır. İlk baskı olan *Eski Kalevala* Lönnrot'un kendi destanıdır, bir popüler şiir koleksiyonu ya da antolojisi olmamakla birlikte Homeros ile mütevazi yönleri olan bu eserde Lönnrot, halk şiirinden kahramanlarla ve olaylarla ilgili detayları değiştirip baştan başa yeni şiirler inşa etti. İçerik Hıristiyanlık öncesi dönemden kalsa da biçim değişmişti. Böylece Lönnrot destanı Hıristiyanlığın zaferi ve pagan inançların yenilgisiyle harmanlamıştı (Majamaa, 1997).

Eserin ulusal destan statüsünü teyit eden ikinci baskı *Yeni Kalevala* (1849; 50 şiir, 22.795 dize) da Lönnrot'un kendi emeğiydi. Çeşitli halk şiiri malzemelerinden meydana gelen 2.196 dizelik Kullervo bölümü Lönnrot'un en önemli sanatsal başarısı olarak görülmemektedir; bu bölüm sinemadan resim sanatına, tiyatrodan müziğe sanatın çeşitli dallarına sürekli ilham verir. Bu ilhamın kanıtı olarak bestekar Sibelius`un, yazar Aleksis Kivi`nin, ressam Akseli Gallen-Kallela`nin, Hobit filminin yazarı J. R. R. Tolkien`in, operada Aulis Sallinen`in, Fin metal grubu Amorphis`in eserlerinde, video oyunu Warframe`de net bir şekilde görülmektedir (Anttila, 1945, s.61).

Lönnrot`un bir diğer eseri Kalevala ölçüleriyle *trochaic terameter* yani dört vezinli mısra ile yazılan *Kanteletar* Kalevala`nin kardeşi olarak görülmektedir (Piechnik, 2021). *Trochaic* Yunanca`da *trecho* fiilinden gelmektedir ve anlamı "Ben koşuyorum," demektir. Vurgulu heceden sonra vurgusuz olanın geldiği bir kafiye çeşididir. Bir *terameter* dört uyak sekiz heceden oluşur (Majamaa, 1997).

Lönnrot hem ilahilerin çevirisini yaptı hem de kendisi ilahiler yazdı ve düzenli olarak yayımladı. Söylediği ilahilere de Fin geleneksel enstrümanı kantele eşlik etti. Yeni müzik yöntemleri geliştirdi ve müzik terminolojisini Finceleştirdi. Kanuna benzeyen kantele enstrümanını geliştirdi (Kastinen, 2015, s.29). Seyahatlerinde yanında flüt taşıyan Elias Lönnrot günlüklerinde kendisini Antik Yunan`a Pisagor ve Platon`dan önce bilgeliği getirdiği düşünülen şair Orfe`ye benzetiyordu (Juntunen, 2023)

4.3.6. Elias Lönnrot`un Türkolojiye Etkisi

Pertev Naili Boratav, Lönnrot ve eseri için şöyle demiştir (Boratav, 1969, s.42): "*Kalevala*'nın *Dede Korkut Kitabı*'ndan farkı gereçleri gerçek destan metni olmakla beraber, düzenlemeyi ele alanın bir "destancı" değil de bilinçli bir aydın ve yazar oluşu, *Manas*' tan farkı da onun sadece "derleme" olarak bırakılmamış olmasıdır."

Marmara Üniversitesi`nde Türk Halk Edebiyatı alanında akademisyen olan Mehmet Açа`nın derslerinde vurguladığı gibi *Kalevala* destanının hazırlanma şekli, derleme olarak bırakılmamış birçok halk bilimciye örnek olmuştur. Nihayetinde derleme yaparken bir botanikçi, hekim, tarih uzmanı, etnolog, hukukçu, edebiyatçı kadar söz varlığına hâkim olmak gerekmektedir. Bu hususta da halk biliminde bazı yöntemlerin ve kuramların temelleri atılmıştır.

Bunlardan biri de "Tarihi-Coğrafi Fin Yöntemi" diğer adlarla "Karşılaştırmalı Folklor Kuramı" ya da "Fin Folklor Kuramı" olarak adlandırılan ve Finlandiyalı Julius Krohn ve Kaarle Krohn tarafından oluşturulan halk edebiyatı araştırmaları tekniğidir. Bu teknik de tıpkı biyolojik türleri inceliyormuşçasına hikâyenin evrimini zaman ve mekân boyunca nasıl ilerlediğini gösteren haritalandırılmaya dayanıyordu.

Bu metodolojinin temel özelliklerinden biri motif ve masal tipi indekslemedir, bu hususta epizotlara göre ana motifler belirlenmektedir (Krohn, 1981, ss.5-42). İkinci özelliği karşılaştırmalı araştırmalardır. Krohn bunu ön koşul olarak görmüştür; zamansal, mekânsal değişimleri, aynı masalın sayısız çeşitlerini göz önünde bulundurmuştur (1981, s.122). Üçüncü özelliği tarihi-coğrafi bağlamdır. Bu konuda da el yazmalarının incelenmesi, aynı bölgeden yeni transkripsiyonların elde edilmesi, lehçeden lehçeye, dilden dile değişimlerin karşılaştırmalı incelenmesine dayanmaktadır (1981, ss.53,104). Dördüncüsü yayılma teorisidir. Bu teoriye göre yayılma yatay ya da dikey şekilde olmaktadır. Eserlerin farklı çeşitlerinin izini sürerek masalların ve motiflerin kök noktalarının bulunmasını sağlamaktadır (1981, s.152). Beşincisi ise ur-form ya da arketip olarak adlandırılan

özelliktir. Bu yöntemle eserin orijinal birleşimi, düzenlemesi, temel şekli ve motifi belirlenmeye çalışılmaktadır (1981, s.63).

Türkiye`de de bu metodoloji 1960`lardan sonra uygulanmaya başlanmıştır. Bu metodolojiyi uygulayan bazı araştırmacılar ve eserleri şu şekildedir: Fikret Türkmen, *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, *Tahir ile Zühre Hikâyesi*; Ensar Aslan, *Halk hikayelerini İnceleme yöntemleri: Yaralı Mahmut hikâyesi üzerinde bir inceleme*; Ali Berat Alptekin, *Kirmanşah Hikâyesi* (Türkmen, 1974; Aslan, 1990; Alptekin, 1999).

Yine halk bilimci Saim Sakaoğlu da Fin masal tipleri kataloğunu oluşturan Antti Aarne`ye *Masal Araştırmaları* adlı kitabında yer vermiştir (Sakaoğlu, 1999, ss.224,245). Elias Lönnrot olmasaydı, zor şartlara, hastalıklara rağmen saha çalışmaları yapmasaydı, verileri bilinçli bir aydın olarak derlemeseydi bugün dil çalışmalarına katkı sağlayan, Türk kültürünü ve kimliğini anlamada etkili olan, tarihsel verilerin kaynağına ulaşmada yardımcı olan, folklorik ve etnografik çalışmaların temelini oluşturan Türk halk edebiyatı eksik kalacaktı. Bu nedenle Elias Lönnrot`a bu tezde yer verilmiştir.

4.4. Emil Nestor Setälä (1864–1935)

Önemli bir Fin dil bilimci, folklorist ve politikacıdır. Setälä, Fin dilinin ve kültürünün yanı sıra Fin-Ugor dilleri üzerine de kapsamlı çalışmalar yapmış bir akademisyendir. Ayrıca Finlandiya'nın bağımsızlık sürecinde aktif bir rol oynamış ve çeşitli hükümet pozisyonlarında görev yapmıştır (Autio, 1998).

Akademik kariyerine genç yaşta başlayan Setälä, Helsinki Üniversitesi'nde öğrenim görmüş ve daha sonra orada öğretim üyeliği yapmıştır. Özellikle Fin mitolojisi, dili ve edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmaktadır. Setälä, Fin dili ve edebiyatının yanı sıra, Samoyed dilleri dahil olmak üzere Fin-Ugor dil ailesi üzerine önemli araştırmalar gerçekleştirmiştir. Bu alandaki çalışmaları, Fin-Ugor dillerinin karşılaştırmalı dil bilimi ve tarihî dil bilimi alanlarında önemli katkılarda bulunmuştur (Autio, 1998).

Setälä, aynı zamanda Finlandiya'nın dil politikaları ve eğitim sistemine dair reformlar üzerinde de etkili olmuş biridir. Finlandiya'nın bağımsızlığını kazandığı dönemde, dilin ve kültürün ulusal kimlikteki rolünün güçlendirilmesi konusunda önemli çalışmalar yapmıştır (Autio, 1998).

Emil Nestor Setälä, Finlandiya Dil bilim Derneği'nin (Kotikielen Seura) üyelerinden biridir ve karşılaştırmalı Fin dil bilimi, folklor ve kültürel çalışmalar alanında kalıcı bir miras bırakmıştır. Yaptığı akademik çalışmalar ve politikada üstlendiği rollerle Setälä, Finlandiya'nın kültürel ve akademik hayatında derin izler bırakmış bir şahsiyettir (Autio, 1998).

4.5. Finlandiya'da Türkoloji ve Türkolojiye Katkı Sağlamış Olan Araştırmacılar

Orta Çağ'da Türklerin ve Moğolların Finlandiya'da bilindiği düşünülmektedir. Gelgelelim Rusya'daki Moğol egemenliği, Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş çaplı fetihleri Finlandiya tarafından büyük ölçüde göz ardı edilmiştir (Korhonen, 2011, s.320). 16. yüzyılda Martin Luther, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı çıkarken, 17. yüzyılda Viyana Osmanlı tehdidi altında kalmış ve yine Altın Orda elçilikleri, Rusya'ya karşı ittifak müzakereleri için Stockholm'e yapmış oldukları ziyaretlerle dikkat çekmiştir (Francisco, 2016; Korhonen, 2011, s.320).

Ayrıca W. Ross ile I. Lagus gibi gezginlerin Osmanlı Devleti`nin merkezine yaptıkları ziyaretler, savaş esiri olan Demirbaş Şarl'ın askerlerinin Tatar bölgesindeki gözlemleriyle, Rus ordusunda görev yapan Tatarların, Karmukların ve Başkurtların, özellikle Büyük Gazap sırasında tanınmaya başlanması, bu süreçteki Türk ve Moğol etkileşiminin önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Voltaire, 1912; Korhonen, 2011, s.320)

1800`lerde Fin subaylar aralarında Otto von Esse`nin de bulunduğu Rus Ordusu`nda Osmanlı`ya karşı yapılan savaşlara katılmıştır (Screen, 1992). 1800`lerin ortasında Osmanlı Türkçesi Doğu Edebiyatı'nın öğretiminde önemli bir dil olarak yer alırken Moğolcanın ve Türkçenin dil bilimindeki konumu da dikkat çekmiştir (Korhonen, 2011, s.320).

Bu dikkatle 19. yüzyılın ortalarında Castrén kapsamlı olarak Altaycayı savunmuş olsa da bu terim Fin-Türk dillerine aitti. 1836 yılında Tatar dillerinden söz eden Wilhelm Schott bu terimi benimsemiş ve yaygınlaşmasına yardımcı olmuştur. Uzun bir süre Ural-Altay dil akrabalığı fikrine kesin gözüyle bakılmıştır. Gelgelelim 20. yüzyılda daha net eleştirel yaklaşımlarla Ramstedt Altay terimini sadece Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguz dillerini kapsayan bir terim olarak tanımlamıştır (Korhonen, 2011, ss.320-321).

Doğu Edebiyatı kürsüsüne dâhil olan Osmanlı Türkçesi hakkında Helman Kellgren ve Wilhelm Lagus gibi araştırmacılar yazılar kaleme almışlardır. Geitlin de Moskova`da dil eğitimi almış ve 1841`de yayımlanan bilimsel tezlerinde Fince- Türkçe karşılaştırmalar yapmıştı. Kellgren üniversitede dil öğrenmeye başlayıp dil bilgisi alanında editörlük yaptığı sırada Türkçe üzerine ilk tez Lagus tarafından yazılmıştı. Ardından Osmanlı Türkçesi de Lagus`un, Strandman`in ve Tallqvisti`nin öğretim programına dahil olmuştur. Kellgren ayrıca Fince, Macarca, Türkçe, Moğolca, Mançuca yazı dillerini mukayese ettiği *Die Grundzüge der finnischen Sprache mit Rücksich auf den Ural Altaischen Sprachstamm* adlı incelemeyi 1847`de yayımlamıştır (2011, s.321).

M. A. Castrén Sibirya`daki Türk lehçe ve şivelerinden, Buryatya Moğolcasından ve Tunguzcadan kaynakları bir araya getirmiştir. Bu kaynaklar daha sonra Schiefner tarafından düzenlenmiştir. O zamanlar Moğol dil bilimi klasik edebi Moğolcanın incelenmesi anlamına geliyordu ve Castrén konuşma diline ve onun özelliklerine dikkat çeken önem veren ilk kişi oldu. 1856`da August Ahlqvist Kazan çevresindeki Çuvaşça ve Tatarca ve Emil Hårdh ile Arvid Genetz ise Tatarcayı incelemiştir. Ahlqvist 300 sayfalık Çuvaşça metinleri, söz dağarcığın bir araya getirmiş ve bu araştırmanın yardımıyla dilin Türk dili olduğuna işaret etmiştir ki Castrén de aynı mevzuyu öngörmüştür (2011, s.321).

1858`de Sibirya seyahatinden önce Moldovyalı olarak kabul edilen Kazan bölgesindeki Karataylarla tanıştı ki bu bölgedeki dili Ahlqvist Tatarca olarak tanımlamıştır. Bu dilin Mordovya dilinin son dönem kalıntıları olarak düşünse de daha sonra Paasonen 1903`te Karatay dilinin aslen Tatarlaştırılmış Moldovya dili olduğunu göstermiştir. Doğu'daki ziyaretçilerden Ivar Wallenius Kazan`da 1906`da Türkoloji eğitimi aldı ve 1896 yazını Minusinsk bölgesindeki Hakasçayı inceleyerek geçirmiştir. Ancak bu konu hakkında hiçbir şey yayımlamamıştır (2011, s.323).

1800`lerin sonunda Sibirya'daki mezar taşlarının üzerindeki gizemli runik yazılar araştırmanın merkezi haline gelmiştir. Bu metinlerin varlığına dair ilk bilgiler 18. yüzyılda edinilmişti, gelgelelim hiç kimse yazıların nasıl okunması gerektiğini bilmiyordu. Finlandiya`da Castrén ve Ahlqvist onların Türk diline ait olabileceği konusunda şüphelenmişlerdi. Finlandiya'nın araştırmacıları Sibirya'nın eski Türk yazılarını Orhun ve Yenisey bölgesinden topladılar (2011, s.322).

Castrén'in "*Altay Dilleri*" adını verdiği bu diller arasındaki benzerliği tam olarak ortaya çıkartamasa da özellikle Castrén'den sonra gelen Fin bilimciler yaptıkları çalışmalarla Castrén'in amacını gerçekleştirmesine katkıda bulunmuşlardır. Castrén'den sonra bu alanda çalışan Fin bilimciler Asya'da bulunan en eski Türk yazıtları ile uğraşmışlardır. Buldukları bilgileri de bir atlas içinde toplamışlardır. Otto Donner de hazırlanmış bu bilgileri kullanarak Yenisey yazıtlarının sözlüğünü yayımlamıştır. Bu sözlük Türk yazıtlarının okunmasından önce yazılmış değerli bir eserdir. Otto Donner ayrıca bilim dünyasına Fin-Ugor Topluluğu`nu kurarak büyük bir katkı sağlamıştır (2011. Ss.322-324). Otto Donner ve Kai Donner ile ilgili bilgilere ulaşmak için torunu Prof. Dr. Kristian Donner ile bu tez için görüşme yapılmıştır.

Pentti Aalto'nun *Oriental Studies in Finland (1828-1918)* adlı eserine göre Prof. Geitlin 1841'de Fince-Türkçe karşılaştırma yapmıştır. Ancak söz konusu makale Finlandiya'da Milli Kütüphane'de ve arşivde bulunamamıştır. Akademisyen Harry Halen ile yazışmalarım sonrasında aslında böyle bir makalenin olmadığı böyle bir çalışmayı Prof. Geitlin'in öğrencilerine araştırma konusu olarak verdiği yönündedir. Bu araştırmanın verildiğine dair kaynak ise dönemin ileri gelen gazetesi Helsinginfors Morgonblad'da 1941'de İsveççe olarak yayımlanan burs haberindedir:

> Theses, quas - - Stipendiariis publice disputandi materiem exh. *G. Geitlin*. Resp. *G. E. Ingelius*. -- "ibland alla Europeiska spark Finskan förråder mesta slägtskap med de orientaliska språken och isynnerhet med Turkiskan. – En närmare utveckling af denna slägtskap, hvilken förf. anser icke blott vara tillfällig, utlofvas för framtiden. (*Helsingfors Morgonblad* 15.3.1841 s. 4).
>
> Samma dag är Stipendiat-upprop, för hvilket Theser blifvit utgifna af Hr Prof. *Gabr. Geitlin* och hvarvid *C. W. Hjelt*, Ab., officierar såsom respondens. - - - "och att Finskan särskildt äger synnerlig slägtskap med Turkiskan (*Helsingfors Morgonblad* 25.11.1841 s. 3).

Yapılan arşiv taramalarına göre 1916-17 yılları arasında Ramstedt Çuvaşça ile ilgili ders vermiştir. 1932'de "Çağdaş Türk Lehçeleri" adı altında dersleri vardır. 1937'den 1955'e kadar Räsänen'in, yine 1919-20 yılları arasında Paasonen'in araştırmacı olduğu görülmektedir. Pentti Aalto ise Moğol diliyle ilgili araştırmalar yapmış ve ders vermiştir. Türkçe ders verenler arasında Herman Kellgren (1855-56), Lagus Wilhelm (1864-65), Emine Gürsoy Naskali (1977-84), Strandman Ernst (1870-97), Tallqvist Knut (1898-99) bulunmaktadır.

Kadriye Bedretdin'in ve Harry Halen'in Tatarca üzerindeki araştırmalarına dayalı yazı Fin-Ugor Topluluğu`nun çıkardığı dergide bulunmaktadır. Yine Olaf Hansen'in

Karabalgasun Yazıtı ile ilgili 1930'da kaleme aldığı makalesi yer almaktadır. Harry Hallen de *Sibirya'dan Finlandiya'*ya adlı çalışmasında Yakutlara değinmiştir. Kai Donner *Rusya'daki Castrén Hatıraları* adlı makalesi 1932'de yayımlanmıştır.

Helsinki Üniversitesi`nde Türkçe öğretimi yapılan ana bilim dalı değişiklik gösterdiği için ve Türkçenin lehçeleriyle ilgili araştırmaları yapan bazı bilimcilerin esas bölümü Doğu Bilimi, Altayistik, Fin-Ugor olduğu için araştırmacıların hepsine resmi anlamda Türkolog denilmemektedir. Ayrıca karşılaştırmalı dil biliminin ön şartı farklı dillere ve kültürlere hâkim olmaktır. Bu hususta da Türkolojiye katkı sağlamış araştırmacıların sadece bu yöndeki bilgilerine değil Türkçeye gelene kadar edindikleri birikimi de göstermek adına hayatlarına da değinilmiştir.

4.5.1. Herman Kellgren`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1822 – 1856)

Finlandiyalı Herman Kellgren 1822`de Finlandiya'nın doğusunda Kuopio şehrinde dünyaya geldi. Babası eczacı Johan August Kellgren ve annesi Maria Magdalena Nylander olup eşi Helsinki Üniversitesi`nden Prof. J. J. Tengström`in kızı Anna Sofia Tengström`dür.

Kuopio`da doğsa da öğrenimine Helsinki`de devam eden Kellgren Sanskritçe eğitimini de Leipzig`de ve Paris`te aldı. 1849`da Sanskritçe Dili ve Edebiyatı bölümünde doçent oldu ve 1954`ten itibaren de Doğu edebiyatında profesör olarak görevine devam etti. 1844-1851 yılları arasında Helsinki Üniversitesi kütüphanesinde çalıştı, 1845-1846 yılları arasında Finlandiya Edebiyat Birliği`nin yazmanıydı (Karttunen, 2022).

Kellgren, Grigory Petrov`un "Beyaz Zambaklar Ülkesinde" ismi çokça geçen diplomat, Fin filozof Johan Snellman 1840'ların başında Kuopio'da çıkmaya başlayan *Saima* dergisinde edebi dil İsveççe olsa da makalelerinde Fincenin önemini vurgulayarak Fince halk şiirlerinin çevirisini yaptı. Milli romantizmin ve uyanışın hâkim olduğu üniversite yıllarında Kellgren`in siyasi mottosu şuydu: "Uygar olan millileştirilmeli, ulus medenileşmeli, işte bu kadar," (Karttunen, 2022).

Öğrencilik yıllarında Wallin`nin de eski hocası olan Sheikh Muhammad Ayyad al-Tantawi`den Arapçayı, Azeri Mirza Kazım Bey`den Farsçayı, Anton Muhlinsky`den de Türkçeyi öğrendi (Karttunen, 2011, s.195).

Om affix-pronomen i arabiskan persiskan och turkiskan: Ibn-Mâliks Allâmîja med textkritik och anmärkningar yani "Arapçada, Farsçada ve Türkçede ek zamirler üzerine: Metin tenkidi ve notlarla İbn-Mâlik'in Allâmîce'si" adlı akademik çalışmasını 1854`te iki bölüm halinde sundu ve üç dilin kürsüsüne de bu dillere olan hakimiyetini öne çıkardı. Zamirlerin ele alındığı ilk kısımda karşılaştırmalı bir metot izleyen Kellgren Türkçeyi Ural-Altay hipotezi temelinde ele aldı, ikinci kısımda ise al-Tantawi`den alınan metinle Wallin`in yayımladığı Arapça dil bilgisi metnini mukayese edip İsveççeye çevirdi. Sayfa 47-76 arası Türkçe ile ilgilidir. Burada ilgi zamiri, iyelik zamiri ve çokluk eki /-lar/ ile ilgili görüşlerini sunar. Yine sadece Osmanlı Türkçesini değil mukayesesine Tatarcayı da dahil eder ve ses bilgisi yönünden de inceler (Kellgren, 1854). Bu eser Karttunen`e göre sadece Türkçeye odaklanan Lagus`u da geri de bırakır ve aynı yıl Kellgren profesör olarak kabul alır (Karttunen, 2011, s.196).

Herman Kellgren el yazmalarını incelemek için St. Petersburg`a gitti (Karttunen, 2011, s. 196). Hariciye Nazırlığı yanı Dışişleri Bakanı Fuat Paşa ile *Mecelle* adlı eseriyle öne çıkan hukukçu, tarihçi, dil bilimci Ahmet Cevdet Paşa`nın birlikte oluşturduğu *Kavâ'id-i Osmâniyye* adlı dil bilgisi kitabını Kellgren *Grammatik der osmanischen Sprache von Fu'ād-Efendi und Ǵâvdât-Efendi* adıyla Almanca olarak düzenledi ve 1855`te yayımlandı. Kellgren bu kitabin girişinde bu değerli eseri daha geniş kitlelere ulaştırmak istediğini dile getirdi (Kellgren, 1854, s.IV). Kellgren tarihsel süreçte Türkçenin ses bilgisi açısından yeterince irdelenmediğini, Türkçe imlaya dikkat ettiğini, fikirlerde muamma olmasın diye de Türkçe söz varlığını Arapçadan ve Farsçadan ayırdığını dile getirir (Kellgren, 1854, s. VII). On beş sayfalık açıklamasında zamanlara, Türkçe alfabeye, transkripsiyona yönelik notlarından ve metotlarından bahseder.

1843`te Berlin`e bilimsel bir araştırma için gitti ve 1846`da burs aldı. İlk seyahatini Sanskrit Profesörü Hermann Brockhaus`in yanında kaldığı Leipzig`e düzenlendi, Sanskritçe öğrendi ve o da Kalevala ile ilgilenen hocasına Finceyi öğretti. Berlin`de *Die Grundzüge der finnischen Sprache mit Rücksicht auf den Ural-Altaischen Sprachstamm* yani "Fin Dilinin Ural-Altay Dillerine İlişkin Temel Özellikleri" adlı 95 sayfalık eseri de 1847`de yayımlandı. Bu eserinde Finceyi, Macarcayı, Türkçeyi, Moğolcayı, Mançucayı karşılaştırmalı olarak inceleyen Kellgren 1856`da Helsinki`de vefat etti. Otuz dört yıllık kısa ömrüne değerli eserler sığdıran Kellgren birçok çalışmasını da tamamlayamadan ardında bıraktı.

4.5.1.1.Herman Kellgren eserleri

- *Die Grundzüge der Finnischen Sprache: mit besonderer Rücksicht auf den Ural-Altaischen Sprachstamm*. Berlin 1847
- *Mythus de ovo mundano, Indorumque de eodem notio: specimen academicum*. 1849
- *De cosmogonia Graecorum, ex Aegypto profecta*. 1850 (väitöskirja)
- *Nala och Damayanti: en indisk dikt ur Mahâbhârata från originalet öfversatt och med förklarande noter försedd.* 1852
- *Om affix-pronomen i Arabiskan, Persiskan och Turkiskan samt Ibn-Mâliks Allâmîja med textkritik och anmärkningar*. 1854
- *Grammatik der Osmanischen Sprache von Fu'âd-Efendi und ´Gävdät-Efendi d. Z. Mitglieder des Türk. Ministeriums des öffentlichen Unterrichts*. 1855.
- *Fosterländskt album 1-3*. 1845-1847 (toimittaja R. Tengströmin, K. Tigerstedtin kanssa).

4.5.2. Wilhelm Lagus`un Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1821-1909)

Herman Kellgren`in vefatından sonra onun yerini Wilhelm Lagus doldurmaya çalıştı. Turku`da 1821`de doğan Lagus`un babası Uppsala`da hukuk alanında eğitim gören, profesör olan ve bir süre Helsinki Üniversitesi`nin rektörü olarak çalışan Wilhelm Gabriel Lagus, annesi ise Hedvig Maria af Tengström`dür. Liseyi Porvoo`da tamamlayan Lagus, Finlandiya`nın milli marşının şairi ve aynı zamanda aile dostu R. L Runaberg`ten özel ders aldı.

Üniversitenin kütüphanesinde 1844-1854 yıllarında memur olarak çalıştı, 1846`da Yunan edebiyatı alanında doçent oldu ve 1857-1866 yıllarında Doğu edebiyatı, 1866-1886 yıllarında da Yunan edebiyatı alanında profesör olarak görev aldı. 1875-1878 yılları arasında rektör yardımcısı, 1878-1884 yılları arasında da rektör oldu (Väisäinen, 1998).

Lagus, üniversitedeyken hem Yunan kültürü üzerine yoğunlaştı ve onu kendi ulusal kültürüyle birleştirmeyi hedef haline getirdi hem de Türkçe, İbranice, Arapça gibi dersler aldı. Hocası Prof. Georg August Wallin'in rehberliğinde olsa da çalışmalarında bağımsızdı. Platonculardan, Yunan tarihçisi, deneme yazarı Plütark hakkında geniş çaplı çalışmalar yaptı.

Lagus, Güney Rusya`ya, Türkiye`ye ve Yunanistan'a, daha sonra da İtalya üzerinden Viyana'ya araştırma gezisi için büyük bir seyahat bursu aldı ve bu gezileri neticesinde Rusya'da 12. Charles hakkında Rusça, Güney Rusya'daki Yunanlılar hakkında Modern Yunanca ve Kırım bölgesindeki Artemis kültü hakkında İsveççe makaleler yayımladı

Türk dili alanında da çalışma yayınladı, zira Doğu edebiyatı profesörlüğü aniden ortaya çıkmıştı. Gelgelelim Tengström'ün damadı Herman Kellgren göreve geldi. Ne var ki Kellgren 1856`da vefat edince Lagus önceki başvuruya dayanarak profesör oldu. Yunan edebiyatı profesörlüğü unvanını da Profesör Nils Abraham Gyldén'in 1866'da emekli olmasıyla almıştı (Väisänen, 1998).

Doğu dilleri bölümünde başta Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere en az üç dil öğretiliyordu. Avusturyalı Osmanlı tarihçisi Joseph Hammer-Purgstall`dan Viyana`da Türkçe öğrenmiş olan Lagus 1854`te *Seïd Locmani ex libro Turcico qui Oghuzname inscribitur excerpt* eserini yayımladı. Bu eser 67 sayfa olup Latince olarak kaleme almıştır. Seyyid Lokman`in eserinin tek nüshası Avusturya Milli Kütüphanesi'nde Cod. H. O. 17a, b, c koduyla yer almaktadır. Bu eser de Türkiye`de 1986`da akademisyen Harun Güngör tarafından Lagus`tan aktararak Türk Dünyası Araştırmaları sayı 44`te yayımlanmıştır. Finlandiyalı Lagus sadece çeviriler yapmadı üniversitede de yönetmeliğe uygun olarak Türkçe, Farsça ve Arapça öğretti (Karttunen, 2011, s.198).

Lagus, Yunan Edebiyatı bölümüne geçince Doğu Edebiyatı bölümü boş kaldı, bu boşluktan dolayı da Fin-Ugor alanında uzmanlaşmış olan August Ahlqvist bölümün kapatılmasını ve Doğu Edebiyatı yerine Türk Dili ve Doğu Fin Dilleri bölümünün getirilmesini savundu. "Doğu Fin Dilleri" teriminin anlamı Rusya`daki Fin-Ugor dilleridir. Gelgelelim bu öneri Osmanlı Türkçesindeki Arap harfli karakterlerin ve Arapçadan, Farsçadan alıntı sözcüklerin varlığı Türk Dili profesörünün sadece Türkçeyi değil Arapçaya ve Farsçaya da hâkim olması gerektiği görüsünden dolayı Lagus tarafından reddedildi (Karttunen, 2011, s.200).

Hem Türkolog hem de Tatarca uzmanı olan Emil Hårdh`in ve hem de Yenisey Yazıtları`nı çözümlemeye çalışan Doğu bilimci Reinhold Tötterman`in da hocası olan Lagus 1909`da Finlandiya'nın Güney'inde yer alan Lohja`da vefat etti.

4.5.2.1. Wilhelm Lagus`un eserleri

- *De Homoeoteleutis quae vocantur disputatio*, väitöskirja. 1843
- *Studia Latina provincialium*. 1849
- *Den klassiska forntidens ställning till medeltiden*. 1849
- *Seïd Locmani ex libro Turcico qui Oghuzname inscribitur excerpta*. 1854
- *Lärokurs i arabiska språket*. 1869–1878
- *Johan Jakob Nordström : minnestal på Finska Vetenskapssocietetens års– och högtidsdag den 29 April 1875: omarbetadt och tillökt*. Finska Litteratursällskapet, Helsingfors 1877
- *Strödda blad: nytt och gammalt i historiska och humanistiska ämnen 1 : Petter Forskåls lefnad*. G. W. Edlund, Helsingfors 1877
- *Strödda blad: nytt och gammalt i historiska och humanistiska ämnen 4 : Runebergs jemförelse af Euripides' och Senecas Medea*. G. W. Edlund, Helsingfors 1879
- *Erik Laxman, hans lefnad, resor, forskningar och brefvexling*. Helsingfors 1880
- *Rantasalmen ja Tavisalmen pitäjiä koskevia tietoja vuodelta 1571*; kokoellut W. Lagus. Helsinki 1880
- *Skalden Johan Henrik Kellgrens finska lefnadsminnen*. Edlund, Helsingfors 1884
- *Historik öfver finska universitetets mynt– och medaljkabinett*. Numismatiska anteckningar 1. Författare, Helsingfors 1885–1888
- *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius 1: Åren 1791–1796*, utgiven av Wilhelm Lagus. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1886
- *Henrik Gabriel Porthans bref till Mathias Calonius 2: Åren 1797–1800*, utgiven av Wilhelm Lagus. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1886
- *Album studiosorum Academiæ Aboensis MDCXL–MDCCCXXVII : Åbo akademis studentmatrikel : Förra afdelningen,, 1640–1740*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1889–1891
- *Erik Laxman*. Imperatorskaâ Akademiâ nauk 1890 (venäjäksi)
- *Musikaliska sällskapet i Åbo 1790–1890: bidrag till dess historik*. Åbo 1890

- *Album studiosorum Academiæ Aboensis MDCXL–MDCCCXXVII: Åbo akademis studentmatrikel: Senare afdelningen,, 1740–1827*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1892–1895
- *Om mynt funna i finsk jord*. Numismatiska anteckningar 2. Helsingfors 1900
- *Album Studiosorum Academiæ Aboensis MDCXL–MDCCCXXVII: Åbo akademis studentmatrikel å nyo upprättad supplement*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1906

4.5.3. August Ahlqvist`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1826-1889)

Doğu Finlandiya`da bulunan Kuopio şehrinde 1826`da dünyaya gelen Ahlqvist`in babası Johan Mauritz Nordenstam, annesi ise Maria Augusta Ahlqvist`tir. Çocukları Anna Maria, Andreas Wilhelm, Johannes S., Matthias August S., Wäinö Elias Oksanen`dir.

Fin dili ve edebiyatı profesörü olarak görev yapmış olan Ahlqvist, Lönnrot`un yolunda giden hem şair hem çevirmen olan ilk Fince romanın yazarı Aleksis Kivi`ye yönelttiği eleştirileriyle hatırlanan, zamanında Helsinki Üniversitesi`nde rektörlük yapan yıllarca Fin diline yaptığı katkılarla topluma, Fin kültürüne nüfuz etmiş biridir. Ayrıca Türk lehçelerinden Çuvaşçayı ve Tatarcayı ögrendi ve Çuvaşçanın Fin-Ugor diline ait olabileceğine dair görüşlerini sundu (Ahlqvist, 1858; Ahlqvist, 1859; Karttunen, 2011, s.227).

Muistelmia matkoilta Wenäjällä 1854 – 1858 yani "Rusya Seyahatinden Anılar" eserinde Tatarlara da yer verdi. Ahlqvist`in Türkoloji için en önemli adımı İbranice odaklı kürsünün "Türkçe ve Doğu Fin Dilleri Profesörlüğü" adıyla değiştirilmesini önermesi oldu (Karttunen, 2011, s.187).

Ahlqvist 1856`da başladığı Sibirya araştırma gezisinde Kazan`da arşiv ve kütüphane araştırması yapmak için kaldı. Bu sırada Çuvaşça ile ilgili dilsel kaynakları topladı. Bu süreçte Çuvaşçanın Türk dillerinden olduğu sonucunu çıkardı. Mari dillerindeki Tatarca alıntı sözcüklerden dolayı da Tatarcaya da ilgi duydu (Karttunen, 2011, s. 251). Ahlqvist Türk dillerinden olduğu sonucuna varmadan önce bu lehçelerin Fince olduğunu düşünüyordu. Yani Fin dillerinin Türkçe olduğunu değil Türk lehçelerinin Fince olabileceği görüşü vardı. Ahlqvist seyahatlerinin ardından *Nachrichten über Tschuwaschen und Tscheremissen* (1958) adlı Çuvaşça ve Mari diliyle ilgili makale de kaleme aldı.

Sibirya`daki gizemli mezar taşlarının üzerindeki Runik yazıları henüz kimse tarafından aydınlatılmamışken Castren ve Ahlqvist bu yazıların Türk dili olabileceğinden şüpheleniyordu (Karttunen, s.2011, s.322). Her ne kadar bu konuda Castren öne çıksa da bu konuda görüşleri olan bir diğer dil bilimci de Ahlqvist`tir.

Ahlqvisti`in Türkolojiye doğrudan katkıları olduğu gibi dolaylı yoldan da etki etti. Bunlardan biri de yetiştirdiği öğrencilerinden Ardvid Genetz`dir. Öğrencisi Arvin Genetz de Volga`da bulunmuş ve Fince olarak *Lyhyt Kasan'in tatarin kielen kielioppi* (1884) adlı Tatarca Dil bilgisi kitabını yazmıştır.

Ahlqvist sadece Fin-Ugor dillerinde ve Türkçede değil aynı zamanda eleştiri dünyasına da intikal etmiştir. August Ahlqvist'in Aleksis Kivi'nin ünlü eseri "Yedi Kardeş" (Seitsemän veljestä) üzerine yaptığı eleştiriler, esas olarak dil kullanımı, tarz ve ahlaki değerler üzerine yoğunlaşmıştır (Kaseva, 2020). Ahlqvist, Kivi'nin eserinde kullanılan dil bilgisinin kurallara uygun olmamasını ve Fin diline uygun olmayan yapılar kullanmasını eleştirmiştir. Ayrıca Ahlqvist dilin sertliğini ve bazen argo veya yerel ağızlarla dolu olmasını da olumsuz olarak değerlendirmiştir (Ahlqvist, 1874, ss.39-50).

Tarz açısından, Ahlqvist, Kivi'nin anlatımını kaba ve bayağı olarak nitelendirmiş, eserdeki kahramanların ahlaki ve toplumsal açıdan olumsuz örnekler teşkil ettiğini, içeriğinin çocukça olduğunu ve bütün karakterlerin aynı şekilde davrandığını, konuştuğunu ileri sürmüştür (Lehtonen, 1931 s.245).

"Yedi Kardeş" eseri, kendi kaderlerini belirlemeye çalışan yedi kardeşin öyküsünü anlatır ve bu süreçte geleneksel toplumsal normlara meydan okur. Ahlqvist gibi geleneksel değerlere daha bağlı bir eleştirmen için bu tür bir anlatı rahatsız ediciydi. Eserin temalarına ve karakterlerine yönelik eleştiriler, Ahlqvist'in Kivi'nin eserinin genel ahlaki ve toplumsal değerlerle uyumsuz olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Ahlqvist, Kivi'nin eserlerinde yer alan özgürlükçü ve bireyci yaklaşımları, toplumun genel düzeni ve geleneksel değerlerle çatıştığı için olumsuz bulmuştur. Sonuç olarak Ahlqvist'in eleştirileri, "Yedi Kardeş" gibi yenilikçi bir eserin, dönemin toplumsal ve kültürel beklentileriyle ne kadar çatışabileceğini ve edebiyat eleştirilerinin kültürel bağlamlarda nasıl şekillenebileceğini gösteren bir örnek haline gelmiştir.

Dil ve üslup açısından eleştirilen, romanlarında argo sözcükler, yerel ağızlar kullanan Aleksis Kivi bu yönüyle Türk edebiyatından Recaizade Mahmut Ekrem`i ve Hüseyin Rahmi Gürpınar'ı hatırlatmaktadır. Her ikisi de 19. yüzyılda yaşamış olmalarına rağmen, yazdıkları eserler ve karşılaştıkları eleştiriler, edebi yaklaşımları ve toplumlarına olan etkileri açısından benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Aleksis Kivi, Finlandiya'da Fin edebiyatının temellerini atan bir yazar olarak kabul edilir. Fin edebiyatının babası olarak anılan Kivi, Fin dilinde yazılmış ilk önemli roman olan *Yedi Kardeşler* ile tanınır. R. M. Ekrem`in *Araba Sevdası* da ilk realist romandır. Recaizade Mahmut Ekrem, Tanzimat döneminin getirdiği değişikliklere edebiyat aracılığıyla yaklaşır ve toplumsal eleştirilerde bulunur. Onun eserleri, dönemin sosyal ve kültürel değişimine ışık tutar ve eleştirel bir bakış açısı sunar. Her iki yazar da kendi toplumlarının edebiyatında modernleşme süreçlerini işler ve yerel dilin edebi bir araç olarak kullanılmasını savunurken aynı zamanda toplumsal eleştirilerde bulunur. Ancak yazdıkları eserlerin temaları, kullanılan dil ve üslup ve karşılaştıkları eleştiriler, her birinin edebiyat tarihindeki yerini farklı yönde şekillendirir.

August Ahlqvist nasıl ki dil ve üslup açısından Aleksis Kivi`nin *Yedi Kardeşler* romanını eleştirmiştir, Ziya Paşa da Recaizade Mahmut Ekrem`in *Araba Sevdası* romanına eleştiriler yöneltmiştir. Her iki roman da bireysel duygulara, bireye odaklanmıştır, her ikisi de modernleşme sürecini ele almaktadır ve yerel ağızları kullanmaktadır. Bu açıdan Ahlqvist de Türk edebiyatından Ziya Paşa'yı anımsatmaktadır. Ayrıca Ahlqvist Almancadan ve İsveççeden tiyatro oyunu, şiir, kurmaca dışı eserlerin çevirilerini yaparken Ziya Paşa da Fransızcadan Jean-Jacques Rousseau, Molière gibi yazarların çevirilerini yapmıştır. Hem eleştirmen hem duruş hem de çevirmen olarak her ikisi de birbirlerini tanımasalar da ruh ikizi gibidir.

"Çetin bahçıvan" olarak ün salan Ahlqvist Fince konusundaki hassasiyeti ve eleştirmenliği sadece edebiyatla değil aynı zamanda hukuki ve resmi dille de ilgiliydi. Ahlqvist eleştirilerini editör, eğitmen, gazeteci K. J. Gummerus`u da kariyerine gazetecilikle başladığı için, H. C. Andersen`in, Charles Dickens`in, Mór Jókai`nin, Zachris Topelius`un Fince çevirmeni ve akademisyen olan Julius Krohn`u en sevdiği roman yazarlarından olan İskoçyalı Walter Scott`dan çevirdiği Ivanhoe romanından dolayı eleştirmişti.

August Ahlqvist, memleketi Kuopio'da okula giderken o sırada 1940`larda toplum eleştirisini başlatan siyasetle ilgilenerek ve toplumun hızlı değişimini savunarak değil uygar bir toplum olmak için kültür ve yönetim dilinin Fince olması gerektiğini savunan ve çabalayan Snellman bir dönem okul müdürü olarak görev yapıyordu. 1843'te okul müdürü olan Snellman Ahlqvist`e hem rol model hem de destek olmuştu. *Saima* dergisinde çevirileri yayımlanan Snellman'ın teşvikiyle mezun olduktan sonra Ludvig Platou'nun coğrafya kitabını "Yeryüzü Rehberi" *Maan Opas* adı altında Finceye çeviren Ahlqvist`in bu çevirisi Fince dilindeki ilk coğrafya ders kitabı olarak yer almıştı. Küre, kutup dairesi, ekvator ve koloni gibi sözcükleri tanıtırken coğrafi adların Finceleştirilmesi açısından ön ayak oldu.

Kurmaca dışı eserlerin yanı sıra şair Johan Ludvig Runeberg`den "İdiller ve Nükteler" *Idyllit ja epigrammit*, "Bulutun Kardeşi" *Pilven veikko* ve "Juhas Muharebesi`ndeki Döbeln" *Döbeln Juuttaassa* şiirlerini; bestekar, şair, seyyah Carl Jonas Almqvist'in bazı eserlerini; filozof, tarihçi Alman yazar Friedrich Schiller'in "Madrabazlık ve Aşk" *Kavaluus ja rakkaus* adlı beş perdelik oyununu ve "Çan" *Kello* adlı şiirlerini Finceleştirdi.

Ahlqvist, 1845'te Helsinki'ye taşındı. Yunanca, Latince ve tarih eğitimi aldı. 1853'teki felsefe lisans derecesi Fin dili ve edebiyatını kapsıyordu. 1847'de bakanlığın küçük bir grubuyla İsveççeden kaçındıkları Fince dilini kullanmayı taahhüt ettikleri bir belge imzaladı. Ahlqvist, öğrencilik yıllarında *Suometarta'*nın kuruluşunda ve derginin yayın kurulunda görev aldı.

Üç yıllık bursu sayesinde uzun araştırma gezilerine çıkan 1854 yılında lisans diplomasını alan Ahlqvist 1859'da bir doktora tezini yayımladı ve üniversiteye doçent olarak atandı. Bilimsel araştırmalarıyla birlik Ahlqvist, araştırma gezilerini anlatan ilk Finlandiya seyahat kitabını "Rusya`dan Seyahat Anıları" *Muistelmia matkoilta Wenäjälä 1854- 1858* adı altında yayınladı.

Ahlqvist, 1863'te Elias Lönnrot'un ardından Fin dili ve edebiyatı profesörü olarak göreve geldi. Dil Dernegi`ni yani *Kotikielen Seura*'yı kurdu ve *Kieletär* adında bir dergi çıkardı. Ahlqvist ayrıca 1884'ten 1887'ye kadar rektör yardımcılığı, dekan gibi görevlerde de yer aldı. Ahlqvist üniversitede rektör olarak Fince konuşma yapan ilk kişidir.

Ahlqvist'in Fince, İsveççe ve Almanca bilimsel birçok eser yazdı. Bunlardan biri de Rusya Bilimler Akademisi üyelerine verilen Demidov Ödülü'nü kazanan "Metinlerle ve Sözlükle Mokşaca- Mordvin Dil Bilgisi" *Versuch einer Mokscha-Mordwinischen Grammatik nebst Texten und Wörterverzeichniss'ten* (1861) eseridir. Diğer önemli eseri "Macarcanın Finceyle Olan Akrabalığı" *Om Ungerska språkets förvandtskap med Finskan* (1863) adlı karşılaştırmalı dil araştırmalarına dayanarak oluşturduğu kitaptır. Bir araştırmacı olarak Ahlqvist kültürle ilişkili söz varlığıyla da ilgileniyordu. Fince sözcükleri araştırması alanında devrim niteliğinde kabul edilen "Batı Fin Lehçelerindeki Kültürel Söz Varlığı" *De westfinska spräkens kulturord (1871)* adlı eserini hem Almanca hem Rusça yayımladı.

Ahlqvist`in daha sonraki seyahatlerine dayanarak inşa edilen "Kuzey Ostyak Dili Hakkında: Metinler, Söz Varlığı ve Dil Bilgisi" *Über die Sprache der Nord-Ostjaken: Sprachtexte, Wörtersammlung und Grammatik* (1880) ve vefatından sonra Almanca versiyonu ortaya çıkan *Über die Kulturwörter der obisch-ugrischen Sprachen* "Ob-Ugor Dillerinin Kültürel Söz Varlığı" adlı eseri yayımlandı.

Ahlqvist, 1889'da zatürreden vefat edince Fin-Ugor dili çalışmalarıyla tanınan dil bilimci Yrjö Wichmann, "Mansice Sözlüğü" *Wogulisches Wörterverzeichnis* (1891) ve yine August Ahlqvist'in "Mansice Metinler ve Dil Bilgisi Taslağı" *Wogulische Sprachtexte nebst Entwurf einer wogulischen Grammatik* (1894) eserlerini düzenledi.

Ahlqvist'in diğer bilimsel çalışmaları arasında "Porthan'dan Önceki Fin Dili Araştırmalarının Tarihe Katkısı" *Bidrag Till Finska språkforskningens historia före Porthan* (1854) ve Fin şiir teorisinin ele alındığı *Suomalainen runousoppi kielelliseltä kannalta* (1863) ve "Fincenin Yapısı, Karşılaştırmalı Dil bBlgisi Çalışmaları" *Suomen kielen rakennus, vertailevia kieliopillisia tutkimuksia* (1877) yer alır.

Kalevala ve Lönnrot hakkında da yazılar kaleme alan Ahlqvist, Castren`in Ural-Altay ve Samoyed dilleri araştırmacısı olduğu düşünülürse Alman dil bilimci Budenz ile Fin-Ugor dili araştırmalarının gerçek kurucusu kabul edilir.

Setälä`nin temsil ettiği bilimsel devrimde Ahlqvist'in bir araştırmacı olarak eski moda olduğu düşünülse de Ahlqvist araştırmalarında birçok açıdan ne kadar öncü ve güncel olduğunu gösterdi (Korhonen, 1986, sayfa numarasini ekle).

Ahlqvist'e akademisyenliğinin yani sıra A. Oksanen mahlasıyla Runeberg`ten aşina olduğu ölçüleri, dörtlük yapısını, Kalevala ölçüsünü kullandı, mersiye ve sone türünde şiirler yazdı. Şiirlerindeki laytmotifler ve konular vatan, dil, aşk, din, aşk, kutlamalar ve anmalardır. En tanınmış şiiri müzisyen Jean Sibelius'un bestelediği, Germen mitolojisinden su tanrıçası Lorelei motifinin Fin varyasyonu olan "Salcının Gelinleri" *Koskenlaskija morsiamet* baladıdır. Şiir hususunda ilk Fince sone, balad, taşra şarkısı, toplumsal konulara yer veren şiirler gibi birçok ilkler A. Oksanen ile Fince yazıldı.

4.5.3.1. August Ahlqvist eserleri

- *Satu,* 1847
- *Bidrag till finska. Finska språkforskningens historia,* 1854
- *Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta,* 1855
- *Wotisk grammatik jemte språkprof och ordförteckning,* 1855
- *Anteckningar i Nordtschudiskan,* 1859
- *Muistelmia matkoilta Venäjällä vuosina 1854–58,* 1859
- *Läran on verben i mordwinska,* 1859
- *Laulu kellosta (Friedrich Schiller),* 1859 *(kääntäjä)*
- *Väkinäinen naiminen (Molière) (kääntäjä)*
- *Kavaluus ja rakkaus (Schiller),* 1863 *(kääntäjä)*
- *Säkeniä I–II,* 1860, 1868
- *Versuch einer mokscha-mordwinischen gramatik nebst texten und wörterverzeichniss,* 1861
- *Suomalainen runousoppi kielelliseltä kannalta,* 1863
- *Auszüge aus einer neuen grammatik der finnischen sprache,* 1868
- *Suomalainen murteiskirja,* 1869
- *Det vestfinska språkets kulturord,* 1871
- *Uusi suomalainen lukemisto suomalais-ruotsalaisen sanakirjan kanssa,* 1873
- *Suomen kielen rakennus,* 1877
- *Täydellinen Kalevalan sanasto,* 1878
- *Unter wogulen und ostjaken,* 1883
- *Elias Lönnrot,* 1884
- *Tutkimuksia Kalevalan tekstissä ja tämän tarkastusta,* 1886
- *Kalevalan karjalaisuus,* 1887

- *Suomalaisia puhekokeita,* 1889
- *Wogulischer Wörterverzeichniss,* 1891
- *Wogulische sprachtexte nebst entwurf einer wogulischen grammatik aus dem nacthklasse des verfassers. Hrsg. Von Yrjö Wichman,* 1894
- *Oksasen runoja,* 1898
- *Kirjeet,* 1982

4.5.4. Otto Donner`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1835-1909)

Finlandiya'nın Kuzeybatısı`ndaki Kokkola şehrinde 1835`te dünyaya gelen Otto Donner`in babası ticaret danışmanı, armatör Anders Donner ve annesi Olava (Olivia) Mathilda Dahlström`dür. Çocukları Arno, Alfons, Ossian, Ilma Louise, Agda Mathilda (Wasastjerna), Otto , Uno, Väinö, Ural dilleri doçenti Karl Reinhold (Kai), Harry Otto, Eva Lovisa Wilhelmina (Tigerstedt) adında toplam 11 çocuğu vardır (Väisänen, 2008).

Finlandiya'nın ilk Sanskrit ve karşılaştırmalı dil bilimi profesörü olan Otto Donner M. A. Castren`in Fin-Ugor araştırmaları listesinde olup üniversitede Fince, modern edebiyat alanında öğrenim gördü. *Indernas föreställningar om verldsskapelsen jemförda med finnarnes* (1863) ve *Sîtâharaṇam, episodium ur Râmâyaṇa. Text, öfversättning och förklaringar* (1865) adlı talihsizce adlandırılan doktora tez girişimleri oldu. Talihsiz olarak görülmesinin sebebi Donner`in Fin ile Hint mitolojisini mukayese etmesinin yüzeysel kalması ve eski dönemlerden Finler ile Hintlerin yakınlığını abartılı bir biçimde iddia etmesinden ileri gelmektedir (Karttunen, 2011, s.311). Bütün eleştirilerine rağmen Ahlqvist karşı bir duruş sergilese de bu tezin kabul edilmesini teklif etti. Nihayetinde Otto Donner kendi kendine öğrendiği Hindolojideki eksikliklerini gidermek ve dile hakim olmak için Berlin`e gitti ve ilkin Hindoloji uzmanı Albrecht Weber öncülüğünde daha sonra da Rudolf von Roth aracılığıyla öğrenimine devam etti ve 1970`te ölüm kültleri ve kurban ritüelleri ile ilgili kaleme aldığı *Piṇḍapitṛyajna: das Manenopfer mit Klößen bei den Indern ; Abhandlung aus dem Vedischen Ritual* adlı tezini savunarak Helsinki Üniversitesi'nde Ahlqvist`in muhalefetine rağmen Sanskritçe alanında doçent oldu (Karttunen, 2011, s.312).

Sanskritçe alanında çalışırken aynı zamanda karşılaştırmalı çalışmalarda kullanılan metodolojileri için Fin-Ugor alanında da gelişmeler kaydetti ve 1865`te Altay dillerindeki

zamirleri ele aldığı *Das Personalpronomen in den altaischen Sprachen I: Die Finnische Sprache* adlı eserini yayımladı. Bu eser 58 sayfa olup Almanca yazılmıştır. Eserde Hint-Avrupa dillerindeki zamir oluşumuna ve Fince zamirlere değindikten sonra Estoncadaki, Livoncadaki, Laponcadaki, Komicedeki, Udmurtçadaki, Mordvin dilindeki, Maricedeki, Macarcadaki, Hantıcadaki şahıs zamirlerine değinir. Yer yer Türkçeye, Yakutçaya değinse de bir başlık altında incelememiştir (Donner, 1865).

1876`da *Vergleichendes Wörterbuch der finnisch-ugrischen Sprachen* Fin-Ugor dillerinde mukayeseli sözlük 204 sayfadan oluşmaktadır ve Almanca yazılmıştır. 1879`da *Die gegenseitige Verwandtschaft der Finnisch-Ugrischen Sprachen* eseri yayımlandı (Väisänen, 2008).

Otto Donner çağdaşları tarafından sert eleştirilere maruz kalsa da ve Hermann Osthoff, August Leskien, Karl Brugmann tarafından 1870`ten sonra temelleri atılan yeni dil bilimciler kendi metodu demode olmaya başlasa da araştırmacı olarak tartışmasız kayda değer ve uzun vadeli işler yaptı ve 1883`te Fin-Ugor Topluluğu`nu kurdu. Sibirya`ya, Orta Asya`ya birçok bilimsel gezinin düzenlemesine maddi ve yöntem açısından ön ayak oldu. Zenginliğini bilim adına faydalı faaliyetlerde bulunarak kullandı ve keşif gezilerinin odak noktasını genişletti (Karttunen, 2011, s.313). Saha çalışmalarına destek bulmak için var gücüyle yollar bulmaya çalıştı ve araştırmaları Türkiye'den Çin`e kadar genişletti. Öyle ki bu girişimler sayesinde sonradan Finlandiya için hem siyaseten hem de askeri açıdan başarılara imza atacak olan Gustaf Mannerheim'in keşif gezisi de (1906-1908) gerçekleştirildi (Väisänen, 2008).

Castrén'in yolundan giden Otto Donner de kendi öğrencilerini ve araştırmacıları kendisi gibi çok yönlü çok dilli bir şekilde yetiştirdi ve Türkolojiye, Finceye, Fin-Ugor dillerine katkı sağlayan alanına kendi yıllarına müteşekkir edilecek bir geleceği miras bıraktı. Öğrencileri Fin-Ugor alanında Setälä ki Setälä kendisinden Sanskritçe ders de aldı, Paasonen, Wichmann ve Ojansuu, Altay dili bilimi profesörü G. J. Ramstedt, Ural dillerinde bilhassa Samoyed dilinde oğlu Kai Donner, halk bilimci Kaarle Krohn, Slavist Mikkola ve Kalima, ses bilgisinde uzman Hugo Pipping, uluslararası düzeyde Hintoloji uzmanı Julio Reuter`tir (Karttunen, 2011, s.314). Hem Türkolog hem de Tatarca alanında uzman olan Emil Hardh`in de hocasıydı (Karttunen, 2011, s.227).

Finlandiya Arkeoloji Topluluğu 1889`da yaptığı keşif gezilerinde beş yeni yazıt daha bulmuşlardı. Lagus`un öğrencisi doğu bilimci, tefsir ve İbranice uzmanı Reinhold Tötterman Yenisey Yazıtlarını Sami dilleri yardımıyla alfabeyi çözümlemeye çalışmıştır. Türkoloji için önemli sayılabilecek girişim ise Otto Donner`in *Wörterverzeichnis zu den inscriptions de l'Iénisseï: nach den im Jahre 1889* yani "Yenisey Yazıtları Sözlüğü; 1889 Tarihli Belgeye Göre" adlı (Bkz: Ek 2) eseridir. Finlandiyalı Otto Donner bu eserini de Almanca kaleme almış olup 69 sayfadır. Bu sözlüğün önsözünde mezar taşlarının kötü durumda olmasından dolayı yazıların transkripsiyonunda zorlandığını ve hataların olabileceğini belirtir (Donner ve Räsänen, 1892, s.3).

Otto Donner`in bir diğer eseri ise *Sur l'origine de l'alphabet Turc du nord de l'Asie* yani "Kuzey Asya'daki Türk Alfabesinin Kökeni Üzerine" adlı 71 sayfalık yazısıdır (Bkz. Ek 3). Bu eser Fransızca yazılmış olup 1896`da yani Yenisey Yazıtları Sözlüğü`nden dört yıl sonra yayımlanmıştır. Bu eserde Otto Donner bu alfabenin Küçük Asya yani Anadolu`dan Likyalıların ve Karyalıların yani Yunan yazı sistemiyle benzerliklerin olduğunu iddia ettiğini öne sürmüştür (Donner, 1896, s.3). Gelgelelim iddiasında ısrarcı olmaz ve bu görüşün kabul edilmediğini de belirtir. Eserinde dil bilimci, Türkolog V. Thomson, Doğu bilimci, Alman Türkolog W. Radloff, 781`de Şian`da dikilmiş hem Süryanice hem de Çince metinlerin yer aldığı anıtla ilgili yazı kaleme alan G. Pauthier, Altay teorisi üzerinde önemli etkisi olan dil bilimci Castrén, köken bilimci, Doğu Asya çalışmalarıyla bilinen J. Klaproth, Ural-Altay dil grubunun sınıflandırmasını yapan W. Scott, Hunların Sasani Pers krallarıyla ilişkilerini anlatan Edme Drouin, Moğol tarihini yazan Henry Hoyle Howorth, "Alfabeler" kitabının yazarı, filozof Isaac Taylor, karşılaştırmalı filolojide uzmanlaşmış, Fransız doğu bilimci, yazının başlangıcıyla ilgili eseri olan Albert Terrien de Lacouperie, Sinolog, *Die chinesische Inschrift auf dem uigurischen Denkmal in Kara Balgassun* yani "Karabalgasun'daki Uygur Anıtı Üzerindeki Çince Yazıt" adlı eserin yazarı Gustaaf Schlegel, Hindistan`daki madeni paraları incelemiş olan İngiliz arkeolog Alexander Cunningham, yine Hint dillerinde uzman Brahmi alfabesi üzerine kitabi olan Georg Bühler, nümismatik alanında uzman Percy Gardner gibi uzman görüşlere yer vererek Türk alfabesinin kökeni üzerine eserini tamamlamıştır (Donner, 1896). Otto Donner alfabenin kökenine yönelirken tek taraflı bakmak yerine çok görüşlü, karşılaştırmalı bir yöntem izlemiştir. Nihayetinde her şey Fincenin kökenini bulmak fikriyle doğmuştu. Bu fikir Türkolojinin zenginleşmesine vesile olmuştur.

1909`da vefat eden Otto Donner aynı zamanda 1889`da ilk kez Helsinki`de Altayistik dersini veren ilk kişidir (Karttunen, 2011, s.321).

4.5.4.1. Otto Donner`in eserleri

- *Kalevipoeg jumalaistarulliselta ja historialliselta kannalta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1866
- *Vertaileva sanakirja suomalais-ugrilaisten kielten alalla = Vergleichendes Wörterbuch der finnish-ugrischen Sprachen. 1*. Frenckell ja pojan kirjakauppa, 1874
- *Vertaileva sanakirja suomalais-ugrilaisten kielten alalla = Vergleichendes Wörterbuch der finnish-ugrischen Sprachen. 2*. Frenckell ja pojan kirjakauppa, 1876
- *Vertaileva sanakirja suomalais-ugrilaisten kielten alalla = Vergleichendes Wörterbuch der finnish-ugrischen Sprachen. 3*. G. W. Edlund, 1888
- *Suomen ja Venäjän välisistä kauppa- ja tullisuhteista*. WSOY, 1893.
- *Eduskunnan laatimat ehdotukset uusiksi kunnallisasetuksiksi*. Suomalainen Kansa, 1909.

4.5.5. Heikki Paasonen`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1865–1919)

Paasonen'in babası tüccar Anders Paasonen ve annesi Fredrika Matiskainen olup 1865`te Finlandiya'nın en büyük Avrupa'nın da altıncı en büyük gölü olan Saimaa`ya kıyısı olan Mikkeli`de doğdu. 1881'de Mikkeli'nin İsveççe konuşulan bölgesindeki lisede öğrenim gördü ve 1888'de klasik diller ve Fince alanında aldığı derslerle lisanstan mezun oldu (Kulonen, 2001).

İngiliz arkeolog John Abercromby 1887`de Fin-Ugor Topluluğu`na Volga Bölgesi`ndeki Mordvin dili, Marice ve Udmurtça alanında araştırmaların yapılması için para bağışlamıştır, böylelikle Helsinki Üniversitesi`nden mezun olan Heikki Paasonen de bu bursa başvuranlardan biri oldu ve seçildi (Ravila, 1933, s.33-34).

Fin-Ugor Topluluğu`nun kendisini Mordovya dili üzerinde saha çalışmaları yapması için bölgeye göndermesiyle bu alandaki çalışmaları başlamış oldu. 1893'te inceleme olarak yayımlanan tezini ilkin Mordvin dili ile Fincenin fonetik kuramı ve etimolojisi ile karşılaştırmalı bir plan oluşturmakken 1898-1902 yılları arasında Mordovya halkının arasına yaptığı gezilerle daha fazla materyal toplayarak Fin-Ugor alanının tamamını kapsayacak bir çalışmaya dönüştü (Paasonen, 1903, V). Bu süreçte Çuvaşları ve Tatarları da ziyaret etti (Aalto, 1971, s.110). Volga Tatarlarının bir alt kolu olan Mişer Tatarlarının lehçelerini inceledi. Sibirya`da Udmurtça eğitim aldı. Kazan`da da bir yıldan fazla kalan Paasonen, dilsel, folklorik ve etnolojik verileri toplayıp koleksiyon haline getirdi. 1899-1900 yılları arasında Isakly`da kalıp Tatarca ve Çuvaşça öğrendi. 1901`de *Tatarische Lieder* yani "Tatarca Türküler" Fin-Ugor Topluluğu`nun dergisinde yayımlandı. *Matkakertomus ostjakkien maalta* yani "Ostyak Diyarı Seyahatnamesi" de aynı derginin aynı sayısında yayımlandı (Paasonen, 1901a, 1901b). Seyahatleri ile ilgili bir diğer eseri de 1890`de yayımlanan *Matkakertomus mordvalaisten maalta* yani "Mordvinler Diyarı Seyahatnamesi"dir.

Seyahati sırasında derlediği şiirler ilk başta iki cilt olarak 1891`de ve 1894`te *Proben der mordwinischen Volkslitteratur* yani "Mordvin Dilinde Halk Edebiyatı Örnekleri" adıyla yayımlandı (Paasonen, 1894). Paasonen`in derlediklerini dil bilimci ve akademisyen Paavo Ravila, Kaino Heikkilä, Martti Kahla editörlüğünde düzenlenerek daha sonraki yıllarda basıldı (Kulonen, 2001).

Paasonen, makalelerinin, seyahatnamelerinin yani sıra bir yandan da *Mordvinische Lautlehre* yani "Mordvin Dilinin Fonolojisi" adlı doktora tezini tamamladı. Almanca yazdığı doktora tezinin ilk bölümünde sesleri ve onların transkripsiyonunu ele almıştır. Bölüm A`da konsonantları, Bölüm B`de vokaller konusu bulunmaktadır. Birinci bölümün sonunda ise Mordvin diline ait olan Erzyan şivesini ele almaktadır. Tezin ikinci bölümünde ses bilgisi tarihinden bahsetmektedir. Bu tezinde sözcükleri ele alırken Rusça ve Türkçe alıntı sözcüklerin Mordvin dili gramerine nasıl uyarlandığını da göstermektedir. Mordvin dilinde *k* ile biten sözcük kökleri olmadığı için bu sözcüklerin Rusça ya da Türkçe olabileceğini öne sürer ve *jarmak, anok* gibi sözcükleri örnek olarak verir (Paasonen, 1903, s.15).

Yine /z/ değişiminden bahsederken Tatarcadan *baldız* sözcüğünün Mordvin diline *paldus* olarak geçtiğinden bahseder (Paasonen, 1903, s.14). Yine Kazan-Tatar dilinde *sabin*

sözcüğünün b-p değişimiyle geçtiğini *sapə́ń* olduğunu Türkçe örneklerle kanıtlar (Paasonen, 1903, s.17). Tezinde 16 yerde Türkçeden Kazan Tatarcasından örneklerle ses değişimini açıklar. Üçüncü bölümde Mordvin dilinin şivelerinin tarihinden bahseder. Türkçeden verdiği örneklerde savını Radloff`un kaynaklarıyla destekleyen Heikki Paasonen 1893`te savunduğu tezi 1903`te Fin-Ugor Topluluğu tarafından basıldı (Paasonen, 1903).

Paasonen etimolojiyle ilgili *Kielellisiä lisiä suomalaisten sivistyshistoriaan* yani "Fin Medeniyeti Tarihine Dilsel Eklemeler" adlı araştırmasını 1897`de ve yine 1897`de *Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen* yani "Mordovin Dilindeki Türkçe Sözcükler" makalesini yayımlandı. Bu eseri 68 sayfa olup eserin girişinde Doğu Fincesinin Türkçenin etkisi altında kaldığı, bunun da bilhassa söz dizimi, dil bilgisi ve söz dağarcığıyla olduğunu özellikle de Macarcada, Mari Dili`nde ve Udmurtçada görüldüğünü Macar bilimciler tarafından araştırıldığını öne sürer (Paasonen, 1897, s.4). Bu eserin ilk kısmı Çuvaşçadan alınan sözcükler, ikinci kısımda Tatarcadan alınan sözcükler, üçüncü bölümdeyse kökeni tespit edilemeyen Türkçe sözcükler üzerinedir. Sözlük kısmı da olan bu eser Almanca yazılmıştır ve etimolojik açıdan incelenirken sesbilgisi üzerinden değerlendirmelerde bulunmuştur. *Über die türkischen lehnwörter im ostjakischen* yani "Hantıcadaki Türkçe Sözcükler" ise 1902`de yayımlandı. Almanca yazdığı bu makalesinde yine Hantıcadaki alıntı Türkçe sözcüklerin tespitini yapıp konsonant ve vokal değişimlerini ele almıştır (Paasonen, 1902, s.81-137). Paasonen bu eserinde Macar Türkolog Gombocz`ten ve yine Fin-Ugor ile Ural-Altay dil aileleri üzerinde çalışmaları olan Munkácsi`den farklı bir bakış açısıyla yaklaşımlarını öne sürmektedir. Paasonen`e göre Udmurtçadaki Türkçe unsurlar Gombocz`un ve Munkácsi`nin görüsünün aksine daha geç dönemdedir (Korhonen, 1986, s.150).

Volga Bölgesi`ndeki araştırmaları nihayetinde Paasonen 1902`de Tatar lehçesi çalışmalarını *Zur tatarischen dialekten kunde* adıyla yayımladı (Karttunen, 2011, s.323). Heikki Paasonen birçok makalesinde Fin-Ugor dillerindeki Türkçe alıntı sözcüklere işaret etti. Bunun için de salt Fince bilmek değil Fincenin lehçelerine, Türkçeye, Türkçenin lehçelerine de hâkim olmak gerekiyordu. Paasonen bu anlamda Ramstedt ile birçok öğrenci yetiştirdi. Öğrencilerinden Arvo Sotavalta, Kai Donner gibi isimler de Türkolojiye dolaylı ve doğrudan katkı sağlamıştır.

Die sogenannten Karataj-Mordwinen oder Karatajen adlı yazısı da 1903`te yayımlanmış olup Almanca yazılmıştır. Bu yazısında da Heikki Paasonen dil bilimsel kanıtları temel alarak Karatayların Tatarlaştırılmış ve Hristiyanlaştırılmış Mordvinler olduğunu ileri sürer (Korhonen, 1986, s.150).

Paasonen`in *Csuvas szójegyzék* yani Çuvaşça Sözlük`ü 1908`de *Nyelvtudományi Közlemények* adlı Macarca dergide yayımlanmış olup 1950`de Türk Dil Kurumu tarafından Türkçeye "Çuvaş Sözlüğü" adıyla çevrilip basılmıştır. Heikki Paasonen Fin-Ugor Topluluğu`nun dergisindeki çeviri yazı sistemini kullanmıştır. Transkripsiyon yaparken bu yazı sisteminde hem Yunan hem de Latin alfabesindeki işaretler kullanılmaktadır ancak günün sonunda alfabe Latin alfabesi temellerindedir. Bu nedenle bu sözlükte de bu yazı karakterleri bulunmaktadır. Madde başlarında Türkçedeki alfabetik sıralamayla eşleşmediği için bu durum sözlüğün kullanımını kısmen zorlaştırmaktadır zira Çuvaş alfabesi kiril işaretlerinden oluşmaktadır. Bu Fin-Ugor alfabesiyle ilgili olarak 1901`de E. N. Setälä *Finnisch-Ugrische Forschungen* dergisinde Fin-Ugor dillerinin transkripsiyonu hakkında bir makale kaleme almıştır ve Fin-Ugor araştırmaları için kullanılacak alfabeyi sunmuştur (Setälä, 1901a, ss.15-52, 41-42).

Paasonen`in bu sözlüğünde Macarca ve Almanca açıklamalar bulunmaktadır, gelgelelim Türkiye Türkçesine çevrilirken bu açıklamalardan bazıları dahil edilmemiş, sonradan yapılan düzenlemeler dikkate alınmamış ve madde başlarının sırası değiştirilmiştir (Paasonen, 1908; Paasonen, 1950).

Karşılaştırmalı çalışmalarıyla, çok dilliliğiyle hem Fince için hem de Türkçe için dört başı mamur eserler veren Heikki Paasonen bütün bu araştırmalarını yaparken Helsinki Üniversitesi`nde 1893-1904 yıllarında doçentlik, 1904`ten sonra da profesörlük görevini sürdürmüş, 1905`te Macar Bilimler Akademisi üyesi, 1912`de Macar Dil Bilim Derneği onursal üyesi, 1908`de Finlandiya Bilimler Akademisi üyesi, 1909`da Finlandiya Bilim Derneği üyesi olmuş olup 1919`da Helsinki`de vefat etmiştir.

4.5.5.1. Heikki Paasonen`in Eserleri

- *Matkakertomus mordvalaisten maalta*, SUSA XVII, 3. Helsinki 1890
- *Die Türkischen Lehnwörter im Mordwinischen*. Helsingfors, 1897

- *Mordvinische Lautlehre*. Helsingfors, Druckerei der Finnischen Litteraturgesellschaft, 1903
- *Die finnisch-ugrischen s-laute*. Helsinki, Société finno-ougrienne, 1918
- *Beiträge zur Aufhellung der Frage nach der Urheimat der finnisch-ugrischen Völker*. Turku, Turun Suomalaisen Yliopiston Kustantama, 1923
- *Ostjakisches Wörterbuch, nach den Dialekten an der Konda und am Jugan*. Zusammengestellt, Neu Transkribiert Und Herausgegeben von Kai Donner, Helsingfors, Société finno-ougrienne, 1926
- *Mordvalaiset, Suomen suku II*. Helsinki 1928.
- Heikki Paasonen; M E Evsev′ev; *Mordwinische Volksdichtung*. Helsinki, Suomalais-ugrilainen Seura, 1938-1981.
- Heikki Paasonen. *H. Paasonens Ost-Tscheremissisches Wörterbuch*. Helsinki, Suomalais-ugrilainen Seura, 1948.
- Heikki Paasonen. Eino Karahka; Martti Räsänen. *Gebräuche und Volksdichtung der Tschuwassen*. Helsinki, Suomalais-ugrilainen Seura, 1949.
- Heikki Paasonen. *Çuvaş sözlüğü*. Türk Dil Kurumu, İbrahim Horoz Basımevi, Istanbul, 1950.
- *Mordwinische Chrestomathie mit Glossar und grammatikalischem Abriss*. Helsinki, Suomalais-ugrilainen Seura, 1953.
- Heikki Paasonen. Eino Karahka. *Mischärtatarische Volksdichtung*. Helsinki, Suomalais-ugrilainen Seura, 1953.
- Heikki Paasonen; T Janurik. *Tschuwaschisches Wörterverzeichnis*. Szeged: Universitas Szegediensis de Attila József Nominata, 1974.
- Heikki Paasonen; Kaino Heikkilä; Paavo Ravila; Martti Kahla. *Mordwinische Volksdichtung Bd. 5*. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura 1977.
- *Mordwinische Volksdichtung. Gesammelt von Ignatij Zorin, Durchgesehen u. transkribiert von Heikki Paasonen, übers. von Kaino Heikkilä u. Paavo Ravila, Herausgeg von Martti Kahla. V. Band*. SUST 161. Helsinki 1977, Suomalais-Ugrilainen Seura.

- *Mordwinische Volksdichtung. Gesammelt on Ignatij Zorin, Durchgesehen u. transkribiert von Heikki Paasonen, übers. von Kaino Heikkilä u. Paavo Ravila, Herausgeg von Martti Kahla. VI. Band*. SUST 162. Helsinki 1977, Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Heikki Paasonen. Edith Vértes. *H. Paasonens südostjakische Textsammlungen*. Helsinki, Suomalais-ugrilainen Seura, 1980.
- Heikki Paasonen; Kaino Heikkilä; Hans-Hermann Bartens; A P Feoktistov; G I Ermushkin; Martti Kahla. *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch*. Helsinki, Suomalais-ugrilainen seura, 1990-1996.
- Heikki Paasonen; Edith Vértes. *H. Paasonens surgutostjakische Textsammlungen am Jugan*. Helsinki, Suomalais-Ugrilainen Seura, 2001.

4.5.6. Gustaf John Ramstedt`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1873-1950)

1917-1941 yılları arasında Altay dilleri araştırmaları alanında görev alan Ramstedt 1873`te Finlandiya`da Tammisaari`de dünyaya geldi. Birçok Fin gibi Finlandiya'nın çok dilli ortamında büyürken İngilizcesini, Rusçasını, İsveççesini geliştirmiştir. Ailede Fince konuşmuş okulda İsveççe eğitim almış üniversite için de Latinceye ve Yunancaya meyletmiş, din adamı olma hayaliyle de İbranice ögrenmiştir. Ayrıca Finlandiyalı, Turku doğumlu, Hint-Avrupa dil bilimi profesörü Julio Reuter`den Sanskritçe öğrenmiştir. Fin-Ugor Topluluğu`nun kurucularından Prof. Otto Donner`den aldığı aylık burs ile Fin-Ugor dilleri üzerinde yoğunlaşmıştır (Halén, 2018).

Ramstedt aynı zamanda Fin dil bilimci, folklorist ve politikacı olan Emil Nestor Setälä`nin de öğrencisiydi. Setälä ve Fin-Ugor Topluluğu tarafından düzenlenen bilimsel ilk geziyi üniversiteden aldığı bursla Ramstedt Çeremiş'e yaptı. Çeremiş`te yazdıklarını Kazan`da derleyen Ramstedt Çeremişçe diliyle ilgili çalışmalarını *Bergtscheremissische Sprachstudien* adıyla 1902`de yayımladı. Kazan`da aynı zamanda Hakasların Sagay boyundan olan Türk lehçeleri profesörü Katanov`u tanıdı (Ramstedt, 1944, s.20).

Ramstedt ilk seyahatinde Sibirya`ya gitti (Ramstedt, 2021, s.8). İkinci seyahati ise 1898`de Mogolistan`aydı. Urga`da Moğolca yazı dilini bilen ve edebiyattan anlayan birini öğretmen olarak tuttu ve dili ögrenmeye çalıştı. *Das Schriftmonglische und die*

Urgamundart phonetisch verglichen yani "Edebi Moğolca ile Urga Ağzının Fonetik Açıdan Mukayesesi" adlı makalesini kaleme aldı. Urga şimdiki adıyla Ulan Batur`dur. II. seyahatinin sonucunda ceketinin cebinde gezdirdiği, içinde Moğol atasözlerinin ve diğer notlarının olduğu defterle ve hafıza gücüyle doktora tezini yazdı ve 1902`de basıldı (Ramstedt, 1944, s.107).

Üçüncü seyahati Kalmukların olduğu topraklaraydı. Bu seyahati sırasında Nogay dilinin diğer Türk lehçeleriyle bağlantısı olduğuna dair fikirler edindi. Nogay Tatarlarını gözlemledikten sonra Kumukların dilini inceledi (Halén, 2018).

Dördüncü seyahati Moğol lehçelerini daha geniş kapsamlı incelemeye yönelikti. Bu seyahatinde eski Moğolcanın kolu olan Moghol dilini keşfetti. Mogholların kullandığı yaklaşık 2000 farklı cümleyi ve neredeyse 700 sözcüğü not etti (Halén, 2018).

Beşinci seyahati 1905`te Doğu Türkistan'a, altıncı seyahati ise 1909`da Moğolistan`aydı. Genellikle yalnız seyahat eden Ramstedt altıncı yolculuğuna Fin arkeolog, kâşif, etnograf Sakari Pälsi ile çıktı (Ramstedt, 1944, s.171).

Bu seyahatte Vezir Tonyukuk`un mezarını gördü. Bu nedenle altıncı seyahatinde Tonyukuk`un kim olduğundan bahsetmektedir (1944, ss.177-178). Gördükleri karşısında gözleri kamaşan Ramstedt yol arkadaşı Pälsi ile yazıtların fotoğrafını çektiler ve arkeolojik işlemlerle kopyaladılar. Daha sonra 1900`de keşfettiği Maniheizm inancına ait söz varlığını barındıran Suci Yazıtı`nı yeniden fotoğrafladılar (1944, s. 177).

1909`daki altıncı seyahatinde Ramstedt arkadaşı Pälsi ile Şine Usu Yazıtı`nı buldular. Granit sütunlardan oluşan yazıtlarda 6000 harf mevcuttur. Taşın Uygur Hanedanı kurucusu ve aynı zamanda ilk hükümdarı adına dikildiği belirtilmektedir (Ramstedt, 1944, s.231).

Ramstedt`in yedinci seyahati yine 1912`de Moğolistan'aydı (1944, s. 195). Bu gezisinde de eski harap şehirlerdeki anıtların izini sürmeye çalıştı. St. Petersburg`taki üniversitede akademisyen olan folklorist ve Moğol dili uzmanı Zhamtsarano`nun editörlüğünü üstlendiği Urga`da yani Ulan Batur'da yayımlanan gazetede Ramstedt Uygurlarla ilgili makale kaleme aldı (Halén, 2018).

Ramstedt`in doktora tez danışmanı E. N. Setälä`dir ve Ramstedt`in öğrencileri ise Pentti Aalto ve Aulis J. Joki`dir. Ramstedt de ilerleyen yıllarda Pentti Aalto`ya doktora tez danışmanlığı yapmıştır.

Gustaf John Ramstedt'in Türkçe veya Türk lehçeleri ile ilgili eserleri genel olarak Türk lehçelerinin sınıflandırılması, dil bilgisi, fonetik ve leksikoloji üzerinedir. Ramstedt'in en bilinen eserleri *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft* (Altayistik Dil Bilimine Giriş). Bu çok ciltlik eser, Altay dilleri üzerine geniş bir giriş sunmaktadır ve Türk lehçeleri de dahil olmak üzere çeşitli Altay dilleri üzerine detaylı bilgiler içermektedir. Ramstedt'in dil bilim alanındaki kapsamlı bilgisini ve araştırmalarını yansıtan bu eser, dil bilimciler için değerli bir kaynaktır. "Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja" (Fin-Ugor Topluluğu Yıllığı) adlı yayında Ramstedt Fin-Ugor dilleri ve Türk lehçeleri arasındaki ilişkiler üzerine çeşitli makaleler yazmıştır (Halén, 2018). *Etimologiya imeni 'oyrat' (*1909) adlı yazısında Oğuz ile Oyrat sözcüğünü ilişkilendirmiştir (Ramstedt, 1909).

Bu makaleler, dillerin karşılaştırmalı analizi üzerine önemli katkılarda bulunmaktadır. Ramstedt'in çalışmaları, özellikle Altay dilleri teorisi ve bu dil ailesine dahil dillerin araştırılması üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmalar, dillerin tarihi, karşılaştırmalı dil bilimi ve etnolojisi üzerine önemli bilgiler sunmaktadır ve Ramstedt, bu alanlarda öncü olarak kabul edilmektedir. Ramstedt, aynı zamanda, saha çalışmaları yaparak Moğolistan ve Orta Asya'daki Türk toplulukları arasında zaman geçirmiş ve bu dillerin konuşulduğu ortamlarda doğrudan araştırmalar yapmıştır.

4.5.6.1. Gustaf John Ramstedt eserleri

- Bergischeremissische Sprachstudiert. *Mémoires de ta Société Finno-Ougrienne 17*, 12, (1902)
- Das Schriftmongolische und die Urgamundart phone tisch verglichen. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 21*, 2, (1903)
- Über die Konjugation des Khalkha-mongolischen, *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 19*, 15, (1903)
- Über mongolische Pronomina, *Journal de la Société Finno-Ougrienne 23*, 3 (1904).
- Mogholica: Beiträge zur kenntnis der Moghol-Sprache in Afganistan. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 23*,4 (1905).

- Über die zahlwörter der altaischen sprachen. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 24*, 1 (1907)
- Über den ursprung der sog. Jenisej-ostjaken. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 24*, 2 (1907)
- Etymologisches [Finnisch talkkuna = Russisch tolokno = Mongolisch t'alxy = Afghanisch talxān), *Finnisch-ugrische Forschungen 7*, (1909)
- Kalmückische Sprachproben. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 27*, 1 (1909)
- *Mongolische Priefe aus Idiqut-Schähri bei Turfan.* Mit einer Einleitung von A. Von Le Coq, vorgelegt von F.W.K. Müller. Berlin: Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften, 1909
- Etimologiya imeni Oyrat, *Zapiski Imp. Russkago Geografiçeskago Obşçestva po otdeleniyu etnografii 34*, (1909):547-558
- K voprosu o Kaytakax, *Etnografiçeskoye Obozreniye 88-89*, (1911), s.239-240
- Ein Fragment mongolischer quadratschrift. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 27*, 3 (1912)
- Zu den samojedisch-altaischen Berührungen. *Finnisch-ugrische Forschungen 12*, (1912), s. 156-157
- *Zur Geschichte des labialen Spiranten im Mongolischen*, Festschrift Wilhelm Thomsen, Leipzig, (1912), s. 182- 187
- Zur verbstammbildungslehre der mongolisch-türkischen Sprachen. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 28*, 3 (1912)
- As n hang a mongolban és a törökben. *Nyelvtudomany Közlemenyek 42*, (1913), s. 229-238
- Egy állitlagos török-mongol hangtörvény. *Nyelvtudomanyı Közlemenyek 42*, (1913), s. 69-74
- Zwei uigurische runeninschriften in der Nord-Mongo- lei. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 30*, 3 (1913).
- Ein anlautender stimmloser labial in der mongolisch- türkischen ursprache. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 32*, 2 (1916)
- Suomalais-ugrilaisen komparatiivin syntyperä [Der Ursprung des finnisch-ugrischen Komparativs], *Virittäjä 21*, (1917), s. 37-39

- Kalmückische Sprachproben, I. Kalmückische Märc- hen. II. *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 27*, 2 (1919), s. 155-237.
- Zur frage nach der stellung tles tschuwassischen. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 38*, 1 (1922).
- A comparison of the Altaic languages with Japanese. *Transactions of the Asiatic Society of Japan, Second series 1*, (1924), s. 41-54.
- "Die verneinung in den altaischen sprachen", Eine semasiologische studie, Kieli- ja kansatièteellisiä tutkielmia. Juhla- kirja professori E. N. Setältän 60-vuotispäiväksi = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 52, (1924), s. 196-215.
- "Remarks on the Korean language", Juhlakirja Yrjö Wichmannin kuusikymmenvuotispäiväksi = Mémoires de la Soci- été Finno-Ougrienne 58, (1928), s. 441-463.
- "A comment [on the origin of the Japanese people]", M. Tokieda, An observation on the origin of the Japanese people, Tokyo, (1929), s. 12-16. [Dieser Artikel wurde zuerst in der Zeitung "Japan advertiser" am 16 Okt. 1929 ged- ruckt.]
- Altai-gozoku to shite no Manshû-go. [Das zum altaischen Sprachstamm gehörende Mandschurische.], Rômaji, (1932), s. 104-107.
- Die Palatalisation in den altaischen Sprachen", Mélanges de philologie offerts à M. J. J. Mikkola = Annales Acade- miae scientiarum Fennicae, Ser. B: 27, (1932), s. 239-251.
- "The nominal postpositions in Korean", Liber semisa- ecularis Societatis Fenno-Ugricae = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 67, (1933), s. 459-464.
- Besprechungen: M. Suzue & K. Shimonaga, Mō-ko Daiji-ten, I-III, Tokyo 1933. Journal de la Société Finno-Ougrienne 47, 5, (1934), s. 1-5.
- de Smedt & A. Mostaert, Dictionnaire Monguor-Français, Peiping 1933. Journal de la Société Finno-Ougrienne 47, 5, s. 1-5.
- Kalmückisches wörterbuch, Lexica Societatis Fenno-ugri- cae 3, 30 (1935).
- "Über die Entstehung der Verbalflexion mit Personalendung", SBFAW 1933, (1935), s. 144-148.
- Besprechung: Tsutomu Chiba, A study of accent, Tokyo 1935, NM 37, (1936), s. 244-246.
- Koreanisch kęs "ding, stück", Journal de la Société Finno- Ougrienne 48, 4 (1937).

- Otto Donner et l'étude linguistique de l'Asie centrale, Jo- urnal de la Société Finno-Ougrienne 49, 1, (1937), s. 23-29.
- "Über den Ursprung der türkischen Spraclte", SBFAW 1935, (1937), s. 81-91.
- A Korean grammar, Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 82, IV, (1939).
- Four Uigurian documents, C, G. Mannerheim, Across Asia from West to East in 1906-1908, II: 6 = Société Finno- ougrienne, Travaux éthnographiques 8, (1940).
- A fragment of Mongolian "quadratic script", Wie oben, II: 7 (1940). [Dieser Aufsatz ist ursprünglich schon im Jahre 1912 erschienen.]
- "Zur Geschichte der japanischen Sprache", SBFAW 1942, (1944), s. 138-144.
- Seitsemän retkeä itään, Werner Söderström Osakeyhtiö, Porvoo-Helsinki 1944.
- "Zum türkischen Konditional", Festgabe für J. J. Mikkola = FUF 29, (1946), ss. 120-126.
- "The relation of the Altaic languages to other language groups", Journal de la Société Finno-Ougrienne 53, 1 (1947), s. 16-26.
- Studies in Korean etymology, Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 95, (1949).
- "Finnish Turku, Swedish Torg, Danish and Norwegian Toru, a word from Central Asia [uigurisch torgu]", NM 50, (1949), s. 99-103.
- "Das deverbale Nomen auf -l in den altaischen Sprachen", Commentationes Fenno-ugricae in honorem Y. H. Toivonen = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 98, (1950), s. 255-264.

4.5.7. Kai Donner`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1888 – 1935)

Profesör Otto Donner`in ve annesi Wilhelmine Sofia Charlotta (Minette) Munck`un oğlu olan Kai Donner 1888`de Helsinki`de dünyaya geldi. Torunu da Kristian Donner Helsinki Üniversitesi`nde Zooloji alanında profesör olup geçmiş yıllarda konferans için İstanbul'a da geldi. Kai Donner`in torunu Kristian Donner`in eşi yazar Annika Luther`dir ve 8 çocukları vardır (Gothóni, 2019).

Ev ortamından ileri gelen keşif yolculuklarıyla ilgili konuşmalarla babasının izinden giderek 1906'da İskenderiye Üniversitesi'nde dil bilim ve Doğu çalışmaları, 1908'de Budapeşte Üniversitesi'nde Fin-Ugor dilleri ve 1911'de Cambridge Üniversitesi'nde sosyoloji eğitimi aldı. 1909-1918 yıllarında Helsinki Üniversitesi`nin kütüphanesinde çalıştı. 1924`te Helsinki Üniversitesi`nde Ural dillerinde doçent oldu ve 1934`te ise profesör olarak görev aldı (Gothóni, 2019).

Kai Donner, 1911`de lisansını tamamlar tamamlamaz Matthias Alexander Castrén`in yaptığı çalışmalardan ilham alarak saha çalışması 1913`e kadar sürecek Sibirya`ya ilk keşif gezisine doğru yol aldı. Keşif gezisinin amacı Fin soyunun kökenleriyle ilgili sorulara yanıt vermekti. Saha çalışmasından sonra da yüksek lisans derecesini aldı (Gothóni, 2019). Gezilerinde St. Petersburg üzerinden Tomsk`a sonra Obi`ye gidip Selkup diliyle ilgili derlemeler yaptı ve hatta konuşmaya başladı. Ardından Krasnoyarsk`a yani diğer adıyla Kızılyar`a vardı. Buradaki derlemeleri de Kamassice ile ilgilidir (Karttunen, 2011, 268). Ardından yine Kuzey`e yönelip Ketti`ye oradan da Yenisey`e, ardından da Dudinka`ya yöneldi. Yenisey Samoyedlerle ve Nganasan, yine Yenisey bölgesinde Ketçe ve Tunguzca diliyle ilgili derlemeler yaptı. Köktürk Kağanlığı`nda Kögmen adıyla geçen ve günümüzde Sayan olarak isimlendirilen dağa yöneldi. Birinci Dünya Savaşı`nın başlamasına ramak kala Sayan`da Kamassice ile ilgili oldukça kıymetli derlemeler yaptı. Klaus Karttunen`in verdiği bilgiye göre Kamassiceyi anadili olarak konuşan son kişi de maalesef 1989`da vefat etti (Karttunen, 2011, s.269).

Selkup ve Kamassi olmak üzere iki Samoyed dilinden ve Paleosibirya Girit dilinden büyük bir arzuyla malzemeleri derledi. Dört başı mamur bir şekilde hazırladığı ilaç çantası, 1912 yazında bölgede ateşli bir hastalığa yakalandığında hayatını kurtardı. Elli santigrat derecenin altına düşen keskin soğuklardan dolayı yeri geldi artıkları yedi. Bu gezilerinde yeri geldi buzların erimesini bekledi yeri geldi hastalığının geçmesini umut etti. Gelgelelim uzun süren keşif gezileri Castren`de olduğu gibi onun ömrünü de azalttı. Henüz 46`sındayken bilim yolunda vefat etti (Gothóni, 2019).

Donner not alma hususunda muhteris olsa da el yazısını okumak bir hayli zordu. Bu sebeple bazı notları yayımlanamadı. Aulis J. Joki Kamassice ile ilgili notlarını 1944'te, 1955-1958 yıllarında ise eskiden bilinen adıyla Yenisey Ostyakçası yani Ketçe`yi yayımladı (Donner, 1944, 1958).

Doktora tezini *Über die anlautenden labialen Spiranten und Verschlusslaute im Samojedischen und Uralischen* yani "Samoyedce ve Uralcadaki Dudak ve Patlamalı Ünsüz Sesi Üzerine" adlı eseri 1920`de yayımlanmış olup Almanca yazılmıştır ve 194 sayfadır. Ele aldığı konuda Rusçayla bağlantılar kurarken Türkçeye de karşılaştırmalı yer vermiştir (Donner, 1920).

Kai Donner, hocası Heikki Paasonen`in *Ostjakisches Wörterbuch nach den Dialekten an der Konda und am Jugan'ın* adlı eserin editörlüğünü yapıp yayımlanması kayda değer, kıymetli olmasıyla birlikte bu eseri yayımlamak için çok emek ve zaman verdi ve kendi eserlerini yayımlayamadı (Karttunen, 2011, s.269).

Ural dillerini ele aldığı diğer eserleri *Beiträge zur frage nach dem ursprung der Jenissei-ostjaken* yani "Yenisey-Hantıca Kökeniyle İlgili Sorunlara Katkılar" 1916`da; *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken* yani "Samoyedler ve Türkler Arasındaki En Eski Temaslar" 1924`te (Bkz, Ek 5); *Über die Jenissei-ostjaken und ihre sprache* yani "Yenisey Ostyaklar ve Dilleri Hakkında" 1930`da; *Ethnological notes about the Yenisey-Ostyak (in the Turukhansk region)* yani "Yenisey-Ostyaklar Hakkında Etnolojik Notlar (Turuhansk Bölgesindeki)" 1933`de; A. J. Joki tarafından düzenlenip yayımlanan *Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik* yani "Dil Örneklerini ve Dil Bilgisinin Temel Özelliklerini İçeren Kamassice Sözlük" 1944`te; *Sölkupisches Wörterbuch aus Aufzeichnungen von Kai Donner, U.T. Sirelius und Jarmo Alatalo.* Yani "Kai Donner, U.T. Sirelius ve Jarmo Alatalo'nun Notlarından Selkupça Sözlük" 2004`te yayımladı. Bu eserlerin büyük çoğunluğu Almanca kaleme alınmıştır.

Siperian samojedien keskuudessa vuosina 1911-1913 ja 1914 yani "Sibirya`daki Samoyedler Arasında" adlı fotoğraflı (Bkz: Ek 4) eserinde şöyle der (Donner, 1915):

> Bu yolculuğun en güzel anıları, sık ormanlığın alacakaranlığında böyle bir pagan ibadetine katılabildiğim o harika akşamlardır. Nehre bakan bir burnun üzerinde birkaç erkek oturuyorduk. Akşam sessiz sakin, kamp ateşi neredeyse sönmüştü ve sık ormanın kadim sedir ağaçlarının gövdeleri yıldızlarla parlayan göğe karşı büyük ve güçlü gölgeler halinde yükseliyordu. Kar yeri hafifçe örtmüş ve tüm doğa vahşi doğanın uykusuyla uyuyor gibiydi. Adamlar ölmüş lordların eski hikâyelerini uzun uzun anlatmış, cadı hem göğü hem de yeraltı dünyasının ruhlarıyla konuşmuştu. İçimde kalan tüm kültürlü insanı bir kenara bırakmış, Hıristiyanlığı ya da diğer öğretileri düşünmemiştim, aksine, çocuksu bir hayranlıkla gördüklerime ve duyduklarıma kendimi tamamen kaptırmıştım. Birden kendimi çocuk gibi hissettim ve çocukluğumda olduğu gibi, tüm nesnelerin açıklanamaz bir şekilde dünyayı yöneten ve insanların kaderlerini belirleyen ruh, su ve havadan oluşan gizemli ve görünmez varlıklar tarafından doldurulduğunu hayal ettim. Vahşi doğanın bakirliği ve berdevam sessizliği içinde, mutlak inancın tüm muhteşem gizeminin ve dini açıklanamazlığının tutsağı oldum.

Kai Donner görüldüğü gibi saha çalışmalarında notlar alırken sadece söz varlığına değil hissettiklerine de yer verir (Gothóni, 2019). Bu eser 264 sayfa olup İngilizce, Almanca, Fince ve İsveççe olarak da yayımlanmıştır. Eserin orijinal dili İsveççedir. Seyahatlerinden notlarını içeren bir diğer kitabı da *Siperia: elämä ja entisyys* yani "Sibirya: Hayat ve Mazi" 1933`te yayımlandı.

Sibirya'da saha çalışması imkânsız hale gelince Kai Donner kendini Finlandiya`daki bağımsızlık fikrine verdi. 1916'da çeşitli siyasi partilerin ve grupların temsilcilerinden meydana gelen ve Finlandiya'nın bağımsız olması için çabalayan Aktif Komite'nin (AK) sekreteri olarak görev yaptı ve 1916-1917 yıllarında bu çalışmalarından dolayı Stockholm'e sürgüne gönderildi. Oradayken de Elmo Kaila ile yazışmaları anlaşılmaz olsun diye Kamassice olarak yazdı (Gothóni, 2019). 1920'den 1922'ye kadar aktivist dergilerden olan *Suunta'*nın genel yayın yönetmenliğini yaptı (Finlandiya, Milli Kütüphane).

Bağımsızlık aktivisti Donner, daha sonra kahraman ve bağımsızlık fikirleriyle olarak çok sevdiği Finlandiya'nın cumhurbaşkanlarından Gustaf Mannerheim hakkında *Sotamarsalkka, freiaherra Mannerheim* adlı eseri 1934`te İsveççe olarak yayımladı (Gothóni, 2019).

4.5.7.1. Kai Donner`in eserleri

- Luettelo Pohjois-Pohjanmaata ja Suomen Lappia käsittelevästä kirjallisuudesta. Helsinki 1910
- Luettelo Pohjanmaata ja Suomen Lappia sekä pohjalaisia henkilöitä ja sukuja käsittelevästä kirjallisuudesta – Bibliographia Ostrobotniensis: förteckning över litteratur behandlande Österbotten och Finska Lappmarken samt österbottniska personer och släkter. Helsinki 1912
- Salmin murteen kvantiteettisuhteista. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1912
- Bland samojeder i Sibirien åren 1911–1913, 1914. Söderström, Helsingfors 1915, suomeksi nimellä Siperian samojedien keskuudessa vuosina 1911–1913 ja 1914. Otava 1915, 2. painos 1923, 3. kieliasultaan ajanmukaistettu painos jossa mukana Jörn Donnerin alkulause Sirpaleita isäni kuvasta Otava 1979, 2. painoksen näköispainos Jon Hällström & Salakirjat, Helsinki 2012
- Itsenäisyytemme: aktivistisia puheita ja kirjotuksia. Gummerus 1919
- Sibiriska noveller. Söderström, Helsingfors 1919, suomeksi nimellä Siperialaiskertomuksia. WSOY 1939
- Über die anlautenden labialen Spiranten und Verschlusslaute im Samojedischen und Uralischen, Helsingin yliopiston väitöskirja. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 49. Helsingfors 1920

- Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken: Vortrag. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 40,1. Helsinki 1924
- Heikki Paasonen: H. Paasonens Ostjakisches Wörterbuch: nach den Dialekten an der Konda und am Jugan ; zusammengestellt, neu transskribiert und herausgegeben von Kai Donner. Lexica Societatis Fenno-Ugricae II. Helsingfors 1926
- Suomen kansankielen sanakirjatyö. Helsinki 1926
- Über das alter der ostjakischen und wogulischen renntierzucht. Helsingfors 1927
- Kielimaantieteellisistä tutkimuksista Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1930
- Über die Jenissei-ostjaken und ihre sprache. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 44,2. Helsinki 1930
- Genealogisesta tutkimusmenetelmästä ja sen käyttämisestä murteentutkimuksen palveluksessa, Helsinki 1931
- Släkten Donner. 3, På Gottland. Helsingfors 1931
- Suhteellinen vaalitapa ja enemmistövaalit: Kai Donnerin Lapuan kokouksessa 22 p:nä marraskuuta 1930 pitämä esitelmä. Helsinki 1931
- Samojedische Wörterverzeichnisse; Gesammelt und hrsg. von Kai Donner. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 64. Helsinki 1932
- Ethnological notes about the Yenisey-Ostyak: in the Turukhansk region. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 33. Helsinki 1933
- Lyhyitä puheita, esitelmiä ja kirjoituksia. Tekijä, Helsinki 1933
- Sibirien: folk och forntid. Söderström, Helsingfors 1933, suomeksi nimellä Siperia: elämä ja entisyys. Otava 1933
- Über sprachgeographische untersuchungen und ihre ausführung in Finnland. Helsinki 1933
- Sotamarsalkka vapaaherra Mannerheim. WSOY 1934, 3. painos 1937, 4. näköispainos 1997
- Toimitustöitä
- Suomen vapaussota. I, Valmistelut ja esihistoria; toimittaneet Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1921
- Suomen vapaussota. II, Sodan puhkeaminen ja rintaman muodostuminen; toimittaneet Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1922

- Suomen vapaussota. III, Etelä-Suomen ja Ahvenanmaan tapahtumat; toimittaneet Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1921
- Suomen vapaussota. IV, Aika valkoisten yleisen hyökkäyksen alkuun ; toimittaneet Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1924
- Suomen vapaussota. V, Tampereen hyökkäysliike ; toimittaneet Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio; kirjoittanut W. A. Douglas. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1925
- Suomen vapaussota. VI, Viipurin valloituksen edellinen aika: Länsi-Suomen puhdistaminen; toimittaneet Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1927
- Suomen vapaussota. VII, Saksan joukkojen toiminta Etelä-Suomessa; toimittaneet Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1922
- Suomen vapaussota. VIII, Viimeiset sotatoimet Itä-Suomessa; toimittaneet Kai Donner, Th. Svedlin, Heikki Nurmio. K. J. Gummerus, Jyväskylä 1927

4.5.8. Arvo Martti Oktavianus Räsänen`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1893-1976)

Finlandiya'nın Kuzey Batısı`nda Laponya bölgesindeki Simo şehrinde dünyaya gelen Martti Räsänen, Fin-Ugor alanında uzmanlaşmış Fin dil bilimcilerden biri olup Türk lehçelerine yoğunlaşarak bu alanda uluslararası üne sahip olan bir araştırmacı, uzman ve bu alandaki ilk profesör oldu (Autio, 2006).

Finlandiya'nın Savo ağzının konuşulduğu yerde dünyaya gelen Räsänen, ardından Kuzey Ostrobotniya yerleşip Oulu Lisesi`nde eğitim aldı, bu eğitimini alırken Helsinki`ye taşındıkları için liseye Helsinki`de devam etti (Autio, 2006).

Liseden sonra da Fin-Ugor dilleri ve Slav filolojisi okumaya karar verdi ve bu alanlara ciddiyetle yoğunlaştı. Lisansını yaklaşık üç yılda tamamladı. Räsänen ilk olarak Finlandiya'nın kuzeyinde bir zamanlar Oulu bölgesine ait olup daha sonradan Laponya`ya dahil edilen Peräpohjola'nın ağzıyla ilgilenmeye başladı ve Lars Levi Laestadius'un İncil vaazlarının Fincesi üzerine aydınlatıcı, güçlü etimolojik yönelimleri gün yüzüne çıkartan bir tez kaleme aldı (Autio, 2006).

Räsänen salt Fin dil bilimci değildi, akademisyen hocaları Fin-Ugor alanında Çeremis yani Mari dilindeki araştırmacılardan Yrjö Wichmann, Heikki Paasonen ve G. J.

Ramstedt`ti, Paasonen ve Ramstedt Türk lehçelerinin akademisyenleri olarak da biliniyordu. Lisans mezunu Räsänen`i Mari dilindeki Türkçe alıntı sözcükleri tespit etmesi ve incelemesi konusunda yönlendirdiler (Korhonen, 1986, s.166). Böylelikle Fin-Macar Derneği`nden aldığı hibeyle iki yıllığına 1915`te Kazan Üniversitesi'ne gitti. Siyasi gelgitler, savaş, mücadelelerde etkin rol oynaması doktorasını sekteye uğratsa da nihayet 1920`de Mari dilindeki Çuvaşça alıntı sözcükleri yayımlayarak doktora tezini savundu. Doktora tezini G. J. Ramstedt`in ve Yrjö Wichmann`in danışmanlığında yaptığı *Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen* adlı eser 1920`de yayımlandı (Jyrkänkallio, 1954, s.5). Bu eserde Mari dilindeki Çuvaşça alıntı sözcüklerin tespitine yer verilmişti. Bu eserinde Türkolog Thomson`ın metotlarıyla incelemelerini yapmıştır ve Çuvaşçanın sesbilgisine yoğunlaşmıştır. Bu eser yaklaşık 296 sayfadan meydana gelip Almanca yazılmıştır. Eserin ilk kısmı konsonantların incelenmesiyle başlar ve vokaller ile devam eder (Räsänen, 1920, s.11-108). Yine eserinin kaynaklarını oluşturan isimler Volmari Porkka, Ödön Beke, M. A. Castren, Otto Donner, Franz Miklosich, Heikki Paasonen, G. J. Ramstedt, V. Thomsen`dir.

Bu tezin ardından Räsänen 1923`te Mari dilindeki Tatarca alıntı sözcükleri incelediği *Die tatarischen Lehnwörter in tscheremissischen* eserini yayımladı. Bu kitapta ilk başta amacı sadece Tatarca alıntı sözcükleri listelemek olsa da daha sonradan etimolojik ve ses bilgisi açısından detaylandırmıştır. Ön sözünde ise yer tasarrufu sağlamak amacıyla etimolojik açıklamaları kısa tuttuğunu belirtir. Ana konuların ele alındığı kısımlar 98 sayfa toplam kitap olarak ise yaklaşık 104 sayfa olan bu eserin önsözünde yine Tataristanlı araştırmacı Abdullah Battal`in da ismini anar (Räsänen, 1923, s.5).

Räsänen, Tatarcanın Mari diline olan etkisinin diğer Fin-Ugor dillerine olan etkisinden daha fazla olduğunu bunu iyelik ekinin, sıfat-fiillerin, zarf-fiillerin kullanım şekilleriyle Çuvaşçadan 500 Tatarcadan 650 alıntı sözcüğü tespit eder (Räsänen, 1923, s. 90).

Tespit ettiği sözcükler tarım ve hayvancılık, ev eşyaları, yapı malzemeleri, metaller, mineraller, ulaşım araçları, tekstil, yeme-içme, giyim kuşam, savaş, ticaret gibi alanlarda kullanılan söz dağarcığından meydana gelmektedir. Mariler ile etkileşim halinde olan Bulgarların muhtemelen bir kısmının Müslüman bir kısmının da pagan olduğunu, daha sonra Marilerin ve Çuvaşların Hristiyan olduğunu Tatarların büyük çoğunluğunun da Müslümanlardan meydana geldiğini ileri süren Räsänen düğün ve cenaze gelenekleri, oyunlar gibi konularda da alıntı sözcükleri tespit etmiştir (Räsänen, 1923, s.97-98). Bu

alıntı sözcüklerden dini olanlardan bazıları Arapça kökenli olsa da Arapçadan Tatarcalaşmış sözcüklerden Mari diline geçmiştir.

Doktora çalışmalarını tamamladıktan sonra 1922 ile 1932 yılları arasında Orta Avrupa`ya ve Türkiye'ye çok sayıda araştırma gezileri yaparak Anadolu'dan şiirler, şarkılar, masallar ve öyküler derledi ve bu derlemelerin sonuçlarını 1933-1942 yılları arasında dört cilt halinde *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien I- IV* adıyla yayımladı. Bu eserin ilk cildi Sivas`tan, ikinci cildi Yozgat`tan, üçüncü cildi Ankara`dan, Kayseri`den, Kırşehir`den, Çankırı`dan, Afyon`dan, dördüncü cildi ise Konya`dan derledikleriyle meydana geldi.

Räsänen, 600 sayfalık notlardan oluşan eserini geleneksel yöntemlerle hiçbir modern araç kullanmadan sadece kalem, kâğıt kullanarak ve buna dört başı mamur dil kulağını ekleyerek oluşturmuştur (Autio, 2006). Finlandiya`da 1926'dan itibaren Genelkurmay Başkanlığı`da dil çevirmeni olarak geçimini sağlayan Räsänen aynı yıl Helsinki Üniversitesi'nde doçent oldu. Avrupa'nın çeşitli yerlerinde toplamda yüz civarında bilimsel makale yayımladı (Autio, 2006).

Räsänen, 1944'te Helsinki Üniversitesi'nde Türk dilleri alanında ordinaryüs profesörü olacağına dair bir tebligat aldı. Bu, Finlandiya'da Türkçe çalışmaları alanında öğretim ve araştırma için dikkate değer bir girişimdi ve bir asırdan da fazla Türkçe öğretimi İslami Çalışmalar adı altında gerçekleştirildiği için aynı zamanda bir tür bağımsızlık ilanıydı. Bir profesör olarak Räsänen, Türk dil grupları hakkında çok ihtiyaç duyulan genel bakışları oluşturmaya odaklandı (Autio, 2006).

1949 yılında, Türk dillerinin öğretildiği her yerde yaygın olarak kullanılan yaklaşık 250 sayfalık *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen* kitabını yayımladı. Türk dilinin fonetiğini ele aldığı bu kitabı Almanca olarak kaleme aldı. Türkçe ile ilgili bir diğer eseri ise emekliliğine kadar yayımlanmamış olan etimolojik çalışması *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*`dir. Bu eser 1969`da yayımlanmış olup 533 sayfadır. Önsözde Räsänen bu eserin Türkolog Hermann Vambery`nin Türk-Tatar Dillerinin Etimolojik Sözlüğü hariç türünün ilk örneği olduğunu ileri sürer (Räsänen, 1969, s.3).

Doktora mezunu Helsinki Üniversitesi`nin arşivinde çalışmış olan Veli-Matti Autio`nun yazısına göre bir Finugorist olan Martti Räsänen, M. A. Castrén'in üzerinde kafa yorduğu 'Ural-Altay hipotezi', yani Ural ve Altay dillerinin aynı aileden geldiği teorisi konusunda destekçi olmayı kendine görev bilmişti. Räsänen bu teoriyi sadece desteklemekle kalmayıp kanıtlar da sunmaya çalıştığı için birçok dil bilimcinin dikkatini çekmiştir (Autio, 2006).

Doğu bilimci Knut Tallqvist fikirlerine yer verdiği *Puolikuun lasku- Etu-Aasian nousu* yani "Hilalin Batışı, Batı Asya'nın Yükselişi" 1919 yılında yayımlanmıştı ki Räsänen de bir nevi protesto olarak 1937`de *Puolikuun nousu`yu yani* "Hilalin Yükselişi" kitabını *yayımladı. Bu eser 98 sayfa olup kapağında* Atatürk'ün heykeli ve "*Türk*; *öğün, çalış, güven*!" sözü vardır. Bu kitabin alt başlığı ise "Yeni Türkiye ve Türk Ulusu Hakkındaki Gözlemler" şeklindedir (Räsänen, 1937, s.1).

Gerek Karadeniz çevresinde gerekse Orta Anadolu`da Anadolu ağızlarıyla ilgili yaptığı detaylı derlemeleriyle Çağdaş Türk lehçelerini ses bilimi, yapı bilimi, sözlük bilimi üzerinden teferruatlı ve mukayeseli ele alması bakımından, Türk lehçelerinin tarihi ve çağdaş dönemdeki etkileşimlerini incelemesi, Türk lehçelerini sınıflandırma hususundaki katkılarından dolayı Arvo Martti Räsänen sadece Fin dil bilimci değil Türkolog olarak da anılmaktadır.

4.5.8.1. Arvo Martti Oktavianus Räsänen`nin eserleri

- *Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. Väitöskirja. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 48. Helsinki 1920
- *Die tatarischen Lehnwörter im Tscheremissischen*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 50. Helsinki 1923
- *Eine sammlung von māni-liedern aus Anatolien*. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1926 (Bkz. Ek 16).
- *Chansons populaires turques du nord-est de l'Anatolie Recueillies*. Studia Orientalia 4, 2. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1931
- Beiträge zur frage der türkischen Vokalharmonie. *Journal de la Société Finno-Ougrienne 45*, 1932.

- *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien 1, Sivas vil*. Studia Orientalia 5, 2. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1933
- *Türkische lehnwörter in den permischen Sprachen und im tscheremisschen*. Finnisch-Ugrische Forschungen 23. 103–107. Helsinki: Finno-Ugrian Society, 1935.
- *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien 2, Jozgat vil*. Studia Orientalia 6, 2. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1935.
- *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien 3, Ankara, Kaiseri, Kiršehir, Cănkiri, Afion Vil*. Studia Orientalia 8, 2. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1936
- *Puolikuun nousu: Havaintoja uudesta Turkista ja sen kansasta*. Suomen itämaisen seuran kansantajuisia julkaisuja n:o 8. Gummerus 1937
- *Venäläis-suomalainen sotilassanakirja*. Otava 1940
- *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien. 4, Konja Vil*. Studia Orientalia 10. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1942
- *Venäläinen sotilaslyhennyssanasto*. Päämajan tiedusteluosaston julkaisu. 1943
- *Ein Ueberblick über die ältesten Denkmäler der türkischen Sprachen*. Studia Orientalia 13, 1. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1946
- *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen*. Studia Orientalia 15. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1949
- *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*. Studia Orientalia 21. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1955
- *Uralaltaische Wortforschungen*. Studia Orientalia 18, 3. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1955
- *Türkische Miszellen*. Studia Orientalia 25, 1. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1960

- *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 17, 1. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1969

- *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen 2: Wortregister*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 17, 2. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1971

4.5.9. Pentti Aalto`un Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1917-1998)

Finlandiya'nın Kuzey Batısı`nda yer alan Pori şehrinde 1917`de doğan Pentti Aalto 1998`de Helsinki`de vefat etmiştir. Ramstedt`in öğrencisi ve İndus yazı dili uzmanı Asko Parpola`nin da hocası olan Aalto, Roma ve Yunan edebiyatının yanı sıra Altay ve Hint-Avrupa dil bilimi ve Sanskritçe eğitimi alıp yüksek notlarla tamamladı. Helsinki`de 1935 başladığı eğitimine 1945`te bilinmeyen eski dilleri incelerken izlenecek yöntemler hakkında tez yazarak devam etti. İkinci Dünya Savaşı sırasında da radyonun istihbarat servisinde kriptografi bölümünde çalıştı (Parpola, 2000).

Zaman zaman klasik filolojiye yönelen Aalto, edilgen yapıda gelecek zaman ortacı görevi gören Latince sıfat ve ulaç konusunda doktora tezi yazıp *Untersuchungen über das lateinische Gerundium und Gerundivum* adıyla Helsinki Üniversitesi`nde 1949`da sundu. Bu eser 193 sayfa olup Almanca kaleme alınmıştır (Parpola, 2000).

Doktora tezinin danışmanı ise G. J. Ramstedt`tir. Doktora tezinin ardından Yunancadaki mastarların gelişimini 1953`te *Studien zur Geschichte des Infinitivs im Griechischen* adıyla sundu. Pentti Aalto, Ulusal Fin Radyosu`nda Latince haberler sunan, yine Kalevala`yı Latinceye çevirmiş olan öğrencisi Profesör Tuomo Pekkanen ile 1970`te *Latin Sources on North-Eastern Eurasia I – II* adlı eseri kaleme alıp yayımlarlar (Parpola, 2000).

Pentti Aalto görüldüğü üzere sadece tek bir dille değil mukayeseli dil bilimi çalışmalarında daha detaylı ve güvenilir sonuçlar elde etmek için çok dilli olup farklı dil ailelerinden çeşitli dilleri aynı anda öğrenip geliştirmiştir. Pentti Aalto editörlüğünü yaptığı G. J. Ramstedt`in *Aufsätze und Vorträge* adlı eserini 1951`de yayımladı (Parpola, 2000).

Yine G. J. Ramstedt`in 1952`de 1957`de ve 1966`da yayımlanan "Altay Dil Bilimine Giriş" yani *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft* adlı kitabının editörlüğünü

yaptı. Ardından 1961`de Budist büyülerinin ele alındığı Sanskritçe eseri Moğolcaya çevirip *Qutug-tu Pañcaraksa kemekü Tabun Sakiyan neretü Yeke kölgen sudur* adıyla yayımladı. Aalto`nun Altay dilleri ve karşılaştırmalı filoloji ile ilgili makalelerinin bir araya getirildiği ve kendisinin 70. yaş onuruna sunulan 260 sayfalık eser de 1987`de yayımlandı (Parpola, 2000).

Zum Āṭavakāvadāna (Türkische Turfan-Texte X) yazısını 1964`te yayımlayan Aalto, bu eserinde Eski Türkçeyi anlamak için Sanskritçenin, Sinhalacanın, Toharcanın izini sürerek Budist demonolojisini anlamaya çalıştı (Karttunen, 2010, s.109). Öğrencilerinden bazıları Carl Gustav Hartman, Tuomo Pekkanen, Asko Parpola, Pertti Valtonen, Harry Halén, Klaus Karttunen, and Bertil Tikkanen olan Pentti Aalto hem Ural-Altay dil araştırmalarına dahil olmuş hem Türkçe, Moğolca, Sanskritçe, Eski İrlandaca, Tibetçe, Ermenice gibi birçok dili ögrenmiş ve öğretmiştir (Karttunen, 2010, s.104). Bu nedenle Pentti Aalto hem Türkoloji hem de Doğu dilleri filolojisi açısından yapmış olduğu araştırmalarla, yazıları ve çevirileri ile bilim dünyasında mühim bir noktaya uzanmıştır.

4.5.9.1. Pentti Aalto`nun eserleri

- *Notes on methods of decipherment of unknown writings and languages*. Helsinki: Societas Orientalis Fennica, 1945
- *Untersuchungen über das lateinische Gerundium und Gerundivum*, Suomalainen Tiedeakatemia, 1949
- *Studien zur Geschichte des Infinitivs im Griechischen*. Helsinki: Annales Academicae Scentiarum Fennicae, vol. 80.2., 1953
- *Prolegomena to an edition of the Pañcarakṣā*, StOr 19:12, 1954
- *Madyam apeyam*, C. Vogel (ed.), Jñānamuktāvalī. Comm. Vol. J. Nobel. 1959/63, 17-37.
- *Qutuγ-tu Pañcarakṣā kemekü Tabun Sakiyan neretü Yeke Kölgen sudur, in Umschrift, mit Facsimile der mongolischen Handschrift (Leningr. MSZ. 130) herausgegeben*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1961

- *The original home of the Indo-European peoples*, Proc. Finnish Acad. Sc. 1963, 97-113
- *Zum Āṭavakāvadāna (Türkische Turfan-Texte X)*, StOr 28:13, 1964
- *Conditionals in Buddhist Sanskrit*, D. Sinor (ed.), Raghu Vira Mem. Vol. 1968
- *On the role of Central Asia in the spread of Indian cultural influence*, India's contribution to world thought and culture. Madras 1970, 249-262
- *Zur Mystik des Brahmanismus-Hinduismus, Mysticism*. Scripta Inst. Donneriani Aboensis 5, 1970, 200-205
- *The alleged affinity of Dravidian and Fenno-Ugrian*, Proc. of the 2nd Tamil Conf. 1, Madras 1971, 262-266
- *Marginal notes on the Meluhha problem*, K. A. Nilakanta Sastri Fel. Vol. Madras 1971, 234-238
- *Oriental studies in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1971
- *Kural—The Ancient Tamil Classic* (1st ed.). Helsinki: Societas Orientalis Fennica, 1972.
- *On the Mongol translations of Buddhist texts*, Studies in Indo-Asian art and cultures 1, N.D. 1972, 21-26.
- *Sanskrit and Mongol language and literature*, Studies in Indo-Asian art and cultures 2, N.D. 1973, 1-13.
- *Deciphering the Indus script, methods and results*, Księga pamiątkowa ku czci Eugeniusza Słuszkiewicza. Warsaw 1974, 21-27.
- *Connections between Finnish and Aryan mythology*, ALB 39, 1975, 110-128.
- *Kara-kala, le poisson*, Études finno-ougriennes 13, 1976, 29–38.
- *On the absolute instrumental in Sanskrit*, IT 7, 1979, 47-55.

- Aalto, Pentti; & Pekkanen, T. (1975–1980). *Latin sources on north-eastern Eurasia* (2 Vols). Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- *Kautilya on siegecraft*, Fs. Biese. AASF B 223, Helsinki 1983, 11-21.
- *Indus script and Dravidian*, StOr 55, 1984, 411-426.
- *From Sanskrit into Mongolian*, N. Simonsson Vol. Oslo 1986, 1-11.
- *Modern language studies in Finland 1828–1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica, 1987.
- *Studies in Altaic and comparative philology*. Helsinki: The Finnish Oriental Society, 1987.

4.5.10. Aulis J. Joki`nin Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1913-1989)

Aulis J. Joki, Rusya'nın Kuzeybatısı`nda, Finlandiya Körfezi`nin kuzeyinde, Karelya`nin Batı ucunda yer alan Viipuri şehrinde 1913`te doğdu. Babası marangoz Johan Joki ile annesi Amanda Tolvanen`nin çocuklarından biri olan Joki`nin Päivi Helena (Suominen) adında kızı vardır. İnceleme, araştırma, ders ve konferans için başta Türkiye`ye olmak üzere ABD`ye, Avrupa`daki, Orta Asya`daki, Uzak Doğu`daki çeşitli ülkeleri ziyaret etti. Fin-Macar Derneği`ne de 1938`den beri üyedir (Janhunen, 1997)

Tampere Lisesi'nden 1933`te mezun olan Joki, üniversitenin ilk yıllarında Finceyle ilgilenip daha sonrasında Fin-Ugor ve Altayistik alanına yoğunlaşmıştır. İlk makalesin 19 yaşındayken yazılı Fincenin en eski biçimiyle ilgili olarak yazdı ve 1932`de yayımlandı (Janhunen, 1997).

Fin-Ugor alanında Profesör olan Vogulcadaki Tatarca sözcükleri inceleyen Artturi Kannisto, Samoyed dillerinde uzman olan Doçent Toivo Lehtisalo, Türkolog Profesör Martti Räsänen hem Türk lehçelerinde hem de Moğolcada uzmanlaşmış Profesör G. J. Ramstedt gibi alanlarında öncü hocalarının rehberliğinde ve vasıtasıyla Altayistik alanına yönelen Aulis Joki, Kai Donner`in Güney Sibirya`da bir araya getirdiği Samoyed dillerinden olan Kamassice sözlüğün ve dil bilgisinin düzenlemelerini yaptı ve yayına hazırladı. Bu kapsamlı çalışma 1944`ye yayımlanınca kendisinin uluslararası camiada Samoyed dillerinde uzman olarak tanınmasına ön ayak olurken doktora çalışmasında da bu

yetkinliğini kullanarak Samoyed dillerindeki alıntı sözcüklerle ilgili tezini 1952`de savundu (Janhunen, 1997).

Bu çalışmalar Joki`yi Çinceye yönlendirdi ve 1940-1950 yılları arasında İsveç'te Fin Dili`nde akademisyenlik yaparken Sinolog Bernhard Karlgren aracılığıyla Çince çalışmalar yaptı ve 1973`te Helsinki Üniversitesi'nde bu alanda kürsünün kurulmasını sağladı. Bu kürsü kurulmadan önce Joki 1957`de Ural dillerinde doçent oldu, 1965-77 yıllarında ise Profesör olarak Fin-Ugor dillerinde çalışmalarını sürdürdü (Karttunen, 2011, s.416). Ayrıca Profesörlük zamanlarında 1974`te de Asya-Afrika Dilleri ve Kültürleri Fakültesi olarak gelişen hem Altayistik hem de Doğu Asya bölümünü kurdu (Karttunen, 2011, s.441).

Turku Üniversitesi`nden Profesör Kaisa Häkkinen, Helsinki Üniversitesi'nden Juha Janhunen, Tartu Üniversitesi`nden Ago Künnap ve Oulu Üniversitesi`nden Pekka Sammallahti gibi öğrenci ve asistanlarına Aulis Joki Avrasya`nin tamamını kapsayan dil bilimci ruhunu aktarmıştı (Janhunen, 1997).

"Fin Dilinin Etimoloji Sözlüğü" yani *Suomen kielen etymologisen sanakirjan* eserini Fin-Ugor dilleri alanında akademisyen Erkki Itkonen ve Reino Peltola ile yirmi yıllık çalışmanın ardından yayımladı. Etnolinguistik, dillerin sınıflandırılması ve tipolojisi ile ilgili yazılarının yer aldığı *Maailman kielet* yani "Dünya Dilleri" eserini de 1966`da yayımladı (Janhunen, 1997).

Finlandiya'da kalan Sibiryalı Türk savaş esirlerinden dil malzemesi toplayan Joki aynı zamanda Kai Donner`in *Siperialaiskertomuksia* "Sibirya Anlatıları" adlı kitabını Finceleştirdi. Ayrıca Matias Aleksanteri Castren`in 1852`de yayımlanan seyahatnamesi *Nordiska resor och forskningar* yani "İskandinav Seyahatleri ve Araştırmaları" eserini yaklaşık 100 yıl sonra Aulis Joki 1953`te Finceye kazandırdı (Karttunen, 2011, s.249). Kai Donner`in topladığı Türkçe malzemeleri, Tunguz ve Tatar dilindeki söz varlığını Aulis Joki düzenleyip Donner`in vefatından sonra 1955`te yayımlanmıştır (Karttunen, 2011, s.324). Aulis Joki aynı zamanda Ymär Daher`in doktora tezine de katkısı olmuştur. Akademisyen Daher, Aulis Joki`nin yardımıyla Türk dillerinin sınıflandırmasını dil bilimci Rudolf Meringer`in filoloji hareketi olan *Wörter und Sachen* yani "Sözcükler ve Şeyler" bakış açısıyla yer verdi (Karttunen, 2011, s.401).

Ayrıca Hakasça ile ilgili *Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache* yani "Kızıl Dilinin Söz Varlığı" adlı eseri 1953`te yayımladı. Almanca yazılan bu eser 47 sayfa olup 1944 yılında II. Dünya Savaşı sırasında Helsinki Merkez Hapishanesi`nde bulunan dil öğretmeni olarak görev yapmış olan 30 yaşındaki Kızıl`dan dil malzemeleri toplandı. Aulis Joki cephedeki durumlar sürekli değiştiği için araştırmasının kesintiye uğradığını bu nedenle az bilinen bu dilde tutarlı örnekler toplayamadığını ama yönlendirici notlar aldığını belirtir. Bu eserin girişinde morfolojik ve etimoloji analistlerden kaçındığını dile getirir ve sözünü Türkolog Räsänen`in 60. doğum gününü kutlayarak bitirir (Joki, 1953, s.3-4). *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen* adlı doktora tezinde de Hakasçanın söz varlığıyla ilgili olarak tezler ortaya koymuştur. Ancak bu tezler direkt Hakascaya yönelik değil Samoyed dillerine gecen sözcüklerle ilgilidir (Räsänen, 1953, ss.14-19).

4.5.10.1. Aulis J. Joki´nin eserleri

- *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen*. Doktora Tezi, Helsinki 1952.
- *Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache*. Studia Orientalia 19, 1. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1953.
- *A. J. Sjögren*. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1956.
- *Suomen kielen etymologinen sanakirja 2*; kirj. Y. H. Toivonen, Erkki Itkonen ja Aulis Joki. Tutkimuslaitos "Suomen suvun" julkaisuja 3. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1958, 2. painos 1976, 5. muuttam. painos 1994.
- *Finnischugrisches im Ossetischen?* Commentationes Instituti Fenno-Ugrici "Suomen suku" 23. Institutum Fenno-Ugricum, Helsinki 1962.
- *Suomen kielen etymologinen sanakirja 3*; kirj. Erkki Itkonen ja Aulis Joki. Tutkimuslaitos "Suomen suvun" julkaisuja 3. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1962, 4. muuttam. painos 1985.
- *Der wandernde Apfel*. Studia Orientalia 28, 12. Societas Orientalis Fennica, Helsinki 1964.
- *Maailman kielet*. Tietolipas 45. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1966, 2. korj. ja lis. painos 1972, 3. korj. ja lis. painos 1984.

- *Suomen kielen etymologinen sanakirja 4*; kirj. Erkki Itkonen ja Aulis Joki. Tutkimuslaitos "Suomen suvun" julkaisuja 3. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1969.

- *Über das Element n in der samojedischen Deklination*. Commentationes Instituti Fenno-Ugrici "Suomen suku" 32. Helsinki 1971.

- *Uralic*; kirj. Osmo Ikola, Aulis J. Joki. Commentationes Fennicae 6. Turun yliopisto, Turku 1972.

- *Uralier und Indogermanen: die älteren Berührungen zwischen den uralischen und indogermanischen Sprachen*. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 151. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1973.

- *Suomen kielen etymologinen sanakirja 5*; kirj. Erkki Itkonen, Aulis Joki, Reino Peltola. Tutkimuslaitos "Suomen suvun" julkaisuja 3. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1975, 3. muuttam. painos 2005.

- *Suomen kielen etymologinen sanakirja 6*; kirj. Erkki Itkonen, Aulis Joki, Reino Peltola. Tutkimuslaitos "Suomen suvun" julkaisuja 3. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1978, 3. muuttam. painos 2010.

- *Kaukomailta ja työkammioista*; toim. Satu Tanner, Anneli Peräniitty. Castrenianumin toimitteita 29. Helsingin yliopisto 1988.

- Kai Donner: *Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik*; bearbeitet und herausgegeben von A. J. Joki. Lexica Societatis Fenno-Ugricae 8. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1944.

- *Ketica: Materialien aus dem Ketischen oder Jenisseiostjakischen*; aufgezeichnet von Kai Donner ; bearbeitet und herausgegeben von Aulis J. Joki. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 108. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1955.

- *Kai Donners Kleinere Wörterverzeichnisse aus dem Jurak-, Jenissei- und Tawgysamojedischen, Katschatatarischen und Tungusischen*; bearbeitet und herausgegeben von Aulis J. Joki. Suomalais-ugrilaisen seuran aikakauskirja 58, 1. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1956.

- *Marco Polon matkat*; suomeksi toim. ja johdannon sekä selitykset kirja. Aulis J. Joki. WSOY 1957, 2. painos 2002.

- *Ketica 2, Supplement*; aufgezeichnet von Kai Donner; bearbeitet und herausgegeben von Aulis J. Joki. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 108, 2. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1958.

- Sándor Petöfi : *Petöfiä suomeksi*; toim. Aulis J. Joki, Hannu Launonen ja László Keresztes. Publicationes Instituti Hungarici Universitatis Helsingiensis 3. Helsingin yliopisto, Helsinki 1974

- M. A. Castrén : *Tutkimusmatkoilla Pohjolassa* ; Matias Aleksanteri Castrénin matkakertomuksista suomentanut ja johdannon kirjoittanut Aulis J. Joki. Tammi 1953, WSOY 1967 (alkuteos *Nordiska resor och forskningar av M. A. Castrén I-II*).

- A. J. Sjögren: *Tutkijan tieni* ; käsikirjoituksesta suom. Aulis J. Joki. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 1955.

- Kai Donner: *Siperialaiskertomuksia*; suom. Aulis J. Joki. WSOY 1959 (alkuteos *Sibiriska noveller*)

4.5.11. Jussi Taneli Aro`nun Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1928-1983)

Jussi Taneli Aro, Finlandiya'nın Güney Ostrobotniya bölgesinde yer alan Lapua şehrine bağlı Hellenmaa Köyü`nde 1928`de doğdu. Annesi Maria Aro`dur. Çiftçi bir aileden gelen Jussi Aro`nun dile olan yatkınlığı ve araştırmacı ruhu çocukluktan itibaren gün gibi ortadaydı. Eila Annikki Paukku ile evlenen Aro`nun yedi çocuğu dünyaya geldi (Palva, 1984, s.7).

Lapua`daki lise eğitimini dışarıdan aldığı destekle bitirip Helsinki Üniversitesi`nin teoloji bölümüne kaydoldu. Üç yıl sonra teolojiyi bırakıp dil biliminde ilk başlarda Sami Dilleri ve Kültürü ile ilgilenen Jussi Aro, Profesör Aapeli Saarisalo`nin öğrencisi olarak asuroloji ile yani Mezopotamya'daki çivi yazılarına yoğunlaştı (Harviainen, 2003). Jussi Taneli Aro`nun Yunanca hocası Prof. Henrik Zilliacus, Roma Edebiyatı`nda Dr. Y. M. Biese, Doğu Dilleri Edebiyatı`nda Aapeli Saarisalo`dur. Yüksek lisans derecesini 1949`da Doğu Dilleri, Yunan ve Roma Edebiyatı alanlarından aldı. Şikago`da 1951-52 yıllarında ve

Göttingen`de ise 1954 yılında öğrenim gördü. Doktorasını da 1955`te *Studien zur mittelbabylonischen Grammatik* yani "Orta Babil Dönemi Grameri" adlı tezini savunarak aldı. Jussi Aro 1956`da Asuroloji ve Sami Dilleri Filolojisi alanında doçent oldu.

Profesörlüğe ise Doğu Edebiyatı alanında 1965`te başladı. Bu esnada Türkçe, Arapça, İran Dilleri ile ilgilendi. Dillere olan ilgisi sadece yazılı edebiyat ile sınırlı değildi aynı zamanda bu dillerin kültürleriyle azınlıklarıyla da ilgilendi. Bu ilgi sadece Finlandiya`da yaşayarak sınırlı kalmadı Türkiye dahil birçok ülkeye seyahat etti (Harviainen, 2003). Zaten Aro, II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye`de yaşıyordu (Palva, 1984, s.10).

Jussi Aro, Asuroloji ile ilgilenirken yönünü Arapçaya çevirdi ve *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu Helsinki* yani "Helsinki Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Arapça, Farsça ve Türkçe El Yazmaları" adlı 83 sayfalık eserini 1958`de yayımladı. Bu kitaptaki eserlerin bir kısmı Finlandiyalı Doğu bilimci gezgin Georg August Wallin`in Mısır`da edindiği yazmalardır. Arapçada Antere bin Şeddad`a, Ahmad al-Badawi `ye; Farsçada Sadi`nin *Bustan* ve *Gülistan* eserlerinden d ebahseder. Bu kitapta Jussi Aro, Tatarca kürsüsünde Kazan`da profesör olan Prof. Kasem-bek Aleksander`in (Mohammed Ali Mirza) Finlandiyalı dil bilimci Herman Kellgren`e hediye ettiği Al-Ma'ali Kaykavus Ibn Iskandar Ibn tarafından 1087`de yazılan Mercimek Ahmet tarafından 15. yüzyılda Türkçeye çevrilen ve nasihatname türünden olan *Kabusname* adlı esere de yer verir (Aro, 1958, s.5). Nizâmî-i Gencevî`nin *İskendername* adlı eserine de değinir (Aro, 1958, s.53). Farsça-Türkçe sözlük olan Lutfullah Halîmî tarafından 15. yüzyılda yazılmış *Lügat-i Halîmî*`den Timur`un *Tuzūkāt-i Taymūrī*`a Şeyh Ali es-Sadri el-Konevi`nin Vasiyet-nâme`sine (Risale-i Birgivi) kadar birçok eserden bahsen Aro bu kitabına açıklamaları Almanca olarak not düşmüştür.

Jussi Aro`nun ve Pentti Aalto`nun hem Türkiye için hem Finlandiya için çok kıymetli öğrencisi hem Marmara Üniversitesi'nde hem de Helsinki Üniversitesi'nde Farsça dersleri vermiş olan akademisyen sayın Esko Naskali`dir.

Aro`nun kızı Sanna Pauliina Aro da Klasik Arkeoloji alanında uzmanlaşmış olup Türkiye'de Hititler ile ilgili araştırma yapmıştır. Hem Türkolojiye hem de Finceye değerli katkıları olan Doğu bilimci Jussi Aro`nun asistanı ve aynı zamanda eserlerinin listesini hazırlayan Türkolojiye katkılarıyla bilinen Harry Halén'dir. Jussi Aro 1983`te Espoo`da vefat etmiştir.

4.5.11.1 Jussi Taneli Aro`nun Eserleri

- Abnormal plene writings in Akkadian text.- SO 1911 (1953), 19 p.
- (Ed. and introd.) Babyloniska hymner och böner. översatta och förklarade av Knut Tallqviet, utgivna av Jussi Aro. (Populärvetenskapliga skrifter utg. av Finska Orient-Sä1lskapet, Svensk serie 5.) Helsingfors 1953, 160 p.
- Mitä olivat muinaisitämaiset hapirut, - TA 59 (1954), pp. 57-66.
- Studien zur mittelbabylonischen Grammatik. - SO 20 (1955, Diss., Univ. of Helsinki), 175 p.
- (Review) *Erich Ebeling,* Bruchstücke einer mittelassyrischen Vorschriftensammlung für die Akklimatisierung und Trainierung von Wagenpferden. (Dt. Akad. d. Wiss. zu Berlin, Institut f. Orientforschung 7.) Berlin 1951. - BO 12:3/4 (Mai-Juli 1955) p. 132.
- Remarks on the language of the Alalakh texts. – Af0 17 (1956), pp. 361 365.
- “Ja sain taas selkääni." Koulunkäyntiä 4000 vuotta sitten. opettajain Lehti 1956:29, pp. 8-9.
- Kuolleen meren tekstilöydöt ja Raamattu. - US 18.9.1956.
- Nabunaid, Babylonian viimeinen kuningas. - Kuunsirppi. (Suomen Itämaisen Seuran kansantajuisia julk. 12.) Porvoo 1956, pp. 31-42.
- Glossar zu den mittelbabylonischen Briefen. - SO 22 (1957), 123 p. (pp. L2L-L232 Berichtigungen zu SO 20, 1955).
- Uutta valoa Juudan valtakunnan viimeisiin aikoihin. - TA 62 (1957), pp.169-179.
- (Revíew) *André Finet,* L'Accadien des Lettres de Mari. (Acad. Royale de Belgique. Classe des Lettres et des Sc. Morales et Politiques, Mémoires 51:1") Brüssel 1956. - OLZ 52:3/4 (1957), coll. 128-131.
- (Review) Armas Salonen, Irämaisia hallitsijoita ja kansanjohtajia. WSOY, 1956. TA 62 (1957), pp. 160-162; HeKl 1957, p.24.
- (Transl.) Koraani. Arabian kielestä suom. Jussi Aro, Armas salonen ja Knut Tallqvist. Porvoo 1957, 551 p.
- Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universi tätsbibliothek zu Helsinki. - SO 23:4 (1958) = Publications of the University, Library at Helsinki 28 (1958), 83 P.

- (Review) Archives Royales de Mari VII: Textes administratifs de la salle 110, publ. par *J. Bottéto*. (Musée du Louvre, Dép. des Antiquités orientales, Textes cunéiformes XXVIII.) Paris 1956. - OLZ 53 (1958), coll. 143-I45.
- (Review) Bemerkungen zum Era-Epos. *P. F. Gössnann*, Das Era-Epos. Würzburg 1956. SO 23:5 (1958), PP. 24-26.
- (Review) *Jean Nougayrol*, Le Palais Royal d'Ugarit, III. Textes accadiens et hourrites des Archives Est, Ouest. et Centrales. Avec des études de *G. Boyer* et *E. Laroche*. (Mission de Ras Shamra VI.) Paris 1955. – Af0 18 (1957-58), pp. 143-144.
- (Review) *Jean Nougayrol*, Le Palais Royal d'Ugarit, Iv. Textes accadiens des Archives Sud (Archives internationales). (Mission de Ras Shamra IX.) Paris 1956. – Af0 18 (1957-58), pp. 421-423.
- Die semitischen Zischlaute (*t*), *š*, *ś* und *s* und ihre Vertretung in Akkadischen. - 0r, NS 28 (1959), pp. 321-335.
- (& *Inez Bernhardt*) Mittelbabylonische Briefe in der Hilprecht-Sammlung- Wiss. Zeitschrift der Fr. Schiller-Universität Jena 8 (1958-59), Gesellschafts- und Sprachwissenschaftl-iche Reihe, Heft 4/5, pp. 565-574 + XV Tafeln.
- Suitsukkeen ja mirhamin onnellinen Arabia. - US 20.12.1959.
- (Review) Archives Royales de Mari VII: Textes économiques et administratifs par *Jéan Bottéro*. Avant-propos pâr A, Parrot. Paris 1957. - OLZ 54 (1959), co11.482-483.
- (Review) Archives Royales de Mari vIII: Textes juridiques et administratifs publ. par *G, Boyer*. (Musée du Louvre, Dép' des Antiquicés orientales' Textes cunéiformes XXlX.) Paris 1957; Archives Royales de Mari VIII: Textes juridiques, transcrits, traduits et cournentés pat *Georges Boyer*. Paris 1958.- OLZ 55 (1960)' coll. 260-262.
- (Review) Reallexikon der Assyriologie IlI:1/2: Fabel-Gebet. Berlin 1957/ 59.- AfO 19 (1959-60), pp. 159-160.
- (Review) *Fríthiof Rundgren*, Intensiv und Aspektkorrelation. Studien zur äthiopischen und akkadischen verbstarmmbildung (Uppsala univ' Årsskrift I959: 5.) Uppsala 1959. - SO 25:4 (1960), pp. 14-22.
- (Review) *Wiljo Kustaa Kuuliala*, Entisajan talonpoikaisyhteisö ja kirkko. WSOY 1960. - HeKl- 1960, pp. 366-367.

- Die akkadischen Infinitivkonstruktionen. - S0 26 (1961), 361 p.
- (Review) Archives Royales de Mari IX: Textes administratifs de la salle 5, publ. par *Maurice Birot*. (Musée du Louvre, Dép. dee Antiquités orienlales, Textes cunéiformes XXX) Paris 1960; Archives Royales de Mari IX: Textes administratifs de 1a salle 5 du Palais, transcrits, traduits et commentes Par *Mauríe Birot*. Paris 1960. - OLZ 56 (1961), coll. 603-605.
- (Review) W. G. Lambert, Babylonian Wisdom Literature. Oxford-London 1960. - OLZ 56 (1960), coll, 489-492.
- (Transl.) *G. H. von Wright*, Ajatus ja julistus. (Taskutieto 121.) Suom. Jussi Aro. Porvoo 1961, 353 p. (2nd ed. 1974).
- Mitä kieltä Jeesus puhui. - US 20.4 .1962, pp. 3, 18. 33.
- (Review) *Karl Oberhuber*, Sumerische und akkadische Keilschriftdenkmäler des Archäologischen Museums zu Florenz. Text- u. Tafelband. (Innsbrucker Beiträge zur Kulturrwiss., Sonderheft 7 u. 8.) Innsbruck 1960. - OLZ 57 (1962), co1l.146-I48.
- (Review) "Jo vanhat sumeriliset...". *Armas Salonen* Sumeri ja sen henkinen perintö. Otava 1962. - US 16.9.1962, p. 19. 35.
- (Transl,) *Philipp Jacob Spener*, Kirkon uudistus. Pia desideria eli sydämellinen toivomus totisen evankelisen uskon Jumalalle otolliseksi parannukseksi ynnä muutamia siihen yksinkertaisesti tähtääviä kristillisiä ehdotuksia. Suom. Jussi Aro. (Dialogos-sarja 1.) Helsinki 1962, 122 p.
- Präpositionale Verbindungen als Bestimmungen des Nomens in Akkadischen. Or, NS 32 (1963), pp. 395-406.
- Kahvinjuonnin alkuajoilta. - US:n viikkolehti 45 (10.11.1963), p. 5.
- Kanaanilaiset ja juutalaiset. - Maailman kirjallisuus I. Antiikki, itä-maat Toim. Rafael Koskimies. Keuruu 1963, pp. 280-296.
- Kuningataräiti Naqija-Zakutu. - US:n viikkolehti 48 (l.12.1963), p. 8.
- Muinaisesineitä ja väärennyksiä. - US 7.3.1963.
- Ulkomuistin ihmeellisiä jättiläisiä. - US 26.1.1963.
- (Review) *Marcus Melchior*, En jødedommens historie. (Søndagsuniversitet 25.) København 1962. Näköala 1963, p. 71.
- (Review) *Aimo T. Nikolainen*, Raamatun alkukertomukset ja atomiajan ihminen. Suomen Kirkon Sisälähetysseura 1963. - Näköa1a 1963, pp. 143-144.

- (Review) Pyhiä kaupunkeja sanoin ja kuvin. *Aapeli Saarisalo*, Jerusalem jos unhotan sinut. WSOY 1963; *Osmo Visuri* Paavalin poluilla. WSOY 1963. US 21.12.1963, p. 14.
- (Review) *Mark Twain*, Matkakirjeitä maasta. Helsinki 1963. - Näköala 1963, p.212.
- (Transl.) *W. A. Visser`t Hooft*, Universaalia uskoa etsimässä 1-2. Suom. Jussi Aro. - Näköala 1963, pp. 12-18, 45-53.
- Gemeinsemitische Ackerbauterminologie. - ZDMG 113 (1964), pp. 471-480.
- *Der maṣdar al*-mīmī und *seine Funktion im Arabischen*. - SO 28:11 (1964), 19 p.
- Prepositional phrases as attributes of noun in Akkadian. - Compte rendu de 1'onzième recontre assyriologique internationale organisée ã Leiden du 23 au 29 juin 1962 par 1e Nederlands lnstituut voor het Nabije Oosten. (Uitgaven van het Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten te Leiden, 2.) Leiden 1964, pp. ll2-116.
- Die sprachwissenschaftlichen Veröffentlichungen von Prof. Dr. Martri Räsänen [1954-1963]. - SO 28:17 (1964), 5 p.
- Die Vokalisierung des Grundstammes im semitischen Verbum. - SO 31 (1964), 208 p.
- Arabialaista huumoria. - US:n viikkolehti 38 (20.9.1964), pp. 1-2.
- Aurinko seisoi alallansa. - HeKl 1964, pp. 96-98.
- He nousevat osaansa. Vaasa 1964, 94 p, (2nd printing in 1964).
- Kaanaan kieltä ja sanan voimaa. - Näköala 1964, pp. 81-84.
- Vasco da Gaman luotsi. - US:n viikkolehti 45 (8.11.1964), p. 8.
- (Review) *Aapeli Saarisalo*, Jerusalem; jos unhotan sinut. WSOY 1963. Näköala 1964, p. 30.
- (Review) *Armas Salonen*, Pyhä naa ja Assur. WSOY 1964. Näköala 1964, pp.102-103.
- (Transl.) *Christiane Desroches-Noblecourt*, Tutankhamon. Faaraon elämä ja kuolema. Printed in Italy 1964, 312 p. (Pocketbook edition prined in 1976.)
- Parallels to the Akkadian stative in the West Semitic languages. Sudies in Honor of Benno Landsberger on his seventy-fifth Birthday, April 21, 1965. (Assyriological Studies 16.) Chicago 1965, pp.407-411.
- Eräiden sorrettujen puolesta. - Näköala 1965, PP. 39-43.

- (Review) Archives Royales de Mari XI: Textes administratifs de la salle 111 du Palais, transcrits, traduits et commentés par *M. L. Burke*. Paris 1963.- OLZ 60 (1965), coll. 250-251.
- (Review) *Leonard Rost*, Das kleine Credo und andere studien zum Alten Testament. Heidelberg 1965. - Näköala 1965, pp. 63-64.
- (Trans1.) *John Baillie*, Jumalan läsnäolon tunto. Gifford-luennot 1961- 62. Suom. Jussi Aro. (Missio 2.) [Pieksämäki 1965], 232 p.
- Remarks on he practice of extispicy in the time of Esarhaddon and Assurbanipal. - La divination en Mésopotamie ancienne et dans les régione voisines. XIVe Rencontre Assyriologique Internâtionale, Strasbourg, 2- 6 juillet 1965. Paris 1966, pp.109-117.
- Kalajoen kalliokirjoitus askarruttaa tutkijoita. - Vaasa 15.7.1966.
- Kuolleen meren tekstit ja Jeesuksen historiallisuus. - US 19.1.1966.
- (Review) Archives Royales de Mari XII: Textes administratifs de la salle 5 du Palais (zème Partie), transcr., trad. et commentés par *M. Binot* Archives Royales de Mari XIII: Textes divers, transcr., trad. et commentés par *G. Dossin, J. Botténo, M. Birot, M. L. Burke, J. -R. Kupper, et A. Finet*. Paris 1964. OLZ 61 (1966), coll. I42-I44.
- (Review) *F. R. Klaus*, Briefe aus dem British Museum (CT 43 und 44). (Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung l.) Leiden 1964. – OLZ 61 (1966), coll. 454-455.
- (Review) Die Dogmatischen Lehren der Anhanger des Islam; von Abu l- Hasan Ali Ibn Ismail al- Asʿari ; herausg. von Helmut Ritter. (Bibl. Islamica L.) 2, Aufl., Wiiesbaden 1963. - S0 30:6 (1966), P. 11.
- (Review) Lapualaisooppera. - Näköala 1966, p. 86.
- (Review*) Ilmari Soisalon-Soininen*, Aabrahamista Joosefiin. Kirjayhtymä 1965. - Näköala 1966, p. 25.
- (Review) *Osmo Tiililä*, Ihmettelyä. WSOY 1965. - Näköala L966, p. 24.
- (Review) *Erling Utnem*, Israel ja lähetys. SLS, Helsinki 1966. – Näköala 1966, pp. 215-217.
- (Transl.) *Samuel Josef Agnon*, Uskollisuuden vala. [Svuat emunim.] Suom. Jussi Aro. (Aikamme kertojia, A-sarja.) Porvoo-Helsinki 1966, 135 p.

- (Co-edit.) *Georg August Wallin*, Tutkimusmatkoilla arabien parissa. Otteita matkapäiväkirjoista ja kirjeistä. Suomeksi toim. Jussi Aro ja Armas Salonen. (Ikivihreitä muistelmia 6.) Porvoo 1966, 322 p.
- Arabialainen kulttuuri. (Jokamiehen korkeakoulu [27.]) Keuruu 1967, 268 p.
- Atrahasis-eepos: ihmisen luominen ja vedenpaisumus. - TA 72 (1967), pp. 70-83.
- Egypti on ihmiskunnan elävintä nuinaisuutta. - Vaasa 22.4.1967.
- Gamal Âbdul Nasserin valtakunnassâ nähtyä ja kuultua. - Vaasa 23.4.1967, s.2, 6.
- Itämainen tutkimus Suomessa. - US 24.10.1967.
- Lähi-idän kriisi ja uskonnot. - US 30.6.1967.
- Raanattu ja muinaisen lähi-id?in uskonnot, - Tästä lähtien. Kiinnekohtia kirkosta ja kristinuskosta käytävälle keskustelulle. (Avain-sarja 17.) Pieksämäki 1967, pp.131 147.
- (Uusi reformaatio?) - Näköala 1967, pp. 112-113.
- (Review) *Sarvepalli Radhaknislman*, Idealistinen elämänkatsomus. WS0Y1966, Näköala 1967, p. 62.
- (Transl.) *Samuel Josef Agnon*, Kun väärä oikaistaan. Kertomuksia. Valinnut ja heprean kielestä suom. Jussi Aro. (Aikamme kertojia, A-sarja.) Porvoo, 1967, 291 p.
- Samuel Josef Agnon som religiös författare. - Kirke og Kultur 73:9 (Oslo 1968), pp. 523-536.
- Joonaan kirja- protesti muinaisuudesta. - US 7.4.1968.
- Miehet kirjainten takana. - Tiede ja usko. Kuusi tutkielmaa, Porvoo 1968, pp.63-83,
- (Review) Martin Luthers Vorreden zur Bibe1. Hrsg. von *Heinrich Bornkamm*. (Furche-Bücherei 238.) Hamburg 1967. - Näköala 1968, pp. 36-37.
- (Review) *J. van Dijk*, OId Babylonian Letters and Related Materials. (Texts in the lraq Museum, II.) Wiesbaden 1965. - AO 31 (1968), p. 127-131.
- (Review) *R. Frankena* [Bearb.], Briefe aus dem Brirish Museum (LIH und CT 2-33). (Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung 2.) Leiden 1966. – OLZ 63 (1968), coll. 246-247.
- (Review) *Martti Luther*, En minä kuole- vaan elän. Antologia. Koonnut ja toim. Ossi Kettunen. SLEY 1967, - Näköala 1968, p. 36.

- Hoffnung- im Alten Testament. - Die Hoffnung der Kirche und die Zukunft Israels. Sonderheft der Handreichung des Evangeliums-Dienstes, hrsg. von Reinhard Dobbert. Neuendettelsau 1969, pp. 4-14.
- Taha Husain über sufische Scheiche in Ägypten. - Temenos 5 (Helsinki 1969), pp. 5-16.
- Häviääkö yksilö ideoihin. - Taivaan merkit. Teologia uusilla teillä. Toim. Simo Knuuttila. (Huutomerkki-sarja.) Helsinki 1969, pp. 72-84.
- Kainin muistelmat - Totta vai tarua. (Lars Gyllensten, Kainin muistelmat. 1968.) US 9.3.1969, s. 14.
- Miksi ei seurakuntatiedekuntaa. - HeKl 1969, pp. 234-235.
- Murteet ja kirjakieli arabian kielessä. - HS 24.12.1969.
- Zarathustran arvoitus. - Demavend (Suomi-Iran Seuran julk.) 3 (Vaasa 1969), pp. 1-20.
- (Review) *Arvid S. Kapelrud*, The Violent Goddess - Anat in the Ras Shamra texts OsIo 1969. - Temenos 5 (Helsinki 1969), pp. 234-235.
- (Transl.), *John Baillie*, Kutsu pyhiinvaellukselle. [Invitation to Pilgrimage]. Suom. Jussi Aro. (Avain-sarja 26.) [Vaasa 1969]. 170 p.
- Mittelbabylonische Kleidertexte der Hilprecht-Sammlung Jena. Mit einem Anhang: Fünf alt-, mittel- und neubabylonische Texte verschiedenen Inhalts aus der gleichen Sammlung, (Sitzungsber. d. Sächs. Ak. d. Wiss. zu Leipzig, Philol.-hist. Klasse 115:2.) Berlin 1970, 42 p.
- Aabrahamin perilliset. Porvoo 1970, 351 p.
- Kuinka Agnon oli agnonisoitunut? - Kotiliesi 1970:6, pp.24-25, 104.
- (Review) *Richard S. Ellis*, Foundation Deposits in Ancient Mesopotamia. New Haven 1968. - AfO 23 (1970), pp. 112-113.
- Iranin panos uskontojen historiassa. - Iraanin maailmasta. Denavend 4 (1971) , pp. 4I-77.
- Jerusalem kolmen uskonnon näkökulmasta. - Ylös Jerusalemiin' Toim. Osmo Visuri, Porvoo 1971, pp. 17-24.
- Kyyros- Persian suurvallan perustaja- HS 10.10.1971, p. 8.
- (Introd. and texts to the illustrations of:) suuri väriraamattu ja pyhän kirjan maailma, l-5, Johdannot ja kuvatekstit kirj. Jussi Aro. Porvoo Helsinki 1971-73.

- Uuden testamentin aremea ja evankeliumien traditio. - Suomen eksegeettisen seuran vuosikirja L97I (Suomen ekseg. seuran julk. 24.), pp. 5-24.
- (Review) *R. Frankena* (Bearb.), Briefe aus der Leidener Sammlung (TLB IV). (Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung 3.) Leiden 1968. *F. R. Kraus* (Bearb.), Briefe aus dem Archive des Samas-Hãzir in Paris und Oxford (TCL 7 und OECT 3). (Altbabylonische Briefe in Umschrift und Übersetzung 4.) Leiden 1968. – OLZ 66 (1971), coll. 245-252.

  (Review) *Frauke Gröndahl*, Die Personennamen der Texte aus Ugarit. (Studia Pohl, I.) Rom 1967. - ZA 6l (1971), pp. 172-774.
- (Review) *W. G. Lambert & A. R. Millard*, Atra-Hasis. the Babylonian story of the Flood. Oxford 1969. - ZA 61 (1971), pp. 174-I77.
- (Review) *Oswald Loretz*, Texte aus Chagar Bazar und TeIl Brak. Teil 1. (Alter Orient und Altes Testament 3/1.) Neukirchen 1969. - Wdo 6:2 (1971), p. 260.
- (Review) *J. N. Postgate*, Neo-ssyrian Royal Grants and Deerees. (Studia Pohl: Series Maior I.) Ron 1969. - ZA 61 (1971), pp. 328-329.
- (Review) *Wolfran uon Soden* (Bearb.), Akkadisches Handwörterbuch. Unter Benutzung des lexikalischen Nachlasses von Bruno Meissner (1868-1947). Lfg. l-8. Wiesbaden 1959-1967. - OLZ 66 (1971), colI. 461-468.
- (Review) Pelottavista enkeleistä. *Juhani Rekola*, Jokainen enkeli on pelottava. Joensuu 1970. - HeKl 1971, p. 26.
- (Co-expert in:) Ihmiskunnan värikkäät vaiheet 1. (Connaissance de 1'histoire.) Pääitoim. Jacques-Francis Rolland. Suom. Kai Kaila, toim. Riitta Suomalainen./ Muinaiskulttuurit. Antiikin Kreikka. Rooman valtakunta. Suomalasiantuntijatarkistajat Jussi Aro ja Jaakko Suolahti. Porvoo 1971, 402 p.
- "ce qu`aucun oeil n'a jarnais vu...". - Actes integraux (conferences et debats) du 6e seminaire pour la connaissance de la pensée islanique du 13 Djoumada 2 au ler Radjeb 1392 (24 Juillet - 10 Aout 1972), tome III. [Alger s.a., pp. 83-89 (pp. 91-104: Commentaires et discussions autour de la conférence du professeur Yusi Aro.).
- Eivätkö ristiretket olekaan päättyneet. - SuKu 1972:40, pp, 46-47.
- En tiennyt, olinko menossa hirteen vai mihin. - SuKu 1972:23, pp. 15-17.
- Kehitysmaiden kieliongelmia. Lyhennelmä, ehnyt L.H-u.] - Vaasa 3.5.1972.

- (Review) *Hermann Hunger*, Babylonische und assyrische Kolophone. (AIter Orient und Altes Testament 2.) Kevelaer 1968. - OLZ 67 (1972), pp. 449-451.
- (Review) *Erle Leichty*, The Omen Series summa izbu (= Texts from Cuneiform Sources, Vol. IV.) Glückstadt 1970. - ZL 62 (1972), pp. 131-134.
- (Review) *Waltel, Mayer*, Untersuchungen zur Grammatik des Mittelassyrischen, (Alter Orient und Altes Testament, Sonderreihe Bd. 2.) Neukirchen Vtuyn 1971. - ZA 62 (1972), pp, 274-276.
- (Review) Uskonnot tänään. Seppo A. Leinonen, Uskonnot nykyhetken maailmassa. (Taskutieto 80.) Porvoo 1971. - HeKl 1972, p. 19.
- (TransI.) DanieL-Rops (= Charles Henri Petiot), Sellaista oli elämä Jeesuksen ajan Palestiinassa. (La vie quotidienne en Palestine au temps de Jésus.) Lyhennelten suom. Jussi Aro. (Taskutiero 102.) Porvoo-Helsinki 1972, 332 p.
- A Southern Lebanese (Shiite?) dialect. - XXLX congrès internacional des Orientalistes. Résumés des communications Sections 1-5. Publié par Yves Hervouet, secrétaire général. Nogent-sur-Marne 1973, p. 63.
- *(& Jean Nougayrol*) Trois nouveaux recueils d'haruspicine ancienne. RA 67 (1973), pp. 41-56.
- Al-Birunin tuhatvuotismuisto. - HS 27.11.1973.
- Eksoottisesti- yksin. (Tahdotteko oppia arabian kieltä? Tai hepreaa tai persiaa? Entä turkkia, hindiä, urdua? vai tahdotteko osata swahilia? Helsingin yliopisto kyllä opettaa. vähän alkua ainakin.) - HS 17.6.1973, p. 16.
- Lähi-idän ihmeellisiä uskonroja 1: Druusien salaiset opit. - US 31.3.1973.
- Lähi-idän ihmeellisiä uskontoja 2: Mandealaisten sadat kasteet. – US 6.4.1973.
- Lähi-idän ih¡neellisiä uskontoja 3: Paholaisenpalvojat. - US 13.4.1973.
- Lähi-idän ihmeellisiä uskontoja 4: Kristinusko ja gnostisismi. – US 19.4.1973.
- Vanhan testamentin henkilöhahmoja 1: Jaakob. - KK 1973:35, p.5.
- Vanhan testamentin henkilöhahmoja 2: Taamar - Juudan heimon kantaäiti.- KK 1973:36, p. 4.
- Vanhan testamentin henkilöhahmoja 3: Mooses - nöyryytetty yli-ihminen.- KK 1973:37, p. 2.
- Vanhan testamentin henkilöhahmoja 4: Job - hurskas kärsijä. – KK 1973:38, p.7.
- Vanhan testamentin henkilöhahmoja 5: Daavid - ihannekuningas. – KK 1973:39, p.5.

- Vanhan testamentin henkilöhahnoja 6: Jeremia - epäsuosittu profeetta. - KK 1973:42, p. 8.
- Vanhan testamentin henkilöhahmoja 7: Nehemia - juutalainen jä1leen rakentaja. - KK 1973:43-44, p. 12.
- (Review) Iraqi Proverbs. Ed. by *Abraham Khayyat*. Letters A, B, T. (Jerusalem? sine anno.) - Proverbium 21 (Helsinki 1973), pp. 812-813.
- (Transl.) Psalmit nykysuomeksi. Pieksämäki 1973, 239 p.
- Arabian kieli ja sen murteet. - US 23.8.1914.
- Arabit ja juutalaiset 1: Viha kasvoi aavikolla. - US 19.9.1974.
- Arabit ja juutalaiset 2: Halveksunta muuttui peloksi. - US 20.9.1974.
- Isä ja kelvoton poika. - US 23.3.1974.
- Kumpi syypää Jeesuksen kuolemaan- juutalaiset vai roomalaiset? -Yhteishyvä 12.12.1974, s. 10.
- Raamattu ja uskonnonhistoria 1: Babel ja Bibel. - KK 16.10.1974, pp. 2, 5.
- Raamattu ja uskonnonhistoria 2: Jeesus ja hänen aikansa juutalaisuus.- KK 23.1.I974, pp. 2-3.
- Raamattu ja uskonnonhistoria 3: Kristus ja jumalaistarut. - KK 30.10.1974, pp.2-3.
- Uuden testamentin henkilöhahmoja 1: Pietari. - KK 6.11.1974, p. 4.
- Uuden testamentin henkilöhahmoja 2: Johannes Kastaja. - KK 20.11.1974, p. 4.
- Uuden testamentin henkilöhahmoja 3: Apostoli Paavali. - KK 27.11. 1974, p. 4.
- Uuden testamentin henkilöhahmoja 4: Apostoli Johannes- Johannes evankelista. KK 4,12.1974, p. 4.
- Uuden testamentin henkilöhahmoja 5: Maria, Jeesuksen äiti. - KK 19.12.1974, p.4.
- (Review) Die Reise des `Abd al-Gani an-Nãbulusi durch den Libanon. Eingel. u. hrsg. von *Heribert Buss*e. (Beiruter Texte und Studien 4.) Beirut 1971.- AO 36 (1974), pp. 447-449.
- (Review) Tietoa foinikialaisista. *Gerhard Herm*, Foinikialaiset. Otava 1974. KK 11.12.1974, P. 8.
- (Review) *Omar Saïdi*, Kitãb al-cuyün wa-l-hadã'iq fi 'ahbãr al-haqã'iq. Chronique anonyme, tome IV, 256/870- 350/961. Première partie. Damas 1972. AO 36 (1974), pp. 449-450.
- Der Abfall der kurzen Auslautvokale im spätbabylonischen und seine Einwirkung auf die Formenlehre. - SO 46 (1975), pp. 11-20.

- A Southern Lebanese Shiice dialect. - Actes du XXIX Congrès international des Orientalistes. Études arabes et islamiques II. Langue et littérature 1.) Paris 1975, pp. 24-28.
- Pyhissä maissa ja pahoissa. Pieksämäki 1975, 2I9 p.
- Anzu und Smurgh. - Kramer Anniversary Volume. Cuneiform Studies in Honor of Samuel Noah Kramer. Ed. by Barry L. Eichler & a1. (Alter orient und Altes Tescament 25.) Neukirchen-Vluyn 1976, pp. 25-28.
- Dialogue between religions in fhe past and at the present day. - Temenos l2 (Helsinki 1976), pp. 105-116.
- Islam Lähi-idän muuttajana,- Historian henkiset murrokset. (Historian perintö 2.) Turku 1976, pp. 137-150.
- Södertäljen assyrialaisia tapaamassa,- SuKu I976:26-27, pp. 56-61.
- Tie ja veräjä. Vaasa 1976, 265 p. (2nd edition, Porvoo 1978, 220 p.).
- Vanhan testamentin tyylistä ja sen kääntämisestä. - TA 81 (1976), pp.11-17.
- Vastakohtien ihminen Lähi-idässä. - SuKu 1976:19, pp. 70-73.
- Eget skriftspråk för de turoyospråkiga assyrierna? - Assyrier – vilka är de? Red. av Bertil Nelhans. (Forskningsrapport från Sociologiska institulionen vid Göteborgs universitet 45.) Göteborg, juni 1977, kap. IV, pp. l-7.
- al-Istisrãq fi Finlanda. - Urüba a1-yaum 1977:7 (Beirut?), pp, 20-21.
- Pronunciation of the “emphatic” consonant in Semitic languages. S0 47 (1977), pp. 5-18.
- Aamoksen kirja vanhassa kirkkoraamatussâ. - TA 82 (1977), pp. 193-208. (= Sexaginta. Juhlakirja Ilmari Soisalon-Soinisen täyttäessä 60 vuotta 4.6.1977. Toim. Risto Lauha.)
- Enheduanna - maailman ensinmäinen tunnettu kirjailijatar. Us-raportti. Uuden Suomen tietoliite 1977:6 (12.9.1977).
- Irakin taide 2: Dynastiat ja kulttuuri. - US 15.8,1977, p.2.
- Kalevalan käännös odottamassa. Puhuu vaka vanha arabiankin kieltä. HS 28.5.1977.
- Professori toimittajalle Jumalan nimestä: Muoto Jehova ainakin on väärä. – HS 17.7.1977.
- Se sana seisoo vahvana. Raamatun suomentajat koettavat välttääymmärtämisvaikeuksia. - HS 8.2.1977.

- Suomeksi käännetty arabialainen kirjallisuus. - Marhaba, suomalais-arabialainen yhdistys ry:n vuosikirja 1977. Helsinki 1977, pp, 46-47.
- Vanhan testamentin Bileam. Lisätietoa kaivauksista. - US 8.7.1977, p. 2, 5.
- (Review) *Dorothei Sidonii* Carmen astrologicum. Interpretationem Arabicam in linguam Anglicam versam une cum Dorothei fragmentis et Graecis et Latinis edidit David Pingree. (Bibliotheca scriptorum Grecorum et Romanorum Teubneriana.) Leipzig 1976. - Arctos ll (Helsinkí I977), pp. 161-162.
- (Co-transl.) Aamoksen kirja. Raamatunkäännöskomitean laatima suomennos Pieksämäki 1977, 55 p.
- (Transl.) Pakolaisongelma ei ole toivoton, ellet sinä ajattele niin. Suom. Jussi Aro, Coim. Kari Palosuo & Eero Bäckman. Suomen pakolaisapu ry. Helsinki 1977, 34 p. 1978
- Iqbal's linguistic situation. - Shaheen. Journal of the Pakistan Air Force, Iqbal Number 29:1 (Peshawar 1978), pp. 85-91.
- al-Madrasat al-bãbiliyya, rã'idat al-ãnicãt. - al-Multaqan al-tãni caara 1il-fikr al-islami. al-Nuqta 4. Bãtna (1978), 10 p. (Mimeographed.)
- al-Madrasat al-bãbiliyya, rã'idat al-gãmicãt. - Sabah al-hair No. 175 (Beirut 23.12.1978), pp. 46-48.
- Near Eastern subjects in the novels of Mika Waltari. – Suomalai arabialainekirjallisuusseminaari. Julk. Arabialaisen kulttuurin kerho ry. Helsinki 1978, pp.73-80.

4.5.12. Ymär Daher`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1910-1999)

Finlandiya`da ömrünü geçiren Ymär Daher (Ömer Tahir) Rusya`nin Nijni Novgorod bölgesindeki Tatar kasabasında 1910`da doğdu ve çok kültürlü zihniyetin öncülerinden oldu. Babası Sarif Daher (Tahir) hem kürk tüccarı hem de siyasetçiydi, annesi Esma Sabir Finlandiya'ya varamadan vefat etti (Janhunen, 2010).

Avukat ve devlet memuru olarak çalışmasının yanı sıra akademik işlere de yoğunlaşmış ve Helsinki Üniversitesi'nde Türk Dili derslerini vermiştir. Finlandiya`daki Tatar topluluğunun ilk üniversite mezunu, avukatı ve doçentiydi. 1925`te Avrupa'da bir devlet tarafından tanınan ilk İslami topluluğun doğuşuna tanıklık eden Tahir, Helsinki

Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden 1938'de mastır derecesiyle mezun oldu (Janhunen, 2010).

Tataristan`daki Tatarlar ile Finlandiya arasındaki bağı kuvvetli tutmak için siyasi ve kültürel faaliyetlerini hiç esirgemedi. Finlandiya`daki Tatarların çoğu 1800`lerin sonu 1900`lerin başında Volga Tatarlarının bir alt grubu olan Mişer Tatarlarıdır ve Tatarcanın Batı lehçesi olan Mişer lehçesini konuşurlar ve Ömer Tahir`in de doğduğu yer olan Nijni Novgorod`daki Sergatshi diyarından geldiler. Tahir, bu bağı 1948'den 1969'a kadar Helsinki'de faaliyet gösteren Türk (Fin-Tatar) ilkokulu ile ve Prof. Dr. Martti Räsäsen ve Fin Tatar şair Sadri Hamid ile Tataristan'ın başkenti Kazan'ın kültür çevreleri arasında bağı sağlam tutmak için Tatar milli şairi Abdullah Tukay'ın adını taşıyan kültür derneğini 1967`de kurarak sağladı.

Helsinki Üniversitesi'nde Türkçe ve Tatarca dersleri verdi. 1976 – 1980 yıllarında Türkoloji doçenti olarak görev yapan Tahir 1963`ten 1991`e kadar Türkçe öğretmeni olarak görev almıştır (Janhunen, 2010).

Hukukçu ve siyasi kimliği ile akademik çalışmaları sınırlı kalsa da Altayistik ve Türkoloji alanında birçok uluslararası konferansa katıldı. Finlandiya Türkoloji çevresi için en önemlilerinden biri 1963`teki Altayistik Konferansı'dır. Bu konferansta Armas Salonen, Aulis J. Joki, Martti Räsänen ve Pentti Aalto`da iştirak etmiştir (Janhunen, 2010).

Yirmi beş yıldan fazla bir sure cumhurbaşkanı olarak Finlandiya'da görev yapan Urho Kekkonen ile ilişkileri iyiydi. 1966'dan 1987'ye kadar Kazan'ı düzenli olarak ziyaret eden Ömer Tahir Tataristan Cumhurbaşkanı tarafından 1998`de "Seçkin Kültür Çalışanı" unvanıyla ödüllendirildi.

Türkolog Hasan Eren`in de üzerine inceleme yazısı yazdığı Ömer Tahir`in eserlerinden biri *Agricultura Anatolica I. Die volkstümlichen landwirtschaftlichen Geräte: Eine wort- und kulturgeschichtliche Untersuchung mit besonderer Berücksichtigung der Türkvölker* yani "Anadolu`da Tarım I. Popüler Tarım Aletleri: Türk Halkları Özelinde Kelime ve Kültürel-Tarihi Bir Çalışma" 162 sayfa olup 1970`te Almanca olarak yayımlandı. Bu eserin bir doktora tezi için çok uzun bir başlığa sahip olması, başlığın iki kısımdan oluşmasından dolayı Pentti Aalto sorularını ve eleştirilerini yöneltti (Karttunen,

2011, s.400). Bu doktora tezinin mütevazı bir yapısı olsa da Finlandiya`da yaşayan Tatarlar için önem arz ediyordu.

Türkolog Hasan Eren`e göre bu eser gereken ilgiyi görmedi ve kendisi bu eseri dikkate değmesi için inceledi. İncelemelerine göre eser sekiz bölümden oluşmakta ve Ömer Tahir bu eserinde tarımda kullanılan söz varlığının "Altay" bağlantılarını irdeledi ve terminolojiden mesela *Saban*`a diğer Türk lehçelerinde verilen adları mukayese etti (Eren, 1977, s.284).

Ömer Tahir ayrıca Halikov A. H. tarafından yazılan *Tataarit, keitä te olette?* "Tatarlar, Kimsiniz?" kitabının Fince düzenlemelerini yaptı. Ayrıca akademisyen Klaus Karttunen de kendisinden 1971-72 yılları arasında Türkçeye Giriş dersini aldı. Ömer Tahir`in 1947 doğumlu oğlu Okan Daher de uzun süre Finlandiya`da Tatarca dersleri verdi (Karttunen, 2011). Ömer Tahir 1999`da Helsinki`de vefat etti.

4.5.13. Juha Antero Janhunen`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1952)

Finlandiya'nın Kuzeybatısında yer alan Pori şehrinde 1952`de doğdu. Aulis J. Joki`nin öğrencisi olan Janhunen Sibirya araştırmacısı ve Uralist olarak kariyerine başlarken anahtar sözcükleri Nenetsçe, dilin yapısı, ünsüzler, yan tümceler, dil biçimleri, uzak soydaşlar, soydaşlar, fonoloji olan tezini Samoyed dilleriyle ilgili yazdı ve 1986`da savundu (Janhunen, 1986). Doktora tezinden önce aslında 1977`de "Samoyed Dillerinin Söz Varlığı" konusunu ele alan eserini Almanca olarak yayımladı.

Hocası Aulis Joki`nin yönlendirmesiyle Altayistik alanda bilgilerini derinleştirdi, en yüksek notlarla mezun oldu. Kuzey Asya araştırmaları hususunda 1986`da doçent oldu. Rusya`daki siyasi çalkalanmalardan dolayı Sibirya`daki azınlık dilleriyle ilgili bilimsel bir seyahat düzenleyip gidemedi, gelgelelim onun yerine Çin`e gitti ve yönünü Japonya`ya çevirdi (Karttunen, 2011, s.491).

1994`ten itibaren Helsinki Üniversitesi`nde Doğu Asya Dilleri ve Kültürleri alanında profesör olsa da Mogolca, Türkçe çalışmalarına da devam etmektedir.

4.5.13.1. Juha Janhunen`in eserleri

- A Chinese View on Tangut, International Journal of Eurasian Linguistics, 2021.

- A Manchurian Hydronym and Its Ethnohistorical Context, Studia Etymologica Cracoviensia, 2008.
- Altaica from Harrassowitz, Finnisch-Ugrische Forschungen, 2012.
- Chapter 14. Ural-Altaic, Studies in Language Companion Series, John Benjamins Publishing Company.
- Etäsukukielet: Lapp, Volga-Finnic, Permian-Finnic, Ob-Ugrian, Samoyed, 1975.
- Etymological and ethnohistorical aspects of the Yenisei, Studia Etymologica Cracoviensia, 2012.
- Etymological and ethnohistorical aspects of the Yenisei, Studia Etymologica Cracoviensia 17, 2012.
- Grammatical gender from east to west.
- Harry Halén – A Biographical sketch.
- Indo-European Linguistics in the 21st Century (1): From trilaryngealism to monolaryngealism: returning to Oswald Szemerényi.
- Indo-European Linguistics in the 21st Century (2): On Frederik Kortlandt's Distributional Trilaryngealist Model, Proto-Indo-European Linguistics – Urindogermanische Sprachforschungen, 2018.
- Indo-European Linguistics in the 21st Century (3) Optimizing the Laryngeal Theory: Testing the Models of Puhvel, Eichner and Melchert/Rix against Szemerényi's Monolaryngealism.
- Issues of comparative Uralic and Altaic Studies (1): The case of Proto-Mongolic *x, 2017.
- Issues of comparative Uralic and Altaic studies (2): Medial *p in Pre-Proto-Mongolic.
- Issues of comparative Uralic and Altaic Studies (3): The Turkic plural in *-s, 2017.
- Issues of comparative Uralic and Altaic Studies (4): On the origin of the Uralic comparative marker, 2018.
- Marianne Sz. Bakró–Nagy Die Sprache des Bärenkultes im Obugrischen, Finnisch-Ugrische Forschungen, 2022
- Materialien zum Schamanismus der Ewenki-Tungusen an der mittleren und unteren Tunguska. Gesamm. und aufgez. von I. M. Suslov 1926–28. Eingeleitet, übers., mit Anmerkungen, etymologischem Glossar und Indices versehen von Karl H. Menges. Pentti Aalto, Sprac. Finnisch-Ugrische Forschungen, 1984.

- Mongolian Studies in the Nordic Countries : A Brief Historical Survey (特集 追悼池上二良先生), 北方人文研究 Journal of the Center For Northern Humanities, Mar 31, 2012
- Mongolic languages as idioms of intercultural communication in Northern Manchuria, Atlas of Languages of Intercultural Communication in the Pacific, Asia, and the Americas, De Gruyter Mouton
- Notes on the Typological Prehistory of Ghilyak, International Journal of Eurasian Linguistics, 2020
- On Para-Mongolic vs. Pre-Proto-Mongolic loanwords in Jurchen-Manchu, 2013.
- On the ethnonyms Orok and Uryangkhai, Studia Etymologica Cracoviensia, Jun 23, 2014
- On the paradigms of Uralic comparative studies
- On the structure of Proto-Uralic, Finnisch-Ugrische Forschungen, 1982
- On the Turkicization of Turkey in a Eurasian context, Finnisch-Ugrische Mitteilungen 32/33, 2008
- Pekka Sammallahti Material from Forest Nenets, Finnisch-Ugrische Forschungen, 2022
- Personal pronouns in Core Altaic
- Porsa – A Siberian Cultural Term
- Preliminary Notes on the Phonology of Modern Bargut
- Recent progress in Tungusic lexicography, Finnish Oriental Society, 2015.
- S. I. Irikov Azbuka dlja 1–go klassa sel'kupskih shkol; Eugene Helimski The language of the first Selkup books; Hartmut Katz Selcupica III; János Pusztay Die Pur-Mundart des Waldjurakischen; Michael Katzschmann Nominal- und Esse-Satz in den samojedischen, Finnisch-Ugrische Forschungen, 2022
- Sinitic and non-Sinitic phonology in the languages of Amdo Qinghai, Studies in Chinese Language and Culture: Festschrift in Hoonour of Christoph Harbsmeier, 2006
- Some additional notes on the macrohydronyms of the Ladoga region, Studia Etymologica Cracoviensia, 2009
- The differential diversification of Mongolic, Journal of Historical Sociolinguistics, 2020

- The holy shamaness: Some additional notes on a Turko-Mongolic etymology, 2010.
- The Mongolic Languages, 2006
- The Tungusic Languages, Routledge eBooks, Jul 10, 2023
- The Uralic languages: description, history and foreign influences. Ed. by Denis Sinor, Finnisch-Ugrische Forschungen, 1991
- Tibor Mikola Die alten Postpositionen des Nenzischen [Juraksamojedischen], Finnisch-Ugrische Forschungen, 2022
- Towards an Understanding of the Lexical History of the Yeniseic Languages, International Journal of Eurasian Linguistics, 2020
- Tumen jalafun jecen akū: Manchu studies in honour of Giovanni Stary, 2006.
- Two Samoyedic words in Yakut, Hämeenmaalta Jamalille. Kirja Tapani Salmiselle, Apr 1, 2022
- Typological Expansion in the Ural-Altaic Belt
- Writing in the Altaic world, 1999.
- Proto-Uralic-what, where, and when, Mémoires de la Société Finno-Ougrienne, 2009.

4.5.14. Harry Halén`in Hayatı ve Türkolojiye Katkısı (1943)

24 Mayıs 1943'te Helsinki'de doğan Harry Thorvald Halén`in babası 30`larda ve 40larda meşhur olan Dallapé orkestrasında çalan bir müzisyendi ve annesi Agnes Lovisa Halén`in anadili İsveççeydi (Parpola ve Janhunen, 2003, s.17).

Halén, Helsinki Üniversitesi'nden akademisyen Doğu bilimci Pentti Aalto`nun öğrencisi olup Altay filolojisi, Sanskritçe, Indoloji ile Rus dili ve edebiyatı okudu. Daha sonra Aulis Joki`den de dersler aldı. 1967 yılında lisanstan, 1970 yüksek lisanstan, 1974`te ise lisantiattan yani doktoradan mezun oldu. Üniversitenin Asya ve Afrika Dilleri Bölümü'nde çalıştı (Parpola ve Janhunen, 2003, s.13).

Altay çalışmaları alanında en yüksek not alıp Kazan`da doğan Tatar aydını hukukçu, akademisyen Sadri Maksudi Arsal ile ilgili kapsamlı, biyografik bir içerikle tezini sundu. Kariyerine ilkin stajyer olarak Helsinki Üniversitesi Kütüphanesi`nde başladı ve Doğu dillerinde yazılmış yazıları ve dilleri hakkında uzman olduğu Türk, Kafkas, Arap ve Fars eserlerin katalog oluşturma görevi kendisine verildi (Parpola ve Janhunen, 2003, s.19).

Harry, Helsinki Üniversitesi Kütüphanesi'nin Doğu kitap koleksiyonları üzerindeki çalışmasının ardından, o zamandan beri üzerinde çalıştığı Doğu el yazmalarının yanı sıra yayınlanmamış saha materyallerine de gözünü çevirdi. Harry'nin mirasına en çok yaklaştığı iki akademisyen şüphesiz G. J. Ramstedt ve C. G. E. Mannerheim'dır. Ramstedt'in Moğol ve Kafkas Türkçesi materyalleri üzerindeki çalışmaları için Harry'ye 1968-73 ve 1976-77 yıllarında Fin-Ugor Topluluğu tarafından burs verildi (Parpola ve Janhunen, 2003, s.20).

Aulis J. Joki'nin tutarlı çabaları 1974 yılında Helsinki Üniversitesi Doğu Asya ve Altay Çalışmaları Birimi'nin kurulmasıyla sonuçlandığında Harry'nin idari becerilerine ihtiyaç duyuldu. Ramstedt'in öğrencisi olan Joki, İsveç'te Bernhard Karlgren'in yanında Çince de çalışmıştı. Joki'nin girişimiyle Çince ve Japonca dillerinde tam zamanlı dersler verilmeye başlandı ve Ramstedt'in 30'lu yıllardaki Korece kurslarının ardından uzun bir aradan sonra Korece öğretimi de daha mütevazı bir ölçekte de olsa yeniden başlatıldı.

Joki tarafından yönetilen yeni birimde önce yarım günlük geçici bir asistan olarak görev yapan Harry, 1976 yılında tam zamanlı bir akademik asistan olarak atandı. Harry 1978'den bu yana bu görevi beş yıllığına sürdürdü. Bu yıllar içinde Doğu Asya ve Altay Çalışmaları Birimi, Doğu ve Afrika Çalışmalarının tüm ana alanlarının temsil edildiği bir yüksek öğrenim ve ileri araştırma enstitüsü olan Helsinki Üniversitesi Asya ve Afrika Çalışmaları Enstitüsü'ne dönüştü. Bu gelişme Harry Halen olmasaydı gerçekleşemezdi ((Parpola ve Janhunen, 2003).

Enstitünün ilk yıllarına dair pek çok anekdot vardır. Başlangıçta, Doğu Asya ve Altay Çalışmaları Birimi Helsinki'deki bulvar üzerinde tek odalı bir ofiste yer alıyordu. Bir keresinde, birimin olanaklarını artırma olasılıklarını görüşmek üzere gelen Üniversite Rektörü Emst Palmén'i kabul etmek zorunda kaldı. Sigara tiryakisi olan Palmén bir kül tablası aradığında Harry tipik bir yanıt verdi: “İnsanların bizi ziyaret ettikleri süre boyunca arzularını dizginlemelerini bekliyoruz.” Palmén (Joki'nin iyi bir arkadaşıydı) alınmadı. 1976 yılında ofis Vuorikatu 3 A adresinde, üniversitenin ana binalarına yakın yeni bir binaya taşındı. Burası Asya ve Afrika Çalışmaları Enstitüsü'nün bugünkü yapısının şekillendiği yer oldu. Enstitü 1981'de Fabianinkatu24'te daha yeni bir binaya kavuştu ve 1992'de buradan Meritullinkatu 2 A'ya taşındı. 1998'de Unioninkatu 38'deki (eski bir Rus askeri hastanesi) şimdiki binasına taşındı.

Tüm bu otuz yıllık hizmet süresince Harry Halen, Enstitü'nün idaresini bir "anne" şefkatiyle yönettiği söylenir (Parpola ve Janhunen, 2003, s.21). Bu, bütçenin hazırlanması ve yönetilmesi, hesapların tutulması, öğretim planı ve bunun gerçekleştirilmesiyle ilgilenilmesi, enstitü yönetim kurulunun sekreteri olarak hareket edilmesi, yıllık öğretim programları, çalışma gereksinimleri ve raporlar için materyallerin toplanması, bunların basına dağıtılması, öğrencilerin sınavlarının kaydedilmesi, binaların ve tesislerin yönetilmesi, temizliğin yapılması, her gün enstitüye gelen sayısız telefona yanıt vermek, uzman tavsiyesinde bulunmak ve aracılık etmek, personele idari soruları dağıtmak ve onlardan toplamak, yabancı personel ve ziyaretçilerle ilgilenmek (çalışma izinleri, barınma ve vergi sorunları) gibi birçok işi Harry Halén dikkatli ve etkili bir şekilde yaptı, cumartesi günlerini ücret almadan enstitü çalışmalarına feda ederek başardı. Uzun yıllar tek başına çalıştı ve emekliliğinde enstitü ciddi bir krizle karşı karşıya kalacaktı. Parpola ile Janhunen`e göre Harry Halén tüm bu yıllar boyunca Finlandiya'daki Doğu çalışmalarının gerçek belkemiği, kolektif bir güç ve çok önemli bir arka plan etkisi ve destek faktörü olmuştur.

Bütün bu yoğun işlerinin üstüne, Harry Halen daha da fazla idari yükü kabul etti. On yılı aşkın bir süre boyunca 1980'de Finlandiya Doğu Bilimi Topluluğu`nun yayın sekreterliğini yaptı. Bu sıfatla, birçok elyazmasının ebeliğini yaptı ve onları özenli bir doğruluk ve büyük bir verimlilikle *Studia Orientalia*'nın düzgün ciltlerine ve Popular Series'in sayılarına dönüştürdü. Ayrıca Finlandiya'da Altay çalışmalarının statüsünün ve kaynaklarının azaldığını gören Harry, bu alanda kalan öğrencilerle hem danışman hem de sınav görevlisi olarak sistematik bir şekilde ilgilendi. Pentti Aalto'nun 1981'de emekli olmasından sonra Harry uzun süre enstitüde Altay çalışmaları konusunda yetkinliğe sahip tek kişi oldu. Diğer görevlerinin yanı sıra, Eski Türkçe, Yazılı Moğolca, Modern Moğolca (Khalkha) ve Budist metinleri ve yazıtları da dahil olmak üzere çeşitli Altayca konularında çeşitli düzeylerde dersler vermiş ve seminerler düzenlemiştir.

Ayrıca muazzam Kırgız ulusal destanı Manas'tan uzun bölümleri Fin halk şiirinin geleneksel Kalevala ölçüsünü kullanarak Finceye çevirerek şairlik becerilerini denedi. Moğol tipi üst ton şarkı söyleme (Hömey) de dahil olmak üzere müzikal hobileri de vardı (s.14).

G. J. Ramstedt'in *Cumucica & Nogaica*; Kumyk Emine Gürsoy Naskali tarafından düzenlenip tercüme edildi; G. J. Ramsted'in eserleri de Harry Halén tarafından düzenlenip tercüme edildi ve Fin-Ugor Topluluğu tarafından basıldı.

4.5.14.1. Harry Halen`in eserleri

- *Psyykkiset ilmiöt tiibettiläisessä buddhalaisuudessa: lyhennelmä esitelmästä Parapsykologisessa tutkimusseur16.5.1972*. Suomen parapsykologinen tutkimusseura, Helsinki 1972

- *Handbook of oriental collections in Finland: manuscripts, xylographs, inscriptions and Russian minority literature*. Curzon Press. London 1978

- *A bibliographical survey of the publishing activities of the Turkic minority in Finland*. Studia Orientalia 51, 11. Finnish Oriental Society, Helsinki 1979

- *Die uigurischen Mannerheim-Fragmente 1*. Studia Orientalia 51, 4. Finnish Oriental Society, Helsinki 1979

- *The Middle Iranian fragments in Sogdian script from the Mannerheim collection* ; by Nicholas Sims-Williams and Harry Halén. Studia Orientalia 51,13. Finnish Oriental Society, Helsinki 1980

- *Elämän ja kuoleman kello: Sigurd Wettenhovi-Aspan elämä ja teot* ; kirj. Harry Halén, Tauno Tukkinen. Otava 1984

- *Kulkumiehiä: suomalais-itämainen vieraskirja*. Otava 1986, 2. painos nimellä *Julma miäs kun kalmunkki: suomalais-itämainen vieraskirja*. Otava 1996

- *Mirrors of the void: Buddhist art in the National Museum of Finland : 63 Sino-Mongolian thangkas from the Wutai Shan workshops, a panoramic map of the Wutai Mountains and objects of diverse origin* ; by Harry Halén ; photographs Osmo Thiel. Museovirasto, Helsinki 1987

- *Sana ja ruokokynä: ulkoeurooppalaisen kirjallisuuden antologia* ; toim. Tapani Harviainen ; tekijät Harry Halén ym.; kuv. Virpi Hämeen-Anttila. Weilin + Göös, Espoo 1988

- *Janua Orientis: luettelo Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien opettajista ja opetuksesta Turun Akatemiassa sekä Helsingin yliopistossa 1640–1990* ; laatinut Harry Halén ; julkaissut Helsingin yliopisto, Aasian ja Afrikan kielten ja kulttuurien laitos. Helsinki 1990

- *C. G. Mannerheim's Chinese pantheon: materials for an iconography of Chinese folk religion; by Harry Halén and Bent Lerbæk Pedersen. Suomalais-ugrilaisen seuran kansatieteellisiä julkaisuja 15. Finno-Ugrian Society, Helsinki 1993*

- *Kasakoita ja lasinpuhaltajia: suku Soldarew-Bogorodski (Zoldyrev"-Bogorodskij) : aineskokoelma* ; laatinut Harry Halén. H. Halén, Helsinki 1996

- *Kurkelan kesälapset: muistoja Hirvensalmen Malvaniemestä 1950-luvun alusta*. Helsinki 1996

- *"Lahjan hedelmät": katsaus Suomen volganturkkilaisen siirtokunnan julkaisuihin*. Unholan aitta 6. Tuohivirsu, Helsinki 1996

- *Otavantie 5: muistikuvia Lauttasaaresta 1950-luvulta*. H. Halén, Helsinki 1997

- *Biliktu Bakshi: the knowledgeable teacher: G. J. Ramstedtś career as a scholar*. In commemoration of the 125th anniversary of the birth of G. J. Ramstedt. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 229. Finno-Ugrian Society, Helsinki 1998

- *"En voi nahkaa kylliksi varoittaa...": muistikuvia normaalilyseestä 1955–1963*. H. Halén, Helsinki 1998

- *C. G. Mannerheimin Keski-Aasian matka 1906–1908*; toimittajat Petteri Koskikallio, Asko Lehmuskallio ; kirjoittajat Harry Halén ym. Museovirasto, Helsinki 1999

- *Sakari Pälsin jutelmien ja juttujen Sajaniemi: taloja, ihmisiä, elukoita* ; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 8. Tuohivirsu, Helsinki 1999

- *Viaporin sekä Hämeenlinnan-Turun-Ahvenanmaan varuskuntien muslimit ja juutalaiset n. 1812–1840*; laatinut Harri Halén. Unholan aitta 10. Tuohivirsu, Helsinki 2000

- *Helsingin venäläinen sotilashautausmaa Taivallahdessa 1826–1918: kalmisto ja vainajat* ; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 12. Tuohivirsu, Helsinki 2001

- *Helsingin venäläinen matruusiyliopisto ja kansanyliopisto 1917–1918*; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 13. Tuohivirsu, Helsinki 2001

- *Katanpään linnakkeen venäläisaika sekä katsaus venäläisten muihin linnoitustöihin Turun-Ahvenanmaan saaristoasemalinjalla 1915–1918*; laatinut Harry Halén. Unholan aitta 11. Tuohivirsu, Helsinki 2001

- *Viaporin kapinassa 1906 teloitetut sekä muut surmansa saaneet*; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 14. Tuohivirsu, Helsinki 2002

- *Skeppsgosseskolan på Sveaborg 1778–1826*; redigerad och utgiven av Harry Halén. Unholan aitta 16. Tuohivirsu, Helsinki 2003

- *Viaporin komendantit ja sotilaskuvernöörit 1808–1918*; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 17. Tuohivirsu, Helsinki 2003

- *An analytical index to C. G. Mannerheim's Across Asia from west to east in 1906-1908: places, persons and general terms* ; compiled by Harry Halén. Suomalais-ugrilaisen seuran kansatieteellisiä julkaisuja 8;3. Finno-Ugrian Society, Helsinki 2004

- *Kasakat Suomessa 1712–1924 – Kazaki v Finlândii* ; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 18. Tuohivirsu, Helsinki 2004

- *Venäläisten toimista Degerön saarella 1577–1917*; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 21. Tuohivirsu, Helsinki 2004

- *Viaporin marketentteja ja muita kauppiaita 1808–1918* koonnut Harry Halén. Unholan aitta 19. Tuohivirsu, Helsinki 2004

- *Mannerheim : keisarillisen Venäjän armeijan upseeri, itsenäisen Suomen marsalkka* ; toimituskunta Timo Vihavainen ym. ; kirjoittajat Harry Halén ym. Pietari-säätiö, Helsinki 2005

- *Venäjällä käytössä olleita Suomessa 1844–1917 rakennettuja aluksia sekä ensimmäisen maailmansodan aikana Suomessa takavarikoituja venäläisiä ja venäläisten mobilisoimia suomalaisia aluksia*; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 22. Tuohivirsu, Helsinki 2005

- *Kiinalaiset linnoitustyöläiset Helsingin ympäristössä 1916–1917*; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 24. Tuohivirsu, Helsinki 2006

- *Koti Kaivopuistossa : Mannerheimin yksityiskokoelman esineistöä Aasian-matkalta 1906–08 ym.* ; kuvaillut Harry Halén. Unholan aitta 26. Tuohivirsu, Helsinki 2006

- *Venäjän sotaväki ja sen henkilötappiot Helsingin alueella 1. maailmansodan aikana* ; laatinut Harry Halén. Unholan aitta 27. Pamât', Helsinki 2007

- *Viaporin sotasatama 1905–1918*; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 28. Harry Halén, Helsinki 2008

- *Viaporin tykit 1876–1918*; koonnut ja toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 30. Harry Halén, Helsinki 2008

- *Hangon neuvostotukikohta 1940–1941 (Voenno-morskaâ baza Hanko) sekä neuvostojoukkojen henkilötappiot Bengtskärin taistelussa* ; koonnut Harry Halén. Unholan aitta 31. Harry Halén, Helsinki 2009

- *Viaporin pommitus 1855 ja sen uhrit sekä Santahaminan miinaräjähdyksessä 1905 kuolleet*; koonnut ja toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 29. Harry Halén, Helsinki 2009

- *Sotakommunismista sotavankeuteen: Kronstadtin pakolaiset Suomessa*. Unholan Aitta 32. Harry Halén, Helsinki 2010

- *Siviiliväkeä Suomesta Venäjän Orientissa: suomalaisia ja suomenmaalaisia siviilihenkilöitä Kaukasiassa, Keski-Aasiassa ja Venäjän Kaukoidässä 1835–1922* ; koonnut ja toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 34. Harry Halén, Helsinki 2011

- *Sotilaita Suomesta Venäjän Orientissa : suomalaisia ja suomenmaalaisia sotilaita Kaukasiassa, Keski-Aasiassa ja Venäjän Kaukoidässä 1822–1918* ; koonnut ja toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 33. Harry Halén, Helsinki 2011

- *Hågkomster från en resa öfver Kaspiska hafvet och på den Centralasiatiska jernvägen 1899-1900*; af Kar-El-Sart; lyhentäen toimittanut Harry Halén. Pohjana tuntemattomaksi jääneen nimimerkki *Kar-El-Sart*:in Fredrikshamns Tidningissä, Haminassa, v. 1902–1903 ilmestyneet matkakirjeet. Unholan aitta 38. Harry Halén, Helsinki 2012

- *"Kaspialaiset luotsit" Suomessa 1912–1918: muuan satavuotismuisto* ; koonnut ja toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 36. Harry Halén, Helsinki 2012

- *Turun-Ahvenanmaan saaristoasemalinjan varusväkeä 1906–1918 (Abo-Alandskaâ šhernaâ poziciâ / Abo-Olandskaâ ukreplennaâ poziciâ)*; koonnut ja toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 35. Harry Halén, Helsinki 2012

- *Helsingin venäläisen Aleksanterin-kimnaasin opettajia ja oppilaita 1870–1918*. Unholan aitta 40. Harry Halén, Helsinki 2013

- *Santarmisto Suomessa. Suomenmaalainen santarmikunta 1817–1917*. Unholan aitta 41. Harry Halén, Helsinki 2013

- *Venäläisperäinen kauppiaskunta Suomessa 1808-1917*. Unholan aitta 42, Helsinki 2015

- *Juutalaisia sotilaita Suomessa 1830-1917*. Unholan aitta 43, Helsinki 2016

- *Kalmukkeja ja baškiireja Suomessa 1710-1917*. Unholan aitta 44, Helsinki 2016

- *Haminan kantonistikoulu 1784-1824 ja sen jatkaja Helsingin kantonistikoulu 1824-1831*. Unholan aitta 45, Helsinki 2017

- *22. Jalkaväkidivisioonan sotilaskoulu 1846-1860, Suomeen sijoitettujen joukkojen junkkarikoulu 1861-1864 ja niiden jatkaja Helsingin junkkarikoulu 1865-1879. Henkilökuntaa ja oppilaita*. Unholan aitta 45, Helsinki 2017

- *Svartholman venäläinen varuskunta 1808-1854*. Unholan aitta 45, Helsinki 2017

- *Viipurin verilöylyn uhrit. Valkoisten toimesta Viipurissa 4.-5.1918 surmattuja ja kadonneita*. Unholan aitta 45, Helsinki 2017
- *Venäjän ylimystöä Suomessa n. 1900-1925*. Unholan aitta 45, Helsinki 2017
- *Rokkalan eli Kosken ikkunalasitehdas 1788-1811 sekä Viipurin Keisarillinen lasitehdas eli Rokkalan (Kosken) ja Kukkolan peilitehdas 1811-1860. Venäläis- ja saksalaisperäisiä työntekijöitä*. Unholan aitta 45, Helsinki 2017
- *Viipurin venäläinen reaalikoulu 1882-1918*. Unholan aitta 45, Helsinki 2017
- *Ruotsinsalmen venäläiset sotilashautausmaat 1796-1854. Kotkansaari - Hovinsaari - Mussalo*. Unholan aitta 46, Helsinki 2017
- *Venäjän sotaväkeä Suomessa palvelleita pappeja, rabbeja ja imaameja 1722-1918 sekä Suomeen sijoitettujen joukko-osastojen talvimajoituspaikat 1833-67*. Unholan aitta 47, Helsinki 2018
- *Venäläiset itäisen Suomenlahden majakkasaarilla vuoteen 1918: Suursaari - Someri - Narvi - Ruuskeri - Seiskari - Lavansaari - Tytärsaari. Haminan kadettikoulun venäläinen komennuskunta 1820-1890. Svartholman venäläinen varuskunta 1808-1854 (paranneltu versio)*. Unholan aitta 48, Helsinki 2018
- *Soson salongissa: Kepeää keskustelua Kremlissä keväällä 1944*. Unholan aitta 51. Helsinki 2019
- *Suomalaisperäiset klassisoivat sukunimet: etymologista tarkastelua; Keisarillisen Venäjän sotahevosia Suomessa: nimiluettelo*. Unholan aitta 52. Helsinki 2020
- *Romanisukuja Suomessa 1600-luvulta vuoteen 1917*. Unholan aitta 53. Helsinki 2020
- *Hankoniemen linnoituksen varuskunta 1808-1855*. Unholan aitta 55. Helsinki 2021
- *Helsingin venäläisen Marian tyttökimnaasin opettajia ja oppilaita 1875-1917/20*. Unholan aitta 56. Helsinki 2022
- *Pihlajasaaren vaiheita*. H. Halén, Pihlajasaari 1981, 2. lisäilty painos 2003

- *Nordmongolische Volksdichtung 1*; ges. von G. J. Ramstedt ; bearb., übers. und hrsg. von Harry Halén. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 156. Helsinki 1973

- *Nordmongolische Volksdichtung 2*; ges. von G. J. Ramstedt ; bearb., übers. und hrsg. von Harry Halén. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 156. Helsinki 1974

- *Pentti Aalto sexagenario dedicata anno 1977 collegae discipuli amici* ; edited by Harry Halén. Studia Orientalia 47. Finnish Oriental Society, Helsinki 1977

- *Westlamutische Materialien*; aufgezeichnet von Arvo Sotavalta ; bearb. und hrsg. von Harry Halén. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 168. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1978

- *Memoria saecularis Sakari Pälsi: Aufzeichnungen von einer Forschungsreise nach der nördlichen Mongolei im Jahre 1909: nebst Bibliographien* ; bearb. und hrsg. von Harry Halén. Kansatieteellisiä julkaisuja 10. Suomalais-ugrilainen seura, Helsinki 1982

- *Knut Tallqvist och hans fästmö: deras brevväxling under hans resa i Orienten 1893-1895*; en brevbok sammanst. och red. av Hellen Tallqvist ; orientalistisk och teknisk red. Kaj Öhrnberg och Harry Halén; övers. av Otso Kantokorpis essä samt personhistoriska tilläggsuppgifter J. O. Tallqvist ; kartor Virpi Hämeen-Anttila. Svenskspråkiga skrifter utgivna av Finska orientsällskapet n:o 7. Finska orientsällskapet, Helsingfors 1986

- *Cumucica & Nogaica*; G. J. Ramstedt's Kumyk materials edited and translated by Emine Gürsoy-Naskali ; G. J. Ramstedts nogajische Materialen bearbeitet und übersetzt von Harry Halén. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 208. Helsinki 1991

- Sakari Pälsi: *Maailman ja mielen maisemia : esseitä* ; toimittanut Harry Halén. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 589. Helsinki 1993

- *Suomalaisen eksegetiikan ja orientalistiikan juuria - Roots of exegetics and oriental studies in Finland* ; toim. Ilkka Antola ja Harry Halén. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 161. Helsinki 1993

- *Harald Furuhjelmin päiväkirjasta 1866–67: muistiinpanoja kotimatkalta Siperiasta (Nagasaki, Shanghai, Hong-Kong, Singapore, Penang)* ; toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 1. Tuohivirsu, Helsinki 1994

- *Hugo Lund Kiinassa 1899–1901: Suomen ensimmäisen sinologin kokemuksia Kaukoidästä päiväkirjamerkintöjen sekä kirjeiden valossa* ; toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 4. Cambaluc, Helsinki 1994

- *Sotilastiedustelijana Kiinassa: C. G. Mannerheimin muistiinpanoja 1906–08* ; toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 3. Modun bar, Helsinki 1994

- J. R. Aspelin : *Suomen mustalaiset: kirjoitussarja Uudessa Suomettaressa 1894–95 H. A. Reinholmin aineiston pohjalta* ; toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 2. Tuohivirsu, Helsinki 1994

- A. O. Heikel : *Från en resa till Karakorum (Karabalgasun): matkakirjeitä Mongoliasta ja Siperiasta 1890*; toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 5. Tuohivirsu, Helsinki 1995

- *Samudraphena – valtameren vaahto: kirjoitelmia itäisiltä mailta* ; toimittanut Harry Halén. Pentti Aallon 80-vuotisjuhlakirja. Suomen itämaisen seuran suomenkielisiä julkaisuja 26. Helsinki 1997

- *C. G. Mannerheims svensk-kinesiska reseparlör 1906-08*; redigerad och utgiven av Harry Halén. Unholan aitta 9. Tuohivirsu, Helsinki 2000

- *Muistoja ja muistelmia venäläisestä sotilaselämästä Viaporissa 1808–1916*; suomeksi toimittanut Harry Halén. Unholan aitta 15. Tuohivirsu, Helsinki 2002

- *The "Georgica" Collection of the Helsinki University Library*; described by Tor-Erik Eriksson ; translated and edited by Harry Halén. Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja 76. Helsinki 2005

- Gustaf Mannerheim: *Dagbok förd under min resa i Centralasien och Kina 1906-07-08*; utgivaren: Harry Halén. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 736. Helsingfors 2010

- *Mongolien mailta: G. J. Ramstedtin matkakirjeitä ja muita kuvauksia mongolien ja kalmukkien parista 1898-1912. Liite: Burjaattilaisia sananlaskuja Barguzinin alueelta*. Unholan aitta 54. Helsinki 2021

4.5.15. Emine Akile Naskali`nin Hayatı ve Finlandiya`daki Türkolojiye Katkısı (1949)

Emine Gürsoy Naskali (Prof. Dr.) Oxford Üniversitesi Doğu Bilimi Bölümü'nden 1973`te mezun oldu, doktorasını Türk dili alanında İstanbul Üniversitesi'nde yaptı.

1977-1984 yıllarında Helsinki Üniversitesi Asya ve Afrika Bölümü'nde, 1987-1989 yıllarında Oxford Üniversitesi'nde ders verdi. Daha sonra Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde görevine devam etti, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü müdürlüğü, Fen Edebiyat Fakültesi dekanlığı, rektör yardımcılığı gibi idari görevlerde bulundu.

Helsinki Üniversitesi`nde çalıştığı dönemlerde Türkçe ve Türk lehçeleri, kültürü üzerine çalışan akademisyenlerle ortak çalışmalar yürüttü. Bu çalışmalardan bazılarını Eski Türkçeye hakimiyetiyle bilinen akademisyen Harry Halén ile yaptı. Finlandiyalı Ramstedt`in Kumukça üzerine yaptığı çalışmayı vefatından kırk yıl sonra 1991`de İngilizceye çevirdi ve editörlüğünü üstlendi.

Diğer bir grup çalışması Türk Dili sahasındadır: Türk dili, Osmanlıca, Orta Asya Türk lehçeleri ve edebiyatı sahalarına ait metinler neşretti, Altay Destanı Maaday Kara ve Manas Destanı'nı yayımladı, Altayca-Türkçe ve Hakasça-Türkçe sözlüklerini (4 cilt) Türk Dünyası Bilmeceleri'ni hazırladı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Orta Asya`ya ve Sibirya'ya gitti. Üçüncü bir çalışma alanı ise kültür tarihi üzerinedir. Bu hususta da 215`e yakın eser verdi, 74 yüksek lisans, 24 doktora tezinin danışmanlığını yaptı.

Türkçeyi İngilizce üzerinden değil Fince üzerinden öğretmenin daha doğru olacağını savunan ilk akademisyendir.

4.5.15.1. Emine Akile Naskali`nin eserleri

- *Wilhelm Radloff, Manas*, Kırgız Türkçesi Metin- Türkiye Türkçesi Çeviri, Haz. Emine Gürsoy-Naskali, TÜRKSOY, Ankara 1995.
- Gürsoy-Naskali, Emine, "Kutadgu Bilig: Clauson's Observations on the Origin of Extant MSS", *Altaic Religious Beliefs and Practices*, Proceedings of the 33rd

Meeting of the Permanent International Altaistic Conference, Budapest June 24-29, 1990, 1992.

- *Cumucica Nogaica*, G. J. Ramstedt's Kumyk and Nogay materials edited and translated by Emine Gürsoy-Naskali, Harry Halén, Memoires de la Societe Finno-Ougrienne, Helsinki 1991.
- *Ashabu'l-Kahf - A Treatise in Eastern Turki*, translated and edited by Emine Gürsoy-Naskali, Memoires de la Societe Finno-Ougrienne, Helsinki 1985.

4.8.16. Diğer Araştırmacılar

Ivar Ulrik Wallenius (1793- 1874) Finlandiyalı Doğu bilimci olup ebeveynleri Rymättylä papazı Johan Wallenius (1758–1829) ve ilk eşi Anna Lovisa Favorin'di. Turku Katedral Okulu'na gitti ve 1811'de Turku'da mezun oldu. Wallenius, 1815'te Turku Akademisi'nden yüksek lisans derecesi ile mezun oldu. Wallenius, 1815-1824 yılları arasında Turku Akademisi kütüphanesinde görevli aldı, 1817'den itibaren Arap dili doktoru olarak ve 1817-1819 yılları arasında Turku Katedral Okulu'nda öğretim görevlisinin sınıfında Rusça öğretmeni olarak çalıştı. 1824'ten itibaren Turku Akademisi'nde ve daha sonra Alexander Üniversitesi'nde doğu edebiyatı alanında asistanlık yaptı. Wallenius, Finlandiya'da Hindoloji okumaya başladı ve Alexander Üniversitesi'nde Sanskritçe öğreten ilk kişi oldu. Aynı zamanda üniversitede Ermenice dersleri de veriyordu. 1869'da Wallenius, doğu dilleri öğrencilerine burs sağlamak için 8.000 paund bağışladı. Kazan`da da Türkoloji eğitimi aldı. Minusinsk bölgesinde Hakasça araştırmalar yaptı ama bu konuda hiçbir eser yayımlamadı (Karttunen, 2011, s.322).

Axel Olai Heikel 1851`de Brändö`de doğdu. Hem arkeolog, etnograf hem de Fin kökenli toplulukların tarihini araştıran bilimci, aynı zamanda da Finlandiya`daki Seurasaari Açık Hava Müzesi`nin kurucusudur. 1869`da üniversiteye girdi, 1880`de lisanstan mezun oldu ve 1887`de de doktora derecesini aldı. Finlandiya ve Rusya arasında gerçekleştirilen bilimsel gezilere katıldı, 1885`te Çuvaşça üzerine incelemeler yaptı (Karttunen, 2011, 279). 1887`de sunduğu tezinde Fin kökenli toplulukların yapısal mirasını ele aldı. Bu eser ayrıca Almanca olarak da yayımlandı.

Eino Karahka (1911-1958) Tatarca ve Türkoloji ile ilgili bilimsel makaleler yayımladı, Räsänen ile Paasonen`in Çuvaşça derlemesinin editörlüğünü yaptı. Räsänen`in öğrencisi olup 1911`de doğdu 1958`de vefat etti (Korhonen, 1986, s.149; Karttunen, 2011, s.399).

Tor-Erik Eriksson (1918-1992) Osmanlı Türkçesi ve Ermenice üzerinde çalıştı. Räsänen`in araştırmalarıyla ilişkili olarak Anadolu`daki ağızlarla ilgilendi.

Räsänen`in öğrencisi olan Paul Jyrkänkallio (1944-1922) da Türkologtur, eseri *Übersicht über die türkischen Völker unserer Zeit* yani "Günümüz Türklerine Genel Bir Bakış" adlıyla 1961`de yayımlamıştır. Bu eser *A survey of present-day Turkic people* adıyla İngilizceye de çevrilmiştir (Karttunen, 2011, s.399).

Arvid Genetz ve Emil Hardh da Tatarca çalıştı. Hardh`in eseri *Einige Bemerkungen über die Relation im Tatarischen* adıyla yayımlandı (Karttunen, 2011, s.321).

Jooseppi Julius Mikkola (1866-1946) 1866`da bulunmuş olan Bulgarca bir eserdeki Türkçe sözcükleri, numaraları, isimleri, hayvanlarla ilgili terminolojiyi çözümlemeye çalıştı. Genel olarak da Türkçenin söz varlığına yoğunlaştı.

Fin-Ugor dilleri profesörü olan Y. H. Toivonen (1890-1956) de *Türkische Lehnwörter in Ostjakischen* (Hantıcadaki Türkçe Alıntı Sözcükler) adlı eseri yazmıştır (Bkz. Ek 17). Ancak Türkçe öğretmenliği yapmamıştır.

Ernst August Strandman, Knut Tallqvist, Pirkko Tokat, Salo Tsibenova Helsinki Üniversitesi`nde Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesi dersini vererek Türkolojiye katkı sağlamışlardır.

1952 doğumlu Atilla Jorma da *Bulgarianturkkilainen romaani 1960-luvulla* (1960`takı Bulgar Türklerinin Romanı) adlı doktora tezini 2008 savunmuştur. Bu tezinde Ömer Osman Erendoruk`un *Uçurum, Buruk Acı, Ağlatırsa Mevlam Yine Güldürür, İçimizdeki İnci Taneciği, Kan Düştü*; Raşidof İshak`ın *Yeşil Kuşak, Ayrılırken*; Tatof Sabri`nin *Gün Doğarken, İki Arada Sofia, İlk Göz Ağrısı, Pehlivanoğulları 1, Kurtbayır'ın Sırrı, Pehlivanoğulları 2, Onurun İsyanı, Pehlivanoğulları 3, Geyik Avı, Pehlivanoğulları 4, Tunanın Peri Güzeli* (Jorma, 2008).

Tapani Harvinainen, İbranice konusunda uzmanlaşmış Fin dil bilimcidir. 1985'ten 2009'a kadar Helsinki Üniversitesi'nde Sami Dilleri ve Kültürleri profesörü olarak görev yaptı. Harviainen tüm kariyerini Helsinki Üniversitesi'nde çalışarak geçirdi: 1970 yılında lisans derecesi ile mezun olduktan sonra ilk olarak yarı zamanlı öğretmen olarak çalıştı, 1977'de Sami dillerinde doktorasını aldı. Profesörlüğün adı başlangıçta Sami Dilleri idi; 1980'lerin sonunda unvanına kültür sözcüğü de eklendi.

Harviainen'in tezi, İbranicedeki kapalı hecelerin seslendirilmesiyle ilgilidir. Uzmanlığının bir başka alanı, Litvanya ve Polonya Karay topluluğu ve onun kendine özgü İbranice telaffuzunun incelenmesidir. *Rannalla päärynäpuu: Liettuan karaiimien runoutta* (Sahildeki Armut Ağacı: Litvanya Karay Karayca Şiirler) adlı şiir antolojisini hazırlamıştır. Türkoloji konusunda üniversitede iletişim kurulanlardan biri olan Harviainen Tatarların tarihiyle de ilgilenmiş *Islamic Congregation of Tatars in Finland – Acknowledged from 1925* adlı kitabını yayımlanmıştır (Korhonen, 2011, s.447)

Sonja Bulut, Ocak 1990-Aralık 1990 arasında Helsinki Üniversitesi`nde yarı zamanlı olarak Türkçe dersi vermiştir. Kendisiyle ilgili yayım, tez bulunamamıştır.

BÖLÜM V: SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuçlar

Yüzyıllar önce bir ağacın dalları gibi ayrılan dillerin yine birbirini bulma çabası sadece dil bilimcileri değil tarihte matematikçileri, botanikçileri, arkeologları, siyasileri de harekete geçirmiştir. Bu hareket özellikle Kuzeyli bilimcilerde yoğun bir şekilde görülmektedir. Özellikle 1800`lerde karşılaştırmalı yaklaşımlar, kimlik arayışı, 1700`lerde sanayileşme ile doğan fikirler ve 1800`lerde trenin icadı ucu bucağı olmayan karlarla örtülü, dört başı mamur soğuğuyla Sibirya`ya Finleri taşıdı.

Bir yandan Rus İmparatorluğu bir yandan egemen İsveç'in hakimiyeti Fincenin yazı dili olarak gelişmesine ayak bağı olmuştu. Bu bağ dünyadaki ideolojik dalganın Finlandiya`ya da ulaşmasıyla kimlik arayışı ve "Fin kimdir?", "Nereden gelmiştir?" soruları ve Hegel`in felsefesi Türkolojinin kapılarını araladı. Bu kapı Türk lehçeleri için kıymetli eserlerin gün yüzüne çıkmasına vesile oldu.

Bu araştırmanın ilk bölümü problem durumuna, amaçlara ve öneme ayrılmıştır. Problem durumunda sorulan bir ana, altı alt sorunun yanıtlarını ulaşılmıştır.

Alt problemlerden birincisi; "Finlandiyalı dil bilimciler Türkçeyi neden ve nasıl öğrendi?" Bu sorunun yanıtına tezin ikinci ve dördüncü bölümünde yanıt aranmıştır. Nedeniyle ilgili olarak iki sebep vardır. İlki Finlandiya`da Türkoloji eğitiminin başlamasındaki en etkili faktör Hegel`in görüşlerine dayandırılan dil kavramı üzerinden ulus olma bilincine giden yoldaki kültürel ve siyasi dönüşüm, ikincisi ise Ural-Altay dil hipotezidir. Yani problem durumunun ana sorusuyla ilişkili olarak Fincenin ve Finlerin kökenini bulmak içindi. Nasılın yanıtı ise öncelikle Kazan`a, Sibirya bölgesine, St. Petersburg`a, Moğolistan`a yapılan bilimsel geziler ve sonra da Helsinki Üniversitesi`ndeki 1850`lerden beri gerçekleştirilen Türkçe öğretimi faaliyetleridir. 1800`lerde Türkçe öğrenme arzusu Fincenin kökenini bulmayla ilgiliydi. Gelgelelim daha sonradan farklı bir boyut kazandı. Günümüzde Finlerin Türkçeyi öğrenmek istemelerinin sebebi akademik araştırmaları devam ettirebilmesi, siyasi gündemi takip edebilmesi, gazeteciyse haber yapabilmesi, Ankara`daki Fin diplomatların Türkçe iletişim kurma arzusudur.

Alt problemlerden ikincisi "Fincenin kökeniyle ilgili yapılan çalışmalar Türkolojiyi doğururken Fince ile Türkçenin aynı dil ailesinden olduğu hipotezinde bir sonuca varıldı

mı?" sorusuydu. Bu sorunun yanıtına bu doktora tezinin ikinci ve dördüncü bölümlerinde aranmıştır. İkinci bölümde Ural-Altay dil ailesinin ortak maddelerine göre Fincenin yapısına bakılmıştır. Morfolojik olarak Ural-Altay dil ailesiyle birçok yönden benzeşen Fincenin sayıları, temel söz varlığı, eklerin görevleri ve yazılısı Türkçeden çok farklıdır. Fin-Ugor dillerinde bulunan Türkçe sözcükler daha çok Rusya`da Tatarcadan ve Çuvaşçadan ödünç alınan söz varlığıyla ilgilidir. Bu söz varlığını Fin-Ugor dillerinden Fincede görmek çok güçtür. Nasıl ki Türkçeye Arapçadan ve Farsçadan geçen söz varlığı ile Türkçeye Hint-Avrupa dil ailesindendir ya da Sami dillerindendir denilemezse Finceyi de aynı şekilde Türkçe ile aynı çizgide değerlendiremeyiz. Türkçe söz dizimsel sınıflandırmada SOV dilidir. Fince ise bu konuda özellikle konuşma dilinde daha serbest olsa da dil öğretiminde OVS yani özne-fiil-nesne üzerinden öğretilir. Fincenin OVS dili olmasında Hint-Avrupa dillerinin etkisi vardır. Bu bilgiler doğrultusunda morfolojik olarak birbirine benzeyen bu iki dile aynı ailedendir diyemeyiz.

İkinci bölümde Fincenin eklerine gelindiğinde Türkçe ile ortak geçmişe sahip bir ek olmadığı görülmektedir. Fincede son hecedeki ünlüye ve ünsüze göre sözcük tipleri bulunmaktadır. Sonu *-e, -nen, -i, -as, -is, -in, -us, -ys, -os, -es, -ut, -yt, -nut, -nyt* ile biten isim tiplerinde çekim eki gelmeden eklendiği sözcüğün kökünü ve gövdesini değiştirmektedir. Özellikle de ünsüzle bitmişse kurala göre hece açılır ve daha sonra çekim eki gelir. Ayrıca durum eklerinin işlevleri farklıdır. Fiile göre çekimlenen nesnenin aldığı hal eki her zaman Türkçedekiyle aynı görevde değildir. Ekler hususunda Türkçeye tek ortak noktası sondan eklemeli oluşudur.

Finlandiya`da da Türkiye'de olduğu gibi dili kontrol eden, yeni sözcükler üreten merkezi bir kurum bulunmaktadır. Bu kurum sondan eklemeli dilin gücüyle eklerin nimetinden kendini alı koymayıp hem teknolojide hem tıpta hem de edebiyatta yeni sözcükler üretebilmektedir. Finceleştirme hususu özellikle tıpta dikkat çekmektedir. Bir doktordan tıp terminolojisini Fince olarak bilmesi beklenmektedir. Wittgenstein (2009) "Yeni bir sözcük, tartışma toprağına atılmış taze bir tohum gibidir" der (s.120). İlk başlarda tartışmalar olsa da o sözcük tohumu zamanla filizlenmekte ve topluma yerleşmektedir.

Üçüncü soru: "1800'lerde neden Türkler değil de Finler Türkoloji çalışmalarında etkin rol oynadı?" Bu sorunun yanıtına da tezin ikinci ve dördüncü bölümünde yanıt verilmeye çalışılmıştır. İsveç egemenliğinden dolayı ve Rusya'nın da etkisiyle Finlerin yazılı

anlamda dil bilinci daha geç zamanlara dayanmaktadır. Türklerin yazılı edebiyat açısından kadim bir geçmişi vardır. Bu husus da etki etmiş olabilir. Diğer bir sebep ise akademisyen olsun ya da olmasın Finler en az üç dili duyarak üniversiteye adım atmaktadır. Bilhassa dil bilimciler her dil ailesinden en az bir dili öğrenmektedir. O dili ögrenmekle yetinmeyip ögrendikleri dilin lehçelerini ve ağızlarını da incelemektedir. 1800`lerde Hegel`den ileri gelen kimlik arayışından dolayı Finler Türkoloji çalışmalarına önem vermiş olsa da artık 1917`de bağımsızlığını ilan eden Finlandiya`da 1900`lerde, 2000`lerde de hatta şimdilerde de çok dilli bir eğitim sistemi bulunmaktadır. Artık kimlik arayışı olmasa da çok dilli olmaya heves eden Finler karşılaştırmalı dil bilimi çalışmalarında da bu anlamda başarılı olmaya devam etmektedirler. Bu heves ise birçok bilim insanında bulunan "merak" duygusudur.

Araştırmanın dördüncü sorusu: "Türkoloji çalışmalarına Finlandiya'da 1800'lerden günümüze hangi akademisyenler katkı sağladı ve nasıl? Yine bu sorunun yanıtı dördüncü bölümde olup isimler; Herman Kellgren (1822 – 1856), Wilhelm Lagus (1821-1909), Otto Donner (1835-1909), Karl Fredrik Eneberg (1841-1876), Heikki Paasonen (1865–1919), Gustaf John Ramstedt (1873-1950), Kai Donner (1888 – 1935), Arvo Martti Oktavianus Räsänen (1893-1976), Pentti Aalto (1917-1998), Aulis J. Joki (1913-1989), Jussi Taneli Aro (1928-1983), Ymär Daher (1910-1999), Juha Antero Janhunen (1952), Emine Akile Naskali, Karl Fredrik Eneberg (1841-1876), Klaus Karttunen, Harry Halen, Uno Harva Holmberg, Lauri Harvilahti, Jalo Kalima, Eino Karahka, Paul Jyrkänkallio, Sonja Bulut, Arvin Genetz, Niina Salo, Pirkko Tokat, Salo Tsibenova, Okan Tahir, Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali`dir. Katkılarını gerek makalelerle gerek Türkiye'de ve Sibirya`da saha çalışması yaparak bilimsel konferanslarla, Türk lehçelerini inceleyerek ve aynı şekilde Helsinki Üniversitesi'nde Türk lehçelerini ve Türkiye Türkçesini öğreterek sağlamışlardır. Günümüzde ise Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı Helsinki Üniversitesi`ne Türkiye'den öğretim elemanı göndermektedir. Gelgelelim Türkçeyi genellikle İngilizce üzerinden anlatmaya çalıştıkları için Türkçeyi Fince üzerinden öğretip dört ayda belli bir seviyeye çıkılabilecekken İngilizce üzerinden bu süre bir hayli uzamaktadır.

1800`lerde Osmanlı Türkçesi ile ilgili dil bilgisi kitabı yayımlama hususunda Helman Kellgren ve Wilhelm Lagus etkin rol oynadı. Türkçe ile ilgili ilk tez yazan Wilhelm Lagus oldu. Sadece Castrén ve Ramstedt değil ayrıca Finlandiyalı akademisyen Geitlin de Türkçenin ve Fincenin mukayesesi hususunda önemli adımlar attı. 1800`lerde Türkçe ve

Türk lehçelerini öğrenmek bilimsel gezilerle Kazan`da St. Petersburg'da mümkünken 1900`lere gelindiğinde Eski Türkçede Ramstedt`in, Räsänen`in, Pentti Aalto`nun, Harry Halen`in Eski Türkçe derslerini, Çuvaşçayı Paasonen`in, Halen`in, Pentti Aalto`nun ve Räsnen`in, Yakutçayı, Kırgızcayı, Uygurcayı Ramstedt`in, Tatarcayı Paasonen, Ramstedt ve Räsänen dışında Ömer Tahir`in de verdiği görülmektedir.

Araştırmanın beşinci sorusu: "Finlandiya'da Türkoloji çalışmalarına katkı sağlayan makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri nelerdir?" Bu soruya tezin dördüncü bölümünde belirlenen bilimcilerle ilgili verilen detaylarla tespit edilmiştir. Bu tezler genellikle Fin-Ugor dillerindeki Tatarcadan ve Çuvaşçadan geçen söz varlığıyla ilgilidir. Ayrıca Türk halk bilimi açısından da Türkiye'de derlemeler yapan Fin bilimcilere yer verilmiştir. Uzun yıllardır keşfedilmeyi bekleyen Yenisey Yazıtları, mezar taşları eleştirel düşüncenin, karşılaştırmalı dil bilimsel yaklaşımların sayesinde bulunmuştur ve transkripsiyonu yapılmaya çalışılmıştır. Altayistik çalışmalar açısından da dilin morfolojisi ele alınmıştır. Almanca, İngilizce ve İsveççe olarak yazılmıştır eserlerden bazıları şöyledir:

1. *Agricultura Anatolica I. Die volkstümlichen landwirtschaftlichen Geräte: Eine wort- und kulturgeschichtliche Untersuchung mit besonderer Berücksichtigung der Türkvölker* (Anadolu`da Tarım I. Popüler Tarım Aletleri: Türk Halkları Özelinde Kelime ve Kültürel-Tarihi Bir Çalışma)
2. *Beiträge zur frage nach dem ursprung der Jenissei-ostjaken* (Yenisey-Hantıca Kökeniyle İlgili Sorunlara Katkılar)
3. *Csuvas szójegyzék* (Çuvaşça Sözlük)
4. *Cumucica & Nogaica*; G. J. Ramstedt's Kumyk materials edited and translated by Emine Gürsoy-Naskali ; G. J. Ramstedts nogajische Materialen bearbeitet und übersetzt von Harry Halén. Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia 208. Helsinki 1991
5. *Das deverbale Nomen auf -i in den altaischen Sprachen* (Altay dillerinde -i ile Türetilen Fiilimsiler)
6. *Das Personalpronomen in den altaischen Sprachen I: Die Finnische Sprache* (Altay dillerinde şahıs zamiri I: Fin dili)
7. *Das Schriftmonglische und die Urgamundart phonetisch verglichen* yani (Yazılı Moğolca ile Urga Ağzının Fonetik Açıdan Mukayesesi)

8. *Die türkischen Lehnwörter im Mordwinischen* (Mordovin Dilindeki Türkçe Sözcükler)
9. *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften der Universitätsbibliothek zu* (Üniversitesi kütüphanesinde bulunan Arapça, Farsça ve Türkçe el yazmaları)
10. *Die Grundzüge der finnischen Sprache mit Rücksicht auf den Ural-Altaischen Sprachstamm* (Fin Dilinin Ural-Altay Dillerine İlişkin Temel Özellikleri)
11. *Die Lehnwörter des Sajansamojedischen* (Sayan Samoyedcedeki Alıntı Sözcükler)
12. *Die sogenannten Karataj-Mordwinen oder Karatajen* (Karatay Morvinleri veya Karatay)
13. *Die tatarischen Lehnwörter in tscheremissischen* (Mari Dilindeki Tatarca Alıntılar)
14. *Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen* (Maricedeki Çuvaşça Alıntılar)
15. *Eine Sammlung von māni-Liedern aus Anatolien* (Anadolu`daki Mâni Şarkılarından Oluşan Bir Derleme).
16. *Ein anlautender stimmloser labial in der mongolisch- türkischen ursprache* (Moğolca-Türkçe Dudaksıl Ünsüzler)
17. *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft* (Altayistik Dil Bilimine Giriş).
18. *Einige Bemerkungen über die Relation im Tatarischen*
19. *Ethnological notes about the Yenisey-Ostyak (in the Turukhansk region)* ("Turuhansk Bölgesindeki" Yenisey-Ostyaklar Hakkında Etnolojik Notlar)
20. *Grammatik der osmanischen Sprache von Fu'ād-Efendi und Ǵâvdât-Efendi* (Osmanlıca Dil Bilgisi Kitabı)
21. *Issues of comparative Uralic and Altaic Studies (3): The Turkic plural in *-s* (Karşılaştırmalı Ural ve Altay Çalışmalarının Sorunları (3): Türkçede Çoğul Yapan *-s')
22. *Kamassisches Wörterbuch nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik* (Dil Örneklerini ve Dil Bilgisinin Temel Özelliklerini İçeren Kamassice Sözlük)
23. *Lyhyt Kasan'in tatarin kielen kielioppi (1884)* (Tatarca Dil Bilgisi)
24. *Materialien zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen* (Türk Dilinin Fonetik Tarihi)
25. *Mordvinische Lautlehre* (Mordvin Dilinin Fonolojisi)

26. *Nachrichten über Tschuwaschen und Tscheremissen* (Çuvaşça ve Marice Hakkında)
27. *Om affix-pronomen i arabiskan persiskan och turkiskan: Ibn-Mâliks Allâmîja med textkritik och anmärkningar* (Arapçada, Farsçada ve Türkçede ek zamirler üzerine: Metin tenkidi ve notlarla İbn-Mâlik'in Allâmîce'si)
28. On the Turkicization of Turkey in a Eurasian context (Avrasya bağlamında Türkiye'nin Türkleşmesi üzerine)
29. *Puolikuun nousu* (Hilalin Yükselişi)
30. *Rannalla päärynäpuu: Liettuan karaiimien runoutta* (Sahildeki Armut Ağacı: Litvanya Karay Karayca Şiirler)
31. *Sur l'origine de l'alphabet Turc du nord de l'Asie* (Kuzey Asya'daki Türk Alfabesinin Kökeni Üzerine)
32. *Tatarische Lieder* (Tatarca Türküler)
33. te *Seïd Locmani ex libro Turcico qui Oghuzname inscribitur excerpt* (Oğuzname)
34. *The relation of the Altaic languages to other language groups* (Altay Dillerinin Diğer Dillerle Bağlantısı)
35. *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien I- IV* (Anadolu'dan Şiirlerin, Şarkıların, Masalların ve Öykülerin Derlemesi)
36. *Über die anlautenden labialen Spiranten und Verschlusslaute im Samojedischen und Uralischen* (Samoyedce ve Uralcadaki Dudak ve Patlamalı Ünsüzü Üzerine)
37. *Über die Jenissei-ostjaken und ihre sprache* (Yenisey Ostyaklar ve Dilleri Hakkında)
38. *Über die türkischen lehnwörter im ostjakischen* (Hantıcadaki Türkçe Sözcükler)
39. *Übersicht über die türkischen Völker unserer Zeit* (Günümüz Türklerine Bakış)
40. *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen* (Türk Dillerinin Etimolojik Sözlük Denemesi)
41. *Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache* (Kızıl Dilinin Söz Varlığı)
42. *Wörterverzeichnis zu den inscriptions de l'Iénisseï: nach den im Jahre 1889* (Yenisey Yazıtları Sözlüğü; 1889 Tarihli Belgeye Göre)
43. *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken* (Samoyedler ve Türkler Arasındaki En Eski Temaslar)
44. *Zum Āṭavakāvadāna (Türkische Turfan-Texte X*)
45. *Zum türkischen Konditional* (Türkçedeki Şart Kipi)

46. Zur frage nach der stellung tles tschuwassischen (Çuvaşçanın Durumu Üzerine)

47. Zur tatarischen dialekten künde (Tatar lehçesi çalışmaları)

48. Zwei neue türkische Runeninschriften (Ek 6`da "İki Yeni Türk Runik Yazıtı")

Araştırmanın altıncı sorusu: "Türkiye'de Fince çalışmaları yapılmakta mı?" Türkiye'de Fince eğitimi üniversitelerde verilmemektedir. Fin dili ve lehçeleriyle ilgili detaylı çalışmalar yoktur. Türkiye'de yazılan makaleler ve çeviriler daha çok Finlerin Türkçe üzerine yaptıkları incelemelerle ilgilidir. Bu incelemeler de akademisyen, Türkolog Talat Tekin`in, Hasan Eren`in, Emine Gürsoy Naskali`nin incelemeleriyle sınırlı kalmıştır. Doğrudan Fincenin ses bilgisiyle, yapısıyla, söz varlığıyla, Fin-Ugor dilleriyle ilgili Türkiye`de ciddi bir çalışma yoktur. Birçok makalede de kaynak dil yerine Türkolog Hasan Eren`den ve Talat Tekin`den alıntılar yapılmıştır. Bu nedenle de yeni bir bilgiden ziyade var olan bilginin kendini tekrarlamasına neden olmuştur.

5.2. Öneriler

Tezin dördüncü bölümünde listelenen Almanca, Fransızca, İngilizce kaynakların bu dillerde uzmanlaşmış araştırmacılar tarafından orijinal dilinden Türkçeye çevirileri yapılabilir. Yüzlerce makalenin, tezin, kitapların içinde bilgi tekrarına gidilmesini engelleyecek yeni yaklaşımlar belirlenebilir.

Aynı dil ailesinden olmadığı düşünülse de her iki dilin de sondan eklemeli olmasından dolayı Türkçeyi Fince üzerinden ögrenmek daha kolaydır. Bir Fin Türkçeyi dört ayda Fince üzerinden ögrenebilecekken ve B1 seviyesine çıkabilecekken İngilizce üzerinden dersi anlatan akademisyenlerle bu süre iki yıla kadar çıkmaktadır. Bir dili öğretirken kültür aktarımını da yapmak gerekir ve bu bilinci verebilmek için de kültürü aktardığımız ulusun dilini de bilmek bu bilinci, zihni daha güçlü kılacaktır. Fincede "yakamoz" *ay köprüsü,* "bir diş sarımsak" *bir tırnak sarımsak*, "taze soğan" *ilkbahar soğanı* olarak ifade edilir. Türkçede; "Başarıya giden yolda azimle yılmadan dört başı mamur bir cesaretle bütün olumsuzluklara göğüs germek" cümlesi Fincede tek bir sözcükle "sisu" ile ifade edilir. Sadece sözcüklerde değil ekin, kipin görevini günlük hayatta öğrencinin algılayabilmesi ve dilin spinale yerleşebilmesi için de Türkçeyi öğreteceğimiz kişinin dilini bilmek önem arz etmektedir.

Finlandiya`da uzun yıllar Türkçe için bir çaba olsa da birçok makale, deneme yazılsa da aynı çaba Türkiye'de Fince için görülmemiştir. Bu anlamda karşılıklı bağların güçlenmesi adına Türkiye'de Fince derslerin verilmesinin önü açılabilir. Ayrıca Türkiye`de Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği bölümlerinde lehçelerin yanında en az bir yabancı dil öğretimine teşvik edilerek öğrenciler ileride yapacakları bilimsel araştırmalara lisanstan itibaren kendilerini hazırlayabilir, bilgi tekrarına gidilmeden daha geniş bir bakış açısıyla karşılaştırmalı yollarla eserler sunabilirler.

Finlandiya`da dil eğitiminde felsefeye önem verilmektedir. Bu önem hususunda ulus olma zihniyetine erişmiş olan Finler hem başka dillere, kültürlere önem vermişler hem de kendi dillerine sahip çıkmışlardır. Türkiye'de de dil felsefesiyle ilgili olarak daha çok çalışmalar yapılması hem eğitimciler hem de öğrenciler için faydalı olacaktır.

BÖLÜM VI: KAYNAKÇA

Aalto, P. (1971), "*Oriental Studies in Finland 1828–1918"*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

Ademi, R. (2020). Bosna Hersek`te Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 133-145). Ankara: Akçağ Yayınları.

Ahlqvist A. (1859). *Muistelmia matkoilta Wenäjällä.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa.

Ahlqvist, A. (1858). Nachrichten über Tschuwaschen und Tscheremissen. *Archiv für wissenschaftliche Kunde von Russland.* Berlin: Druck und Verlag von Georg Reiner ss.39-81.

Ahlqvist, A. (1874). Seitsemän veljestä. *Kieletär VI*, ss. 39–50.

Ahonen, A. (2007). *Tataarien johtaja luottaa uutteruuteen*. Helsingin Sanomat 28.6.2007. https://www.hs.fi/ihmisia/art-2000004493232.html adresinden 23.10.2022 tarihinde alınmıştır.

Aikio, A. ve Ylikoski, J. (2016). The origin of the Finnic l-cases. *Fenno-Ugrica Suecana Nova Series* 15. ss. 59-158.

Alptekin, A. B. (1999). *Kirmanşah Hikâyesi.* Akçağ Yayınları.

Altınörs, A. (2003). *Dil Felsefesine Giriş*, İstanbul: İnkılap

Anderson, B. (1983). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism. Verso [*Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları].

Anhava, J. (1999). *Maailman kielet ja kielikunnat,* Gummerus.

Anttila, A. (1945). *Elias Lönnrot.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Arat, R. R. (1953). Türk Şivelerinin Tasnifi, *Türkiyat Mecmuası X*, 1953, ss. 59-139.

Aristoteles (2018). *Yorum üzerine*. (S. Babür, Çev.). İmge Kitapevi Yayınları.

Arnhart, L. (2005). *Siyasi Düşünce Tarihi*. (A. K. Bayram, Çev.). İstanbul: Adres Yayınları.

Aslan, E. (1990). *Halk hikayelerini İnceleme yöntemleri: Yaralı Mahmut hikâyesi üzerinde bir inceleme.* Dicle Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Diyarbakır.

Austin, J. L. (1962). *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon Press.

Autio, V. M. (1981). *Yliopiston virkanimitykset: hallinto- ja oppihistoriallinen tutkimus Turun Akatemian ja Keisarillisen Aleksanterin-yliopston opettajien nimityksistä Venäjän vallan alkupuolella 1809-1852*. [*Üniversite Atamaları. Rus yönetiminin başlangıcında Turku Akademisi ve Aleksander İmparatorluk Üniversitesi'ndeki öğretmen atamaları üzerine tarihsel bir çalışma*] Helsinki: Suomen historiallinen seura.

Autio, V. M. (1998). Setälä, Emil Nestor. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000500 adresinden 11.05.2022 tarihinde alınmıştır.

Autio, V. M. (2006). Räsänen, Martti. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007030 adresinden 12.05.2021 tarihinde alınmıştır.

Bacon, F. (1880). *The Advencament of Learning*. (Edit: William Aldis Wright), Oxford Clarendon Press.

Balcı, M., Dibra, F. (2020). Arnavutluk`ta Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 69-104). Ankara: Akçağ Yayınları.

Bartholdus, G. V. (1733). *Grammatica Fennica.* Turku: Excud, Johan Kiämpe.

Bickerton, D. (1990). *Language and Species*. University of Chicago Press.

Bickerton, D. (2013). *Âdemin Dili* (M. Doğan, Çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Boratav, P. N. (1969). *Yüz Soruda Türk Halk Edebiyatı*. Gerçek Yayınevi.

Borgmann, A. (1974). *The Philosophy of Language: Historical Foundations and Contemporary Issues*. Martinus Nijhoff/The Hague

Bowen, H. (1945). *British Contributions to Turkish Studies*, Longmans, Green and Co. Ltd of Paternoster Row Great Britain.

Branch, M. (1973). *A. J. Sjögren Studies of the North,* Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Branch, M. (2002). Sjögren, Anders Johan. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003634 adresinden 24.06.2022 alındı.

Burke, P. (2000). *A Social History of Knowledge: From Gutenberg to Diderot*. Polity.

Campbell, L. (2020). *Historical linguistics: An introduction* (4rd ed.). The MIT Press.

Castrén M. A, (1849). *Hvar låg det Finska folkets vagga?* Föradrag af Dr M. A. Castrén. Hallet i Universitetets Solemnitetssal den 9 November 1849. Helsinginfors ("Finlerin Beşiği Neredeydi? Dr. M. A. Castrén'in 9 Kasım 1949`da üniversitede verdiği konferansı).

Castrén, M. A. (1846). Anteckningar om samojediskans förvandtskap med de finska språken. *Suomi* 5, 177–86.

Castrén, M. A. (1856). *Reiseberichte und Briefe aus den Jahren 1845-1849* / M. Alexander Castren; Editör: A. Schiefner. - St. Petersburg- X, 527 с., [3] л. ил. - (Nordische Reisen und Forschungen).

Castrén, M. A. (1857). *Nordische Reisen und Forschungen*: *Ethnologische Vorlesungen über die altaischen Völker, nebst samojedischen Märchen und tatarischen Heldensagen*. Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften

Castrén, M. A. (2021). *Epistulae 1.* (Edited by Timo Salminen & Juha Janhunen). Helsinki: Finno-Ugrian Society.

Chomsky, N. (1957). *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton, 1957.

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.

Chomsky, N. (2005). Three factors in language design. *Linguistic Inquiry, 36 (1),* ss. 1–22.

Condillac, E. B. (1756). *An Essay of the Origin of Human Knowledge.* (Trans. Thomas Nugent) London: J. Nourse.

Condillac, E. B. (2001): *Essay on the Origin of Human Knowledge*. (Trans. Hans Aarsleff). Cambridge University Press.

Çelebi, M. (2006). İtalyan Türkolog Ettore Rossi'nin Kültür Tarihimize Katkıları, *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı – Bildiri Kitabı II (ed. F. Türkmen ve G. Gülsevin)*, İzmir, s. 602.

Çeliktaş, Z. (2020). Macaristan`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 357-373). Ankara: Akçağ Yayınları.

Çeribaş, M (2016). Batı Dünyasında Halk Bilimi Araştırmaları Tarihi. Dr. Mustafa Aça (Ed.) *Halk Bilimi El Kitabı* içinde (ss.53-70). İstanbul: Motif Vakfı.

Deacon, T. W. (1997). *The Symbolic Species: The Co-evolution of Language and the Brain*. W. W. Norton & Company.

Demir, N. (2006). *Türkiye`de Dil Tartışmaları*, (Derleyen: Astrid Menz, Christoph Schroeder), Bilgi Üniversitesi, İstanbul, ss.119-146.

Deutscher, G. (2013). *Dilin Aynasından*. (C. Yardımcı, Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.

Doerfer, G. (1997). Türk Şiveleri mi, Türk Dilleri mi? Türk Dilleri! (M. Ölmez, Çev.). *Türkoloji Eleştirileri*. Ankara: Simurg, ss. 291-293.

Donner, K. (1915). *Siperian samojedien keskuudessa vuosina 1911-1913 ja 1914.* Otava.

Donner, K. (1920). *Über die anlautenden labialen Spiranten und Verschlusslaute im Samojedischen und Uralischen.* Helsinki: Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Mémoires de la Société Finno-Ougrienne; 49.

Donner, K. (1944). *Kamassisches Wörterbuch: nebst Sprachproben und Hauptzügen der Grammatik.* (Edit. A. J. Joki). Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Donner, K. (1958). *Ketica. II. Supplement.* Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 108:2. (Edit. A. J. Joki). Helsinki: Suomalainen-Ugrilanen Seura.

Donner, K. ve Räsänen, M. (1892), *Zwei neue türkische Runeninschriften*, Helsinki: Mémoires de la Société Finno-Ougrienne.

Donner, O. (1865). *Das Personalpronomen in den altaischen Sprachen I: Die Finnische Sprache.* Berlin: Ferd. Dümmler's Verlagsbuchhandlung.

Donner, O. (1892). *Wörterverzeichnis zu den inscriptions de l'Iénisseï: nach den im Jahre 1889*. Helsinki: Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 4.

Donner, O. (1896). Sur l'origine de l'alphabet Turc du nord de l'Asie. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 14. Cilt 1. Sayı*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapainon Oy.

Duranti, A. (1997). *Linguistic Anthropology*. Cambridge University Press.

Emerson, R. W. (1844). *Essays.* 2. Seri. Boston: James Munroe and Company.

Emerson, R. W. (2009). *Nature*. Boston & Cambridge: James Munroe and Company.

Emiroğlu, Ö. (2020). Polonya`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 393-426). Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, A. B. (2004). *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*. Akçağ Yayınları

Erdem, C. (2020). Hırvatistan`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 233-240). Ankara: Akçağ Yayınları.

Eren, H. (1977). *Ymar Daher, Agricultura Anatolica I. Türkiyat Mecmuası*, 19, ss. 283-308.

Eren, H. (1998), *Türklük Bilimi Sözlüğü, I. Yabancı Türkologlar*, Ankara.

Ergin, M. (2009). *Türk Dil Bilgisi.* Boğaziçi Yayınları.

Ersoy, T. (2020). Hollanda`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 243-259). Ankara: Akçağ Yayınları.

Eruygur, A. (2019). *Çin Halk Cumhuriyeti'nde yapılan Türkoloji çalışmalarının bibliyografyası.* (Yayın no: 571761) [Yayımlanmammış Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.

Ethnologue. (2021). *Languages of the World: Udmurt*. https://www.ethnologue.com/language/udm adresinden 14.03.2024 tarihinde alınmıştır.

Finlandiya Milli Kütüphanesi. *Suunta*. https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/titles/fk01611?display=THUMB&year=1925 adresinden 07.04.2024 tarihinde alınmıştır.

Francisco, A. S. (2016). *Martin Luther, Islam, and the Ottoman Turks* https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199340378.013.273 adresinden 17.06.2023 tarihinde alınmıştır.

Frege, G. (1884). *The Foundations of Arithmetic*. Oxford: Blackwell.

Frege, G. (1892). *Sense and Reference*. Philosophical Review.

Genetz, A. (1884). *Lyhyt Kasan'in tatarin kielen kielioppi.* Hämeenlinna.

Gothóni, R. (2019). Donner, Kai. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005410 adresinden 12.02.2024 tarihinde alınmıştır.

Greenberg, J. H. (1963). *The languages of Africa* (Vol. 25). Indiana University.

Greenberg, J. H. (2005). *Genetic Linguistics: Essays on Theory and Method*. Oxford University Press.

Grønbech, K. (1942). *Komenisches Wörterbuch-Turkischer Wortindex zu Codex Cumanicux*. Kopenhagen: Einar Munksgaard.

Gutas, D. (1998). *Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early Abbasid Society*. Routledge.

Gül, B. (2020). Almanya`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 1-68). Ankara: Akçağ Yayınları.

Güneşdoğdu, A. (2020). *İtalya`da Türkoloji Çalışmaları ve Gelişimi*. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Hakkarainen, J. P. (2021). *Till vetenskapernas gynnare, idkare och vänner.* https://blogs.helsinki.fi/scriptaselecta/author/jphakkar/ adresinden 18.04.2024 tarihinde alınmıştır.

Häkkinen, K. (2004). *Nykysuomen etymologinen sanakirja.* Helsinki: WSOY.

Hakulinen, L. (1999). *Luennot suomen kielen partikkeleista*. (Edit. Yrjo Lauranto ja Tapani Lehtinen). Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Hakullinen, L. (1961). *Suomen kielen rakenne ja kehitys* [The Structure and Development of the Finnish Language]. Helsinki: Otava.

Halén, H. (2018): Ramstedt, Gustaf John. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005402 adresinden 08.11.2022 tarihinde alınmıştır.

Halliday, M. A. K. (1978). *Language As Social Semiotic: Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold Publishers.

Hämäläinen, N (2023). Vaiettu, unohdettu: Elias Lönnrotin ”uusi Kanteletar-laitos”. *Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti Avain , Vuosikerta. 20 , Nro 1.*

Hamari, A. (2021). Mordvalaiskielten ška-komparatiivi. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja.* Vol 2021 Nro 98 içinde ss 149-196, Helsinki.

Harris, R. (1998). *Language, Saussure and Wittgenstein: How to Play Games with Words*. London: Routledge.

Harris, W. V. (1989). Ancient Literacy. Harvard University Press.

Harviainen, T. (2003). Aro, Jussi. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006980 adresinden 11.02.2024 tarihinde alınmıştır.

Hazai, G. (1990). Macaristan`da Türkoloji, *Türk Dili s. 461*.

Hegel, G. W. F. (1998). *Hukuk Felsefesinin Temel Prensipleri*. (C. Karakaya, Çev.). İstanbul: Sosyal Yayınları.

Hegel, G. W. F. (2003). *Tarihte Akıl*. (Ö. Sözer, Çev.). İstanbul: Ara Yayınları.

Heikura, P. (2014). *Aristoteleen kantapää: Aikamuoto on rahaa* [Aristotales: Vakit Nakittir]. https://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/09/03/aristoteleen-kantapaa-aikamuoto-rahaa adresinden 12.05.2024 tarihinde alınmıştır.

Herder, J. G. (1812). *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit*. Leipzig: J. F. Hartknoch.

Honti, L. (2003). Finno-Ugric languages: History and present. *Journal of Linguistics and Language Teaching*, 14(2), ss. 120-130.

Humboldt, W. (1988*). On Language: The Diversity of Human Language-Structure and its Influence on the Mental Development of Mankind*. (Trans. Peter Heath). Cambridge: Cambridge UP.

Hymes, D. (1972). *On communicative competence*. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (ss. 269-293). Penguin Books.

Hymes, D. (1974). *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. University of Pennsylvania Press.

Hymes, D. (1996). *Ethnography, Linguistics, Narrative Inequality: Toward an Understanding of Voice*. Taylor & Francis.

Itkonen, E. ve Kulonen, U. M. (2013). *Suomen sanojen alkuperä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jakobson, R. ve Trubetzkoy, N. (1928). *Principles of Phonology*. The Hague: Mouton.

Janhunen, J. (1989). *Glottal stop in Nenets*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne. 196. Helsinki.

Janhunen, J. (1997): Joki, Aulis Johannes. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006993 (ISSN 1799-4349) adresinden alındı.

Janhunen, J. (1999). *Verovirkamies opetti ja vaalı tataarikulttuuria*. Helsingin Sanomat. 17.7.

Janhunen, J. (2010). Daher, Ymär. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-006432 (ISSN 1799-4349) adresinden alındı.

Janhunen, J. (2013). *Personal pronouns in core Altaic*. In: Robbeets, Martine; Cuyckens, Hubert (eds.) Shared Grammaticalization. With special focus on the Transeurasian languages. John Benjamins.

Joki A. J. (1953). *Wörterverzeichnis der Kyzyl-Sprache*. Helsinki: Studia Orientalia Edidit Societas Orientalis Fennica XIX:1.

Joki, A. J. (1950). M. A. Castren Turkkilaisen Kansan-runouden Kerääjänä. *Kalevalaseuran Vuosikirja 30. Porvoo*: Werner Söderström Osakäyhtiön Kirjapainossa.

Jones, W. (1786). The third anniversary discourse. *Asiatick Researches*, 1, ss. 415-431.

Jorma, A. (2008). *Bulgarianturkkilainen romaani 1960-luvulla.* (Doktora Tezi). Turku Üniversitesi: Turku.

Juntunen, R. (2023). *Runoniekkoja ja renkutuksia*. https://www.kotus.fi/nyt/uutistekstit/kuukauden_kirja/runoniekkoja_ja_renkutuksia.39460.news adresinden 04.02.2024 tarihinde alınmıştır.

Jutikkala, E. ve Pirinen, K. (2003). *A history of Finland*. Otava.

Jyrkänkallio, P. (1954). Die sprachwissenschaftlichen Veröffentlichungon von Prof. Dr. Martti Räsänen. *Studia Orientalia Electronica*, 19. https://journal.fi/store/article/view/49977 adresinden 14.09. 2023 tarihinde alınmıştır.

Kallio, L. (2019). J. V. Snellmanin varhainen Hegel-luenta. *Ajatus, 76(1),* ss.*61–82. Noudettu osoitteesta https://journal.fi/ajatus/article/view/88143*

Kálmán, B. ve Róna-Tas, A. (1975). *Chrestomathia Vogulica*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Karaca, K. (2018). *Fransa`da Türkçe Öğretiliyor mu?* https://www.dw.com/tr/fransada-t%C3%BCrk%C3%A7e-%C3%B6%C4%9Fretiliyor-mu/a-43745048 adresinden 12.04.2024 tarihinde alınmıştır.

Karttunen, K. (2010). Pentti Aalto in His Aspect as Indologist. *Studia Orientalia 108*. ss. 103–110.

Karttunen, K. (2011). *Mooseksen kırjoista kungfutselaisuuden klassikoihin ja Jeruselamista Siperian tundralle: Aasian Tutkimuksen Vaiheet Suomessa*. Suomen Itämaiden Seura.

Karttunen, K. (2022): Kellgren, Herman. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003502 adresinden 23.12.2023 tarihinde alınmıştır.

Kaseva, T. (2020). *Murskakritiikki.* https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000006492138.html adresinden 23.01.2021 tarihinde alınmıştır.

Kastinen, A. (2015). *Porvoon museon ja J.L. Runebergin kodin kanteleet.* https://www.temps.fi/wp-content/uploads/2019/02/Porvoon-museon kanteleet_Kastinen012015-3.pdf. adresinden 17.05.2024 tarihinde alınmıştır.

Kellgren, H. (1854). *Om affix-pronomen i arabiskan persiskan och turkiskan: Ibn-Mâliks Allâmîja med textkritik och anmärkningar.* Frenckell, Finland.

Kennedy, G. (1999). Classical Rhetoric and Its Christian and Secular Tradition from Ancient to Modern Times. University of North Carolina Press.

Kepenek, P. (2020). Avusturya`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 117-131). Ankara: Akçağ Yayınları.

Kerimoğlu, C. (2016). Dilin kökeni arayışları I: Dilin kökeniyle ilgili akademik tartışmalar. *Dil Araştırmaları*, 18: 47–84.

Kılıç, A. (2011). *Eski Yugoslavya'da yapılan Türkoloji çalışmalarının analitik bibliyografyası.* (Yayın no: 280368) [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Koivisto, V. (2018). Border Karelian Dialects – a Diffuse Variety of Karelian. *On the Border of Language and Dialect*. Finnish Literature Society, Helsinki: SKS.

Korkmaz, Z. (1959). Türkçede -acak / -ecek Gelecek Zaman Futurum Ekinin Yapısı Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 17(1-2),* ss.159-170.

Köprülüzade, M. F. (1927). Türkiyat Aleminde. *Hayat, Nu.III/53*.

Krohn, K. (1981). *Folklore Methodology.* Formulated by Julius Krohn and Expanded by Nordic Researchers. University of Texas Press.

Kulonen, U. M. (2001). Paasonen, Heikki. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-005409 adresinden 21.04.2024 tarihinde alınmıştır.

Kulonen, U. M. (2002). Kielitiede ja Suomen väestön juuret. Riho Grünthal (ed.). *Ennen, muinoin: Miten menneisyyttämme tutkitaan* (ss. 102-116). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Küçük, E. (2017*). Türkiye-Finlandiya ilişkileri (1917-1980): Finlandiya'nın bağımsızlığının 100. yılı anısına (1917- 2017)*, Atatürk Araştırma Merkezi.

Lagus, E. (1898). Bref från Henrik Gabriel Porthan till samtida. *SLSFS 38*. Helsinki.

Lavery, J. E. (2006). *The History of Finland*. Greenwood Publishing Group

Le Goff, J. (1992). *Medieval Civilization, 400-1500*. Blackwell.

Lehtonen, J. V. (1931). *Aleksis Kivi aikalaistensa arvostelemana.* Helsinki: Otava.

Lesiczka, A. E. (2020). Çekya ve Slovakya`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 175-196). Ankara: Akçağ Yayınları.

Lönnrot, E. (1839). *Suomalaisen talonpojan koti-lääkäri.* Helsinki: präntätty G. O. Waseniuksen tykönä.

Majamaa, R. (1997). Lönnrot, Elias. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002836 adresinden 26.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Malinowski, B. (1922). *Argonauts of the Western Pacific*. Routledge & Kegan Paul.

Malinowski, B. (1923). *The Problem of Meaning in Primitive Languages*. In C. K. Ogden & I. A. Richards (Eds.), *The Meaning of Meaning* (ss. 296-336). Harcourt, Brace & World.

Malinowski, B. (1935). *Coral gardens and their magic: A study of the methods of tilling the soil and of agricultural rites in the Trobriand Islands* (Vol. 2). George Allen & Unwin.

Mark, J. (1949). Die Finnische Grammatik Von Henricus Crugerus. *Finnisch-Ugrische Forschungen* (30): SS. 55–146.

Mengüşoğlu, T. (1958). *Felsefeye Giriş*. Remzi Kitabevi.

Miskiniene, G. (2020). Litvanya`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 345-354). Ankara: Akçağ Yayınları.

Musa, B. (2012). Finlandiya Türkologları ve Finlandiya`da Türkoloji Çalışmaları Bibliyografyası. *Türklük Bilimi Araştırmaları, sy. 32*, ss. 221-45.

Münster, S. (1628). *Cosmographia.* Basel: Henricpetri

Nagata, Y. (2001). Japonya, IV. Ülkede İslâm ve Şarkiyat Çalışmaları. *TDV İslam Ansiklopedisi*. c. 23, ss. 575-576. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı.

Nagel, T. (1974). What Is It Like to Be a Bat. *Philosophical Review*, 83, ss. 435-450.

Nichols, J. (2012). *Monogenesis or polygenesis: a single ancestral language for all humanity*. ss. 558–572. (Ed. Kathleen R. Gibson, Maggie Tallerman). The Oxford Handbook of Language Evolution.

Nurmio, Y. (1947). *Taistelu suomen kielen asemasta 1800-luvun puolivälissä. Vuoden 1850 kielisäännöksen syntyhistorian, voimassaolon ja kumoamisen selvittelyä*. Helsinki: WSOY.

Oganova, E., Vorobeva S., Alekseeva, O. (2020). Rusya`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (s. 439-479). Ankara: Akçağ Yayınları.

Ömer, S. (1989*). Bütün Eserleri 13. Dil Konusunda Yazılar*. Baskıya hazırlayan: Muzaffer Uyguner, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Paasonen, H. (1894). *Proben der Mordwinischen Volkslitteratur: Erzjanischer Theil*, Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainossa.

Paasonen, H. (1901a). Matkakertomus ostjakkien maalta. Helsinki: *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 19*.

Paasonen, H. (1901b). Tatarische Lieder. Helsinki: *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 19*.

Paasonen, H. (1902). *Über die türkischen lehnwörter im ostjakischen*, Finnisch-ugrische Forschungen: Zeitschrift für finnisch-ugrische Sprach- und Volkskunde: Band II: Heft II. ss. 81-137, Helsinki.

Paasonen, H. (1903). *Mordwinische Lautlehre*, 22. cilt/Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia.

Paasonen, H. (1908). *Csuvas szójegyzék.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Paasonen, H. (1950). *Çuvaş sözlüğü*. Türk Dil Kurumu, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul.

Palander, M., Riionheimo, H., Koivisto, V. (2018). *On the Border of Language and Dialect.* Helsinki: Finnish Literature Society, SKS.

Palva, H. (1984). Studia Orientalia memoriae Jussi Aro dedicata. Jussi Aro 1928- 1983 *Finnish Oriental Society, Studia Orientalia 55*.

Parpola, A. ve Janhunen, J. (2003). Harry Halén-A Biographical Sketch. Helsinki: *Studia Orientalia 97*, ss. xvii-xxiv.

Paxman, D. (1990). *Language Theory and National Character in the Eighteenth Century*. Deseret Language and Linguistic Society Symposium: Vol. 16: Iss. 1, Article 4.

Petraeus A. O. (1649). *Linguae finnicae brevis institute.* Turku: Imprimebat Petrus Wald

Piechnik, I. (2021). Finnic tetrameter in J.R.R. Tolkien's The Story of Kullervo in comparison to W.F. Kirby's English translation of the Kalevala. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis*. Volume 138, Issue 4, ss. 201- 220

Pinker, S. (1994). *The Language Instinct.* Harper Perennial.

Poppe, N. (1983). *Reminiscences*. Ed. Henry G. Schwarz. Studıes on East Asia 16. Bellington WA.

Quatremere, E. M. (2024). *İslam Ansiklopedisi*. https://islamansiklopedisi.org.tr/quatremere-etienne-marc adresinden 11.03.2024 tarihinde alınmıştır.

Rahkonen, P. (2011). Finno-Ugrian hydronyms of the River Volkhov and Luga catchment areas. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja – Journal de la Société Finno-Ougrienne*. 93. Helsinki: Finno-Ugric Society. ss. 205–266.

Ramstedt, G. İ. (1909). Etimologiya imeni 'oyrat'. *Zapiski İmp. Russk. Geografiçeskogo Obşçestva po otdeleniyu etnografii,* XXXIV: 547-558.

Ramstedt, G. J. (1944). *Seitsemän Retkeä Itään 1898-1912.* Porvoo-Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö. https://digi.kansalliskirjasto.fi/teos/binding/1925450?page=1 adresinden 12.09.2022 tarihinde alınmıştır.

Ramstedt, G. J. (2021). *Doğu`ya Seyahat 1898-1912.* (S. M. Arçın, Çev.). İstanbul: Kitabevi. (Orijinal çalışma basım tarihi 1944).

Räsänen, M. (1920). Die tschuwassischen Lehnwörter im Tscheremissischen. *SUST 48.*

Räsänen, M. (1923). Die tatarischen Lehnwörter in tscheremissischen. *SUST 50.*

Räsänen, M. (1937). *Puolikuun nousu: havaintoja uudesta Turkista ja sen kansasta*, Gummerus.

Räsänen, M. (1953). Aulis J. Joki Die Lehnwörter Des Sajansamojedischen. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 1953 (31):14–19. https://doi.org/10.33339/fuf.129825.

Räsänen, M. (1969). *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*. Helsinki.

Ravila, P. (1933). Suomalais-ugrilainen Seura 1883-1933. *JSFOu 46:1*.

Richards, J. C. ve Rodgers, T. S. (2001). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.

Ruhlen, M. (1994). *Ruhlen - The Origin of Language - Tracing The Evolution of the Mother Tongue.*[*Dilin Kökeni: Geçmişe ve Geleceğe Bakış.* (A. B. Ercilasun, Çev.) *Dil Araştırmaları 10*, 2012, ss. 167-182] Wiley.

Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.

Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Akçağ Yayınları.

Salminen, T. (2007). Endangered languages in the Finno-Ugric family. *UNESCO Red Book on Endangered Languages: Europe*, ss. 85-95.

Salminen, T. (2023). Castrén, Matthias Alexander. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003164 adresinden 13.04.2024 tarihinde alınmıştır.

Saraç, Ş. (2020). İngiltere`de Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (ss. 265-282). Ankara: Akçağ Yayınları.

Saussure, F. (1916). *Course in General Linguistics*. New York: Columbia University Press.

Schaller, H. W. (1997). Roman Jacopson`s Conception of Sprachbund. *Cahiers du Centre de Linguistique et des Sciences du Langage.* ss. 207-2012.

Schleicher, A. (1850). *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*. H. Böhlau.

Schott, W. (1836). *Versuch über die tatarischen Sprachen*. Berlin: Verlag von Veit & Comp

Schott, W. (1849). *Über das Altai'sche oder Finnisch-Tatarische Sprachengeschlecht*. Berlin: bei G. Reimer

Screen, J. E. O. (1992). The Finnish Army, 1881-1901: A National Force in a Russian Context. *The Slavonic and East European Review Vol. 70, No. 3* ss. 453-476. Published By: Modern Humanities Research Association.

Selber, S. A. (2004). Multiliteracies for a Digital Age. Southern Illinois University Press.

Setälä E. N. (1901b). *Suomen kielen opetus- ja tutkimusena Suomen yliopistossa ennen vuotta 1951*. (1851'den önce Finlandiya Üniversitesi'nde Eğitim ve Araştırma Konusu Olarak Fince). Valvoja. ss. 403-421.

Setälä E.N. (1918). Mathias Alexander Castrenin satavuotispäivänä. *Centenaire de la naissance de Mathias Alexandre Castren- JSFOu 30: 1-1b.*

Setälä, E. N. (1892). *Lisiä suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen historiaan*. Suomalaisen Kirjałlisuuden Seura.

Setälä, E. N. (1901a). *Über die transskription der finnisch-ugrischen sprachen. Historik und Vorschläg.* Finnische-Ugrische Forschungen, Helsinki, ss.15-52.

Sjögren, A. J. (1821) *Über die finnische Sprache und ihre Literatur.* St. Petersburg: Gretsch.

Sjögren, A. J. (1855). *Tutkijan tieni*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

Stanford Encyclopedia of Philosophy Archive. https://plato.stanford.edu/archives/win2017/entries/logical-constants/#SynTer adresinden 12.05.2024 tarihinde alınmıştır.

Starostin, S., Dybo, A., Mudrak, O. (2003). *Etymological Dictionary of the Altaic Languages.* Hollanda: Brill.

Steiner, G. (1975). *After Babel: Aspects of language and translation*. Oxford: Oxford University Press.

Sulkunen, I. (2004). *Suomalaisen kirjallisuuden seura 1831-1892*. Helsinki: SKS Kirjat.

Şamil, M (1994). *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancı Okullar.* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, İstanbul.

Şen, M. (2019). *Türk Dilinin Dünü ve Bugünü*. İstanbul: Post Yayınevi, İstanbul.

Şen, M. (2024). *Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkçemiz.* İstanbul: Post Yayınevi.

Şükufe, N. (1935). *Finlandiya*. Gazetecilik ve Matbaacılık TAŞ.

Tarkiainen, K. (2021). Arwidsson, Adolf Ivar. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003122 adresinden 12.07.2023 tarihinde alınmıştır.

Tekin, T. (1959). Sovyet Rusya'da Savaştan Sonra Türkoloji Çalışmaları. *TDAY-Belleten,* ss. 378-418.

Tekin, T. (1989). Türk Dil ve Diyalektlerinin Yeni Bir Tasnifi, *Erdem*, 5, sayı 13, ss. 141-168.

Tekin, T. (2013). Makaleler 1: Altayistik. Ankara: TDK Yayınları.

Temir, A. (2002). Ural-Altay Dilleri Teorisi. *Türk Dünyası El Kitabı*. C. II, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Tuna, O. N. (2002). Altay Dilleri Teorisi. Türk Dünyası El Kitabı. C. II, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

Tuna, O. T. and Bosson J. (1962). A Mongolian 'Phags-pa Text and its Turkish Translation in the "Collection of Curiosities. S. 16-80. *Suomalais-ugrilaisen Seuran aikakauskirja. vol. 63. no. 3,* Helsinki.

Turan, A. (2017). *Macar Türkolojisinin Türklük Fikrine Katkısı.* (Yayın no: 480430) (Doktora Tezi) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Türk, V. (1996). Türkçede Şimdiki Zaman Kavramı, Çekimleri ve Ekleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten,* 44, ss. 291-340.

Türkmen, F. (1974). *Âşık Garip Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma, Tahir ile Zühre Hikâyesi.* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

UNESCO, https://en.wal.unesco.org/countries/finland/languages/karelian adresinden 22.06.2024 tarihinde alınmıştır.

Väisänen, M. (1998): Lagus, Wilhelm. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003519 adresinden 09.03.2024 tarihinde alınmıştır.

Väisänen, M. (2008). Donner Otto. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003179 adresinden 13.02.2024 tarihinde alınmıştır.

Vambéry, A. (1865). *Travels in Central Asia*. NYC: Harper & Brothers.

Voltaire (1912). *The History of Charles XII, king of Sweden.* London: J. M. Dent

Wellek, R. ve Warren, A. (2019). *Edebiyat Teorisi* (Ö. F. Huyugüzel, Çev.). Dergâh Yayınları.

Wiedemann, J. F. (1838). *Ueber die früheren Sitze der tschudischen Völker und ihre Sprachverwandtschaft mit den Völkern Mittelhochasiens* [Çud Halklarının Eski Merkezi ve Orta Asya Halklarıyla Olan Dilsel Yakınlıkları Hakkında]. Einladung zur öffentlichen Prüfung im hiesigen Gymnasium am 27. und 28. Juni. Reval (Tallinn).

Wittgenstein, L (2009). *Kesinlik Üstüne + Kültür ve Değer*. (Çevirmen: Doğan Şahiner) İstanbul: Metis Yayınları.

Wittgenstein, L. (1922). *Tractatus Logico-Philosophicus*. London: Routledge.

Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.

Yasui, Y. (2019). *Bir Japon Türkolog Prof. Dr. Masao Mori: Hayatı ve Türkolojiye Etkisi*. (Yayın no: 568782), (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Türkoloji Araştırmaları Anabilim Dalı, Ankara.

Yılmaz, T. (2020). Fransa`da Türkoloji. Öztürk Emiroğlu (Ed.), *Avrupa`da Türkoloji* (1. Baskı) içinde (s. 199-223). Ankara: Akçağ Yayınları.

Ylikoski, J. (2016). The Origins of the Western Uralic S-Cases Revisited: Historiographical, Functional-Typological and Samoyedic Perspectives. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 2016 (63):6–78. https://doi.org/10.33339/fuf.86120 adresinden 21.12.2022 tarihinde alınmıştır.

Yüksel, Z. (2005). *Çek Cumhuriyeti'nde Türkolojinin Tarihi*, içinde: G. Gülsevin, M. Arıkan (ed), *Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı*, İzmir.

Zajaczkowski, W (1979). *Polonya`da Türkoloji*, I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul 15- 20.10.1973.

Zimonyi, I. (2002). *Macaristan`daki Türkoloji Çalışmaları*, Yeni Türkiye, C.8, Ankara.

Ziya, G. (1968). *Türkçülüğün Esasları*. Varlık Yayınları: Sayı 1388.

Zsirai, M. (1937) *Finnugor rokonságunk.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.

BÖLÜM VII: EKLER

Ek 1: Sağdaki resimde Kai Donner`in babası Otto Donner, soldaki fotoğrafta elimdeki çerçevede Kai Donner ve Otto Donner`in resmini tutan Kai Donner`in torunu akademisyen Kristian Donner. Fotoğrafımızı çeken de eşi hem yazar hem öğretmen olan Annika Luther. Yer: Helsinki.

Ek 2: Otto Donner`in *Wörterverzeichnis zu den inscriptions de l'Iénisseï: nach den im Jahre 1889* yani "Yenisey Yazıtları Sözlüğü; 1889 Tarihli Belgeye Göre"

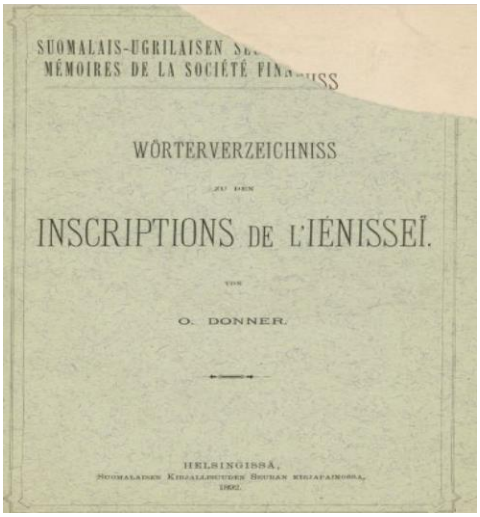
SUOMALAIS-UGRILAISEN
MÉMOIRES DE LA SOCIÉTÉ FIN ISS

WÖRTERVERZEICHNISS

INSCRIPTIONS DE L'IÉNISSEÏ.

O. DONNER.

HELSINGISSÄ,

Ek 3: *Sur l'origine de l'alphabet Turc du nord de l'Asie* (Kuzey Asya'daki Türk Alfabesinin Kökeni Üzerine).

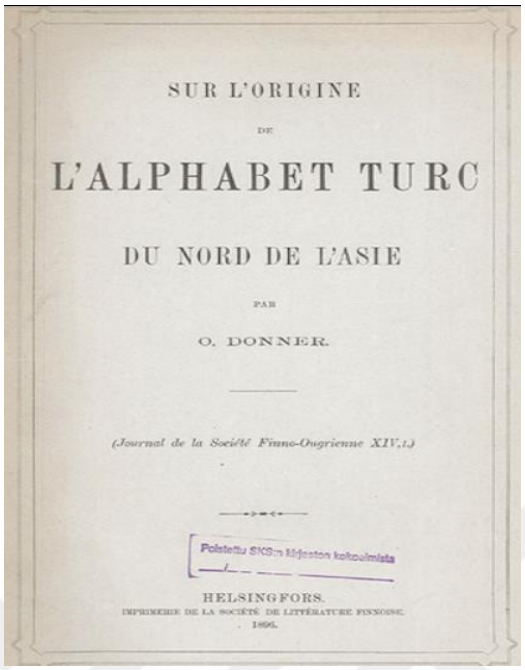

SUR L'ORIGINE

DE

L'ALPHABET TURC

DU NORD DE L'ASIE

PAR

O. DONNER.

(Journal de la Société Finno-Ougrienne XIV,1.)

Poistettu SKS:n kirjaston kokoelmista

HELSINGFORS.

IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ DE LITTÉRATURE FINNOISE.

1896.

Ek 4: Kristian Donner tarafından bana hediye edilen Kai Donner`in kitabı: *Siperian samojedien keskuudessa vuosina 1911-1913 ja 1914* (Sibirya`daki Samoyedler Arasında)

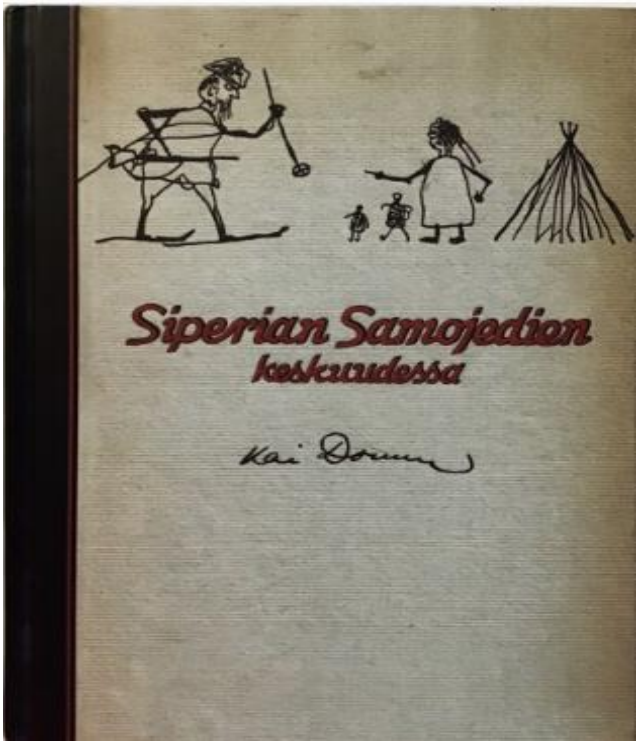

Siperian Samojedien

keskuudessa

Kai Donner

Ek 5: *Zu den ältesten Berührungen zwischen Samojeden und Türken* yani "Samoyedler ve Türkler Arasındaki En Eski Temaslar"

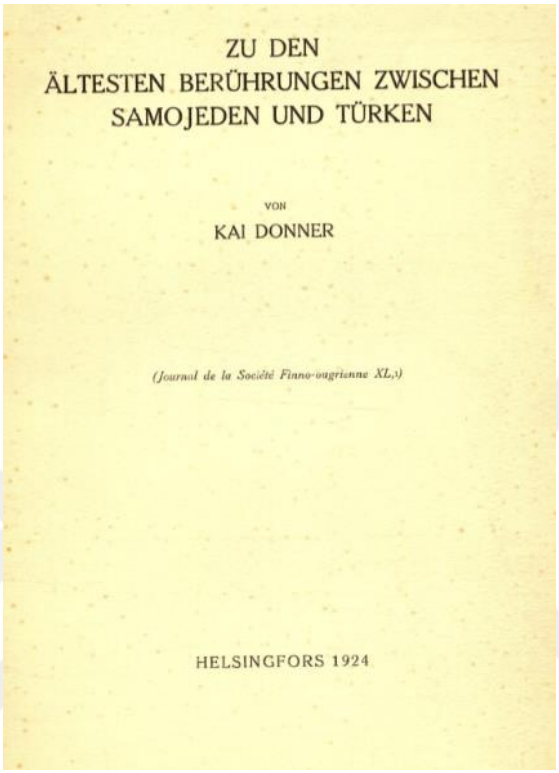
ZU DEN
ÄLTESTEN BERÜHRUNGEN ZWISCHEN
SAMOJEDEN UND TÜRKEN

VON
KAI DONNER

(Journal de la Société Finno-ougrienne XL,3)

HELSINGFORS 1924

Ek 6: Kai Donner ve Martti Räsänen`in eseri *Zwei neue türkische Runeninschriften* (İki Yeni Türk Runik Yazıtı)

ZWEI NEUE
TÜRKISCHE RUNENINSCHRIFTEN

VON

KAI DONNER UND MARTTI RASÄNEN

Ek 7: Sebastian Munster`in 1544`deki eseri *Cosmographia*`da Finlandiya'yı gösterdiği harita. Siyaseten İsveç`e bağlı olsa da harita bilimci Finlandiya'yı müstakil bir şekilde belirtmiştir.

Ek 8: Sebastian Munster`in 1544`deki eseri Cosmographia`da gecen Fince sözcükler ve Finlandiya hakkında bilgi.

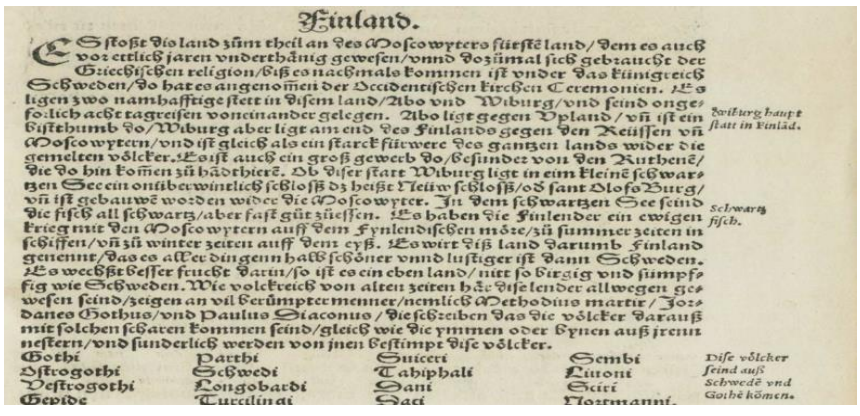

Finland.

Es stoßt dis land zům theil an des Moscowyters fürstē land/ dem es auch vor ettlich jaren vnderthänig gewesen/vnnd dozůmal sich gebraucht der Griechischen religion/biß es nachmals kommen ist vnder das künigreich Schweden/do hat es angenom̄en der Occidentischen kirchen Ceremonien. Es ligen zwo namhafftige stett in disem land/Abo vnd Wiburg/vnd seind ongefo:lich acht tagreisen voneinander gelegen. Abo ligt gegen Vpland/ vñ ist ein bisthumb do/Wiburg aber ligt am end des Finlands gegen den Reüssen vñ Moscowytern/vnd ist gleich als ein starck fürwere des gantzen lands wider die gemelten völcker. Es ist auch ein groß gewerb do/besunder von den Ruthenē/ die do hin kom̄en zů hādthierē. Ob diser statt Wiburg ligt in eim kleinē schwartzen See ein onüberwintlich schloß dz heißt Neüw schloß/od sant Olofs Burg/ vñ ist gebauwē worden wider die Moscowyter. In dem schwartzen See seind die fisch all schwartz/aber fast gůt zůessen. Es haben die Finlender ein ewigen krieg mit den Moscowytern auff dem Fynlendischen möre/zů summer zeiten in schiffen/vñ zů winter zeiten auff dem eyß. Es wirt diß land darumb Finland genennt/das es aller dingenn halb schöner vnnd lustiger ist dann Schweden. Es wechßt besser frucht darin/so ist es ein eben land/ nitt so birgig vnd sümpffig wie Schweden. Wie volckreich von alten zeiten här dise lender allwegen gewesen seind/zeigen an vil berümpter menner/nemlich Methodius martir/ Jordanes Gothus/vnd Paulus Diaconus/ die schreiben das die völcker darauß mit solchen scharen kommen seind/gleich wie die ymmen oder bynen auß jrenn nestern/vnd sunderlich werden von jnen bestimpt dise völcker.

Gothi	Parthi	Suiceri	Sembi
Ostrogothi	Schwedi	Tahiphali	Liuoni
Vestrogothi	Longobardi	Dani	Sciri
Gepide	Turcilingi	Daci	Normanni.

Samogete	Auares	Sclaui	Picti
Massogete	Heruli	Rugi	Carpi
Huni	Winuli	Alani	Caibi
Amazones	Sueui	Burgundi	Cimerij
Cimbri	Bulgari		

Zwo sprachē in Finland.

Der sprachen halb des Finlands solt du mercken/das zwo sprachen werden darin gefunden. Von Wiburg biß ghen Borga oder Sibbo am gestaden des möres gebrauchen sich die ynwoner des lands der Schweder sprachen/aber hin den aussen im land/haben sie gar ein besundere sprach. In vilen flecken als zů Wiburg vnnd Pittis/findt man beide sprachen/vnnd man můß auch zweyerley predicanten do haben. Die Schwedisch sprach hat kleinenn vnderscheidt von der Norwegischen/Gothischen/vnd Deñmärckische sprach/ gleich wie in Teütsch land der Schweytzer vnd Schwaben sprachen ein sprach seind/ vnd doch etwas verendert werdenn. Doch wan man die Schwedische sprach im grund ansicht/ spürt man das sie auß der Teütschen zungen geflossenn ist/ das magst du auß dem nachgesetzten Vatter vnser merckenn/das ich mitt grossem fleiß gefaßt hab von einem gelerten vnd gebornen Schwedier.

Pater noster in Schweder sprach.

FAder war som er i himlum/ heiligat warde dit namen/ tilkomen tit rike/ scke din willige/ som i himlum so opo iordene/ wär taglig brödh gif os i tag/ verlath os wären schuld som wi verlätem ware sckuldiger/ och inledh os icke i frestilse/ vtan löß os i fro onda/ Amen.

Aber der inneren Finlender sprach ist gantz vñ gar von der Schwedier sprachen gescheidenn/ hat auch kein gemeinschafft mit der Moscowyter sprache/ die mit der Polendischen sprachen zůstimpt/ sunder ist allein gemein den Finlēdern vnd den mitnächtigen völckern/ die man Lappen vnd Pilappen nent.

Brot	Heissen sie auff jre sprach	Leipä
Hauß		Honch
Statt		Caůpungi
Mensch		Jchminen
Käß		Juhsto
Hundt		Coira
Künig		Koing
Schiff		Laiwa
Gott		Jůmala
Erde		Ma
Tag		Paiwä
Böß		Paha

Vatter vnser in Finlendischer vnd Pilappener sprach/ deren sich ettlich Lyflender gebrauchen.

vatter vnser der bist in himmeln heilig werd dein nam zůkom
Jsä meidhen ioko oledh taiu ahissa/ pühettü olkohon siůn nimesi/ tulko-
dein reich gescheh dein will als in himmeln also in
hon siůn waltakuntasi/ olkohon siůn tahtosi kuwin taiuahissa nyn man-
erden

erden vnser täglich brot gib vns disen tag vnd gib ver-
pällä/ meidhen iokapaiwen leipä anna meilen tänäpaiwäne/ ia anna an-
zeihung vns der sünd als wir vergeben vnsern wider sechern vnd
teiye meiden syndiä küwin möe annamma meden vastahan rickoillen/ ia
nit ynleite vns in versůchnüs sunder erlöß vns vom bösen.
älä sata meitä kinsaůyen/ mutta päästä meitä pahasta/ Amen.

Weyter solt du mercken das der künig von Schwedē/ nach dem er diß land vnder sein kron gebracht/ vil Landuögt in dz land gesetzt hat/ nēlich einen zů Wiburg/ der sich im schloß neben der statt im See gelegen haltet/ einen zů Borga am Finlendischen möre/ vñ einen zů Chronenburg bey dem See Piente/ die regieren an seiner statt das land. Es hat auch der Moscowyter fürst dem künig von Schweden bey Wiburg ettlich schlösser vnd flecken yngenommen/ besunder Jegaburg/ Netaburg/ Kexholm/ was abet hie jhenet dem wasser ligt/ als Lappanesi/ Kiuineb/ Newkirch etc. ist noch des künigs von Schweden.

Ek 9: Gottfried Wilhelm Leibniz`in (1717) John Georgii Eccardi'nin önsözünün de yer aldığı etimoloji kitabı.

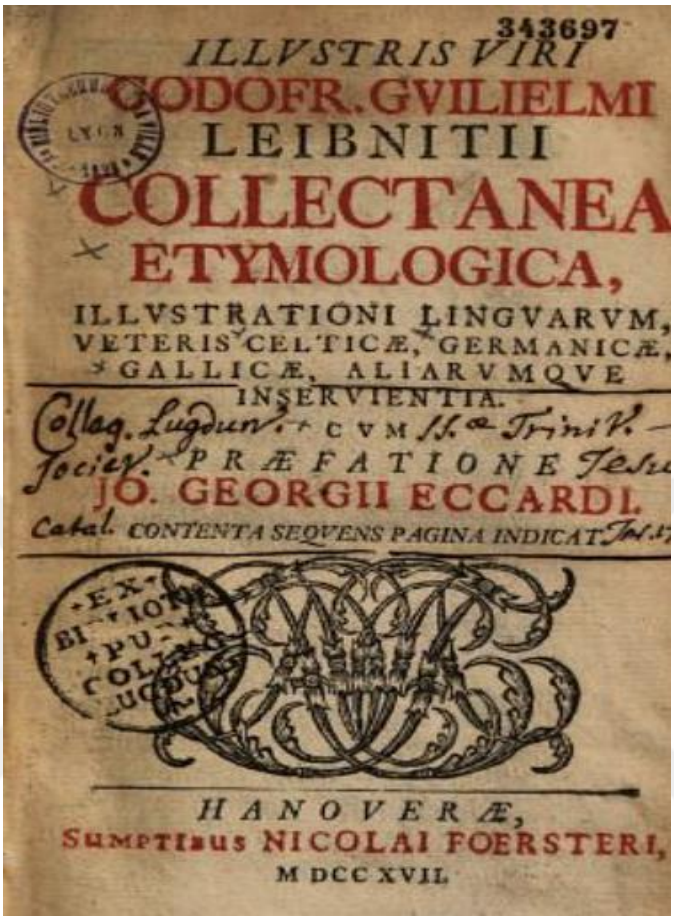

Ek 10: Fince dil bilgisinin derlemesinden oluşan Aeschillus Petraeus`un eseri *Linguae Finnicae brevis institutio* (Fin Diline Kısa Bir Giriş).

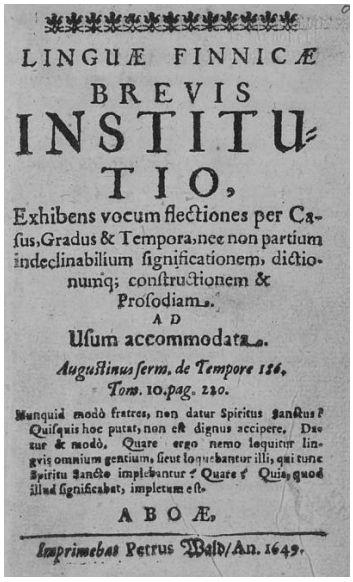

Ek 11: Vhael Bartholdus Gabrielis (1733) Fince dil bilgisi kitabı.

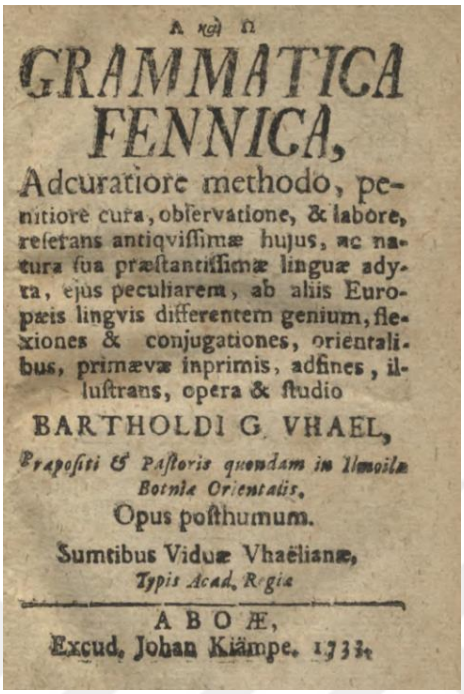

A καὶ Ω

GRAMMATICA FENNICA,

Adcuratiore methodo, penitiore cura, obſervatione, & labore, reſerans antiqviſſimæ hujus, ac natura ſua præſtantiſſimæ linguæ adyta, ejus peculiarem, ab aliis Europæis lingvis differentem genium, flexiones & conjugationes, orientalibus, primævæ inprimis, adfines, illuſtrans, opera & ſtudio

BARTHOLDI G. VHAEL,

Præpoſiti & Paſtoris quondam in Ilmoila Botniæ Orientalis,

Opus poſthumum.

Sumtibus Viduæ Vhaëlianæ,

Typis Acad. Regiæ

ABOÆ,

Excud. Johan Kiämpe. 1733.

Ek 12: Castrén'in 1850 yılında yayımladığı tezi; Türkçeye çevirisiyle *Altay Dillerinde Şahıs Ekleri* (De affixis personalibus linguarum Altaicarum).

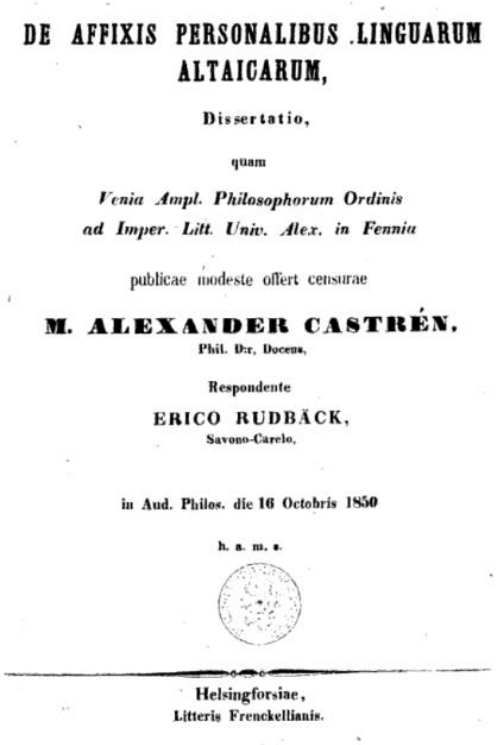

DE AFFIXIS PERSONALIBUS LINGUARUM ALTAICARUM,

Dissertatio,

quam

Venia Ampl. Philosophorum Ordinis ad Imper. Litt. Univ. Alex. in Fennia

publicae modeste offert censurae

M. ALEXANDER CASTRÉN,

Phil. D:r, Docens,

Respondente

ERICO RUDBÄCK,

Savono-Carelo,

in Aud. Philos. die 16 Octobris 1850

h. a. m. s.

Helsingforsiae,

Litteris Frenckellianis.

Ek 13: Castrén'in seyahatler sonucunda Finlerin Türk ve Tatar halklarıyla akraba olduğunu yeterince ortaya koyacağını ileri sürdüğü eserin 161. sayfası *Reiseberichte und Briefe aus den Jahren 1845-1849* (1845-1849 Yıllarına Dayanan Seyahat Raporları ve Mektupları).

DECEMBER 1845 — MÄRZ 1846. 161

ferner den Weg zu den Mandschu offen, und zu den Mongolen führen uns alle Wege, da sowohl Türken als Samojeden, Tungusen und Mandschu mit ihnen verwandt zu sein scheinen. Wir müssen uns allmählich in den Gedanken zu finden lernen, die Abkömmlinge der verachteten Mongolen zu sein, können jedoch jedenfalls an die Zukunft mit der Frage appelliren: Giebt es wirklich einen bestimmten Unterschied zwischen der Kaukasischen und Mongolischen Menschenrace? Nach meiner Meinung giebt es keinen. Was die Naturforscher auch von der verschiedenen Schädelbildung u. s. w. bei der Kaukasischen und Mongolischen Race sagen mögen, ein merkwürdiges Factum ist es, dass der Europäische Finne ein Kaukasisches, der Asiatische ein Mongolisches Gepräge hat, dass der Türke in Europa einem Europäer, in Asien einem Asiaten ähnlich sieht. Will man dennoch auf physiologischem Wege diesen Racenunterschied geltend machen, so muss die eine Hälfte der Finnischen und Türkischen Stämme zu der Kaukasischen, die andere zu der Mongolischen Race gerechnet werden — was ungereimt wäre.

Vom philologischen Standpunct aus betrachtet kann der vermeinte Racenunterschied noch weniger bestehen. Man hört die Philologen zwar lange Reden halten von der analytischen Natur der Kaukasischen Sprachen und der synthetischen Natur der Mongolischen: was will dies aber wohl anders sagen, als dass die erstern verhältnissmässig gebildeter, auf dem Gebiet der Reflexion entwickelter sind? Die Mongolischen Sprachen, sagt man, sind arm an Partikeln. Weshalb? Weil die Partikeln die abstractesten Bestandtheile der Sprache ausmachen. Dagegen haben diese Sprachen einen seltenen Reichthum an Locativen; denn die rohen und sinnlichen Vorstellungen pflegen die äussern Seiten und Verhältnisse jeder Sache so genau als möglich zu bezeichnen. Bei einer weiter vorgeschrittenen Bildung werden diese Verhältnisse für so zahlreich, für so unbestimmt und in den meisten Fällen für so gleichgültig befunden, dass sie mit vollständiger Genauigkeit nicht ausgedrückt werden können. Sowohl aus dieser Ursache als auch auf Grund

11

Ek 14: Castren`in *Reiseberichte und Briefe aus den Jahren 1845-1849* (1845-1849 Yıllarına Dayanan Seyahat Raporları ve Mektupları) adlı eserde Türkçeye yer verdiği bölümlerden bazı satırlar.

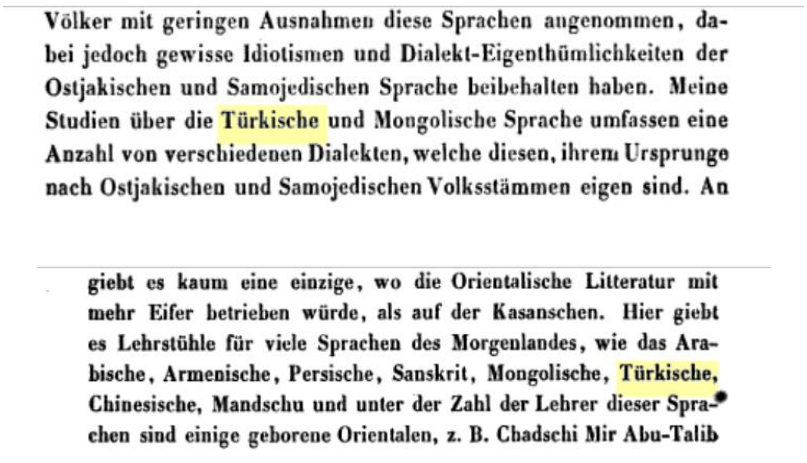

Völker mit geringen Ausnahmen diese Sprachen angenommen, dabei jedoch gewisse Idiotismen und Dialekt-Eigenthümlichkeiten der Ostjakischen und Samojedischen Sprache beibehalten haben. Meine Studien über die Türkische und Mongolische Sprache umfassen eine Anzahl von verschiedenen Dialekten, welche diesen, ihrem Ursprunge nach Ostjakischen und Samojedischen Volksstämmen eigen sind. An

giebt es kaum eine einzige, wo die Orientalische Litteratur mit mehr Eifer betrieben würde, als auf der Kasanschen. Hier giebt es Lehrstühle für viele Sprachen des Morgenlandes, wie das Arabische, Armenische, Persische, Sanskrit, Mongolische, Türkische, Chinesische, Mandschu und unter der Zahl der Lehrer dieser Sprachen sind einige geborene Orientalen, z. B. Chadschi Mir Abu-Talib

Schuscha den 15. (27.) Juni 1817.

Bei meiner Rückkunft aus der Koibalensteppe zum Jenissei hatte ich die Ehre beim Sajanischen Vorposten Ihre drei Schreiben und Kasembek's Türkische Grammatik zu erhalten. Bei derselben Gelegenheit erhielt ich auch von der Akademie meinen fünften Halbjahrsgehalt u. s. w. Demnach bin ich nun auf jegliche Weise

Die Nachforschungen über die Herkunft der Samojeden und der Jenissei-Ostjaken führten mich weiter auf das Türkische und Mongolische Sprachgebiet. Bei ältern Schriftstellern findet man die Angabe, dass am obern Lauf des Jenissei — und seiner Nebenflüsse

Ek 15: Ramstedt`in *Das deverbale Nomen auf -i in den altaischen Sprachen* (Altay dillerinde -I ile Türetilen Fiilimsiler) adlı çalışması. Girişte bu çalışmasının Türkologlar tarafından daha önce değinilmediği için dikkatlerini çekebileceğinden de bahsetmektedir. Türkçe ile ilgili kısım sayfa 3-4 arasındadır.

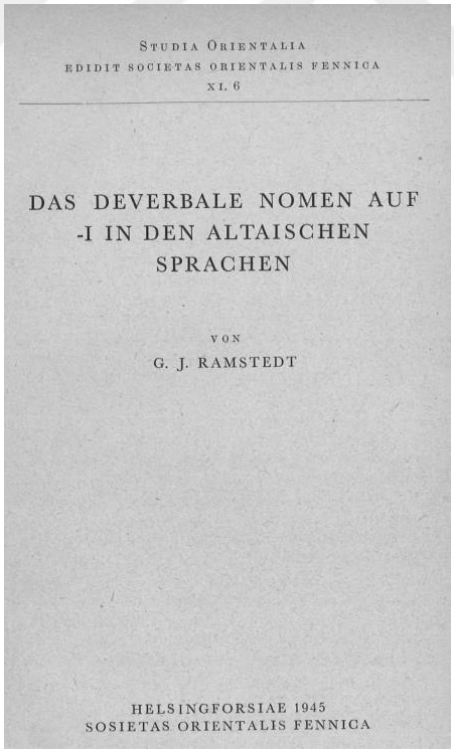

STUDIA ORIENTALIA
EDIDIT SOCIETAS ORIENTALIS FENNICA
XI. 6

DAS DEVERBALE NOMEN AUF -I IN DEN ALTAISCHEN SPRACHEN

VON
G. J. RAMSTEDT

HELSINGFORSIAE 1945
SOSIETAS ORIENTALIS FENNICA

Ek 16: Räsänen`in *Eine Sammlung von māni-Liedern aus Anatolien* (Anadolu`daki Mâni Şarkılarından Oluşan Bir Derleme). Toplam altmış sayfadır ve manilerin Almanca çevirileri yapılmıştır.

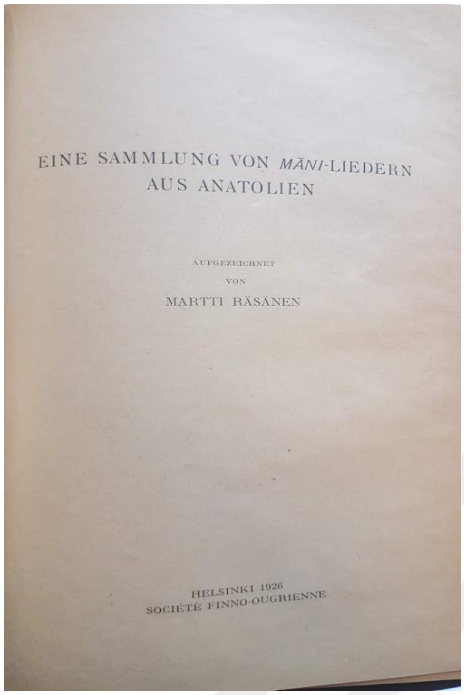

EINE SAMMLUNG VON *MÄNI*-LIEDERN AUS ANATOLIEN

AUFGEZEICHNET VON

MARTTI RÄSÄNEN

HELSINKI 1926
SOCIÉTÉ FINNO-OUGRIENNE

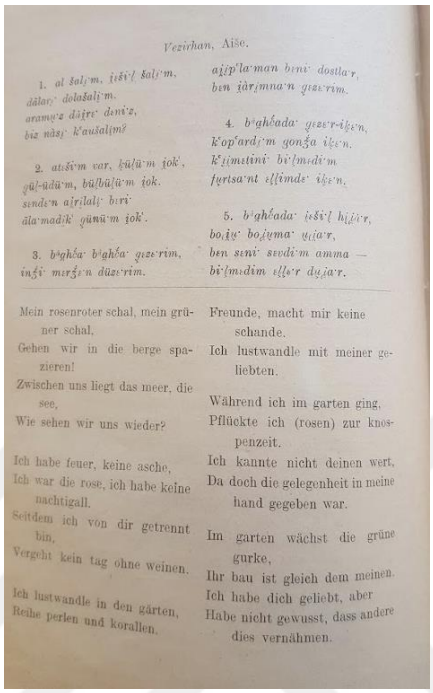

Vezirhan, Aïše.

1. *al šalı·m, išši·l šalı·m.*
dâlar· dolašalı·m.
aramıy·a dâjre· dını·z,
biz nâsı· k'aušalım?

2. *atši·m var, ķûlü·m jok',*
ǧül-ıdü·m, bûlbûlü·m jok.
sındı·n ajrılalı· bırı·
âla·madı·k' günü·m jok'.

3. *b'ghča· b'ghča· gızı·rım,*
inǯi· mırǯı·n düzı·rim.

aķıp'la·man bını· dostla·r,
ben jârımna·n gızı·rım.

4. *b'ghčada· gızı·r-ıķı·n,*
k'op'ardı·m gonǯa ıķı·n.
k'ıymıtını· bı'lmıdı·m
fırtsa·nt ıllimdı· ıķı·n.

5. *b'ghčada· išši·l hıķı·r,*
boıķı· boıķıma· ųıķa·r,
ben senı· sevdi·m amma —
bı'lmıdim ıllı·r duıja·r.

Mein rosenroter schal, mein grüner schal,
Gehen wir in die berge spazieren!
Zwischen uns liegt das meer, die see,
Wie sehen wir uns wieder?

Ich habe feuer, keine asche,
Ich war die rose, ich habe keine nachtigall.
Seitdem ich von dir getrennt bin,
Vergeht kein tag ohne weinen.

Ich lustwandle in den gärten,
Reihe perlen und korallen.

Freunde, macht mir keine schande.
Ich lustwandle mit meiner geliebten.

Während ich im garten ging,
Pflückte ich (rosen) zur knospenzeit.
Ich kannte nicht deinen wert,
Da doch die gelegenheit in meine hand gegeben war.

Im garten wächst die grüne gurke,
Ihr bau ist gleich dem meinen.
Ich habe dich geliebt, aber
Habe nicht gewusst, dass andere dies vernähmen.

Ek 17: Y. H. Toivonen`in *Türkische Lehnwörter in Ostjakischen* (Hantıcadaki Türkçe Alıntı Sözcükler) adlı eseri

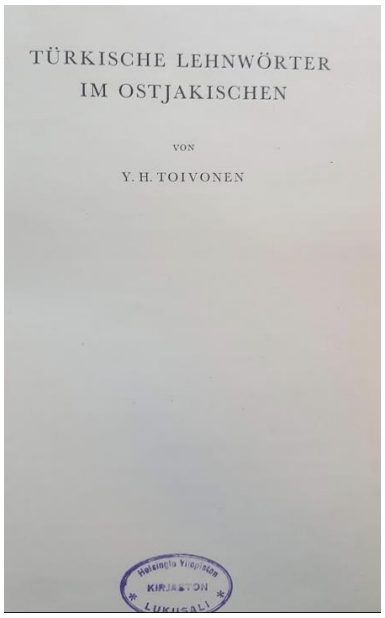

TÜRKISCHE LEHNWÖRTER IM OSTJAKISCHEN

VON

Y. H. TOIVONEN

Helsingin Yliopiston KIRJASTON LUKUSALI

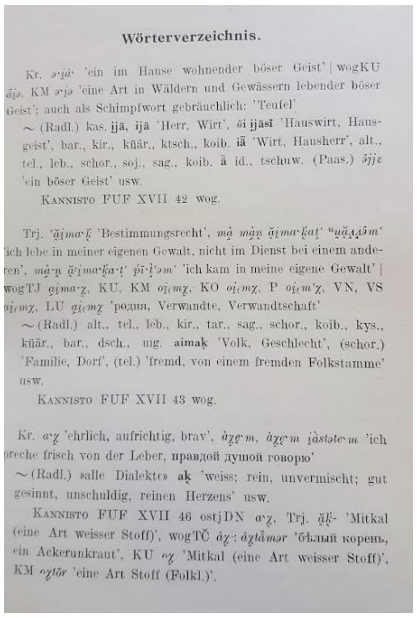

Wörterverzeichnis.

Kr. *ə·jə·* 'ein im Hause wohnender böser Geist' | wogKU *äjə*, KM *ə·jə* 'eine Art in Wäldern und Gewässern lebender böser Geist'; auch als Schimpfwort gebräuchlich: 'Teufel'
~ (Radl.) kas. **ijä**, **ijä** 'Herr, Wirt', **ði ijäsī** 'Hauswirt, Hausgeist', bar., kir., küär., ktsch., koib. **iä** 'Wirt, Hausherr', alt., tel., leb., schor., soj., sag., koib. **ä** id., tschuw. (Paas.) *ə̑jje* 'ein böser Geist' usw.
KANNISTO FUF XVII 42 wog.

Trj. *'ä̮jmə·ķ* 'Bestimmungsrecht', *mä̮ mä̮jn ä̮jmə·ķaṭ'* "*u̯ä̮ᴀ̮ə̑m'* 'ich lebe in meiner eigenen Gewalt, nicht im Dienst bei einem anderen', *mä̮·n ä̮jmə·ķə·ṭ' pī·ṭ'ə·m'* 'ich kam in meine eigene Gewalt' | wogTJ *ąjmə·ɣ*, KU, KM *oįmɣ*, KO *oįmɣ*, P *oįcmɣ*, VN, VS *uįmɣ*, LU *ųįmɣ* 'родня, Verwandte, Verwandtschaft'
~ (Radl.) alt., tel., leb., kir., tar., sag., schor., koib., kys., küär., bar., dsch., ug. **aimaķ** 'Volk, Geschlecht', (schor.) 'Familie, Dorf', (tel.) 'fremd, von einem fremden Folkstamme' usw.
KANNISTO FUF XVII 43 wog.

Kr. *aɣ* 'ehrlich, aufrichtig, brav', *äɣɛ·m*, *äɣɛ·m jästə·te·m* 'ich spreche frisch von der Leber, правдой думой говорю'
~ (Radl.) salle Dialekte **aķ** 'weiss; rein, unvermischt; gut gesinnt, unschuldig, reinen Herzens' usw.
KANNISTO FUF XVII 46 ostjDN *aɣ*, Trj. *äķ-* 'Mitkal (eine Art weisser Stoff)', wogTČ *äɣ : äɣlämər* 'бѣлый корень, ein Ackerunkraut', KU *oɣ* 'Mitkal (eine Art weisser Stoff)', KM *oɣtər* 'eine Art Stoff (Folkl.)'.

Ek 18: Pentti Aalto`nun (1991) makalesi *Old Turkic epigraphic materials*`dan fotoğraflar (*Aikakauskirja Journal 83*, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki).

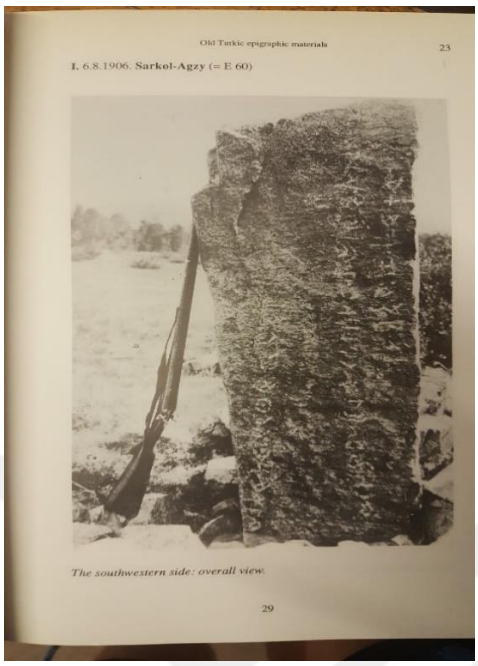

Old Turkic epigraphic materials 23

I. 6.8.1906. **Sarkol-Agzy** (= E 60)

The southwestern side: overall view.

29

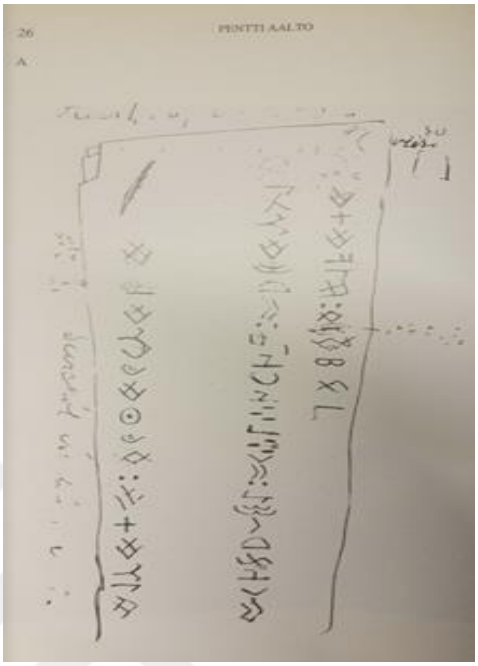

26 PENTTI AALTO

A